

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

GÜNEY AZƏRBAYCAN FOLKLORU

XV KİTAB

BAKİ – 2022

**AMEA Folklor İnstitutunun Elmi Şurasının
qərarı ilə çap olunur.**

LAYİHƏ RƏHBƏRİ: Muxtar KAZIMOĞLU-İMANOV
AMEA-nın həqiqi üzvü

TƏRTİBÇİ: fil.ü.f.d., dos. Mətanət MAŞALLAHOV
(ABBASOVA)

REDAKTORU: Qiymət MƏHƏRRƏMLİ

Səsli faylların üzünü köçürən: Leyla AŞIROVA
Səadət İBRAHİMLİ
Səbuhi BƏDƏLOV

Güney Azərbaycan folkloru, XV kitab, Bakı, Elm və təhsil,
2022, -296 səh.

Kitaba Güney Azərbaycanın zəngin şifahi xalq yaradıcılığına aid
dastan nümunələri toplanmışdır.

folklor.az

G 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2022

© Folklor İnstitutu, 2022

ÖN SÖZ

“Güney Azərbaycan folkloru” seriyasından təqdim etdiyimiz növbəti XV cildimiz aşiq ədəbiyyatının zəngin dastan nümunələri əsasında hazırlanmışdır. Bu cildə Güney folklor mühitində kifayət qədər sevilən, aşıqların repertuarında qorunub saxlanan və təkrar-təkrar oxunan “Qulam Heydər”, “Qurdoglu”, “Kəlbi” dastanlarına yer verilmişdir. Qeyd edək ki, Güney aşıqlarının dastan yaradıcılığının müasir günümüzdə qədər gəlib çatan inkişaf perspektivi bütün hallarda ənənəvi sənət kanonlarına əsaslanır. Bu gün Güney Azərbaycanda ayrı-ayrı aşiq mühitlərində müxtəlif xalq dastanlarının çağdaş aşiq məktəbləri vasitəsilə yayılması, qorunub saxlanması, eləcə də tarixən pərakəndə şəkildə mövcud olan dastan gecələrinin daha mükəmməl, proqramlı təşkili tədqiqəlayiq bir hadisədir. Lakin müasir günümüzdə ayrı-ayrı aşiq dastanlarının satış üzərindən səsli fayllar əsasında çap edilib yayımlanması müəyyən problemləri də üzə çıxarır. Ümumiyyətlə, Güney dastanlarının toplanması və yazıya alınması işində rast gəldiyimiz məsələlərdən biri ustad, yaradıcı aşıqlar tərəfindən söylənilən dastanların səsli fayllardan köçürülüb çapa hazırlanarkən bir çox hallarda orijinaldan fərqli mətnlər üzərindən qeydə alınmasıdır. Belə ki, dastançı aşiq dastan ifasında mətnə öz yaradıcılığı, eləcə də hər hansı bir aşığın bədii irsindən müəyyən şeirlər əlavə edir, yaxud xalq mahnıları, təsniflərlə təhkiyəni zənginləşdirir. Dastanlar kitab şəklində çapa hazırlanarkən bəzən aşığın söylədiyi bu şeirlər, lətifələr, əhvalatlar və s. mətnlərdən çıxarılır. İkinci bir tərəfdən, hər bir aşiq, məlumdur ki, aid olduğu bölgənin mədəniyyətinin, dil və dialektinin daşıyıcısıdır. Dastanların aşiq dilinin sərbəstliyi üzərindən yazıya alınması burada həm də müəyyən dialekt, şivə sözləri, frazeoloji vahidlər, paremiyaların qorunub saxlanması deməkdir. Təəssüf ki, bir çox hallarda səsli fayl köçürülmələrinə məlum dialekt, şivə və dil xüsusiyyətləri yenilənir, müəy-

yən ifadələr ədəbi dildəki ekvivalenti ilə əvəzlənir. Bu problemləri nəzərə alaraq, təqdim etdiyimiz dastanlar səsli fayllar üzərindən dinlənilmiş, müxtəlif dialekt sözləri bir araya gətirilmiş və aydın olmayan ifadə və mətnlər nöqtələrlə, boşluqlarla işarələnmişdir.

Kitabda yer alan ilk dastan “Qulam Heydər” dastanıdır. Bu dastan Güney folklor mühitində yetərincə geniş yayılmış, sevilən aşığı ədəbiyyatı nümunələrindəndir. Dastan xalq arasında həm də “Qulam Heydər və Süsənbər xanım” adı ilə tanınır. Dastanın səsli faylları hörmətli Əlirza bəy Sərrafi tərəfindən bizə təqdim edilmişdir. Dastan mətni ilk dəfə toplu şəkildə mühəndis Həmid Şafei tərəfindən tərtib edilərək çapa hazırlanmışdır. Amma müəyyən səbəblərə görə kitab hələ də işıq üzü görməmişdir. Kitada geniş bir müqəddimə yazmış Əlirza Sərrafi burada həm dastan mədəniyyətimiz, həm də məlum dastanların bir araya gəlməsi haqqında məlumat vermişdir. Həmid Şafei 1951-ci ildə Urmiyada anadan olmuşdur. Urmiya, Tehran və Təbriz şəhərlərində davamlı təhsil almışdır. İlk müəllimi atası Hacı İsmayıl olmuşdur. Tədqiqatçı-alim Əlirza Sərrafidən aldığımız məlumata görə, Həmid Şafei 1960-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq xalq ədəbiyyatının toplanılması işinə xüsusi həvəs göstərmiş, bir çox Urmiya aşığılarının repertuarından müxtəlif dastanları toplamışdır. Səs və video çəkilişləri bu dövəmdə ayrıca studiyada həyata keçirilmişdir. Həmid Şafei ümumilikdə 24 orijinal dastan mətnini bir araya gətirmişdir ki, bu mətnlərdən biri də məhz “Qulam Heydər” dastanıdır.

Qeyd edək ki, bu dastanın sonrakı yayılmış mətni haqqında məlumata Aşıq Səttar Bərazəşin yaradıcılığında rast gəlirik. Qoşaçayda dünyaya gələn Aşıq Səttar Bərazəş Aşıq Dehqanın “Qulam Heydər” dastanını dinləyərək öyrənmiş və öz repertuarına daxil etmişdir.

“Qulam Heydər” dastanı Aşıq Məhəmməd Hüseyn Dehqanın dilindən səsli fayllardan dinlənilərək yazıya alınmışdır.

Aşıq Məhəmmədin atasının adı Qulam Hüseyn, anası isə Mahcəbindir. Əli Qafqaziyalının verdiyi məlumata görə, Məhəmməd Hüseynin anası Mahcəbin xanım hələ kiçik yaşlarından toylarda səsləndirilən aşıq dastanlarını maraqla dinləmiş, onlardan eşitdiyi 5 xalq rəvayətini hafizəsində saxlamışdır. Mahcəbin xanım sonralar bu hekayələri Məhəmməd Hüseynə danışaraq oğlunda da xalq ədəbiyyatına, aşıq şeirinə maraq oyatmışdır. Aşıq havalarına xüsusi maraq göstərən Məhəmməd Hüseynin bu həvəsinə din adamı olan atası ilk vaxtlar qarşı çıxmış, hətta oğlunun sazını bir neçə dəfə yerə çırparaq sındırmışdır. Ancaq Qulam Hüseyn oğlunun bu sənətə marağının sadəcə bir həvəs deyil, istək və istedadla bağlı olduğunu gördükdən sonra onu dövrün tanınmış aşıqlarından Aşıq Fərhadın yanına şagird kimi qoymuşdur. Aşıq Fərhadın 16 yaşından saz və sözün seyrini öyrənən Aşıq Dehqan tam 15 il aşığa şagirdlik etmişdir. Qeyd edək ki, Aşıq Dehqanın bir aşıq kimi tanınması və sevilməsində Urmiya aşıq qəhvəxanalarının, məclislərinin də böyük rolu olmuşdur. “Urmiyada radio mərkəzi qurulduqda ilk aşıq proqramını ona hazırlatmışdılar. O, öncə üç hava – “Kəsmə divanı”, “Gözəlləmə” və “Taciri” havalarını oxumuşdur. Qısa bir vaxtdan sonra Tehrandan sonra ikinci böyük televiziya Urmiyada yaradılmış və Dehqan orada çalışmağa başlamışdır. 26 il radio və televiziya sənətçisi olaraq çalışmışdır. Aşıq Fərhadın 40 xalq hekayəsi öyrənmişdir.”¹

“Qulam Heydər” dastanı xalq arasında geniş yayılan Şah Abbasla bağlı rəvayətlərin, nağılların bir çox motivini özündə birləşdirir. Belə ki, Şah Abbas və vəzir Allahverdi xanla bağlı nağılların əksəriyyətində Şah Abbas xalqın qeydinə qalan, gecələr “təğyiri-libas” olub el-obanın dərd-sərini öyrənib, yaşayış və əhvallarından xəbərdar olmağa çalışan bir səltənət başçısı, şah kimi təqdim olunur. Dastanda Şah Abbas

¹ Ali Kafkasiyalı. İran türkləri aşık mühitleri, Erzurum, 2006, səh.139

vəzirə Allahverdi xanla dərviş libasında Azərbaycana –Urmiyaya gəlir və qonaq qaldığı evin sahibi Piranın qızına vurulur. Piranın qızı ilə evlənən Şah Abbas iki aydan sonra vaxt tamam olduğu üçün geri qayıtmalı olur. Şah Abbas üzərində adı olan bir bazubəndi xanımına verir ki, qız övladı olarsa, xərc-ləyib onu ərə versin, yox, əgər oğlu doğularsa, bunu qoluna bağlayıb atasını axtarmağa göndərsin. Bu izdivacdən şahın oğlu dünyaya gəlir ki, dastanda baş verəcək sonrakı hadisələr də Şah Abbasın oğlu Qulam Heydər in Mövlə Əli tərəfindən ona buta verilən Süsənbəri axtarması və öz sevgisi uğrunda mübarizəsindən bəhs edir. Qəhrəmanlıq və məhəbbətin təntənəsi üzərində qurulan dastan, qəhrəmanın nənə-babasının himayəsində böyüməsi, böyüdükdən sonra atasını axtarmağa başlaması, mövlası tərəfindən yuxuda buta alması, rəqibi ilə döyüş meydanında üz-üzə gəlməsi və s. hadisələrdə çoxşaxəli süjetə qoşulur. Dastanın əvvəlində Piranın yanında böyüyən Heydər qoca bir qarının sözündən şübhəyə düşüb, anasından atasının kim olduğunu soruşub, öyrənir və Şah Abbasın verdiyi bazubəndi götürüb onu axtarmağa yollanır. Ata və oğulun bir-birini tanımadan qarşı-qarşıya gəlməsi, söz, yaxud qol gücünü nümayiş etdirməsi bir çox dastanlarımızda rast gəldiyimiz motivlərdəndir. Xüsusilə Güney folklor mühitində bu motiv məşhur “Rüstəm və Söhrab” dastanında qorunan başlıca mövzulardandır. “Qulam Heydər” dastanında da Şah Abbasla qarşılaşan qəhrəman ilk andan şahda bir doğmalılıq hissi yaradır. Lakin Qulam Heydərə xainlik edən 40 qulamin qəhrəman tərəfindən öldürülməsi şahın onun haqqında cəzalandırma əmri verməsi ilə nəticələnir. Sonda dar ağacına gətirilən Qulam Heydər in kimliyi məlum olur və Şah Abbas vaxtilə yadigar qoyduğu bazubəndlə oğlunu tanıyır.

Dastanda Heydər adını qəhrəmana Piran qoca, eləcə də el-obanın ağsaqqalları tərəfindən Həzrəti Əlinin şəninə verilir, ayrıca Heydərə tacirbaşının, mötəbər bir şəxsin övladı olduğu üçün “bəy” deyə xitab edilir. Qulam adını isə qəhrəman kim-

səsiz bir küçədə rastlaşdığı Şah Abbasın onu sarayına gətirib, qulam məqamını tapşırması ilə qazanır. “Qulam” ifadəsi burada qul, kölə mənasında deyil, daha çox saraya yaxın, şahın etibarını qazanmış mənəsb sahibi mənasında işlədilməkdədir: “Qulam Heydər” dastanında “Qulam” kəlməsini araşdırmalıyıq, Səfəviyyə tarixinə baxdıqda “qulam” qul mənasında yox, bəlkə, əskərlik və nizami bir məqam–mənəsb kimi şahın ən yaxın və güvənli silahlı qüvvələrinə deyilir, bunların başçısına da “qullar ağası” söylənirdi....”¹.

Əksər məhəbbət dastanlarında olduğu kimi, “Qulam Heydər” dastanında da Həzrət Əli Qulam Heydəri yuxusunda atasını tapacağı xəbəri ilə müjdələyir və Cəmşid şahın qızı Süsənbər xanımı ona buta verir. Həzrət Əli Qulam Heydərin mövlası olaraq təkcə ona buta vermir, həm də yaralı halda köməkə qalarkən də köməyinə çatır. “Dastanda “Kitabi-Dədə Qorqud”dan başlayaraq bütün Azərbaycan aşiq dastanlarında islam dininə aid anlayış və şəxsiyyətlərdən yeri gəldikcə söhbət açılır ki, Səfəviyyə dövründə şiə məzhəbi geniş miqyasda yayılıb, təbliğ olunduğu üçün dastan qəhrəmanları Həzrət Əli və onun övladlarına böyük sayğı və hörmətlə yanaşırlar. Dərda qalarkən Mövla Əli onların yuxularına gəlib göstərişlərlə qurtuluş yolunu xatırlayır”².

Qulam Heydər dastanda həm şah sarayında, həm sevgilisinin yanında, həm də döyüş meydanında təsvir edilir. Hər bir məqamda o, öz sədaqəti, aşıqlığı və cəsurluğu ilə seçilir. Qulam Heydər Süsənbərə zorla sahib olmaq istəyən Əhməd xanı məğlub etsə də, əvvəl onu öldürmür və azad buraxır. Lakin Əhməd xan döyüş meydanında hiylə işlədərək yenidən Heydərlə rastlaşdıqda məhv edilir. Yaxud qəhrəman Süsənbəri gizlicə otağından oğurlayıb aparmağı igidliyinə sığışdırmır,

¹ Əlirza Zihəqq. “Qulam Heydər” dastanı, 1374, səh.12

² Yenə orada, səh.12-13

bəhanə gətirib qoşunu gözləyir və açıq döyüşdə öz məharətini göstərir.

Dastanın ikinci başlıca qəhrəmanı Cəmşid şahın qızı Süsənbər xanımdır ki, Süsənbər xanım Qulam Heydəre yuxuda buta verilir. Süsənbər əmisi oğlu Əhməd xana nişanlı olmasına baxmayaraq, sona qədər Qulam Heydərin sevgisinə sadıq qalır və muradına çatır.

Hər bir dastan müəyyən ənənə və milli yaradıcılıq üslubuna bağlı yaranır və aşıqların sazında zaman-zaman cilalana-raq xalqın dilində, düşüncəsində əbədiləşir. Bu dastanda da aşıq şeirinin müxtəlif şəkillərindən – qoşma, təcnis, cığalı təc- nis, dodaqdəyməz, qəzəl, divan, bayatı və s. nümunələrindən yeri gəldikcə hadisələrin gedişatı, qəhrəmanların hiss və duy-ğularına bağlı yerli-yerində istifadə olunmuşdur. Qəzəl janrı və eləcə də divanilər, ayrıca xalq mahnıları aşığın dastanın bu və ya digər qollarına girişində, təqdimatında qarşımıza çıxır. “Qulam Heydə” dastanında bu baxımdan aşığın oxuduğu “Pul” rədifli qəzəli, “Əylətmə bəni” kimi xalq mahnıları ayrı- ca yer tutur. Dastanda buta verən, qəhrəmanı çətinliklərdən qurtaran Həzrət Əli obrazının yer alması həm də hərflər üzə- rində qurulan dini-fəlsəfi şeirlərin də işlədilməsini şərtləndi- rib: “Hürufat “Divan” oxuram biləyizə “əlif”dən “ye”yə kimi. Onnan sora söhbətin yerin dedim, qəyidəx dasdanımıza:

“Əlif”– Allah, “bey”–bismillah,

Qüdrətullah üzüyəm.

“Tey” – təcəllah, “sey” – Sinadə

Kəlamullah üzüyəm.

“Cin” – cəmalın müştəqıyam,

Sənsiz sağalmaz yaram.

“Hey” – həyatda əzbərimdi,

Zikr Allah üzüyəm”.

Dastanda aşığın dilindən müxtəlif hadisələrə münasibət-də söylənilən ayrı-ayrı şeir şəkillərinə bayatı mətnlərinin qoşulması ənənəsi də qorunub saxlanılmışdır:

Dad eylərəm bu fələyin əlinnən,
Bir xoş gün görmədim yaşımnan, fələk!
Fələk, mənə hansı gündə yaratdın?
Qovğalar əksilmir başımnan, fələk!

Elə bir şənə dəydi,
Zülfüyə şənə dəydi.
Kipriklərin ox oldu,
Mən pərişanə dəydi.

Bundan başqa, bir çox bayatı mətnlərimizdə, eləcə də dastan şeiriyyatında çox az rast gəlinən dini motivlərə, islam övliyalarına işarə üzərində qurulan bayatılara da təsadüf olunur:

Dilimnən gələ,
Düşmüşəm min əngələ.
Qəriblərin dadına
Düldülü¹ minən gələ.

Sözsüz ki, dastan söyləmənin ən önəmli yollarından biri müxtəlif şeirlərin fərqli saz havaları üzərində qurulmasıdır. Təqdim etdiyimiz dastan yazı mətni olduğundan burada işlənən saz havalarının yalnız adlarını çəkməklə, nəğmələrin melodiyasını xatırlatmaq yerinə düşər. “Gözəlləmə”, “Təcnis”, “Kəsmə Hicran”, “Bəhməni”, “Misri”, “Hələbi”, “Taciri”, “Qürbəti”, “Qars”, “Tərəkəmə”, “Əmrəhi” və s. saz havaları aşıq tərəfindən xüsusi bir məharətlə ifa olunur.

Dastanın məzmunu, mövzusu, sözsüz ki, onun sevilməsi, dinlənilməsində başlıca şərtidir. Lakin qeyd edək ki, burada aşığın söyləmə intonasiyası, hadisələrə müdaxiləsi, müxtəlif

¹ Düldül – Həzrət Məhəmmədin(ə) boz rəngli qatırı. Bu qatır Həzrət Məhəmmədin(ə) ölümündən sonra Həzrət Əliyə qalmışdır. Həzrət Əli bir şox döyüşlərə Düldül ilə getmişdir.

saz havaları və aşiq şeirləri üzərində dastanı zənginləşdirməsi daha mühüm məsələdir. “Qulam Heydər” dastanı həm də aşiq Dehqan tərəfindən xalq danışığı dilinin bütün zənginlikləri və daha çox məişət nitqinin intonasiyasında maraq doğurur. Hadisələrə münasibətdə seçilən təsvirlərdə və müqayisələrdə aşiq dastanının dinlənilməsinə xüsusi bir rəng qatır: “...Ta Qulam Heydər gördi, bunnar həm eylədi, day bunu öldürəcəhlər, dusdar, onda əli getdi qılınca. Qıgılcım tutdu dəsdinən, ildırımın bərqi kimi atı bir firratdı bunnarın vəsətində. Baxdı, gördü əlaş olmadı, yalvardım, əlaş olmadı, dedim gedim gəlmiyim, olmadı, hər yannan ki, mına qılış atıllar, qolıncaxı¹ verdi qabağa. Qulam Heydər pəhləvanıydı, şəmşirin necə təpəsinən qoyurdu düz atın tənginnən, boynunnan, vəsətdən vırırdı, xiyar tək böldü biləsin. Boyunlardan başlar top gülləsi kimi gedirdi, qulamların hamısını alma təkin ortadan iki böldü. Elə vurdu, dusdar, bunnarın qırxın da öldirdi. Görirsən işi nə cür qatışdırdı? Bulların qırxının da cənazəsin tökdü dağa”. Yaxud “...Dusdar, həmun otaxda top kimin dəydlər bir-birlərinə. Baş-başa, döş-döşə, cinah-cinaha, sivil-sivilə ac aslan kimi küştünü başladılar. Hər ikisi küşdü tutuf bir xarraxar salıflar otağa, hətta aşağıda qulamnardan da bi nəfər qalmadı..... Amma burda, dusdar, bi qatar söz gəlir qəlbimə oxuyam biləyizə, daisdanın öz sözdərinən dəyil ha. Olar da güşdü tutuplar axı, imkanı var üç sahat çəkər. Elə üç saatı biz duracayıx? Amma mən bi qatar “Əmrəhi” havası oxuram bu sözdəri bu dusduğun, aşnalığın barəsində....”.

Kitabda təqdim edilən digər dastan “Qurdoğlu” dastanıdır. “Qurdoğlu” dastanı Aşiq Heydər dilindən dinlənilərək yazıya alınmışdır. Dastan el arasında “Qurdoğlu”, “Kürdoğlu” adları ilə tanınmaqdadır. Bir məsələyə diqqət çəkmək istərdik ki, “Kürd” sözü burada xalq, tayfa mənasında deyil, mal-qara, heyvandarlıqla məşğul olan, tərəkəmə camaatı, məişətini bil-

¹ Qolçaq – qədimdə döyüşlərdə qola bağlanan dəmir

dirməkdədir. Dastan məhəbbət mövzusunda olmaqla, iki gəncin öz istəklərinə çatmaq üçün qarşılaşdıqları çətinlikləri aradan qaldırması üzərində qurulmuşdur. Bir çox məhəbbət dastanları və nağıllarımızda olduğu kimi bu dastanda da iki sevən gənc namərd, hiyləgər insanın fitnəsinin qurbanına çevrilir. Dastan qəhrəmanları Şəhri və Mehridilbər iki qardaş tacirbaşının övladlarıdır. Atalarının himayəsində yaşayan bu gənclər bir-birlərini sevirlər. Lakin vaxt gəlir, qardaşlar dünyasını dəyişir. Kimsəsiz qalan övladları ikinci qardaş ölümündən qabaq öz köməkçisi Yaradanqula tapşırır. Yaradanqul tacirlərin ölümündən sonra Mehridilbərə tamah salır, qızla əmoğlusu Şəhrinin arasını vurmağa çalışır. Bir gün gizlincə qapı dalında onları dinlərkən Şəhri bunu görür və qəzəblənib Yaradanqula bir şillə çəkir. Qəzəblənən Yaradanqul gənclərdən intiqam almağa başlayır. Bu zaman o, Ərəbistanda pəhlivanlığı, igidliyi ilə ad qazanan Qurdoğluna Mehridilbərin adından məktub yazaraq İsfahana dəvət edir. Dastanda hadisələr bundan sonra Qurdoğlunun İsfahana gəlişi, Mehridilbərlə görüşü, Mehridilbərin Qurdoğludan canını qurtarmaq üçün seçdiyi fəndlərlə davam edir.

Dastanda Qurdoğlu belə təqdim edilir: “Eşitdi, gördü, o Ərəbistan məntəqəsində bi dənə lotu var. Doslar, o zaman lotudu, yanı pəhləvandı, qüdrətdi bir adamdı. Lotudı, özünün də min atdısı var dövrəsində, onnan sora qəvi bir pəhləvandı: bel nazih, kürəhlər ənni, sinni də 35 dorəsindədir, özü də evlənməyib, hələ subaydı. Adına bunun diyillər Qurdoğlu. Qurdoğlunun, yanı o mahalda adı səslənir uşağ ağılyanda nənəsi deyir, “Qurdoğlu gəldi”, uşax qorxudan tez səsin kəsir. Elə bir ad çıxardıp. O zamandı bu namərd oğlu Yaradanqul fikirləşib bu Qürdoğlunu tapdı. Gördü eşitmişəm, bir dənə Qurdoğlu var. Kürdoğlu diyillər, Qurdoğlu diyillər, bilmirəm, ancax bə-tər bir adamdı, özü də 30-35 sinni var. Hələ özü də evlənməyif, min attısı var dorəsində, qəvi bir pəhləvandı. Bu bu nəxşəni çəhdi, əziz eşidənnər, dedi, Mehridilbərin diliycə bir na-

mə yazım”. Dastan qəhrəmanı Qurdoğlu mərd igiddir, Mehridilbərin onun qarşısında qoyduğu şərtləri səbrlə qəbul edir. Mehridilbərlə qarşı-qarşıya söz savaşında – qıfılənd deyişməsində qalib gəlsə də, onu incitmir, qızın istədiyi 40 günlük möhləti qəbul edir. Savaş meydanlarında ad çıxaran Qurdoğlu Türkmənli Paşanın qoşunları üzərində də qələbə çalır. Dastanın sonunda Türkmənli Paşanın qoca arvadını döyüş meydanında gördükdə qılıncını yerə atır, bir qadına qılınc çəkəcək qədər aciz olmadığını bildirir. Yaradanqulun hiylə, yalanlarından xəbər tutduqda isə özü xoşluqla Mehridilbərdən əl çəkir və Yaradanqulu cəzalandırır.

Dastanda digər məhəbbət dastanlarımızda olduğu kimi qəhrəmanlara buta verilmir və onlar saz çalıb, söz deməyə çətinliklər qarşısında qaldıqda öz fəhmləri, bacarıqları ilə yiyələnirlər. Şəhri Mehridilbəri sevir, lakin onun Qurdoğluya münasibəti, eləcə də Mehridilbərin hər addımında ondan şübhələnməsi və s. daha çox klassik ədəbiyyatımızdan bizə bəlli qısqanc və tədbirsiz aşiq obrazlarını xatırladır. O, Qurdoğlunun qarşısına da, Türkmən elinə də Mehridilbərin tapşırığı, qərarı ilə gedir. Şəhri tədbirli, cəngdə ad qazanmış, hər bir çətinlikdə yol tapmağı bacaran qəhrəmandan çox yalnız öz sevgisinin ümitsizliyindən əzab çəkən qəhrəman obrazı kimi diqqəti cəlb edir. Şəhridən fərqli olaraq Mehridilbər daha tədbirlidir. Qurdoğlu ilə ilk qarşılaşmada köhnə, çirkli paltarları geyinərək onu özündən uzaqlaşdırmağa çalışır, qarşısındakı igidə saz-söz deyişməsini təklif edir, bağlaşmada uduzduqda yenə də bir tədbirə əl atıb Qurdoğlundan 40 gün vaxt istəyir. Qurdoğlunun mərdliyini gördükdə Şəhrini aşiq libasında onun görüşünə göndərir və sonda bibisinin sorağını alıb Türkmən ellərinə yola düşür.

Dastanda ayrı-ayrı aşiq şeirləri qəhrəmanların hiss, duyğuları, qarşılaşdıqları müxtəlif hadisələrə bağlı verilməklə mətnləri zənginləşdirməkdədir. Qeyd etdiyimiz kimi, dastanda qəhrəmanlara yuxu, dini şəxsiyyətlərlə möcüzəvi qarşılaş-

ma və s. əsasında buta verilmir, lirik şeirlər bilavasitə obrazların real hiss və duyğularını əks etdirir. Dastanda Qurdoğlunun oxuduğu nəğmələr, çağırdığı bayatılar qoşunu, ətrafdakıları təəccübləndirir. Çünki qəhrəman həmişə gücünü döyüş meydanlarında sınamış, heç vaxt arzu və intizarını şeir, musiqi dililə söyləməmişdir. Dastançı aşiq bu xüsusda dinləyicisini məlumatlandıraraq deyir: “Əziz eşidənnər, Qurdoğlı oxumax başarmazdı, söz bilməzdi, şeir bilməzdi. Bu sözdəri, bu şeirləri ki, aşixlərin dilinnən daısdannarı eşidisiz, bular hamısı ya qəmnən deyilif, ya əşqidən. Məmula da danışır diyə məhz burada Qurdoğlı düşüp Mehridilbərin eşqinə. Eşqidən görəh sabah yelinə nəmə deyir?” Yaxud: “...Əziz eşidənnər, gecə gəldi araya bular şamların yedilər, çayların işdilər. Mehridilbər gətirdi kitabları töhdü qabağına, qıfilbənt söz cüylür, axı şer deməxdə bir örgəşmə var. Bu təbiətən gərəy ola, təbiətində ola adamın ki, şeir diyə. Əziz eşdənnər, şeer diyən bi dənə yanı Allah vergisidi. Mehridilbər şair dəyil ki, söz bilmir ki, şeir bilmir, isdir kitaplardan bi qatar qıfilbənt söyliyə, savadı var savat gücünə bir qatar söz cüylüyə, gedə orda Qurdoğluya diyə, Qurdoğlu cavaf verəmmiyə çıxı gedə. Bu kitaptan, o kitaptan gecəni səhərə kimi yuxunu gözünə hərəm eliyip, Şəhri də bunnan bahəm. Yuxulamıyıplar, yatmıyıplar səhərə kimi köməhləşdilər, qız bi qatar qıfilbənt cüylədi”. Dastanın bu hissəsində Qurdoğlu ilə Mehridilbər arasında müxtəlif aşiq şeirlərindən seçilən qıfilbəndlərə geniş yer verilmişdir. Bağlama mətnləri mövzu baxımından ayrı-ayrı dini, təbiət, həyat hadisələri üzərində qurulmuşdur:

Ay Qurdoğlı, nə ovçudu dağı, daşı dolanı?

Nə polatdı ot dəyməmiş ərinini?

Nə aynadır baxsan cəmal görini?

O nədi ki, hərdən laləzar olir?

Göyül ovçudu dağı, daşı dolanır,

İnsan özü polatdı, od dəyməmiş ərinir,

Su aynadır, baxsan cəmal görünir,
O da yündi, hərdən lələzar olur.

Qeyd edək ki, bütün hallarda aşiq dastanları folklor dilinin etalonu, universal modeli kimi qiymətli mənbədir. Hansı şəraitdə, hansı dialekt-şivə xüsusiyyətləri əsasında yaranmasından asılı olmayaraq, zaman-zaman bu mətnlər dövrün, aşiq nitqinin dil reallığına uyur. “Qurdoğlu” dastanı da xalq danışığı dilinin sadəliyi, özünəməxsus bədii təsvir, ifadə vasitələrinə bağlı formalaşmışdır. Bu və ya digər qəhrəmanın fiziki xüsusiyyətləri, xarakter cəhəti, təsvirində xalq dilinin zənginliyi mətn modallığında başlıca rol oynayır. Obrazın canlı təsviri, ona münasibət bildirən, aydınlıq gətirən bənzətmələr dastanda üslubi məqama uyğun olaraq ənənəvi formulla maraqlı doğurur: “Əmoğlu, mən də adını eşitmişdim, öznü görməmişdim. Amma bədhəbi pəhləvanmış. Əmoğlu, bel belə nazihdi, kürəhlər bu əndə elə bil dərvəza tayıdı, qışdar elə bil çinar şaxəsi, barmaxlar elə bil cürdü –xiyardı, gözdər elə bil qatıx belasıdı. Baş elə bil hamam tasıdı. Əmoğlu, bax iyitdixda, pəhləvannıxdax fikir eliyəm, bu dörübərdə tayı tapılmıya, elə bir qət pəhləvandı. Min dənə də atdısx var”.

Kitabda təqdim olunan digər dastan “Kəlbi” dastanıdır. “Kəlbi” Xan Kəlbi ilə Hürzadın sevgisindən bəhs edən məhəbbət dastanıdır. “Kəlbi” dastanı Aşiq Məsihullah Rizayi tərəfindən səsli fayllardan dinlənilərək yazıya alınmışdır. Aşiq Məsihullah Rizayi 1939-cu ildə Güney Azərbaycanın – Qəzvinin Avəd şəhərinin Qaraqan bölgəsində doğulmuşdur. Aşiq 2016-cı ildə 78 yaşında dünyasını dəyişmişdir. O, İranın mərkəzi türkləri, aşıqları arasında sevilən ustadlardan biri kimi tanınmışdır. Aşiq Məsihullah Rizayi Muğan, Savə, Qum, Ərak, Həmədan, Qəzvin, Şahsevən aşiq mühitində qorunan havaların gözəl ifaçısı olmuş, 40-dan artıq dastanı öz repertuarında qoruyub saxlamışdır. Bugünkü gündə aşığın 200-dən artıq səs yazısı qeydə alınaraq yayımlanmaqdadır. Bu səs yazılarında “Şah İsmayıl”, “Qərib-Şahsənəm”, “Tilimxan”, “Abbas Tu-

farqanlı”, “Məsum-Diləfruz” və s. dastanlara geniş yer verilmişdir.

Bir çox məhəbbət dastanlarında olduğu kimi, bu qəhrəmanlar da ata-anaların nəzir-niyazından sonra doğulub, dünyaya gələn əmioğlu və əmiqızıdır. Onlar mədrəsə təhsili alır, molla məktəbi oxuyurlar. Hələ körpə olarkən biri-Birlərinə “deyihlənmiş” – göbəkəkədi adaxlı edilirlər. Dastanda şəhərin Ağabəyisi bir gün molla məktəbindən qayıdarkən Hürzadı görür və ona vurulur. Yaşlı olmasına baxmayaraq Hürzad üçün Vəli bəyin qapısına elçi göndərir. Atasının çarəsizliyi, anasının göz yaşlarına baxmayaraq Hürzad əmoğlusundan ayrılmaq istəmir. Nəhayət Kəlbi və Hürzad qərara gəlirlər ki, Şah Abbasın hüsuruna gedib, ondan yardım istəsinlər. Beləliklə, Kəlbi Şah Abbasın sorağını tutub yola düşür və təsadüfən şahın özü ilə rastlaşır. Şah ona kim olduğunu bildirmədən Kəlbəyə kömək edəcəyinə söz verir. Şah Abbasın şikarçıları içərisində seçilib, hörmət qazanan Kəlbəyə Şah Abbas “Xan Kəlbi” adını verir. Bir müddət Şah Abbasın yanında qalan Kəlbini, nəhayət, şah öz məmurları ilə toyunu başlatmaq üçün elobasına yola salır. Ağabəy Şah Abbasın əmri qarşısında aciz qalıb, onların toyunu başladır. Lakin toyda Ağabəy şikar əti, ov ətinin ləzzətini tərifləyir. Xan Kəlbi toydan çıxıb, şikara yollanır və ov zamanı dağ başında çarəsiz qalıb bir mağaraya düşür. Dastanda bundan sonrakı hadisələr – Kəlbinin mağarada şirlərlə təkbəşinə qalması, özünü onlardan qoruması, digər tərəfdən, Kəlbinin sorağıyla camaatın dağlara üz tutması süjetlərində davam edir. Günlər keçir, Kəlbinin öldüyünə şübhə etməyən Ağabəy yenidən Hürzada elçi düşür. Dastanın süjet xətti bu hadisələrdən sonra tədricən lirik məcrada davam edir. Dağlara yol alan Hürzadın və Kəlbinin anasının həsrət və ayrılıqdan doğan yağısı, onların dağlara müraciəti mətni zənginləşdirir. Xüsusilə dağı qarğıma, ona “nifrin” etmə “Dədə Qorqud” dastançılığı ənənələrinin zəngin motivlərindən qay-

naqlanır. “Alıb görək Kəlbinin anası nə deyir? Kəlbinin anası benamu Xanı diyərdilər biləsinə. Səsləndi:

– Ayə, mənim nə hax bu xarab dağa bir neçə kəlam nifrin eliyəm. Bu xarab qalmış mənim də cigərimə dağ çəkibdir.

Xanı deyər, gör nələr olsun,
Saralsun gülləriy solsun.
Yerri yerrindən qirilsin,
Kəlləyinən ildırım vursun,
Kül olsun daşlarıy sənin”.

Bir çox məhəbbət dastanlarımızda olduğu kimi, ölən aşıqlərin yenidən mövlanın duası ilə dirilməsi motivinə burada da rast gəlirik. Belə ki, dastanın sonunda qardaşını dağlarda axtarmağa gedən Dəli Məmməd bilmədən onu nişan alıb öldürür. Tutduğu işin günahı, ağırlığına dözməyib öz canına qıyır və Həzrət Əlinin duası ilə qardaşlar dirilib yenidən öz ata-analarının yanına qayıdılar.

Dastanlarda türkdilli epik mətnin xüsusiyyətinə bağlı nəzm və nəsr növbələşməsi burada formal göstəricidən çox, hadisələrin əlaqələndirilməsi, mənə yükündə ayrıca informativliyə malikdir. Nəzm və nəsrin növbələşməsi oppozitiv əlaqədə mətnin ifadə, məzmun planını qarşılayır. “Epik mətni təqdim edən sənətkarın öz interpretasiyasında bu söyləmələrin hördüyü mətnlər təkrarsızdır. Əgər əsas motivlər, formullar, obrazlar, demək olar ki, dəyişməz (və ya nisbi dəyişməz) qalırsa, o mətnlərin toxuması kimi çıxış edən söyləmə çeşidləri danışiq dilindən, folklor ənənəsindən, fərdi sənətkarlıq qabiliyyətindən asılı olaraq yeniləşir”.¹

Xüsusi olaraq qeyd etmək istərdik ki, dastanlar səslə fayllardan dinlənilərək yazıya alındığından hadisə, əhvalatların söyləmə intonasiyaları ayrı-ayrı aşıqlara görə dəyişkəndir. Eyni bir dastan mətnindəki hadisələrin söyləmə intonasiyasında fonetik faktlar, xüsusilə ton, intensivlik, vurğu, temp və s.

¹ K.Nərimanoğlu. Azərbaycan eposunun poetik sintaksisi. Bakı, Oskar, 2009, səh.85

bölgədən asılı olaraq müqayisəlilik təşkil edir. Təqdim olunan dastanlar içərisində “Kəlbi “dastanı digər dastanlarla müqayisədə daha çox obraz, ifaçı və intonasiya paralelliyində çoxşəxli struktura malikdir.

Musiqi və söz ritmikasına gəldikdə isə nəzərə almaq lazımdır ki, nəzm və nəsr növbələşmələrində söz və ritmin zənginliyi aşığın hadisə, yaxud təfərrüatlara marağı, eləcə də dastanın çoxşəxəliliyinə bağlı olaraq dəyişir.

Bütün hallarda kitabda təqdim etdiyimiz dastanların orijinallığı gözlənilmiş və aşıq intonasiyasının ifadə şəkilləri qorunub saxlanılmışdır. Başqa sözlə desək, qeydə alınan dastanları müəyyən çətinlikləri – yazı fayllarının natamamlığı, səs effektinin zəifliyi, farsca ifadələrin qəlizliyi və s. baxmayaraq orijinal formada təqdim etməyə çalışmışıq.

Mətanət MAŞALLAHQIZI (ABBASOVA)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

QULAM HEYDƏR

Əziz eşidənlər, salam ərz edirəm mən sizə. Dusdar, Allahdan istirəm həmişə şad yaşayasınız. Bu, Qulam Heydərin daisdanının şumarə əvvəlidi ki, başdıram, idaməsi var. İnşallah, axıra kimin var olsa, mən sizə ərz eliyəciyəm. İndi dusdar, daisdanın əvvəlidi ki, Qulam Heydərin daisdanıdı, mən xidmətizə başdıyıram. Belədir daisdanımız:

Qədim səətlər “İran-Şiran, Pələngani-Şiran, İsfahan-is-mi-cahan, olmazsa Azərbaycan” – deyirdilər. O zaman, o tarix, o dövrlər ki Şah Abbas İranın şahıydı, gecə yatmışdı, yuxuda – aləmi-vaqeədə gördü Azərbaycan şəhrlərini. Dövlətin-dən xəli olmuyan tüstü qatışıq gedir göyə. Dustlar, bunu yuxuda görürdü. Yuxudan ayıldı, Allahverdi xan ki, onun vəziriydi, vəzirin çağırdı. Vəzirə dedi:

– Vəzir, mən bir belə yuxu görmüşəm. Bu yuxunun mənası, cavabı nəmənədi? Dusdar, vəzir Allahverdi xan vəzir idi. O dəyiqə barmağın qoydu iki qaşın arasına fikir eylədi. Fikir eliyənnən sonra ehtiram eylədi. Ərz elədi:

– Qibleyi-aləm, biz neçə ildən bir hər uстанə¹ gedirik, bazikə².

Dusdar, o zaman baziki onlar yad habi libasında, yad dərviş libasında gəlirdi, adına Şeydullah diyirdilər.

– Gedirdik ki, İrannı ustannərinə baziki idik, bi il bizim bazikimizin nöbəsi Azərbaycandı. Vəxt keçib, getməmişik. Fəqətbəfəqət sənin bu yuxun bizə sabut³ eliyir ki, gərəx gedəydix Azərbaycana, bazik eliyəydik. Millətin dərdinə məxfi halda yetişəydik. Bir görəydik kimə zülm olub və İran-da nə var, nə yox Azərbaycanda.

Ta bu sözü Şah Abbas eşitdi, dedi:

¹ Ostan – inzibati ərazi bölgüsü

² Bazdid – farsca sözdür, yəni görüş keçirmək

³ Sabut – sübut etmək

– Vəzir, Allah məni sənsiz bir gün yaşatmasın. Qəribə həqq söz dedin, düz deyərsən. Bax, bu dəqiqə hərəkət edirik Azərbaycana.

Dusdar, vəzir yerlərinə adam qoydı, hər kəsi ki bunların yerində qalmalı idi, ona ixtiyar verərdilər, tapşırırdılar ona dəptərləri, yerləri, məhəlləri ki, o adamlar bilərdi heş kəs bilməzdi, topşırıdı. Məxfi halda sübhdən İsfahandan tacir libasında, addarın əvəz elədilər. At mindilər, hərəkət elədilər Azərbaycana tərəf. Bunların adları bu cür əvəz olunub. O ki Şah Abbasdı, adı olub tacir Abbas. Əlbəttə, bunların ikisinin arasında baziki olub. O ki, Allahverdi xan vəziridi, olub tacir Allahverdi. Bullar iki tacırdı. Tacir libasında atın üstündə hərəkət eləyillər, gəlillər Azərbaycana tərəf. Vəqtində çatdılar Azərbaycana, Təbrizə yetillər. O cür kəddərdən, Miyaddan gəliblər, Miyanbaddan, Mabaddan geçdilər, gəldilər. Hara yetişiblər? Necə Heydərabad bəddəri var, həmənin Heydərabada yetişiflər. Dusdar, o vaxdar yavaş-yavaş qar başladı. Çün o zaman yollar dəvə, qatır, at yoliydi, haman yerdə dağların arasında bunlar yelə tərəf getdilər. Elə gəldilər, dağların arasında azdılar, yolu itirdilər, qar yağırdı, küləy eliyirdi, çay keçdilər gəldilər. Dəşdinin tərəfindən belə, o şəhər çayının ki, üst tərəflərində axırı var, çay qırağın tapdılar. Həmənin çay qırağınnan atlar qoşalaşib, yapıncların çəkiblər başlarına. Üzlərin örtüblər, qar yağır, yelinən boran elyir. Atların başıb ötürüblər, dəstə-cilovlarını azad eliyiblər ki, atlar bir dənə avadanlıq tapsa, orda dursunlar. Bu vəzinən hər ikisinin atı gəldi. Hara yetişdi? Bəddən¹ üstə bir kənd var, adına deyirlər Şəlməkan. Demiyəsən, dağın arasındakı yel atları döndərib o çayın qırağına, atlar dönüb həmin Şəlməkana. Yetişillər Şəlməkan kəndinin kənarına ki, lap əvvəlinci qapıdı, kəndə çatan yerdə atlar qapının ağzında durdu. Bunları istirdi boran boğa. O əndazə qardı-borandı yapıncılarını çəkmişdilər başlarına, düymələrin düymələmişdi, kəmərlərin bağla-

¹ Bəddən – Urmiya yaxınlığında bir kənd

mişdi, çəkmələrin bərkitmişdi. Hələb atı üstünə pənah gətirmişdilər ki, boran bulara əziyyət elyirdi. Atlar duranda, bunlar yapıncını qovzadı. Belə baxanda ikisi də gördülər, bəli, atlar bir nəfərin qapısında durur. Bilmədilər haradı. Tacırbaşı dedi:

– Ta yetişmişik, elə bil avadanlıqdı, atdan piyada ol, qapını çalaq.

Tacir Allahverdi atdan piyada oldu və tacir Abbas da onnan bahəm. Dusdar, bəyan elədim ki, bunlar adların əvəz elyiblər öz aralarında. Qapını çalcaq, bilmir kimin qapısıdı, bunlar ki, qapını çaldı, bir qoca kişi gəldi eşiyə, belə piranə qocaydı. Bu qocanın adı da elə Piran idi, dusdar. Bunun bir xanımı var, bir qızı, vəssalam. Bu kişi o qəədir qonaqpərest adamıdı, o qəədir qunağı istərdi, hər gün evə qonax gətirərdi. Hansı evə qonax çox getsə, o xanəvadə təməddüh olar. Xörək bişirməkdə, ləhcədə, söz danışmaqda, ya irəlişdə, ya hərəkətdə kim mənzildə elir, təməddühü çox olar. Bu kişinin ki, evində qonağı çox olardı, bu kişi qonaqpərest idi. Çox çətin qonaxsız çörək yeyərdi o. Adı Piranıdı, qapını ki açdı, dusdar, burda salam verdi tacirlərə:

– Ay tacırbaşı, buyurun görək.

Tacirlər bir-birinin üzünə başladılar baxmağa.

– Niyə? – dedilər, – Xudaya, bunu biz bilmirik kimdi, Azərbaycanın kəndlərində bir nəfər adamdı, tanımırıx da kimdi. Mərifətə bax! Əvvəlinki bizdən soruşa kimsiz, hardan gəlisiz, hara gedirsiz. Qapını açıb, salam verib, bizə deyir buyurun. Atın da dəsdə-cilovundan yapışıb, atın dəsdə-cilovundan yapışıb bu saat həməni deyər ki, qonaq eliyə bunları.

Bu anda daisdanımızın əvvəlinci bərnəməsidir və birinci navarıdı. İlk ustad aşığılar tamam bu navarların əvvəlində bir qatar “Divan” oxuyar. Yadinızda saxlayın, Piran yapışıb atın cilovundan. Bi dəne “Divan” oxuram bu dəmdə, onnan sonra gedax söhbətimizə:

Mədot səndən, ey ilahi,
Eşqə tuzar olmuşam.

Günbəgün, sətbəsaət,
Bağrı biryan olmuşam.

Səməndər tək narə yandım
Didə giryan olmuşam.
Qalmışam qərib firqətdə, qıl dərdə dəva,
Elə bilginən dost bağında
Bəlgü xəndan olmuşam.

....
Əlidir şiri-Xuda,
Yatmış idim xab içində,
Quşuma gəldi səda.
Nişan verdi barmağıynən,
Yet, yetərsən murada,
İçmişəm movla dəsdinnən,
Məsti-məstan olmuşam.

.....
Həqq yeri behişdən kənarə, bala,
Kim yemişdi o dəni?
Dəşti-biyabanda üryan gördü bədəni
Onunçün çox ağılıram,
Didə giryan olmuşam.

.....
Ayə bir ayə, surə-surə qıldı peyğəmbərə,
Səda gəldi ey şiri-Yəzdan,
Özün yeri zirvəyə.
Çəkdi belindən qılıncı, lərzə saldı kafərə.
Məhəmmədəm, həqqın yolunda dustlar,
Özüm qurban olmuşam.
Məhəmmədəm, həqq yolunda
Özüm qurban olmuşam.

Bəli dusdar, divandı bu tamam aşiqlər rəsmidir daisdanın
əvvəlində bir dəfə divan oxuyurlar. İstədim dasdanımızın adın

bilək, məhəllin bilək, sonra bir dəfə divan oxuram ürəkdən. İndi idaməsin ərz eliyirəm. Bəli, Piran yapışdı atın dəsdə-cilovundan, üzün tutdu:

- Tacirbaşı, niyə buyurmursuz?
- A kişi, hardan bildin tacirbaşıdı?
- Sənin libasın tacir libasıdı da. Gördüm tacırdı da.

Tacirbaşı buyurur. Tacir Abbasnan tacir Allahverdi bir-birinin üzünə baxdı. İşarə elədi: “Dağların arasındakı kəndçi kişidə mərifətə bir bax, elə bil mərifətin dəryasıdı. Hey soruşmur, hardan gəlib, hara gedirsiniz. O dəqiqə ki, bizi görüb, salam verəndən sonra diyir “tacirbaşı, buyurun”. Tacirbaşı nəyə buyursun?”

Yavaş-yavaş atı çəkdi. Bular da hərəkət elədilər dalıca.

– Xahiş edirəm, tacirbaşı, bağışlayın, mən qabaqda getməkdə istədim rəhnümalıq¹ eliyəm. Buyurun bu otağa, ta mən atları yerbəyer eliyim.

Atları bağladı, qabaqlarına ərik tökdü. Bunların zin-nizamın götdü belinnən, onnan sora, həmd eliyənnən sora, xurcunları atların tərkinlərinə ki, bağlamışdılar yəhərdən açdı, gətirdi. Yetirdi, gördü bəli, bunnar otağa vaqə olub. Bu kişinin bir qonağ otağısı vardı kiçik, varid oldu salam verdi. Xurcunların qoydu yannarına:

– Tacirbaşı, xurcunnarızı gətdim, atdara, özlərinə də yonca-saman verdim, rahand elədim.

Dedi:

– Qəribə sən xəcalətlik verdin bizə.

– Hə, kişi, bu nətər fərmayışdı? Mən Allahdan qonağ istirdim. Bu gün qar yağırdı, qonağ tapammamışam. Buyurun görək!

O dəqiqə, dustlar, buxarısı işgilləməydi, onı yandırdı. Qonaqların canı qızdı, ta bunların canı qızana, çıxdı eşikdə dəsdur verdi xanımiynan qızına ki, yaxçı qonağımız var. Çox

¹ Rəhnümalıq – bələdçilik

ləyaqətli, mərifətli tacırdılar. Qəşəx qəza düzəldin, qoyax bunların qabağına ki, bular sərf eləsinlər. Dustlar, əvvəlində işarə elədim ki, hansı evə qonax çox getsə, o evin əhl-əyalı, uşaxları da təvəqqem olar. Bunlar çox qonaq tərəflidi, çox qəza bişirmişdilər, varid idilər. Beş-altı yerə qəza bişirdilər. Qəzanı bişirdilər, amadə elədilər.

Bir şaxs ki, qonaq gedər ev sahibi deyər:

– Qardaş, qonax qardaş, bura bax görüm. Məsələn, şırhaşınnan, akşundan, qəyğanaqdan, pilovdan, küftədən hansı xörəkdən xoşun gələr sənə pişirək, yiyəsən?

Deyir:

– Məyə, elə sizin qabınız bir dənədi? Elə hamısınnan pişirin da.

Dusdar, bunlar yol deməmişdən pişirdilər hamısın, bəli, bir neçə cür qəza bişirmişdilər, amadə eləmişdilər. Hazırdı ki, Piran özü də bunları tək qoydu söhbət eləsinlər, özü qəyidib oturdu mənəzildə, xanımiynan qızının yanında. Elə ki, xörəklər hazır oldu, bir dənə ya məjməhəyə, hər nəmnə ki, vardı qoydu, su gətirib qızı camda. Yetirdi, qapını tıqıldıtdı, əlamət verdi ki, yanı adam gəlir mənzilə. Tık-tık... Bu cür qapını vurdu. Qapını vuranda içərdən tacırlar səsləndi:

– Buyurun.

“Buyurun” diyəndə qapını kikət elədi. Açandan sonra pərdəni verdi kənara. Qızın ki, məjməhə əlindəydi belə narın salam verdi. Salam verəndə Şah Abbasın üzü qapıya tərəf idi, amma Allahverdi xanın dalı duvara əyləşmişdilər otaxda. Ona da şah üsdə əyləşmişdi, vəzir aşaxda. Axı, o şahıdı. Şah Abbas qovzandı ki, bu qızın salamını alsın. Gözü sataşdı bu qıza. Gördü, “Allahu əkbər”, əgər bu kişi ki, bizi qonağ eliyib, bunun qızı olsa, doğurdan Allah belə gözəl xəlq eləməmişdi tarixdə. Qəribə bir gözəl qızdı. Soyuxdan gəlib, dağların arasından gəlib, yolu azmışdılar, təzə yetişib bura. Buların suyun da işmiyiblər, qıza məhəbbət yetirdi. Dusdar, biy göyüldən, min göyülə Şah Abbas aşiq oldu həmin Piranın qızına ki, qızın adı

Dilşaddı. Qız, gördü tacır muna tox baxır salam verənnən so-
ra. Eylə ki bu xunu, yanı yeməyi, xörəyi ki, qoydu yerə dalı-da-
lı qapıdan rədd oldu. Şah Abbas qıçınnan başına kimi, diqqət
elyib bir üz nəzər saldı bu qıza. Gördü, bəh-bəh-bəh! Qəlbinə
ustad, aşiqanə şeyridi ki, o şeylərdən mən bir-ikisin ərz eliyəm:

Bilir aşiq canan olan cana, yəqin cannan keçər,
Kimsə görsə bu xoş xətü xali xubandan keçər.

Çeşm məstin xalini görsə əgər Əfrasiyab,
Tacını başdan atıb, İrani Turandan keçər.

Ləşkəri – Keyxosrova bir ox ata gəl qaşların,
Rüstəmi – dasdan Burziyu Nərimandan keçər.

Halimi görsə əgər zahid atar təsbihi,
Şeyxi Sənan tək o min yol din və imandan keçər.

Şeirin bədiyyəsin demirəm, çün vəxdimizi tutur. Bu di-
linən narın-narın şeir deyir. “Nə danışısan?” – işarə elədi və-
zir. Dedi:

– Evin tikilsin, vəzir.

– Baba, üşmüşux, Allah yetirib, Allah bu kişinin ömrün
abad eyləsin, isti xörək gətirib, gör neçə cürə. Çəkək yeyək
görək, hələ zəməzəmə şeyir demə, qalsın sonraya. Kişi, dərviş
libas, tacir libas o qədər çıxmışiq, sən bir qəsidədən, şeirdən
nə deyərsən?

Dedi:

– Belə də.

İstədi vəzir əlin uzada, işarə elədi:

– Əl saxla, kişi, əl saxla!

Dusdar, demə bu çörək vəzirə qismət dəyil ha. Vəzir
əlin saxladı. Dusdar, vəzir bilmir ki, nə var. Həmin vaxt qız
gəlib, əlində su gətirib. Qapıya yetişəndə gördü bunlar danı-
şılar. Tacirbaşı gördü qapının arasında qızı. Dedi:

– Tacirbaşı, əl saxla, bir dənə şeir gəldi qəlbimə.

Burdan tacirbaşı səsdəndi:

– Tacırbaşı, nə cür şeridi?

Dedi:

– Qulaq ver, deyim.

Dusdar, həmin şeirləri Şah Abbas tacir libasında Allah-verdi xan vəziriyənən ikisi bir otaxda idi birlikdə əlan ki, təcnis bilər, cığalı təcnis bilər özləri də. Xidmətinizə sağlıq istirəm diyəm. Ümidvaram eşitdikcə şad olarsınız. Belə diyirdi bax:

Bir gözəldi şovqun salıb cahanə,
Tiflin tək baxıram gözəl gözələ.

Əzizinəm cahanə,
Cahan qurban cahanə.
Xudanın xoş bəndəsidir,
Xoş gəlibdir cahanə.

Yaradan yaradıb salıb cahanə,
Nə əcəb ovladım gözəl göz alə.

Tacır Allahverdi güldü, dedi:

– Tacırbaşı, qərībədi, ordan şeir dedin. İndi bax görüm, qəsidədi, ya aşiqanə şeirdi deyirsən sən?

Dedi:

– Yaxçı elisən, tacirbaşı, axı kimə deyirsən?

Belə qaşın nazihlətdi, deyəmmədi kimə deyirəm. Dedi:

– Kişi, qulaq ver, qulaq ver.

Dubarə:

Qarşımda durubdu yar aşığını,
Yarəb, öldürərmə yar aşığını?

Əziziyəm, yar aşiqini,
Yar istər yar aşiqini.
Təbibim sən, dəvam sən
Dərdi-qəm yaraşığını.

Yaradan yaradıb yar aşiqini,
Baş qarə, qaş qarə, gözəl göz alə.

Ay dadi-bidad! Allahverdi xan üzünü tutdu:
– Dərviş Abbas, mənim də xoşum gəldi sənin şeirlərin-
dən. İki kəlimə qoy, xörəyimizi yeyək sonra şeir de də.

Dedi:

– Qulaq ver, qulaq ver.

Belə deyir, bağbansan, bağ işini gör,
Bağ becər, bağ yetişdir, bağ işini gör.

Əzizim baxışını gör,
Bağbansan, bağ işini gör.
Maral gəzir bağında,
Maralın baxışını gör.

Sən bax gözünün yaraşığını gör,
Qaş qara, göz qara, gözəl göz alə.

Tacir Abbas sözün desin sənə yar,
Tuti dilli, mina boylu sənə yar.

Əzizim sənə yar,
Tiğə bağrım sənə yar.
Qış otaqda, yaz bağda,
Mehman ollam sənə yar.

Dolandım dünyanı neçə sənə yar,
Görə bilmədim sənin tək gözəl göz alə.

Vəzir dedi:

– Qurban, mən sənin bu sözlərindən baş tapmadım. Bu-
ra bax görüm, bu aşiqanə şeirləri kimə dedin?

Tacirbaşı dedi:

– Qulaq ver, qoy deyim kimə dedim.

– Mənə bax.

Dedi:

– Hə.

Dedi:

– Biz burda qonağıq. Biz istiyəx bu çörəkdən bir tikə dilimizə vurax. Bunların çörəyin yedik, sözüümüzü deyəmmərik. İndi mən nəmənə deyirəm, onu eliyəcəyik.

– Tacırbaşı, nə bilim nə deyirsən?

Dedi:

– Eşitdiyin şeyləri.

Dedi:

– Bəli.

– Xoşun gəldi?

– Qurban, belə şeir eşitməmişdim. Doğurdan kef elədim. Düzdü ki, soyuxdan təzə gəlmişik, canımız qızır, acam, yorğunam, amma kef elədim.

Dedi:

– Hə. Bura bax görüm, o xörək gətirəni görmədin?

– Xörəkgətirən kimdi?

Dedi:

– İndi bu xörəyi gətirdi, məjmeheynən qoyub bizim qa-bağımıza, özün deyirsən üç-dörd gilə isti pişmiş var ki, yiyək. Görmədin bu xörək gətirəni?

– Kimdi, qurban? Vallah, mən acam, özüm də yorğunam. Baxmadım, kim gətirdi.

– Həəə...

Dedi:

– Tacırbaşı, Allahdan gizli dəyil, səndən nə gizliyim? Bax, əgər bu çörək gətirən qız olsa, bunu almasam, dünyada çətin mən yaşaram.

Dusdar, həmin vəzir deyən sözün idaməsi var ki, vəzir nə diyəcək bunun cavabında. Navarmızın bu üzü yavaş-yavaş qurtulur. Bir çıkkənə gənə saz çallam, inşallah novarın o biri üzündə qulax verəcəksiniz daısdanın idaməsinə.

Bəli, dustlar, necə ki, novarın o birisi üzündə ərz elədim, Allahverdi xan vəzir fikir elədi, gördü: “Xudaya, nəmənə diyim buna? Axı, bu diyir ki, bu qıza aşiq oldum, guya bunu ala. Biz də indi burya gəlmişix, bələd dəylik, nə qıza bələ-

dik, nə dədəsin tanırız, nə əxlaqına bələdik, fəqət bu aşiq oldu”. Dərdar, demiyəsən sərnimişdi qəzovi qədər ilahıdı, ney-niyəsən? Allah bunu bunun alınə yazıb ki, gərək gələydilər, azaydılar, borana düşəydilər, bu qapıya gələydilər. Bəli, dedi:

– Qurban, işqalı yoxdu xörəyin sərpilə. İndi Piran qoca gətirsə bura, bir yolnan ona diyərix, vəli da bu tezdıxdan olmaz.

Dedi:

– Yox, yox, vəzir. Gərək bu tezdıxdə biz sözüümüzü deyax.

– Canım qurban, axı, bu tezdıxdə olmaz.

Dedi:

– Olar. Bax bu xörəkdən dilimə vurmuram, ta gərək bu işi düzəldəsən.

Vəzir, dərdar, fıkır eliyir ki, nə qılıx eliyəx. Xörəyi yemillər. Qız demiyəsən qapıdan qulaq asır. Getdi atasının bərabərinə:

– Sənə bir sırr açacam. Qonaqlarımız xörəyi yemiyiblər. İstiyirdim su aparam, gördüm xörəyi heş yemiyiblər. Mən də utandım, suyu aparmadım.

Dedi:

– Hə, qızım, günah bizdədi. Qoy gedim, ya indi onlar tək yemillər, ya işdi qəzadı, çün tacırdılar, xurcunları doluydu qızılınan aparmışam otaxda qoymuşam yanlarına, qəlbilərinə gəlib. Allah eləməmiş, diyillər xörəklərdə işqal var. Qızım, günah məndədi. Qoy gedim əyləşim, onlarnan bahəm bir məclisdə, onlarnan bahəm bir xörək yiyim, ta onlar bilsin ki, xörəkdə işqal yoxdu. Onnan sonra, qızım, günah bizdədi. Bəlkə onlar istiyən xörəyi biz pişirə bilməmişik. Onlar bizim kimi dəyil ki, hər xörəyi yeyələr. Bəlkə onlar elə xörək yeyələr, tacırdılar, tacırbaşıdırlar, biz o xörəkdən pişirəmməmişix. Qoy gedim soruşum, görüm.

Piran özü durub gənə də gəldi qapını tıqqıldatdı, vəqə oldu, salam verdi.

– Piran, buyurun.

Piran keçib əyləşib, üzün tutdu tacırlara:

– Ağayi-tacırbaşı, çox mazīrət istirəm, sizi əhd verirəm sizi yaradana, məni bağışlıyasız, günah məndədi. Mən bilirəm ki, sizin xörəyinizi soruşmamışam, ta siz yiyən xörəkdən, istiyən xörəkdən biz pişirək. İndən belə, hansı xörəkdən xoşunuz gəlir, onnan pişirək.

Burda Allahverdi xan gördü canım, adam utanır axı, dedi:

– Əmi Piran, Allah ömür versin. Xörəklərin lap qəşəx xörəkdi, heş də işqalları yoxdu. Lap da yeməlidirlər.

Onda, dusdar, Piran bunlardan icazə istədi:

– Tacırbaşı, icazə istirəm, mən də müxtəsər acam, düzdi, mən sizdən qocayam. Bəli, siz qonaxsız, iki tikə icazə versən?

Başladı xörək yeməyə. Kişi görə bunlar əgər xörəkdən narahand olsalar, şəkilləri olsa, qəzalardan şəkiyə çıxalar, başları hərəsindən bir-iki tikə, gördü xeyir, bunlar gənə yemədi. Allahverdi xan vəzir işarə elədi, üzünü tutdu:

– Ağayi-tacırbaşı, bəs xörək sərf olunmuyacax?

Onda göz elədi vəzirə: “Vəzir, sənə söz demişəm. Biz dilimizə xörəyi vurmuyacayıx, ta işimiz düzəlməsə. Görsək də düzəlmədi, burdan duracayıx çıxax gedax. Burda çörək yemiyəcəx. Çün, burda biz söz dedix”.

Bu vədnən dusdar, bunların sözləri dönməkdə düşüb, Piran hey işarə edir ki, bə niyə xörəkdən yemirsiz? Bəli, Şah Abbas işarə eliyir Allahverdi xan vəzirə ki, vəzir, vaxtidi məhəllidi, söz yetişib, qardaş, bə niyə demirsən?

Dusdar, o da diyəmmirdi. Ta ora kimi ki, işarə elədi: “Qardaş, denən. Bəs söz gəlib vaxtinə, bu kişi burda özü diyir, niyə yemirsiz, niyə demirsən?” Allahverdi xan vəzir birdən-birə, dusdar, diyə bilmirdi. Nə cür diyəydi, utanırdı, öliydidi axı. Deyirdi, mən bu sözü birdən disəm ona, məsələn birdən daşdana¹ diyə, gəldiz qonağ olmuya, mənim çörəymi yediz, ha indi ayrı cür mənə baxırsız”.

Bəli, bu vaxt Piran dedi:

¹ Daşdama – hirslənə, özündən çıxma

– Bə niyə sərf eləmirsən, ay tacirbaşı? Səni and verirəm səni, məni yaradana, əgər söz-zadənin var, buyur.

Onda Şah Abbas işarə elədi vəzirə: “Kişi, de dana bə vaxtidi, qardaş, söz yetişib”.

Vəzir gördü, hə, indi diyə billəm. Dedi:

– Əmi Piran, Allahdan gizli dəyil, sənnən nə gizliyim? Utanıram sənə diyəm bir söz var.

Kişi dedi:

– Niyə demirsən? Az qaldı bağrım çatdıya.

Dedi:

– Qurban, tacirbaşı bizim tacirbaşımızdı. Sənin qızına məhəbbət yetirdi. Əgər qızın nişannısı, namizədi, əri olmasa, bil ki, xörəhdən yesək diyənmərik, ona cəhət qoymadı xörəkdən yiyəm. Əgər sənin məhəbbətin olsa, Allahın əmriyənən, peyqəmbərin şəriyənən...

Piran gördü, hə, elə bunlar kişidi. Həqqin də çörəyi yemirmişlər. Dedi:

– Ay tacirbaşı, iki-üç dəyqə sizdən icazə istiyirəm, mən bir mənzilə gedim-gəlim.

– Bəli, buyurun.

Piran çıxdı bunların mənzilindən. Getdi xanımıyan qız olan otağa. Əyləşdi, üzün tutdu xanımına. Dedi:

– Bir gəl, bu tərəfdə sözümlə diyim.

Xanımıyan xüsusi danışdırlar. Dedi:

– Xanım, bura bax görüm. O tacirbaşı qıza məhəbbət yetirib. Ayə, qızdan soruş, gör, əgər əlaqəsi olsa, qonaxdılar, özləri də xörək yemiyib, çox da mərdanə adamdılar. Əlaqəsi olsa, qazı çağırım, molla çağırım, bunların kəbnin oxusun, qızı verək tacirbaşıya.

Dusdar, demiyəsən qız, o dəyqə ki, xörəyi gətirirdi, gördü bu tacir mənə çox baxır, qız da bu tacirə bir dolu göznən baxmışdı. Xoşuna gəlmişdi bəlkəm də. Anası qızdan soruşdu. Qız gülə-gülə səsləndi:

– Anacan, mənim başımı atam hayana kəssə, qanım o üzə axar. Atam hər neyləsə, ixtiyar atamdadı.

Deməli, dusdar, gönlü varıymış ha bu qız bu cür dedi, yoxsa göylü olmasaydı ayrı cavablar varıdı. Ta qızın anası Pirana belə dedi. Piran gördü iş düzəldi. Gülə-gülə varıd oldu:

– Salam, tacırbaşı.

– Buyurun, xob, buyurun.

– Allah işinizi düzəltdi, işqal yoxdu. Xörəyinizi yeyin, molla çağırır, kəbininizi əlinizə oxuyarlar, işqal yoxdu. Qız da razı oldu.

Şah Abbas üzün tutdu:

– Əmi Piran.

– Bəli.

Dedi:

– Əmi Piran, sizin bu mallayız fəqət malla dərsi oxuyub ərəbdə?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Mən neçə dərş oxumuşam, neçə dil oxumuşam. Mən özüm siqə də oxuya bilirəm. Məgər olmaz, mən özüm oxuyum?

Dedi:

– Olar, niyə olmur?

Dedi:

– Bəs, icazə versən, mən elə özüm oxuyam siqəmizi.

Ondaydı ki, Piran burdan çağırdı, Dilşadnan anası çarşab başlarında vəqə oldu, salam elədilər. Düz Şah Abbas özü, o surə, o ayə ki, siqə oxuyarlar həmin ayəni oxudu. Bunları qovşurdular bir-birilərinə. Bunlar oldu bir-birinin nişanlısı, ər-arvad. Bu onun əri, o bunun xanımı. Vəzir, Piran özü və xanımı, onlar burdan xudahafizlik elədi.

Dusdar, bu xörəkdən vəzirə qismət dəyilmiş, ha! Vəzir indi getdi o tərəfə. Bu xörəy ki, varıdı, qızınan Şah Abbas yedi. Bunların iki ay bənamələri ki, gələcəydilər Azərbaycan-

dan baziki eliyəcəydilər, necə oldu? Allahverdi xan vəzir eşikdən qapını tıqıldatdı.

– Kimsən?

– Tacirbaşı, ərzim var.

Çıxdı eşiyə. Tacirbaşı Şah Abbasıdı.

– Hə, vəzir, nə var?

Dedi:

– Qurban, mən bu sözü yada ərz eliyim. İndi iki aydan 10 gün çoxdu biz bu evdəyik ha. Yol gəlməyimizdən işim yoxdu.

– Ay dadi-bidad, doğru diyirsən. Tarix qoymuşam, iki aydan çoxdu biz burdayıx. Qərar idi, iki aydan sonra biz qayıdax gedax paytaxta, İsfahana. İndi iki aydı, mənzildəyik. Əy dadi-bidad. Gördün, dünya gəlib gedib, gecə-gündüz saatlər, həfdələr o əndazə ki, xoş gəlib bizə, mən hələ diyirəm bəlkə beş-altı gündü. Xob, gəl içəri.

Tacir vəziri də çağırdı içəri. Hər ikisi yetişdilər o mənzilə ki, qız da ordadı. İndi Piranı da çağırdılar. Dusdar, Piran öz xanımın götürüb və qızı da həmin otaxdadı. Şah Abbasdı, Allahverdi xan vəzirdi, Şah Abbasın xanımıdı, şahdı, bir də qızın dədə-nənəsidi. Hər dördü cəm oldu mənzilə. Burda Şah Abbas nə danışacaq? Ta o nə danışana kimi, dusdar, bir qatar “Gözəlləmə” havası oxuram. Ta daisdanımızın özünün sözləri yetişənə kimi, şad olasınız. Ona qədər navarda həmişə daisdan olmu-ya ki, şeirə qulaq verəsiniz. Budu “Gözəlləmə” havası, bax:

Fürsət əldəyəkən yaxşılıq eylə,
Həmişə əlində ixtiyar olmaz.
İnanma dünyada malü dövlətə,
Malə, mülkə öylə ehtibar olmaz.

Dusdar, ikinci bəndi:

Dörd yanıımız çəmən ola, bağ ola,
Bağrım başı çallı-çarpaz dağ ola,
Bir kiçik ki, böyügünə ağ ola,
(Ya övlad atasına, ya şagird ustasına)
Düşər el gözündən, bəxtəvər olmaz.

Ümumu kəlmə axtaran tapar,
Bir güldü tikən, min gönlü yapar.
Cəhd eylə işin həqqinə apar,
Həqdən qeyr əz kimsə sənə yar olmaz.

Dusdar, Şah Abbas onları cəmləməkdə bir yerə. Sözü nə idi? Üzün tutdu Pirana:

– Ay Piran bəy, əmi Piran, sən o qəədirdi ki, bizə məhəbbət eliyifsən, adam yanı utanır sənün üzünə baxa, səni danışdıra.

Piran cavabında səsləndi:

– Kişi, bu nətəəri fərmayışdı? Hər gərək bəşər bir-birinə ehtiram və məhəbbət eliyə.

Dusdar, Piran tanımırdı ki, bu şahdı. Dedi:

– Əmi can, bura bax görüm. Adamın bir dənə toyuğu itsə, onu axtarar.

– Bəli, qurban.

Dedi:

– Əmi Piran, nə müddət ki, biz bura gəlmişik, mən üç tacırbaşının böyüyüyəm, hər tacırbaşının qırx dənə tacırı var yanında biləsin. Hər tacırın qırx dənə dəvəsi var. O cür mataf gedib bizim xəbərimiz yoxdu. Gəlmişix burda sənnən qohumluğ eləmişix. İndi sənnən mən icazə istirəm, ta gedəm ticarəti təqib edəm, axtaram tapam.

Dedi:

– Qurban, ixdiyar səndədi. Mən məgər sənə bir söz diyrəm? Sənün ixtiyarın var, hər zaman getsən, mənün gözüm üstə, qalsan yerin var, getsən də xoş gəlifsən.

Dedi:

– Əmi Piran, sən bizdən nə şirbaha¹ istiyifsən, nə başdığ istiyifsən, heş bi şey istəmiyifsən bizdən.

Dedi:

– Qurban, bu nətər fərmayışdı? Bu sözlər, bu söhbətlər yoxdu bizdə.

¹ Şirbaha – kəbin, başlıq

Dedi:

– Yox.

İşarə elədi:

– Tacırbaşı, xurcunu ver mənə.

Xurcunu ki aldı, bir xurcunun iki gözünün də pulun boşaltdı həmin otağa.

Piran qulaq asdı, gördü, baba, xalis sikkə qızıldı. Ehtiram elədi, dedi:

– Qurban, bu pulu ki, sən mənə verirsən, mən belə bu pulu saxlıya bilməm. Niyə verirsən bu pulu mənə?

Dedi:

– Əmi Piran, bu pulu sənə verirəm, mən gedirəm, qəzov qədəri ilahıdı, əcəl birdən aman verməz, qəyidə bilmədim, mənim xanımım xərcləsin, biləsin.

Piran gördü, bəh-bəh-bəh:

– Qudam, bəs xanımın qoyursan qala burda?

– Bəli.

Dedi:

– Nə işqalı var? Nə qədər ki, sən gəlmiyifsən, mən gözüümün üstə sənənin xanımını saxlaram ki, öz qızımdı. Narahat olma.

Dusdar, indi Pirandan icazə istirlər. İstirlər ki, getsinlər. Amma qız ağladı. Qız ağladı:

– Tacırbaşı, ərzim var.

Belə tutdu tacırbaşının əlinnən, çəkdi həyətin o tərəfinə. Ərzini başladı:

– Hə xanım, nə var?

Ağlıya-ağlıya doluxsundu:

– Tacırbaşı, yolun gözlüyüx inşallah. Axı bizim övladımız var.

– Övladımız var?

– Bəli.

– Bəh-bəh-bəh!

Əlin atdı, kəməmindən bir bazubənd çıxartdı. Bazubəndi çıxartdı, saxladı əlində, üzün tutdu xanımına, dedi:

– Bu bazubəndi ki, görürsən?

Dusdar, bazubəndin qaşında yazılmışdı: “İsfahan-icmi-
cahan, Şah Abbas-cənnət məkan”. Əgər burda bi cikkənə vax-
tında ərz eliyəm, diqqət eləsələr bilərdilər ki, bu qız bilərdi ki,
mənim ərim Şah Abbasdı və bu oğlan bilərdi ki, bundan dün-
yaya gələcək, mənim atam şahdı.

Bəli, bunlar bilmədilər. Dedi, xanımına dedi:

– Bax, bu bir bazubənddi, əgər mənim oğlum olsa, mən
gələmməsəm, yetişməmməsəm, tapammasam, bu bazubəndi
bağlıyarsan oğlumun sağ qolunun üstünə. Gəlib mənə tapsa,
bazubəndi nişan versin, mən billəm oğlumdu. Bu bazubənd,
mən böyük tacıram, bunlar böyük tacırlarda olarlar. Əgər qı-
zım olsa, bu bazubəndi satsan on dənə qız yola salar. O vaxt
mən yetirəmmədim, sat mənim qızımı yaxşı sal yola, ver ərə,
yanı getsin öz nişanlısının mənzilinə.

Qız ağladı, dusdar, qol-boyun oldular. İki məşuqə öpü-
şüb xudahafizləşdilər. Şah Abbasnan Allahverdi xan vəzir iki-
si mindilər atlara ki, tacır libasında idylər. Ordan xudahafizlik
elilyirlər, atların başın döndərdilər hara? İsfahan səmtinə. Gü-
nə bir mənzil, teyyi-mərazil, mənzilbəmənzil at sürüllər, ge-
dillər. Dusdar, bunlarnan işimiz yoxdu. Bax, bunlar vaxtında
yetirillər İsfahana. Tacir ki, səltənətinin yanında qərar tutub,
nə mənə ki, bazik eliyəcəydi, özünə görə eliyir.

Bəli, dustlar, xanım qaldı burda, dağın dalında bir kənd-
di, adı Şəlməkən. Orda Şah Abbas vaxtında da səltənətində
qərar tutur. Dusdar, diyirlər gözdən irax, gözdən irax, hər
dəyqə diyirdi adam yolluyum, atlı yolluyum gəlsinlər. Vədə
diyim sizə, bu ay, gələn ay, o cür, o cür qaldı. Baş qatışdı,
yaddan çıxdı, xanım qaldı burda. Dusdar, xanım indi qaldı
Şəlməkanda, Şah Abbas İsfahanda. Bu vəzinən ki, bəs bunlar
necə olur? İndi bu yol gəlirik, bəli, xanıma tərəf. Doqquz ay,

doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə tamam olur. O dayələr ki, qızın dövrəsində idi, xəbər verdilər:

– Xanım, bir oğlun gəldi dünyasına, bəh.

Oğlan gəldi dünyasına, yeddi gündən sonra Piran burda böyük bir qonaxlıq elədi. Hamını yığdı, dedi:

– Ağalar, bilirsiniz, bunun atası ki, tacırbaşı idi, hamıyıza da demişdim o zaman, qızımı vermişdim tacırbaşıya. İndi o tacırbaşının oğludu ki, tarix qoyulub, bi il dünyaya gəlib. O uşağa ıstırix, atası burda dəyil, ad qoyax.

Olar ki, nişana gəlmişlər, dəvət olunmuşlar gətdilər, ad qoydular.

– Adın nə qoyax?

Dedilər:

– Adın qoyax “Heydər”.

Heydəri-Kərrar, adın qoydular “Heydər”. Şamnan sonra bir qəbilə adam gəldi çay işməgə həmin Piranın mənzilinə.

– Uşağın adın qoyax.

Dedilər:

– Ad qoymuşux.

– Nə?

Dedilər:

– Heydər qoymuşux.

Dedi:

– El içində gətirin biz də ona bir dənə bəylik verək, elliğə.

Bir dənə də buna bəylik verdilər, oldu “Heydər bəy”. Dusdar, bir dənə də ad buna verəcəklər, vaxtında ərz eliyəciyəm ki, söhbətin, navarın əvvəlində də demişəm, Qulam Heydərin daisdanın deyirəm. Nə cür olacaq “Qulam Heydər” deyirlər, biləsinə vaxti yetişəndə, inşallah, eşidəcəksən. Birinci, xeyli halda adı Heydər qaldı. Heydər bu uşağın adı oldu, verdilər lələyə, lələdən tayəyə, tayədən məscidə, məsciddən məktəbə, məktəbdən mədrəsəyə. O kənddə Piran mədrəsənin binasını qoydu. Atası çox pul vermişdi, qəyirtirdi. Bir neçə uşağa da dərs verdi da. Dusdar, o vəzinən uşaxlar burda dərs

oxur, yavaş-yavaş Heydər bəy də böyür, istir yekə oğlan ola. Sinni çıxıb təqribən ok ikiyə. Mədrəsədən gəlirdi mənzilə. Bir qərinin oğlu varıdı, o küçədə uşaxlarnan bahəm söhbət eliyirdi. Qərinin oğlu uşaqlarnan bahəm ki, küçədə söhbət eliyirdi, ya aşıq oynurdu, ta top oynurdu, ya pillə dəstə¹ oynurdu. Heydər bəy də mədrəsədən gəlir. İndi o qərinin oğluna yetişsə, onnan nə əksi əməl nişanlıyacaxlar ki, Heydər bəy burdan yavaş-yavaş atasının əşqinə düşə, dalınca gedə. Dusdar, yenə də burda ürəkdən bir dənə “Təcnis” havası oxuram. Əlbəttə, desən aşıq Dehqan o tərəfdə təcnis oxuyufsan, o söhbətimiz öz sözlərimnən idi, çığalıydı. İndi sadə təcnis oxuram. Bəli, təcnisimizin sözləri dodaxdəyməzdi. İndi görək, necə olur o sözlər?

Aşıqlıq işinə yeriyan canlar,
Yeriyəndə görək yetsin ərkanə.
Ha yeriyə, ha yetişə, ha yetə,
Dərya təkin axa gedə hər yanə.

Ellər köçdü, gəlin gedək yasinə
Dərd əlindən didə sızlar yasinə.
“Dald”an “za”la, “yey”dən yetər ya “sin”ə,
Ürək yanar, didə dönər giryanə.

..... didəsi giryan,
Həqdən nida gəlidi gəzərdi üryan.
Naşı aşıqlara içirdərdi qan,
Çağırar ağasın, çıxar seyrənə.

Dusdar, dasdana genə də idamə verək. O cür ki, Heydər bəy yetirdi qərinin oğluna, uşaxlarnan küçədə oynurdu. Keçə-keçə əlin atdı belə, şuxlux elirdi bunun qulağına. Demiyəsən Heydər bəy o qədər qüdrətlidi, qəvi havalandı. Heş öz gücün özü bilmir. Ta qərinin oğlunun qulağınnan yapışanda çəkdi qulağın dibdən cırdı, az qaldı qoparda. Ha, qulaxdan qan tökülür, o cür qaşdı anasının üstünə.

¹ Dəstə – oyun növü

– Anacan!

– Hə.

Dedi:

– Piranın oğlu mənim qulağımı qopartdı.

Ana gördü bala, qulax qopubdu, da bu nə qulaxdı, az qalır qopa, qan бүрүyüb oğlanı, qan gedir, az qalır oğlan ölə. Kösövü götürdü, dusdar, təndir qurtdalıyandı o zaman ha kösöv, ağac idi bir dənə, yaş ağac. Onu götürdü qaşdı Heydər bəyin dalıca. Evlərinə bir az qalırdı, daldan qışqırdı:

– Ay Piranın oğlu, sənnənəm.

Heydər bəy durdu. Ta Heydər bəyin camalın görəndə dedi:

– Oğul, həyfim gəldi, bura bax görüm, sən heş tanırsan dədən kimdi? Mənim oğlumun qulağın niyə qopartdın?

Ta Heydər bəy, dustlar, dədəsinin adını eşitdi:

– Dədəni tanısan, tanımısan? Piranın oğlu deyilsən sən. Piran babandı. Dusdar, Qulam Heydər indi olmuyub, Heydər bəydi. Bu sözü eşidəndə gözləri çıxdı kəlləsinə. İndi gəlsə evdə necə olacaxdı? Dusdar, nə cür olacaq, anasıynan babasıynan necə olacax, nə cür atasının dalısınca yola düşəcək gənə? Dusdar, navarımız burda sona yetir. Bu daısdanın bədiyyəsinə ki, Heydər bəyi salacağıx yola atasının dalısınca gedə, inşallah, şumarə ikinci navarda qulax verəcəyih gənə də.

O cür Qulam Heydər həmin yerdə qalıb ki, Heydər bəydi indi qərinin oğluynan ras gəliblər bir-birinə, yapışıb qulağınan. Evlərinə az qalırdı ki, qəri daldan yetirdi biləsinə. Daldan səsdəndi. Heydər bəy durdu belə. Səsdəndi:

– Bura bax, sən kimsən mənim oğlının yapışıbsan, qulağın çırıbsan, qoparıbsan?

Heydər bəy dedi:

– Qəri nənə, bilməmişəm. Yapışdım, şuxluğ elədim.

Qarı dedi:

– Səndə günah yoxdu, çün sən bilmirsən dədən kimdi. Ona cəhət sənin əlinnən hər iş gələr. Hələ qulağımı qopardıbsan şükrü var. Yekə işdər görəcəxsən sən. Heydər bəy dedi:

– Qəri nənə, mənim dədəm Piran dəyil?

Dedi:

– O sənin dədən dəyil, babandı. Get nənəynən babannan soruş.

Bu sözü diyib, qəri qəyitdi. Dostdar, Heydər bəy fikrə düşdü: “Dadi-bidad, mən böyünə qədər niyə bunu fikir eləməmişəm mənim dədəm kimdi? Billahi, həm nənəmi öldürəcəm, həm özümü öldürəcəm. Bu necə sözdü? Bu ad mənim üstümdə ölənə kimi qalacax. Hələ bu bir qəridi, rəhmət atasına, bir pis söz demədi mənə. Oğlan, deməli bu Piran həm mənim nənəmin dədəsidə, həm mənim dədəmdə. Bu nə cür işdi?

Narahanddı, o hirsənən gəlir evə. Həmməşə qapını çalar-dı, anası gələrdi qapıya, salamlaşardılar. Amma qapını çaldı. Ana qapını aşdı. Anası dedi:

– Heydər, bala, elə bil narahatsan?

Belə əlinin dalıynan itələdi anasın, vardı onda həyəətə, düz gəldi otağına. Ana dalımbadalın gəldi otağına görüm nə var da. Bı niyə narahatdı. Ana öz ərinin ki, bu oğlun atasıdı tacir Abbas, bir Şah Abbasıdı onun qoxsunu bu oğlannan alırdı. Varıd oldu otağa. Varıd olanda otağa gördü Heydər bəy bir bala xəncəri götürüb əlinə. Məni görəndə həmlə elədi mənə sarı. Həmlə eylədi anasına sarı. Dedi:

– And olsun səni, məni yaradana, əgər bir söz soruşacam, düzünü desən heş, düzünü deməsən, əvvəl səni öldürürəm, sora özümü öldürəcəm. Yani, ikimizin də gərəh yer üzünən nişanəsin kəsəm.

– Axı, oğul nolub? Niyə dəli olubsan? Nə diyirsən, de cavab verim.

Heydər bəy dedi:

– Hə, düzünü deyəcəhsən. Bura bax, mənim dədəm kimdi?

Arvad gördü, ay dad-bidad, buna kim söz diyib. Dedi:

– Ay oğul, sənin dədən Pirandı da.

Heydər dedi:

– Sənin dədən kimdi?

Burda Heydər bəyin nənəsi dedi:

– Elə mənim də dədəm Pirandı.

Heydər bəy hirsdəndi:

– Ay rəhmətliyın qızı, sən öz dədənəmi gedibsən ərə?

Bu nə sözdü danışırın?

Xəncər getdi göyə ki, bəs düzünü demədin öldürüm, göydə xəncər gələndə nənəsi dedi:

– Əl saxla oğul, əl saxla!

Heydər bəy əlini göydə saxladı. Dedi:

– Düzünü de!

Anası dedi:

– Əyləş, əyləş bala, diyim də.

Dedi:

– De! Bu dəyqə gərəh biləm. De görüm dədəm kimdi?

Dedi:

– Əyləş bala da, əyləş deyim.

Əyləşdilər. Dedi:

– De görüm, ana!

Əvvəl başdan ki, daıstanı ərz eləmişəm, o qəzavü qədəri ordan başdadı ərz eylədi. Dedi:

– Oğul, sənın atan bir tacirdi ki, yer üzündə tayı-bərabəri yoxdu. O belə bir yaxşı kişiydi, beləydi. Belə bu qədə pul verib, bu mədrəsəni onun puliynən qayırtmışıq. İndi də qalan pulun hələ əllidən birini də xərcdəməmişih, qalıb. Oğul, gedib nə qəzavü qədərdir gəlib çıxmayıb. Oğul, inşallah, gələr.

Heydər bəy dedi:

– Həə, rəhmətliyın qızı, indiyə qədər bunnarı mənəni niyə gızdədibsiz? Gərəh gedəm mən atamı gətirəm.

Nənəsi qışqırdı:

– Necə, necə?

Bunun səsinə o xan nənəsiynən, babası gəlib qapının dalınan qulax verir. Bunnar qulax verir, Heydər bəy anası ağlırdı, Heydər bəyin də üzünü tutdu anasına ki, ana, ağlama, ağlama. Heydər bəy anasına bu sözləri diyir:

Dolanım başına gül üzlü ana,
Anacan, mən gedərəm öz atamı gətirrəm!
Yanıram atəşdən misli pərvanə,
Mən gedərəm öz atamı gətirrəm!

Ana eylə ağladı:

– Oğul bala, evin tikilsin, bu nə sözdü dedin? Məyər
sən atanın yerini bilirsən, gedib gətirəsən? Atan bir tacirdi,
bəlli dəyil hansı məmləkətə getdiyi. Heydər bəy dedi:

– Bu sözü danışma. Qulax ver, qulax ver:

Xudam yaradıbdı cənnəti, bağı,
Təbib sənsən dur gəl, bağla yaramı.
Misir, İsfahanı, Hələbi, Şamı,
Arayıb, axtarıb tapıb, gətirrəm!

Bax, burda xan nənəsiylə babası eşihdən baxırdı. Amma
alınırdı, Heydər bəy görmirdi, anası da görmirdi. Anası səsləndi:

– Oğul, sən bir cavan, özün də nabeləd tək heş yeri tanı-
mısan. Nə cür gedəsən?

Dedi:

– Ana, qulax ver diyim nə cür gedərəm. Mənim kömə-
yim var, çağırram.

Anası dedi:

– Kimdi köməyin?

Dedi:

– Qulax ver diyim.

Heydərəm, çağırram Şahı-Heydəri,
Öldürəm Mərhəbi¹, alam Xeybəri².
Misiri, Kaşanı, Hələbdən bəri,
Arayıb, axtarıb tapıb gətirrəm!

¹ Mərhəb – Xeybər qalası yəhudilərinin qalasının pəhləvanı. Mərhəb Xeybər qalasının fəthi Həzrəti Əlinin əli ilə öldürülmüşdür.

² Xeybər qalası yəhudilərin möhkəm və alınmaz qalalarındandır. Müsəlman-
ların yeddinci hicri-qəməri ilində Məhəmməd Peyğəmbərin başçılığı və Həz-
rət Əlinin rəşadəti ilə fəth olunmuşdur.

Elə yaza nə qaldı,
Ana bülbül, yazə nə qaldı?
Qələmdə nə günah var?
İnsaf yazana qaldı.

Bu vaxt babası olan Piran kişi vardı otağa, qolun saldı
Heydər bəyin boynuna, belə alınan, gözdərinnən öpdü. Dedi:

– Oğul, Heydər bəy, baban qurban kəsəydi sənə. Oğul,
gedəssən bilirəm. Sidqinən çağırıdın o kişini, amma baban canı,
babaya möhlət ver, bax sübh gedim şəhərə, axşama yaxın
bi yaxşı dərəcəyi-at alım, həm vəsait alım. Oğul, gətirim yola
salım, getginən. Qəbul eliyisən?

Dedi:

– Baba, qəbul eliyirəm.

Dusdar, indi babası gecəni yatıblar, sübh yola düşdü.
Vaxtında yetişdi şəhri-Rizaya, yəni o zaman Urmiyə deyər-
lər bazarına. Heydər bəy üçün bir dəst yaxçı şikari libası aldı
və sairə cəng və sairə şikar. Nəynən ki, əlinnən gəlirdi qılınc,
qalxan, şeşbər, ox silah ki, əlinnən gəlirdi ala, bu silahları seç-
di, aldı. Onnan sora getdi meydana bir dərəcə yek ərab atı aldı
biləsinə. Yernən göyün arasında qıçdarı dayıma fırfır fırlıdır.
Səvar olub, o atı minib vaxtında yetdi məkana. Qabax getdilər
biləsinə, atdan piyada oldu. Heydər bəy dedi:

– Baba, atı alıbsan?

Dedi:

– Almışam, oğul.

Dusdar, Heydər bəy libasların geyir ki, anasının, baba-
sının, xan nənəsinnən, eldən ayrılı, kənddən ayrılı gedə.

Ana gördü ki, ay dadi-bidad, bu günə kimi o kişi ki,
ərimdi, onun qoxusunu mən bu oğuldan alırdım, xudaya, bu
da istiyir bu gün getsin, mən necə olacıyam? Belə alınır. De-
miyəsən, Heydər bəy də təqib eliyir anasın. Deyir, xudaya,
mən gələnə kimi anam özünə salamat yetirə. Kəminnən qulax
verdi. Gözünnən anasına baxdı. Gördü çəkilib bir guşayə ağı-
ya-ağıya öz-özünə bayatı diyir. Nə deyir? İndi həməən sözdəri

saz-söznən mən sizin xidmətizə oxuram. Fələyin əlinnən şikayət edirdi ki, bə fələk, sən niyə mənnən düz gəlmədin? Bu cür diyirdi, “Qürbəti” havasıynan:

Dad eylərəm bu fələyin əlinnən,
Bir xoş gün görmədim yaşımnan fələy!
Fələk məni hansı gündə yaratdın?
Qovğalar əksilmir başımnan fələk!

Elə bir şənə dəydi,
Zülfüyə şənə dəydi.
Kipriklərin ox oldu,
Mən pərişənə dəydi.

Bu sözdə Heydər bəy çatdı anasının başı üstə:

– Ana can, ana can, ağlırsan? Özümü öldürüm?

Anası dedi:

– Oğul, sənnən işim yoxdu, bala, fələk mənnən əvvəlinnən düz gəlməyib.

Dedi:

– Niyə düz gəlməyib?

Dedi:

– Oğul, mənnən gözəli olmuyub, iki ay-zad bir kişiyyə xanım olmuşam, indi mənim umudum gəlirdi sənə, səni də fələk mənim əlimnən alır.

Heydər bəy dedi:

– Ana, mən ölüm ağlama. Bu mərifət, bu gözəllix, bu mələhət sənə verib bəs deyil?

Dedi:

– Oğul, qulax ver.

Gözəllər gəzən yer baxça-bağ oli,
Bağrımın başı çalın-çarpaz dağ oli.
Gecə-gündüz işim ağlamax oli,
Heç xəbərin olmaz peşəmnən fələk!

Elə bil sarı yardan,
Su gəlir sarı yardan.

Fələyin qaydasıdır,
Ayırır yarı yardan.

Heydər bəyin özün də ağlamax tutdu, gözdəri doldu.
Amma yenə də dildarlıx verdi ki, anacan, bu mərifət, bu
ləyaqət, bu gözəllih səndə var, sən də gileylənirsən!?

Dedi:

– Oğul, qulax ver:

Neynədim fələyə baxdı kəm mənə,
Günü günnən artır dərdi-qəm mənə.
Dilşad deyir, ağam verdi can mənə
Şəstinən oxurdum döşümdən fələk!

Dilimnən gələ,
Düşmüşəm min əngələ.
Qəriblərin dadına
Düldülü¹ minən gələ.

Dusdar, Heydər bəynən ana dərdi-dil eliyir. Ana ağlır,
Heydər bəy dildarlıx verir, Heydər bəy ağlır, ana dildarlıx ve-
rir. İstiyir ki, atı minsin anasının, babasının, xan nənəsinin-
nən xudafizdih eləsin. Ana ağlır, dedi:

– Ana can, iki kəlmə sənə xüsusi ərzim var.

Dusdar, Heydər bəyin yadına düşdü ki, atamın adresi
məndə yoxdu, hara gedim? Nə soruşum? Axı bilmirəm ki,
atam kimdi. Anasın çəhdi bir guşəyə:

– Anacan!

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Bura bax, mənim atam sənin ərindi. Sənə heç yadigar,
əlamət, bir adres, əlamət veribmi?

Ana dedi:

¹ Düldül – Həzrət Məhəmmədin(ə) boz rəngli qatırı. Bu qatır Həzrət Məhəmməd(ə) ölümündən sonra Həzrət Əliyə qalmışdır. Həzrət Əli bir şox döyüşlərə Düldül ilə getmişdir.

– Hə bala, qurban kəsəyim, Heydər bəy oğul, yaxçı yadıma saldın. Getmə, getmə bi dənə yadigar veribdi mənə, onu gətirim verim sənə. Özü də diyib bir dənə.

Dedi:

– Nə diyibdi, anacan?

– Dur burda oğul, qo gedim gətirim.

Ana qəyitdi mənzilə. Yəxtanı¹ açıb bazubəndi götürdü, gətirib verdi Heydər bəyə. Dedi:

– Oğul, bunu atan özü verib mənə. Hətə demişdi oğlum olsa, bağla sağ qoluna gələr məni tapar, qızım olsa sat, ərə ver biləsin. İndi bax bunu atan verib mənə. Atan böyüh bir tacirdi. Özü də söhbət etlənə ki, mən tacirbaşayam, özüm də İsfanda oluram, İranın paytəxtində.

Heydər bəyin savadı varıydı. Bazubəndin qaşın oxıdı. Dedi:

– Ana, burda yazıb, İran ki, Pələngani-Şiran, İsfahan-İsmicahan, Şah Abbasi cənnət-məkan.

Anası dedi:

– Oğul, atan elə böyük tacirdi xəzənə malıdı da, elə bəlkə Şah Abbas verib, ordan alıbdı.

Dusdar, burda ana azdırdı ha. Heydər bəy yaxşı tapırdı atasın, amma azdırdı oğlunu. Dedi:

– Oğul, atan tacirbaşıdı, tacirlərin böyüyüdü, özü də adı Abbasıydı. Tacir Abbas tacirbaşıydı, özü də İsfahanda olar.

Heydər bəy anasının, xan nənəsinnən, babasının, qohumnan-əğrəbəsinən xudafizləşib, qıçın həmin ərəb ata qoydı. Atın başın döndərirdi. At yol gedir, nabeləd, yolları tanımır, heş yerə bələd deyil. Özü də təhdi. Dusdar, bir gün yolnan soruşa-soruşa gedirdi qabağdan çatdı bir dəstə tacira. Tacirbaşınan söhbət etlənə ki, bə mən gedirəm İsfahana, məni də apara bilərsiz İsfahana?

Tacirbaşı dedi:

¹ Yəxtan – sandıq

– Oğul, atıyı dəvə ayağınan şirmələ qoşul bizim karivana. Hətə darıxanda mənən bahəm atı sürürüh dağlardan şikar edərih, qəyidarıx ticarətdən, şikar ətinnən kabab bişirərih. Yavaş-yavaş dədə-bala danışarıx keçinnih, sən də darıxmasan. Biz gedirix İsfahana bizimnən bərabər gə gedəh.

Dusdar, indi Heydər bəy qatışdı həmin karivana, hamın ticarətə ki, gedirdilər İsfahana. Amma nabeləddi, yollardan hey soruşurdu. Kimdən? O sarıvannardan ki, dəvənin ovsarından çəkillər. Soruşurdu:

– Sarıvan qardaş, İsfahana çox qalıbdı?

Sarıvan diyirdi:

– A bala, İsfahan hanı, neçə şəhirlər keçəcəyih. Bu tezlihdə İsfahana yetirə bilmərih.

Bi müddət soruşmırdı, bir müddətdən sora gənə soruşırdı. Dusdar, axı bunnarın barıkeşdəri dəvəydi, at, qatır, dəvə əyağıynan gedirdilər. Maşın, ayrı vəsilə yoxuydı ki... O vəznilyə gedirdi ki, hey təqib eliyirdi, qulamlardan, sarıvannardan soruşırdı, çox qalıb İsfahana?

Amma dusdar, bu günnəri demiyəsən İsfahana yoxunuyublar, az qalıb İsfahana. O qədə qalmıyıb çatsınnar İsfahana. Nahardan sonradı, günün batın vəxtidi. İllah, gün axıb gedib axşam tərəfinə. O sarıvannardan biri səsdəndi:

– Ey cavan, hey soruşurdun İsfaha çatdım, çox qalıb? Qabağa bax, bax ora İsfahanın “Ali” qapı deyirlər ki, o zaman “Qala qapı”-sı diyirdilər, həmə o qapısıdı. Görürsən cəmahət qarışqa kimidi möhlət yoxdu darvazadan, nobata durub gedirlər, ora İsfahanın dərvazasıdı.

Heydər bəy belə İsfahana baxdı gördü həə, xudaya, bəs mənəm atam görəsən İsfahanda tacirbaşısıdı? Dusdar, əlan Şah Abbasın dərbarı İsfahanda qalır ki, gedisiz görüsüz, gəlisiz nə gəzməliidi. Həmə Heydər bəyin atasıydı ha. Amma tanımırdı ha atasın, diyirdi bəlkə tacirbaşısıdı da. Diyirdi, xudaya, mənəm atam bu İsfahandadı, o günü görsəydim atamı tapmışam. Ticarətnən bahəm gəlir dərvazaya çatanda gün batmışdı. Ta

möhlət bulara növbət ola, varid olalar darvazaya. O vədinən növbə oldu, bular da varid oldu İsfahanın qala qapısınınnan, şəhrin içinə varid oldular. Şəhrə varid olanda gözü dolanırdı o üz bu üzə, fikri çaşdı. Atı başqa yerə çəhdi, ticarətdən ayrı düşdü. Bilmirdi Heydər bəy hara gedir. Bi zaman huşu başına gəldi, dedi ay dadi-bidad, döndü gördü ticarət yoxdı. Bilmirəm, hara gediblər? Axı bı ayrılmışdı tacırlardan, bilmirdi ki, harda qaldılar. Atı döndərdi qəyidim tapım, qəyitdi də tapa bilmədi. Nə vaxdı indi? İndi oldu şəm vaxtidı də, atı sürdü o xiyaban sənin bu xiyaban mənim, tapa bilmədi. Ta o vaxda kimi ki, bi nəfər ola apara məni qonax eylər. Bura paytaxt idi, indinin dili, orda otel, mehmanxana hər nəmənə vardı da. Heydər bəy orda qalmamışdı, Heydər bəy Şəlməkanda böyümüşdü. Bilmirdi ki, bu cür yerlərdə qalarlar. Tacırların gəlillər, karvannarın düşəcəh yerrəri var, orda düşüllər. Bu dedi bir nəfər məni qonağ aparar. Gördü heş kəs demir, gə gedəh bizə qonaq ol. Hər kəs gedirdi, bu da atı onun dalıyca sürürdü onun dalıncan, görürdü kilidi salıb qapını açırlar girilər evə, heş kim buna demir gedəh qonax ol. Atı döndərdi xiyabana, gənə birinin dalıncan sürdü. Çün cavanıdı, təcübəsi az idi, bilmirdi nə edə.

İndi Heydər bəy gecəni İsfahanda bevaxta¹ qalıb, hər kəs axtarır ki, ya gecəni orda yata, ya atasını soruşa. Heş kəs yoxudu xiyabanda. İndi xiyabanda bi nəfər gedirdi, at sürürdü. Getdi onun dalınca, gördü həməən adam girdi evə, qapını da bağladı. Heydər bəy durdu qapının ağzında, dedi, day xiyabana nəyə qayıdım? Elə yaxçısı budu bu gecə atdan piyada olum, elə bu qapının yanındakı səki var budana, elə bu səkinin üsdündə əyləşim. Həm yatım, həm oturum ta səhər olsun, səhər axtarram, inşallah, yavaş-yavaş. Tacırlar harda olar soruşaram, gedərəm atamı soruşaram. Dusdar, bu, onun təxminidi. Atdan piyada olub, həməən səkidə əyləşdi.

¹ Bevaxt – vaxtsız, gec saatlara qalmaq

Vəli bu burda əyləşməxdə olsun, indi gəlin dusdar, İsfahannan söhbət eliyəh. Şah Abbas Allahverdi xannan bənamələri vardı. Həftədə bir gecə şəhrin bir məntəqəsində “dərviş-libas” dolanardılar. Bu gün də gecənin misli keçib o tərəfə bunnar “dərviş-libas” xiyabannan yavaş-yavaş gedirlər. Bir yerdə ki, səs gəlir gedib qulax verirlər ki, görax nə mənə var burda? Kim qalıb yuxusuz, nə danışır, nə diyillər. Bir yerdə səs gəlir, əyax saxlıyıllar görəh nə səsidir. Bu cür məxvi eliyillər, heş kim bilməsin. Hər məntəqədə bunnarın məxsus mənzilləri, evləri var. Piyada gedillər Allahverdi xan qabaxda, Şah Abbas bunun dalında dərviş libasdılar. O yerə gəlillər ki, hardaki dərbəndin ağzında Heydər bəy atdan piyada olmuşdu, səkidə otırmışdı. Bu dərbəndin qabağının keçəndə at bir qıçın çaldı yerə. Atın adətidi; bi həşarat, milçəh, mığmığ ki, qonar bının qıçına, qıçın çalar yerə və quyruğ çalar. Qıçın yerə çalanda hərdən də bir fırıldar. Qıçın yerə çalanda bunun əyağının səsin vəzir Allahverdi xan eşitdi. Diqqətnən baxdı, gördü bırdə bir qərəlti var, elə bil at var. Yavaşca çəkildi dal-dalı, Şah Abbasa işarə eylədi:

– Dərviş, elə bil burda dərbəddə oğrı var, özdəri də atnan oğırırığa gəliblər. Çəkiləx yavaş-yavaş.

Dusdar, yenə də Allahverdi xan qabaxda gəlirdi. Niyə? Gecə qaranquluxdu, xətər qabaxda olar. O yerə kimin gəldilər ki, bəli, gördülər bir nəfər adamdı. Bilmillər qocadı, cavandı, bələddi, nabeləddi səkinin üsdündə əyləşib. Belə yapımçını çəkib başına, kürki, atın dəstərçiyi qolunda, başın dayıyıb dizlərinə elə bil ki, yatıbdı. Məgər indi belə nabeləd adam tapılar ki, gələ küçədə qala? Yavaş-yavaş öskirdilər, danışdılar, at hürkdü. Yetirdilər bu cəvanın başı üsdə, bəli, gördülər hə bı yatıbdı. Belə səslədilər, çağırdılar:

– Cavan, cavan, kimsən?

Heydər bəy diskindi, ayıldı. Başın qovzadı, diskindi elə bil, yuxudan ayıldı. Gördü iki dənə dərviş əllərində almaz tavar əllərində durubdular bunun qabağında. Biri qabağda, biri

dalda. Dərvişdər qaranquluxdu, dərbarın işığı salır helə görül-
lər. Bundan soruşdular:

– Cavan, sən nə adamsan, kimsən? Bə burda neynisən,
küçədə niyə qalıbsan? Adın nədi, hardan gəlibsən?

Dərvişlər bu sözü soruşanda Heydər bəy dolıxsındı, ürə-
yi doldu, elə ağlıyan kimi elədi. Dusdar, Heydər bəy kimin
oğlıdı? Bax əlində tavar¹ tutan Şah Abbasın oğlıdı. Amma də-
də-bala bir-birini tanımırırlar. Şah Abbasın qanı coşdu, gördi
bu cavan dolıxsındı. Səsləndi daldan:

– Ağlama bala, dərdii de, sözü de. Bəs niyə narahand oldın?
Onın da səsi Heydər bəyə kar elədi. Dedi:

– Qurban, bə siz kimsiz?

Dərvişdər dedi:

– Biz dərvişix, burdan keçirdih gördüy burda otırıbsan.
Sorışdix görəh nağarırsan.

Gözdər doldu, ağladı. Səsləndi:

– Baba dərviş, indi ki, siz istədiz dərdimi biləsiz, icazə
verin bir qatar şer gəldi qəlbimə, onu deyim.

Dusdar, Heydər bəy dərvişdərə bu sözdəri qəsidəynən,
şernən, söznən deyir. Mən də saznan, “Hicran” havasıynan,
yəni ayrılıq havasıynan deyirəm:

Nə müddətdi tərki-vətən olmuşam,

Düşmüşəm elimnən aralı, dərviş!

Anamın gözdərin yolda qoymışam,

Onunçun gəzirəm yaralı, dərviş!

Ay dadi-bidad, Şah Abbas gördi oğlanı danışdırsan ata-
sınnan danışır, bu niyə anasın dedi bə. Yavaşca vəzir Allah-
verdi xanın qulağına dedi:

– Dərviş, bə bu niyə anasın dedi?

Ordan Heydər bəy eşitdi. Daha da ağlamağın yekəltdi.
Üzün tutdu, dedi:

– Baba dərviş, eşit.

¹ Tavar – şahin quşu, şikar üçün ovçular alıcı quşlardan istifadə edərlər

Şeyda bülbul meyli qaldı güllərdə,
Maral dağda gəzər, qurdlar çöllərdə.
Mən ana bətnindəydim atam qürbət ellərdə,
Bağrımın başınan yaralı dərviş.

Ay dadi– bidad, dərvişdər baxdı bir-birinin üzünə ki, bu
nə cür sözdərdi. Necə yəni mən ana bətnindəydim?

Dedi:

– Qulax ver, baba dərviş.

Dedi:

– Bə, oğul sənin anannan sora bir adamın yoxdı?

Heydər bəy ərz eylədi:

Şeyda bülbil əyləşibdi güldədi,
Qafil olma dünya səni alladır.
Anam ağlar, babam gözü yoldadı,
Elimnən-günümnən aralı dərviş.

Dərvişdər dedi:

– Oğul, nabelədsən də bırda?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Qonax olasan bizə. Biz dərvişih də, biz İsfahanda hər
yeri tanırıx. Sən də bələd olasan İsfahana.

Heydər bəy dedi:

– Baba dərviş, qonax olam?

Dərviş:

– Bəli.

Heydər bəy dedi:

– Qulax ver baba dərviş, qulax ver:

Heydər bəyəm, indi qadayı alım mən,
Alıb, alıb şirin cana salım mən.
Saxlasan yanında qulam olum mən,
Sora diyərəm sənə qəzanı dərviş.

Dedi:

– Oğul, qovl verisən qulam olasan?

Heydər bəy təsmim tutdu dərvişdəyə qunağ olsun. On-
dan ötrü nabelətdi, gejdəni qalıp eşihdə, heş yeri tanımır. Dedi:

– Bəli, baba dərviş.

Dərviş dedi:

– Bala, yapış atuvun cilovunna, gə dalımızca.

Dusdar, indi bi yol dərvişdəy qabaxda gedir, Heydər bəy
atın cilovu əlində buların dalınca. Şah Abbas hey fikir eliyir,
xudaya, qəribə cavandı bu. Nə cür olub bı qürbətə düşüb? Belə
anasınnan söbət eliyir, atasınnan xəbəri yoxdı. Bu fikirdə gəl-
dilər o yerə ki, qapını çaldılar. O, şəxsdi ki, o mənzildə vardı,
vəzifəsinə aşınaydı, qapıdan çıxdı başıynan ehtiram eylədi.
Dərviş işarə eylədi:

– Bu cavan qalsın istirahət eyləsin, səhər gəlib aparrıx.

Yapışdı atın cilovunna, dərvişdəy getdi. Həməən adam
Heydər bəyi evə çağırıb, atın yerbəyər elədi. Özün gətədi mən-
zilə, yaxçı biləsinə xörəh verdi. Yedirdi, işdirdi, əyləşiblər.
Daıstan diyə-diyə biləsin yuxlatdı. Heydər bəy səhər gözünü
aşdı ki, gördü, bəli gecəki adamdı. Gəlib sübhanə yeyib, huşu
gəlib başına, o dəm soruşdu:

– Cavan, o gecəki dərvişdəyi tanıydın?

Heydər bəy dedi:

– Yox.

Həməən adam dedi:

– Oğul, bir söz deyim ama diskinmiyəsen¹.

Dedi:

– Bəli.

– Oğul, o dərvişdəydən biri Şah Abbasıdı, biri də Allah-
verdi xan vəzir idi. Mənim çox əlaqəm oldı sənə. İndi gələ-
cəxlar bura, nə badə diskinəsən, qorxasan, birdən məsəlan,
narahand olasan. Səni dərbara isdəməhdə sənnən xoşdarı gə-
lir. Çün qovl verdi qulam olasan, mümkün deyil qalasan. De-
sələr qulam qalarsan?

¹ Diskinmə – qorxmaq

Heydər bəy dedi:

– Qalaram.

Dusdar, bunnar bu sözdərdəydilər qapı çalındı. Bəli, gördilər iki nəfər məmurdu. Varid oldu, Heydəy bəyə dedilər:

– Cavan, gedəh dərvişlər səni istiyir. Qalx, atıyı min!

Heydər bəy atı minir binnarnan bahəm gəlir. O məmur-rarın da binnan xoşu gəlir biləsinnən. Yolda eyni qəzovu qə-dəri dedilər:

– Oğlan, səni Şah Abbas istiyir, narahat olmıyasan. Sən-nən xoşu gəlib elə bil ki, qövl verib qulam olasan, heç nara-hand olmıyasan.

Dedi:

– Xeyr.

O vəədnən bunlarınan bahəm gəlir. Bullar da eyni qəzövü qədəri örgətdilər ki, belə salam verərsən, belə ehtiram eliyəsən.

Dusdar, indi gəllilər Şah Abbasın dərbarına tərəf. Vəx-dində yetirdilər dərbarın qapısına. Nişan verdilər dusdar, hər yerdə biz ehtiram eləsək, sən də orda elə. Hansı pillədə dur-sax, sən də orda ehtiram eylə, orda salam elə, orda təzim elə. O vədinən varid oldu dərbara, ehtiramla təzim elədi. Şah Ab-basın gözdəri sataşdı bu cavana. Eylə əlaqə yetirdi, eylə mə-həbbət yetirdi bu cavana. Dusdar, axı öz oğlıydı. Düzdi ki, ta-nımırdı, amma qan coşırdı. O qədir xoşu gəldi bu cavanan, səsləndi:

– Cavan, gecə qovl veribsən qulam olasan, indi qovlu-yun üstündə varsan?

Heydər bəy ehtiram eylədi:

– Bəli.

Dusdar, o dəyqə bunun qırx dənə dərbari-qulamı varıy-dı, bu qırx qulamının bir dənə rəisi varıdı, onu çağırdı. Qövl verdi Şah Abbas, hökm yazsınnnar muna bu qulamlara rəis olsun, o qabaxkı rəis var ha, o da bunun mavini olsun. Hər gün məşq versin, təlimin versin, hər nəmnə örgətsin biləsinə. Şah Abbas dedi:

– Oğul, o qırx qulam ki, var onnara səni rəis elədim get məşqul ol örgənəsən, nə eliyə biləsən.

Hər gün bərnəməsiydi dusdar, Şah Abbas çağırardı, soruşardı bunnan: “Oğul, fikr eləmirsən? Narahat dəyilsən? Darıxmırsan ki?”. Heydər bəy də burda ehtiram etladi:

– Xeyr, qurban darıxmıram.

Şah soruşdu:

– Adın nəydi?

– Heydər bəydi.

Dedi:

– Oğul, indi sənin adını qoyuram qullar ağası Heydər bəy.

Bunnan belə Qulam Heydər deyərək dusdar, daıstanda. Burda dasdan “Qulam Heydər” də Qulam Heydər Şah Abbasın qırx qulamına rəis oldı. Öz dədəsinin qulamlarına rəis olub ha. Dədə-bala bir-birin tanımırılar.

İndi Qulam Heydər öz dədəsinin yanında 40 qulamanın rəisidi. O qulamların ki, bu rəisidi o qulamlar başdadı bunnar-nan bərk başdamağa. Bunun paxələtiyin¹ eləməyə ki, Şah Abbasın binnan bı qədə əlaqəsi var, bu geç gəlib, tez örgənib. Qulam Heydər ki, bu qulamların rəisidi, görəh bu qulamlar başına nə oyun gətirəcəhlər?

Dad fələk, sənin əlindən

Mən dili-biryan gəzərim.

Yaralı, gizlin ağlaram,

Divanə dovran gəzərim.

“Əlif” dərsim oldu “Yasin”,

Kim bilir könlümün qovqasın?

Qoy fələk vursun talasın,

Oxuram Quran, gəzərim.

Katib, işin oldu nalə,

Ağladım doldu piyalə.

¹ Paxələtin – paxıllığın

Çıxım şahı Zülcəlalə,
Çağırram Sübhan, gəzərim.

Bunnar Qulam Heydərə deyillər:

– Cavan, biz ayda bir dəfə şikara gedarıx. Bu dəfə Şah Abbasdan sən icaza al, biz gedax şikara, sənin xatirin çox istiyir.

Heydər bəy bir Qulam Heydərnəmə yazdı Şah Abbasa ki, qulamlar istillər şikara getsinlər, sənnən icazə istirix. İcazə verəsən gedax dağların şikarına. Naməni vəxdində yetirdi, Şah Abbas altınnan yazdı ki, oğul, icazədi. Dəsdur verdi ki, getsinnər. Amma istədi biləsin, dedi:

– Heydər bəy!

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Sən bu dağlara bələd dəyilsən. At bir əyağın qabağa atar, dala atar, vurur daşa. Qulamlar bələddilər, vəli sən nabələdsən, qabaxda getmə, at-zad vırar səni dağdan atar.

Dusdar, demiyəsən, o qədri Şah Abbasın əlaqəsi var bunnan, ehdiyat elirdi. Şah Abbas bilirdi ki, qulamlar bının paxələtdiğin eyliyin.

Heydər bəy qulamlarınan bərabər, qırx iki qulamdı, məvindi, buda ki, rəisi-qulamdı bahəm çıxıllar İsfahan dağlarına şikarə. Bu dağdan o dağa. Demiyəsən bullar təsmim tutublar. Bunnar istəmillər ki, Qulam Heydər sağ qəyidə. İstiyillər ya oxnan vursunnar, ya dərəyə atsınnar, ancaq öldürsünnər, biləsin aradan aparsınnar. Dusdar, bilisən ki, hər kəs quyunı dərin qazsa, o kənkan kimidi əvvəl özi quyunun içindədi. Bu vədinən qulamlar bunu gətədi şikara dağlara ki, Qulam Heydər bələd dəyildi bu dağlara, amma qabaqkı qulamlar bələd idi. Birləşiblər, bir-birin örgədiblər, həmən mavin örgədib bunnar neyniyəcəh. Elə dağlara gətədi ki, Heydər bəyi əslində şikar yoxdu burda. Heş zad, yanix dağ-daş, qupquru. Gəldi dolandılar, Heydər bəy gördü şikar yoxdu. Heydər bəy qulamlardan sorışdı:

– Bə niyə şikar yoxdı?

Dedilər:

– Biz nə biləh? Sənin bəlkə şansın yoxdı.

Qabaxda gedirdi, durbini qoydı gözünə, gördi orda bir dağ var otdu-suludu. Dedi:

– Balalar, o dağa gedəcəyih.

Atdarı döndərdilər dağa çıxdılar, şikarkaha çatanda belə qovzandı atın üsdündən, əlin qoydu qaşına, baxanda gördü bir ceyran. Ceyran boynunda bir qızıl xalta var, belində məxmər çul var. O vədinən ceyran dağda yayılıb, bəllidi əl ceyranıdı. Qulam Heydər dedi: “Yaxşı oldu. Əvvəlinci gün şikara getmə-ğimdi mənim, şikar elərəm, bunu aparsam Şah Abbasın xidmətinə da mənim Şah Abbasın yanında xidmətim birdi, olacax min”. Dəsdur verdi qulamlara:

– Balalar, bu heyvan ki, görüsüz dağda yayılıb, bunu dövrələyin, mən bunu kəməndinən diri tutacişam.

Dusdar, atdılar dövr eylədi, bir-birinə işarə eylədi ki, buna bax, bunun şansına bax, ceyran çıxdı bunun şansına. İstədilər qoyub qaça, qabaxdan Heydər bəy tənbeh elədi:

– Hər kəs yanımdan qaçsa, tənbeh eliyəsiyəm, ha! Onu kəməndinən özüm tutacişam.

Dusdar, atı saldı ceyranın üstünə. Ceyran məşğuldu ya-yılmağa, birdən gördü aşağıdan səs gəlir. Birdən qovzananda gördü bir şikar at salıb mənim üsdümə. Aman, bir gözün dolandırdı ceyran fırladı, aşdı dağın üsdün. Ceyran aşdı dağın üsdün, qalan atdılar Qulam Heydəri dövr eylədilər. O mavin işarə eylədi. Dedilər:

– Sən deyirsən ki, ceyran hər kəsin qabağınnan qaçsa, onu öldirəcəyəm. İndi ceyranı tutanmadın sənin əlinnən qaçdı, səni öldürəcəyih.

Qulam Heydər dedi

– Vah-vah, olan, işə bax. Balalar, mən nə vaxt dedim?

Dedilər:

– Uzun danışma, öldürəcəyix, vəssalam.

Dusdar, iş o yerə çatdı ki, qulamların əli getdi qılınca. Qulam Heydər işi bilirdi, dedi:

– Balalar, mən işi bilirəm qoyun mən bir söz ərz eyləyim.

Dedilər:

– Ərz elə!

Dedi:

– İcazə verin, mən gedim ceyranın dalınca. Əgər ceyranı tutdum, qəyidim gəlim siznən gedax, əgər ceyranı tutammadım qəyitməyim.

Dedilər:

– Bəh-bəh, sən öləsən, səni əyər diri qoysax qəyidəsən İsfahana.

Əl qılıca, bunnar həml eylədi Qulam Heydər in üstünə. Ta Qulam Heydər gördi bunnar həm eylədi day bunu öldürəcəhlər, dusdar, onda əli getdi qılınca. Qılgıcım tutdu dəsdinən, ildırımın bərqi kimi atı bir fıratdı bunnarın vəsətində. Bax da, gördü əlaş olmadı, yalvardım əlaş olmadı, dedim gedim gəlməyim, olmadı, hər yannan ki, mına qılış atıllar qolıncaxı¹ verdi qabağa. Qulam Heydər pəhləvanıydı, şəmşirin necə təpəsinə qoyurdu düz atın tənginnən, boynunna, vəsətdən vırırdı, xiyar tək böldü biləsin. Boyunlardan başlar top gülləsi kimi gedirdi, qulamların hamısını alma təkin ortadan iki böldü. Elə vurdu, dusdar, bunnarın qırxın da öldirdi. Görirsən işi nə cür qatışdırdı? Bulların qırxının da cənazəsin tökdü dağa. Çoxunu mərdi-mərkəb öldürüb. Bunnarı öldürənnən sora atın başın döndərdi, dusdar, həmin ceyranın dalıyca getdi, ceyranı təqib eliyə. Ayə, indi ceyrana yetişsə, necə olacax? Ceyrana çatar ya çatammaz, həmin vədinən ceyranın dalınca gedir. Vəli fikri gedib necə dəryadə gəmi qərq ola: “Xudaya, mən atamı axtarmağa gəlmişdim, indi Şah Abbasın 41 qulamını öldürdüm. İndi necə olacax mənim işim?”.

¹ Qolçaq – qədimdə döyüşlərdə qola bağlanan dəmir

Əziz dustlar, salam ərz eliyirəm xidmətizə. Allahdan bu gün şatdıx istiyirəm biləyinizə. Qulam Heydər daisdanının birinci və ikinci navarına qulaq veribsiz, eşidibsiz. Daisdanımız həmun yerdə qalıb, Qulam Heydər Şah Abbasın qulamların öldürüb. Həmun yerdə daisdanımız qalıb, vəli, o cür yerində saxlayın ki, idamətin verirəm. Heydər ki, qulamları öldürmüşdü. Nədən ötrü öldürmüşdü? Qulamlar düzdü ki, bunnan qabaxda ədavət eləmişdilər, pəraxətddıx eləmişdilər, amma bais bu ceyran oldi. Qulam Heydər burdan məcbur nacazçılıxdan kanar getdi. Atın başın döndərdi, həmun ceyran gedən mənzilə gedir. Ceyran ki, o tərəfə qaşmışdı, odur ki, atı saldı ceyranın dalıycan. Amma gedir, nə gedir! Bu dağdan o dağa, o şikargahdan ona, o yaldan, o çatmadan, o daşdan, o dərədən, o qəyədən o cür ceyranın dalıycan gedir ki, görüm, ceyrani harda tapa biləcəyəm?

Dusdar, qəzaynan ceyrana yetişəmmədi. Bədbəxdanə fikir götürdü biləsin. Gördü ceyran yox olub. Qabaxda at da xurdu-xəmir olmuşdu, yorulmuşdu özü də. Çatdı bir bulağın başına. O bulağın başında dusdar, Qulam Heydər əlan necə olacax? İndi sənən mənim kimi məlum bəşərdi, burda movlası sayə salacax biləsinə. Movlası bir sayə salır. Orda bir qatar “Kəsmə hicran” oxuram. “Kəsmə hicran” tək sazınan. Eşitdixca şad olasız. Amma bu sözdəri oxuram haa:

İltizam vermişəm həx dərğahına,
Keçmərəm yanınnan kənara, bülbül.
Gəldi qızılgülün vaxti yetişdi,
Gör nə cəh-cəh vurur qənərə bülbül.

Allahu Əkbər! Dusdar, “Kəsmə Hicran”dı haa...

Naşı bağban bilməz gülüy qiymətin,
(Hansıdır naşı bağban?)
Sındırar putasın, əyər qamətin.
Üç ay yayı çəkər gülün zəhmətin,
Doqquz ay çöllərdə avarə bülbül.

Axı gülün qiymətini dustlar, bülbül bilir da.

Fəqir Purazərin¹, eşidin sözün,
Nə vaxtacan çəkax gözəllər nazın.
Qönça yarpağ altdan görsətsə özün,
Onda həvəslənib oxur qənara bülbül.

Həmun yerdə, bulax başında Qulam Heydər fikir eliyir-di. O bulağın suyunnan su sərf eliyib, yəni içib. Onnan sora fikir götürmüşdü, tərləmişdi, atın üstündən yorulmuşdu. Allah heş kəsə qəzavü qədər verməsin! Fikir götürüb Qulam Heydəri. Belə daşın üstündə təkiyə verib, həmun yerdə dustlar, Qulam Heydəri xiyalət-fikir yuxusu tutdu. O cür Qulam Heydər yuxunun içindədir. Vəli həmun bulağın başında yatmışdı, aləmi-vaqedə gördi bir şəxs bərabərində durub. Nurani bir şəxsidi. Salam verdi biləsinə. Dusdar, vaqiə idi. O şəxs ki, bərabərində durmuşdu, salamın aldı.

– Qulam Heydər, çox fikir eliyirsən, bala? Niyə belə qəm dəryasına giriftar olmusan, oğul? Əlhəmdulillah, sən cavən səndə bu gözəllix, bu cavannix, bu iyiddix, bu mərifət səndə var. Bir bax görüm, sən niyə belə fikir eliyirsən?

Anladı fətdən sənəd olmaz. Allah heş kəsə qəzavü qədər verməsin.

– Ya bilirsən, ya bilmirsən, mən İrandan gəlmişəm, özü də Azərbaycandan. Gəlmişəm buraya ki, İsfahana ki, İranın paytəxtidi. Qəzavü qədərini bir cürdü ki, atam mən anadan olmamışdan tacırbaşymış. Gedib, onu axtarmağa gəlmişəm. Ordan rast gəlmişəm Şah Abbasa pənah gətirmişəm, qulam olmuşam. Məhəbbət eliyib rəisi-qulam eliyib. O qulamlar mənəim pəxələddiyim eliyib, dalda gəlmişix sözümlə olub öldürmüşəm belələrin. İndi sərgərdan qalmışam. Atam İsfahandadı. İsfahandan qəyidib axtara bilmirəm. Bir yannan vətəndən viran düşdüm, həlak oldum, bir yannan İsfahannan qatıl oldum, bir yannan ata əldən gedib, bir yannan qürbət vilayət təki-tənha. Qurban, mən fikir eləmiyim, fikrim yasinə qərqlə olmayum?

¹ Purazər – Aşıq Dehqanın şeirlərində ona aid təxəllüsü

Dedi:

– Oğul, iyiddər qəzavü qədər qabağında sinəsin sipər elər, zəyifləməz. Qorxma, Allah sənə kərimdi. Bir bax barmağımın arasından.

Qulam Heydər belə baxırdı. Dustlar, burda movla nəzər salırdı Qulam Heydərə. Həmun şəxs idi ki, bərabərində vaqiədə dayanmışdı. Qulam Heydər belə baxanda gördü ceyran bir dənə dağın o tayındadı, şikarqahda yayılır. Dedi:

– Oğul, gördün o ceyranı?

Dedi:

– Bəli.

– O, ceyranı qovalıydın da?

– Bəli, qurban, onun dalısycaan gəlirdim.

Dedi:

– Bir bax!

Ceyran ki, üzü o tərəfə yayıla-yayıla gedirdi. Gördü neçə dağ o tərəfdə çadır çadıra səf çəkib. İki yüz əlli çadır bir çadırın sağındadı, iki yüz əlli çadır bir çadırın solundadı. Çadır çadıra səf çəkib hər tərəfdən. Vəhdətdə bir çadırdı. Ala təpəyi qızıl, ipək dolu. O çadır ki, toğl verirəm, indi imkan yoxdu çadırdan düzəldə biləsən. Çox böyük pullar isdər. Çadırın qabağında bir qız durub. Allahu Əkbər! Qulam Heydər dürüst nəzər salırdı. Gördü bir qızdı, zilflər yəmin-yasərin, sağın-solun bürüyüb, çiyinnərindən daşıb tökülür döşlərinə. Qəribə bir qızdı. Boyu elə bil Bağdad durnasıdı. Ağız elə bil qonça! Buxah çənəni qucaxlayıb, az qalır itirsin! Boyu bəstə, zilflər dəstə, burun fındıx, dodaq qəndab, cəb cəbiş, sürəhı gərdan, ür-yan-tür-yan. Qulam Heydər gördü, bəh-bəh, belə qız mən anadan olannan görməmişəm. Bir belə yerdə gəzmışəm, ta İsfahana gəlmişəm. Dilə gəldi, qabağındakı adama dedi:

– Ağə, sənə fəda olum, xanım kimlərdəndir?

Buyurdu:

– Oğul, bu qız Cəmşid şahının qızıdı, dədəsinin adı Dəmşahdı. Qızın özünün adı Süsənbərdi. Bunun bir əmoğlusu var –

Əhməd xan. Ona nişannıyblar zornan, oğul, getmir ona. Bu sən
nin nişanlıdır. Allah bunu sənin anlıya yazdı. Sən buna gedə-
caxsan. Nə vaxt sən bu qızı Çiçişlidən İsfahana aparacaqsan,
atayı da tapacaxsan bunun vəsiləsiynən. Oğlum, get bunun da-
lıycan. Bu sənin nişannındı. Ceyranı qovasan, yetişəsən.

Dusdar, Qulam Heydər elə yuxuda idi, gördü də bulağın
başında. Elə diksindi, gözdərin açanda gördi rüzgarda hesap
dağılıb baba, heş kəs yoxdu. Mən vaqe görürmüşəm. Amma
ürək güp-güp güppüllür. Göyül elə bil ənbazi dəryadı bir-biri-
nin dalıycan moğzi verib. Elə bil ki, mənim sinəmdə şəh bağ-
lanır. Qulam Heydər durdu atıldı bulağın başınnan. Qovzandı
bu təlliyn üsdünə-yəni gədiyin dalı. Bir mil çəkdi gözdərinə.
Bir belə şıkarqaha baxanda gördü orda bir ceyran şıkarqahda
yayılb. Həmun ceyrandı ki, atdarı öldürdüm, qulamları onun-
la doğralamışdım. Atı saldı ceyranın üsdünə. Ceyran bir badi-
sərsərdi. Ceyran gedir, Qulam Heydər gedir. O qədir çəhmədi.
Ceyran necə oldi? Qulam Heydər buraxmır bunu, atıb dərəcə
keş dərbar atdarındandı, ceyranın qərəsini götürüb nə cür ge-
dir? O zamandı, bu ceyran hansı ceyrandı ki, Qulam Heydər
yuxusunda bilədi. Cəmşid şahının qızı Süsənbərin ceyranıdır,
təbiət güdədir, dağlarda yayılır. Həman ceyrandı. Demiyəcam
bu ceyran baisdi bu qızınan oğlanı bir-birini eliyəcən. Ceyran
baltəkin gedirdi. Gördü bir dənə səbara daldan şıkarçı yetişdi.
Ceyran yetirdi çadıra. Hansı çadırın qabağından keçir iki tərə-
fini qırır. Ya ilişir payəsinə gedir, ya çadırı ləbzələndirir. Ye-
tişdi qızın çadırına. Çadırın qövlündən qoçu vurdu, dəldi çadı-
rı, varid oldu çadıra. Ta ki çadura sahibinə yetirdi ceyran bir
parça tərין içində idi. Dörd qıçın uzatdı bir belə eşiye. Tərין
içindədir ki, az qala bağı çatdıya. Həmun vəzinən ceyran ça-
dırdı. Bu qız yuxlamışdı, həmun yuxunu görürdü ki, görsədən
zilfini də görsədər. Məni sənə görsədir, səni də mənə görsə-
dər. Bəli, Qulam Heydərə orda ki, qızı görsədir, qıza da Qu-
lam Heydəri görsədir həmin adam. Çadırdı yuxuda ayılma-
mışdı, əlam Qulam Heydəri görürdü. Çadırdı ceyran uzanıb

dustlar, dayə indi bir yol qızı ayıldı. Qızı bir yol ayıldır. Burda bir qədər oxuyuram. “Bəhməni” havasıynan oxur. Kef eliyəsən nə qədər!

Bir tərmanın bərəsində,
Əcəb tutdu torum, ay qız!
Ləblərin sal ağzıma,
Qoy doyunca sorum, ay qız!

Amma dübarə:

Sən Allah, sən Tanrı,
Saxlama boynumda darı.
Əsirgəmə mənnən barı,
Eşqə çatmır zorum, ay qız!

Axı, eşq mənim ixtiyarımda dəyil. Zor gəlir mənə. Ay dadı-bidad, dübarə, yenə də “Bəhməni” havasıyla axır diyirəm:

Purazərə sən fənd eylədin,
Ləblərini qənd eylədin.
Zilflərin kəmənd eylədin,
Hərəsin bir forun, ay qız!

Dustlar, bu “Bəhməni” havası idi oxudum. İndi gedirəm əski daısdanımıza. Daısdanımız həman yerdə qaldı, Cəmşid şahının qızı Süsənbər çadırdə yatıb. Odur ceyran varid olub çadıra. Qan tərini içində, az qalır bağı çatdıya. Qulam Heydər də ceyranın dalıycan gəlir. O da çadırın kəninində durub. Müntəzirdi çadırın sahabı çıxa eşigə bu ceyranı istiyə. Amma dayə isdir Süsənbəri ayıldı. Cəmşid şahının qızıdı. Nə qədər ayıldır, təxtin tərəfinə keçir, bu tərəfinə keçir. Xudayə, nə diyəsən biləsən? Təxtin payəsin sirkələdi. Allah, qız ayılmır. Baxdı gördü, ayılmadı. Çıxdı eşiyə görüm ceyranı kim qovalıyır? Dayə çıxdı. Damənin belə qovzadı çadırın qapısına. Eşigə çıxdı. Belə çadırın qabağından baxanda gördü bəli, bir cavan bu ceyranı qovalırmış. Bunun altında bir at var. Gələcək yek abaddı, atın qulaxları elə bil qələm ucudu yatıb yala, əl-ayağı ceyran ayağı kimi, quyruğu salamın başı üsdə. Elə bil atdı ki, atdarın içində bir at bunun tayı dəyil. Amma üstündə

bir savar var. Aşırmalar, sapışkalar¹, sinəbəddər, həmayıllar, sahat, qızıl, kəmərlər, cavahirat, belə vəasili – gəc, belə vəasili – şikar, hər nəmənə buna mücəhhəzdi. Qız gördü çox gözəl cəvəndi. Əgər xanım buna ayılsa, şahzadə bunu görsə, imkanı var bunu çadıra çağıra, onda axı bu da nişannıdı. Bizim üçün pis olacaq. Yaxçısı budur, mən elə mayanı vurum, şahzadə dəstür versinlər bu şikarçını öldürsünlər. Bunu öldürsələr biz ahənd ollux. Vəzdə bu məlahət, bu gözəllix, bu iyıddıx bundadır, imkanı var xanım bunu görsə, dəvət eliyə çadıra, bunnan əl çəhmiyə. Burda bir yol qəyitdi çadıra. Dayə təxtin payəsin silkələdi. Süsənbər gözün aşdı, ayıldı. Dayə sürətlə silkələdi, ayıldı gözünün aşdı. Elə bil indi yuxu görüb. Narahandı. Çün yuxu görürdü. Yuxu naqis qaldı, yuxuda həmin yerdə Qulam Heydəri görürdü.

– Dayə, niyə ayıltın məni?

Dedi:

– Xanım, narahand olma, heç mən səni dilxoş yerə ayıldaram?

Dedi:

– Bə, niyə ayıltın?

Dedi:

– Bu ceyranla əlaqən çoxdu, məhəbbətim çoxdu. Ona cəhət elə bil bu ceyranı bir nəfər qovalıyır. Az qalır ceyranın bağı çatdıya. Xanım, sən Allah, ceyrana bax! Allah eləməmiş bir iş olmuya.

Qız gözün açıb ceyranı o halda görəndə dik yerindən durdu:

– Qoy görüm kim bunu qovalıyıb, bu günə salıb? Hər kəs olsa dəstür verəcəyəm onu öldürsünlər.

Durub çadırdan çıxdı eşiyyə. Qulam Heydərlə Cəmsid şahının qızı Süsənbər çadırın qabağında ikisi bir-birinin üzünə baxırdı. Qulam Heydər gördü bir niqəbdar çadırdan çıxıb mənə baxır, amma Süsənbər o dəyqə Qulam Heydərin üzün gördü. Gördü bəli, mən bu cavanı görmüşəm, amma bilmirəm

¹ Sapışka – çaxmaq

harda görmüşəm. Xudaya, görəsən harda görmüşəm? Çox fikrinə salannan sora gördü bəli, mən bu cavanı görmüşəm. Belə bir fikrində bəli, əlan ki, yuxuda görürdüm belə cavandı. Gəl, bunu imtahan eliyax. Mən bunu bu saat görmüşəm, olmaz.

Dedi:

– Dayə.

Dedi:

– Bəli.

– Dayə, gəl içəri.

Dayə gəldi içəri.

– Dayə, bilirsən nə var?

Dedi:

– Xeyr.

– Dayə, görürsən bu cavan elə bil cavandı ki, şikarçıdı. Amma çox böyük adamlardandı. Buna day söz diyəmmərix. Dayə, bizim əlacımız budur, belə iyiddixda bərabəri yoxdu. Elə bil söz-savada bənziyir. Savaddar, elmi savad adamdı. Bəllidi ki, at üsdünnən baxmağından ki, çadıra həmd eləmiyib, bizə bir söz danışmır. Səbəb orda atın üstündə durub, bəllidir ceyranı isdiyir.

– Qızım, neyniyx?

Dedi:

– Dayə, bir qədir xurdu – xörək düzəldirəm. Sən xunu apar, o cavana salam ver, ehtiram elə. Denən xanım buyurur, əgər ajdığı varsa buyursun, xörək sərf eləsin. Yox, əgər ehtiyajdixı var, xunun bir tərəfinə, məcməənin bir tərəfinə cəvahirat tökəsən. Ayə, gedəsən o cəvanə salam verəsən. Ona ehtiram eləsən, diyəsən xanım diyir, əgər ajdix varıdır, xörək meyli var, xörək sərf eləsin. Ya pul lazımıdır, buyursun qızıl-cəvahirət götürsün, özü üçün xərc eləsin. Çün dayə, mən təhmin tutmuşdum, ceyranı yani öldürə. Dayə, mən bildim bu, bəlkə bir dənə məmuru şikarçıdır. Bax gör, bu cavanın cəlal – dəstgahına, şaqqasarına. Bu cavan böyük bir xanəvalərdəndir. Buna söz dimax olmaz. Ehtiram eliyax, yola salax.

Dusdar, dayə elə narahand oldu. Təhmin tutdu bunların arasın vuruşdura ki, davaların sala. Elə mehriban idi bu daya. Qəyitdilər çadıra, xörək gətdilər, verdi dayəyə.

– Dayə, apar ehtiram elə haa...

Qulam Heydər atın üstündə müntəzirdi. Taa görəx bu qızı mən görmüşəm axı, bu çadırı, bu qız çıxacaq çadır qabağına? Bir çıxdı mən tanımadım, odur o deyil. Bəli, o qədir çəhmədi gördü dayə əlində xun çıxdı bu çadırdan. Yavaş-yavaş gəldi Qulam Heydərə sarı. Qulam Heydər atın üstündə, qıçın aşırmışdı yəhərin o başına. Yanakəri oturmuşdu. Dayə yetişdi buna, qəsdən salam vermədi. Qulam Heydər in bərabərində durdu. Dusdar, qız diyən söz hara, bu söz hara? Bu bunların arasın belə vuruşdurdu. Buların arasına belə ixtilaf saldı bu sözünən. Səsləndi:

– Cavan, xanım buyurur əgər acınnan gəlib bu çadıra xunda çörək gətirmişəm, yesin. Qarnıyı doyuzdur get. Yox, dilənməyə gəlibsən, lütsən, latsan, pulun yoxdu, pul gətirmişəm.

Hən dusdar, Qulam Heydər mecali yekə adamdı. Bilirsiz ki, biz daısdanda bilirik ki, bu Şah Abbasın oğlu deyil, İranın şahzadəsidir. Bu taa dədəsini tanımır, dədəsi bunu. O cür ana bətnində olanda atası gedib. Ənam atası İranın hökmranlıx eliyir, Şah Abbasdı. Ta bu sözü dayədən eşidəndə yapışdı xunun qırağından dayədən aldı. Elə üzüquylu vurdu dərəyə. Qablar pərəm-pərəm oldu. Xörək də dağıldı, qızıl-cəvahirət səpələndi. Dayə qəlbində dedi: “Yaxçı oldu, yaxçı oldu. Əlan qayıdıram çadırdə diyəm, bu cavan səni söydü, xunu da sındırdı”. Hirsinən dayə girdi çadıra.

– Salam, xanım.

Dolxusunub, ağlır.

– Dayə, nə oldu?

– Rəhmətdiyın qızı, nə olacax? Əvvəldə mən demədim bu alçqax adamdı. Xunu aldı, hələ isdiyirdi təpəmə çala, qaçdım. Çaldı dərəyə, qablar darmadağan oldu. Pullar, qızıllar səpildi, xun getdi dərəyə.

– Dayə, nə dedin?

– Elə sən deyən sözü dedim, xülasə mətləbi o idi.

Dedi:

– Dayə, narahand olma, burda bir söz var, qoy burdan çıxım görüm nə deyir.

Qız yavaş-yavaş çadırdan çıxdı eşiyə. Amma niqabin üzündən bir tərəfin kəf elədi. Xudayə, görüm bu cavan kimdi? Qədəm-qədəm gəldi. Kənarda əlin qoydu belinə durdu. Salam verdi:

– Salam, cavan!

Ordan Qulam Heydər səsləndi:

– Xanım, salam bəndədən!

Dedi:

– Cavan, mən dayə ilə xörək yollamışdım sənin xidmətiyə. Bə niyə narahand oldun sən?

Dedi:

– Xanım, bə mən acınnan gəlmişəm sizin çadıra? Dayə mənə deyir, dillənmağa gəlmişəm. Yoxsulam?

– Bə cavan, sözün nəmənədi? Məgər dayəm o cür dedi?

– Bəli, sənin dayən mənə bəzi bitoxumlar elədi.

Dedi:

– Sözün nəmənədi?

Dedi:

– İcazə versən, sözümü sənə şeirlə deyim. Ta biləsən ki, niyə gəlmişəm.

– Buyur, cavan. Qurban kəsəydim, sözün nədir, de görüm.

Dusdar, Qulam Heydər üzün tutub həmun yerdə, atun üstündə Cəmşid şahın qızı Süsənbər xanıma nə deyir, həmun sözlərini “Misri” havasıynan xidmətizə oxuram. Ümidvaram şad olasız:

Gözəllərin sərvinazı,
Yar, səni görmağa gəldim.
Satma mənə eşvə – nazı,
Bir salam vermağa gəldim.

Qız gördü, ay dadı-bidad, bu mənə yar dedi. Üzün tutdu:

– Cavan.

– Bəli.

Dedi:

– Danışdığın sözün mənasın bilirsən?

Dedi:

– Bəli, xanım.

Dedi:

– Axı, bura bax görüm, məni tanırsan məgər mənə yar diyirsən? Heş bilirsən mənə nə dedin?

Dedi:

– Xanım, ərz eliyim niyə yar dedim. Bu səbəbdən yar dedim sənə bax.

Yatıb yuxuda görübdü,
Müşgünən zilfin hörübdür.
İndicə movlam veribdir,
Yar, səni görmağa gəldim.

Taa bu sözü Qulam Heydər diyəndə, bəli, Süsənbər gördü, indi mən bu cəvani yuxuda görürmüşəm. Diyirəm Allah, bunu görmüşəm, harda görmüşəm? Bəs mənim yuxum canı – həqiqət imiş. Vaqə dəyilmiş, həqiqətin özün görmüşəm. Mənə yuxuda diyillər, bir belə cavan ceyranın dalıycan gəlir, bu qı-lıx, bu gözəllıxda. Movlam səni bunun adına yazıb bəs bu cavanı. Üzün tutdu:

– Cavan, bəs sən məni indicə yuxuda görübsən? Movlam verib?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Sənin o movlan kimdi? Sən mənə o movlanın adını desən sabit olar. Bu tezlıxda mən tanıyan adam ola bilməz. Gərək səni imtahan eliyəm.

Dedi:

– Qoy deyim, kimidi.

Gözəl, mənə etmə yaman,
Divaniyin etsin xudam.

(Bura bax görüm, indi biləsən səni mənə movlam nişan verib, üz döndərəsən mənən?)

Mənim movlamdı Şahı-Mərdan,
Mən səni görmağa gəldim.

Bəli, qız gördü Şahı-Mərdan məni buna nişan verib, elə bunu da mənə nişan verib.

– Cavan, sən ki, o movlanı görübsən, o sənə bir söz deyib?
Dedi:

– Əgər öz adın mən diyən ad olsa və mənim adımlı tanısan, bəli, billəm sənənin həmmun movlan Şahı – Mərdandı. Billəm ki, sən məni görübsən.

Ərz eliyim:

Ərisin dağların qarı,
Tökülsün çaylara sarı.
Ey Süsənbər, Heydərin yarı,
Yar, səni görmağa gəldim.

Ta, dustlar, Süsənbər Heydər gördü ki, Süsənbər Heydərin yarı. Bəli, qız gördü, bu mənim adımlı tanıır. Necə movlam demişdi, o cavanın adı Qulam Heydərdi, Heydərdi elə. Qız gördü mən diyəndi. Mən əlan vəqədə görmüşəm, movlam mənə nişan verib. Amma mən bunu imtahan eliyəm. Səsləndi:

– Cavan, biz bunu qəbul elədiyik. İndi mən qəbul elirəm ki, sən məni görübsən, mən də səni görmüşəm. Belə də ki, görməmiş deyiləm.

Dedi:

– Bura bax!

Dedi:

– Hə.

Dedi:

– Mənim bir aşığım var Xıdır adında. O aşığa əlan çadırından çağırıram gəlsin bura. Gətirmişəm yanımcə, şikargahda, dağlarda, bu çöllərdə mənim göylü-gözümü açır haa, onu

da oxudurram hərdən. Bilirsən ki, dərbar aşığıdı. Cavan, özü də həqiqi aşığıdı. Aşığı dərəcəyi – şaha şuxlux gəlməsən sənə. Əgər mənim o aşığım, Xıdırın cavabın sən verdin, onda mən səni tanıyıram ki, bəli, həqiqət sən mən diyən adamsan. Əgər cavabın verəmməsən elə əlan verirəm bu çadırlardan atdıraram, sənin boynuvu vuraram ki, sən xilaf iş görübsən. Bir yannan mənim ceyranımı qovalayıbsan, bi yannan da əgə mənim aşığım Xıdırın cavabın verə bilməsən yalan, danışrsan.

Dedi:

– Xanım, cavap versəm necə?

Dedi:

– Cavap versən, o Xıdır ki, aşığımdı onu qovaram yannan, sən qalasan mənim yanımda aşığı olasan.

Qulam Heydər bu sözə razı idi. Dedi:

– Xanım, qovl verirəm, əgər cavab verə bilməsəm, əlan dəstür buyur mənim boynum vurulsun.

Həmun yerdə dəstür verdi:

– Dayə, dəstür ver Aşığı Xıdır gəlsin.

Aşığı Xıdır kənarda, çadırlarda idi. Aşığı Xıdırə ənam verdilər ki, şahzadə səni çağırır. Aşığı gəlib isdiyir onunla bağlaşıdı. Aşığı Xıdırın elə sözləri var idi, gün üzü görməmişdi. Kibr içində sinəsində saxlamışdı. Sazı götürüb, badisərsər kimi yetişdi Süsənbərin çadırına. Əli döşündə ehtiram elədi, salam verdi:

– Salam, şahzadə.

– Əleykəmə salam.

– Mən aşığı Xıdır. Bəli, şahzadə.

Dedi:

– Elə söz diyə biləsən, bu cavan müsəlman oğludu, əcəm oğludu, sənin sözüün cavabın verə bilmiyə? Əmr verrəm, bunun burda boynu vurula.

– Bəli, xanım. Elə söz diyərəm bu cavab verə bilməz.

Dedi:

– Əgər elə söz diyəsən, bu cavab verə biliyə sənin sözü-yə, onda səni bu dəsghahdan qovaceyəm. Qoymam çadırlarda qalasan.

– Xanım, qəbulumdur.

– Amadəsən?

– Bəli.

Dusdar, indi Aşix Xıdırnan Qulam Heydər rubəru durublar hər ikisi qızın çadırının qabağında. Qulam Heydər atdan piyada olub, atı kəmənd elədi. Beştel sazı varıdı, onu əndirib döşündən, Xıdırnanın rubərudu.

Aşix Dehqan, sən söhbət eliyirsən, daısdan diyirsən burda, Aşix Xıdırı hardan tapacaqsan sənnən qabax-qarşı oxuya? O bağlama diyə, sən açasan. Bəli, dusdar, mənim burda şayıdim Aşix Heydər kənarda durub, amadədir Aşix Xıdır oxuyan sözlərə ta mən cavap verəcəiyəm. Ta mən cavap verə biləcəyəm ona, ya verə bilməyəcəyəm? Aşix Xıdır o bağlamanı ki, Qulam Heydərə diyir. Qulam Heydər diyənləri özüm oxuyaceyəm, açaceyəm cavabların Aşix Xıdır oxuyan sözləri. Əlan mənim müşahidim Aşix Heydər, mən sazı çalıram, “Gözəlləmə” havasıynan qabaq-qarışıq oxuyacıyıq. Bu sözləri dusdar, sizin üçün oxur, ümidvaram ki, eşitdixca şad olasız. O bağlır, mən açıram:

Bir ərzim var sənə, müsəlman oğlu,
Nə gündə dünyanın təhi töküldü?
Kim qoydu binasın, kim səpdi dənin?
Kim suvardı suyun mərzi çəkildi?

Gəli-gəli yarım,
Yaralım gəli.

Bəli, dusdar, “kim suvardı suyun mərzi çəkildi?”, Aşix Xıdır bu sözü diyəndə Qulam Heydər gördü o sözü ki, mən biləm bunun həqqi var. Əgər mən cavap verə bilməsəm, həqqidi məni öldürsün. Üzün tutdu Aşix Xıdırə tərəf. Səsləndi:

– Aşix, qulax ver, sözün cavabın məndə. Əgər dürüst cavab verə bilməsəm, mənə buyur ki, dürüst cavap verə bilmədin.

Xanım kənarda durub qəzavət eliyir. Dustlar, Qulam Heydər belə cavap diyir bax:

Al sözün cavabın, ey Aşix Xıdır,
Şənbə günü dünya tərhı təküldi.
Adəmi-Səfullahinən, mömini-Cəbrayıl,
Suyun suvardılar, mərzı çəkildi.

Yeri-yeri yarım,
Yaralım dərdim məgər görmür!

Qız kənarda durmuş idi, baxırdı. Dayənin bu düşünnən elə bir dürtmə vurdu. Bunnan dusdar, işarə eliyirdi haaa... Dayə bir şişli qədəm dala getdi qəyitdi:

– Xanım, bə niyə mənə qəzəbin tutub?

Dedi:

– Dayə, qəzəbim tutumuyub. Dayə, gör necə mənim aşığımın sözün cavabın verdi.

– Xanım, sən niyə sevinirsən?

Dedi:

– Dayə, bu aşix olsa bunnan yaxçıdı.

– Rəhmətdiyın qızı, bəlkə o birsilərə cavap verə bilmiyəcək?

Aşığın üzünə baxdı. Aşix Xıdırə işarə elədi:

– Aşix, olmuya cavabın verir?

– Qorxma, şahzadə, sözün əvvəli asand olar. İndi biləsin, sallam buruxlara, daşdıxlara.

Amma dusdar, Aşix Xıdır ikiminci sözün deyir. Aşix Heydər sizin üçün oxuyur. Belə deyir, bax:

Kimin uşaxları danışdı yalan?
Kim idi quyuda daş üstə qalan?
O kim idi Cəmşidi təxtindən salan?
O kim idi həx söylədi, darə çəkildi?

Dusdar, nə cür Aşix Heydər deyirdi Qulam Heydərə həqiqət Aşix Heydər sözlərin püxtə-püxtə təfil verir. O, kim idi həx söylədi darə çəkildi? Həx özün üstündə darə çəkildi haa... Bəli, dusdar, Qulam Heydər bir salsala vaxtı qızın üzünə baxanda, qız niqabın müxtəsər üzündən kəc eləmişdir. Saltanatdakı qaşın naziklətdi Qulam Heydərə, o biri əlamət idi ki, sözlərin cavabın desən bahəm ola. Qulam Heydər ikiminci sözə belə cavab verir:

Həzrəti Yəqubun uşaqları idi danışdı yalan,
(Ki, yalandan dedilər, Həzrəti Yusifi – qardaşımızı
qut yiyib).

Həzrəti Yusif idi quyuda daş üstdə qalan.

Həzrəti Əli idi, Cəmşidi təxtindən salan,

O da Mənsurdu həx söylədi, həx üstündə darə çəkildi.

Bəli, dustlar, genə də Qulam Heydər Aşix Xıdırın ikiminci sözün cavabın verib. Az qalır sevindigindən göylərə uşsun. Amma üz döndərdi öz aşığına, dedi:

– Xıdır, olmuya cavab verir?

Dedi:

– Xanım, qorxma! Biricinə cavab verdi, ikincində, üçüncündə, dördüncündə biləsin onu elə dolaşığa salacağam ki, elə bil çaldığa salacağam, çıxammaz işin içinnən.

Dusdar, Xıdır ikiminci sözün deyir:

O kim idi əşq oduna alışdı?

Yanıb, alovlanıb, odlara düşdi?

Neçə illər eşqin dalınca düşdi,

Nədən oldu sinni darə çəkildi?

Bəli, dusdar, indi nədən oldu ki, darə çəkildi?

Əziz dusdar, genə də salam ərz eliyirəm xidmətizə. Keçən navarlar kimi ümidvaram bu navarı eşitdixdə şad olasız. Qulam Heydərin dördüncü şumarə navarıdı ki, dasdanın xidmətizə ərz olunur. Bəli, dusdar, gedirix daısdanımıza, çox vəxdinizi tutmuyax. Daısdan həmun yerdə qalıp ki, Süsənbərin çadırının qabağında Kişmir şahının qızının, Cəmşid şahı-

nın qızının aşix Xıdırnan Qulam Heydər hər ikisi bağlaşırdı. Yanı bu tərkipnən idi. Süsənbər demişdi, əgər mənim aşixımın cavabını versən, o aşığı sürşüm buyuracıyam, yanı çadır-lardan qovaceyam. Sən gələssən onun yerinə. Əgər onun ca-vabını verə bilməsən, bil ki, mən diyən həqiqi oğlan dəyilsən, and elirəm burda boynuyu vurallar. Ama dusdar, söz gəlir ora yetişir ki, aşix Heydər keçən navardan şumarə üstə qulax ve-ripsiz, diyip mənənən sual eliyip aşix Xıdırın sözünü oxuyup. Bəli, onun sualının cavabı qalır, kimə əlan həmin sualın cava-bını oxuyuram xidmətizə:

Züleyxaydı, eşq oduna alışıdı,
Yanıp həlovlandı, otlara düşdü.
Yeddi il Yusifin dalıyca düşdü,
Onnan ötri sindi¹ dala çəkildi.

Dusdar, daisdan Yusif Züleyxanı eşdifsən ki, əmr oldu Allahdan bunun neçə il sinni dala çəkildi, cəvannandı. Aşiq Xıdır həmin sözdən sual verdi, ha, ona. Odu Qulam Heydər diyir, yetti il Yusifin dalınca düşdi, onnan ötrü sinni dalə çə-kildi. Bəli, Xıdır gördi bu sözə də cəvaf verdi. Süsənbər o ən-dazə əlaqə yetirdi Qulam Heydərə. Bir əlaqəsi olsaydı, oldu yüz. Gözü Qulam Heydərdəydi. Hərdən qaşınan əlamət ve-riydi, amma Xıdır axır sözün diyir. Xıdır diyir, xudaya, bu mənim sözümün cavabını versə, da mən burdan getməliyəm, şahzadənin çadırından. Axır sözün nə cür diyir, gənə də əlan aşix Heydər sizin üçün oxur:

Xıdır diyər düşman dorən alıbdı,
Yaxam bir cəllad əlində qalıbdı.
O kimidi əsasını suya çalıpdı?
Çalıban бүkildi, neçə çəkildi?

Bəli, dusdar Xıdır ki, axır sözün dedi, Qulam Heydərin burda dudaxları bir muxtəsər qaşdı. Gülümsündi, işar elədi ki-mə? Süsənbərə, Kişmir şəhzadəsinə. Yanı, sənin aşığının sözü

¹ Sindi (sinni) – yaşı

qutuldu, haa. Əlan onun dədə-babın verirəm. Nə cür cavabını verirdi, dusdar, gənə xidmətə ərz eliyim:

Qulam Heydər burda gördü mövlasın,
Musaydi, rud¹ Nilə çaldı əsasın.
Cəm etdi qoşunun, cümlə sipahın,
Xudanın əmriynən iki çəkildi.

Dusdar, ta Qulam Heydər axırıncı sözi diyəndə burdan Süsənbər yeridi qabağa, yapışdı öz aşığı Xıdırın sazınnan. Dedi:

– Xıdır, sazıyın yerə çalmıram ki, saza biehtiramlıx olmasın.

Bu dəyqədən yazdı verdi xəşliğin əlinə, dedi:

– Da buralarda on dəyqədən sora görsəm səni, verrəm boynuyu vurallar. Sən layik dəyilsən şəhzadənin çadırında qalıp oxuyasan. Xoş gəldin, aşix Xıdır. Ta Kişmirə dolanmıyasan, ha! Ta tərkin qılasan Kişmirin kim vətəndən sucum buyruldun.

Dusdar, aşix Xıdır sazın götürüp çadırın yığışdırdı, o, hərəkət elədi getdi ayrı bir məmləkətdərə. Onnan işimiz yox. İndi Qulam Heydərnən Süsənbər qaldı. Dedi:

– Dayə!

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Dayə, görüsən yaxçı aşıxdı, işimiz yox getsə də. İndi bizim vəzifəmiz munu çadra dəvət eləməxdı. Xörəh verəh yəsin inşaallah, yeyənnən sora istirahattıx elər, gedər.

Dedi:

– Mənim işim yoxdu, hər nə eliyisən elə.

Dusdar, Süsənbər üzün tutdu Qulam Heydəre, səsdəndi:

– Cəvan, bə niyə buyurmusan? Görürəm ki, yol gəlifsən at silkip dağları gəzə-gəzə şikar dalıca. Narahatsan, ajsan, yorqunsan buyur çadra, istirahattıx elə.

¹ Rud – farsca çay deməkdir

Dusdar, Qulam Heydər yavaş-yavaş atı orda kəmənd eliyip, hərəkət verdi çadıra. Çadırın damənin qovzuyup, varid oldu çadıra. Qulam Heydər çadra varid oldu, ama dayəni də çəhdi o uza¹. Ay beiman idi bu dayə!

– Qızım, bura bax görüm!

– Bəli.

Dedi:

– Bu kimdi? Munu tanımırax. Bunu dəvət elədin çadıra. Çadırdə bu kiminən otracax?

Dedi:

– Dayə, rəhmətətiyin qızı, bu bir aşıxdı, adam yiyən deyil. Çadırdə oturup. İndi bir yiyər-içər, istirahattıx elər, gedər da.

– Da özün bil da, ancax mən çağırmıram munu, ha! Sən çağırısən.

Demə, dusdar, dayənin ayrı ixtiyarı var əlində. Bu Süsənbərin ki, əmoğlusı Əhmət xan varıdı, bu qız ona deyihlidi. Demə, olarin kəbini də kəsilib. Bu qızı dayəyə Əhmət xan tapşurup ki, dayə, Süsənbəri sənə tapşırıram. Lap balac tər-pənmağına, hərəkətinə kimi yazacaqsən bi dənə dəfdərə, Kiş-mirə qəyidanda həmun dəfdəri verəsən ha. Görüm əmqızım nə cür hərəkət eliyip. O dəftərə qız neynəsə yazacam. Daisdan gəldihdə ərz eliyəciyəm ki, axırdə necə olacax dəfdərin macarası. Dedi:

– Qızım, mən dəvət eləmirəm ha, sən dəvət elisən munu, özün bil.

– Dayə, narahand olma! Çıxar gedər da, qoy bir istirahattıx eləsin.

Çadırın vəsətinnən pərdə çəhdilər. Dedi:

– Qızım, naməhrəmdi. Qoy pərdəni çəkəh, o, o üzdə qalsın, biz bu üzdə. Xörəh yesin, istirahattıx eləsin, gessin.

– Dayə, kef sənindi.

¹ Ouza – o üzə

Dayə pərdəni çəhdi, lap yaxcı oldi. Elə ki, çadırın vəsə-tinnən pərdə çəkildi, dayəynən Süsənbər qaldı bu tərəfdə. Qulam Heydər o tərəfdə əyləşip səndəldə. O dəyqə dəsdür verdi dayəyə:

– Dayə, xörəh düzəlt!

İkisi dayəynən bahəm xörəh düzəltdi. Nə xörəhlər düzəltdilər? Yeddi-səkkiz cürə dərəcə yek, yeməli xörəh düzəltdilər. Qoydular xona¹, hər nəmnəsi içindədi. Dedi:

– Qızım, qoy aparım verim yesin.

Dedi:

– Dayə, o dəfə gördün? Apardın, acığı gəldi da.

– Bə necə ossun?

Dedi:

– Özüm aparım, özüm.

– Qızım, axı naməhrəmdi.

– Pəh, rəhmətdiyyin qızı, əvvəlan aşıxdı, qonaxdı. Da nə naməhrəmdi? Özgələr qonaxdı da. Da çıxacax gedə da.

– Xob, özün bil gənə də.

Demə, dusdar, dayə yazır. Süsənbər həmun xonu xörəynən ki, cürbəcür qoymuşdular, ordan çadırın kənardan səs elədi, səsdəndi:

– Cəvan, icazə ver.

– Bəli, büyurun şəhzadə.

Qız xön əlində varid oldi o cür Qulam Heydərin bərabərinə də durup. Qulam Heydər də səndəldə qovzanıp, ikisi rubərudu.

– Salam, cəvan.

– Əleykümə salam, xanım. Salam mənnən.

Qız xonu qoydi mizin üsdünə. Əl üzəndi bi-bir nə tərəf. Burda xudafisdəşillər, yanı görüşüllər. Əl verdilər bi-birinə. Qulam Heydər gördi, bəh! bəh! bəh! bəh! Şükr olsun xudanın dərgahına. Qabaxda narahatçılıqlarım varıdı, ama bu bidən narahatçılıqlarımı tələf elədi, yadımnan çıxadı, itirə. Yanaşdı-

¹ Xon – xonça, sini

lar bi-birinə. Bir-birinin kənində əyləşdilər. Onnan o uzun, dusdar, siz fikr eləyin ki, neynillər, nə cür məhəbbətinən danışdırlar, bahəm əyləşdilər bi səndəldə. Qabaxlarında xörəh varıdı, o xörəyi çəhdilər bahəm sərf elədilər. Məşgulu məhəbbət ilə Qulam Heydər diyirdi, qız qulax verirdi, qız diyirdi Qulam Heydər qulax verirdi. Xanım, belə səni yuxuda gördüm, belə narahand idim, belə fikirri idim. Diyirdim, görəsən yuxudu, ya həqiqətdi? Qız da gözdəri dolup:

– Cəvan, billahı, o dəyqə ki gözüm sataşdı gördüm səni görmüşəm, ama bilmirəm harda görmüşəm.

Bu vədəniyəm, dusdar, bular məşquli-məhəbbətdi. O qədr ki, orda söhbət elədilər, oldu şam. Şam olanda qız burdan səsdəndi:

– Dayan, dayə. Dayə, xörəh düzəlt, o pərdədən geçit bu yana.

Dayə xörəh düzəltdi, pərdədən qoydu bu tərəfə. Qız gət-di, yedilər. Yatmax vaxdı olanda dedi:

– Dayə iki dəst dəstxab ver.

Dayə dəstxab verdi. Burda saldırlar. Belə kənarında bir-bir fasiləynən, o, orda yatdı, bu burda. Fəqət danışdırlar. Ol-du səhər, dedi:

– Dayə, dəstxablari yığdım qoydum, yerbəyer elə. Sübhanə¹ gəti!

Sübhanə gəldi. Bax, büüyün dayə qızı çağırdı çadırın o tərəfinə, dedi:

– Qızım?

– Bəli.

Dedi:

– Bura bax görüm, bu kimdi gətirif saxlıyıfsan çadırdı?

Dedi:

– Dayə, qonaxdı da.

Dedi:

¹ Sübhanə – səhər yeməyi

– Qızım, qonax neçə gün olar?

Dedi:

– Dayə qonağa demək olmaz ki, neçə gün olar?

Dedi:

– Rəhmətliyın qızı, qonağ olar bir gün, iki gün, üç gün, dörd gün, beş gün, on gün, on beş gün. Bu gün qıx gündü bu cəvannan bu çadırdə bahəm ikiiz qalıbsız. Qonax bə nə vaxt gedəcəh?

– Dayə, bə necə eliyim?

Dedi:

– Qov gessin.

Dedi:

– Rəhmətliyın qızı, necə qov gessin?

Dedi:

– İndi ki, qovmusan, bax dəftərə.

Dayəyə bir diqqət elədi, gördü dəftərdə kiçih pıçıldaşmağımıza kimi yazıb bırda. Nə danışmışız Qulam Heydərnən, nə demişik, nə eşitmişix bir-bir dayə pərdə dalında yazıb dəftərə. Bir böyüh dəftərdi, nisbinnən çoxun dolduruf. Dedi:

– Əmoğlun səni mənə tovşurub. Deyib, nəmnə danışmışan, yazmışam. İşqalı yoxdu qoy qalsın çadırdə, nə qədər saxlısan saxla.

Qız ta dəfdəri gördü, narahand oldu. Gördi əmoğlun rüs-vah elər, abırımı aparar bu dəftəri görsə. Dedi:

– Dayə, dersən neyniyim?

Dedi:

– Mənim sözümə baxısan?

– Bəli.

Dedi:

– Get qov!

Dedi:

– Nə cür qovum?

Dedi:

– Mənim sözümə baxısan?

– Bəli.

Dedi:

– Mən sənə söz örgədərəm, durram yanında. Qulağıyan diyərəm, sən mən diyən sözi di ona.

Dedi:

– Yaxcı, nəmnə diyisən de.

Dusdar, bahəm varid oldular dayəynən qız çadıra. Amma Süsənbər rüqabı salmışdı üsdünə. Qulam Heydər belə baxanda gördü qız rüqap salıp üzünə, özü də dayəynən varid oldu. Salam verdi, kənarda durdi. Başın saldı aşağı, elə narahatdı qız. Qulam Heydər dikkət elədi, gördi nəşgəl kirpikləri elə bil nizədi, rüqabın altından görsənir. Belə gülümsündü:

– Xanım, bə niyə belə? Elə bil narahand olupsan?

Dayə qulağına didi. Dusdar, bu sözdəri dayə örgədir ha! Mən xidmətizə oxuram ki, Süsənbərin dilinnən oxurux. Dayə örgətməsəydi, oxumazdı qız. Dayə bunun qulağına örgədir, üzün döndərdi Qulam Heydərə tərəf. Bu dillənnən Qulam Heydəri isdir bu çadırdan qovsun. Ama belə söz diyir ki, toxunsun Qulam Heydərə. Həmin sözdəri əlan oxuram xidmətizə:

Səni görəndə, cəvan, sərəfraz oldum,

Alagöz, bimürvət, dur sallan yeri!

Həya pərdəsini üzünə saldın,

Alagöz, bimürvət, dur sallan yeri!

Görüsən rüqap salmışam. Dusdar, dayəsi öyrətmişidi. Amma qız yəxcı diyənmədi. “Alagöz, bimürvət dur sallan yeri”, Qulam Heydər gördü, ay dadi-bidad! Dedi:

– Xanım, bu dağlar İsfahan dağlarıynan Kişmir dağlarıнын arasıdı. Siz gəlipsiz bizim dağlara. Mən dağda əyləşmişəm.

– Dayə, doğru diyir qoy otursun da!

Dayə gözün ağartı: “Necə? Gənə suyun boşaldırsan getmiyə?” İşarə elədi dayəyə, nə diyisən diyim. Dedi, belə de, belə de...

Hər şəhərdə sultan olmaz, xan olmaz,

Hər oğlanda gohər olmaz, kan olmaz.

Cəvan, yüz il qalsan mənnən sənə yar olmaz

Alagöz, birmürvət, dur sallan yeri!

Qulam Heydər elə narahand oldu, gördü ay dadi-bidad, arvadın da fası elə buymuş ha, elə bil bivafa çıxır. Narahand oldu, yenə səsdəndi:

– Xanım, əgər getsəz mən manə¹ dəyiləm.

Dedi:

– Dayə, axı, doğru diyir da? Biz gəlmişix buların dağlarında çadır, xeymə qurmuşux. Bura bax görüm dayə, nə iş qalır otusa?

Dayə əlamət verdi, dəfdəri gösdərttdi. Dedi:

– Nə diyirəm de!

Qulağına dedi üçüncü sözün:

Başı uca bu dağların qarıyam,

Cəvan, yeni yetmiş baxcaların barıyam.

Süsənbərəm, Əhmət xanın yarıyam,

Alagöz, birmürvət, dur sallan yeri!

Dağlardan ağır gəldi Qulam Heydərə, yenə inkar elədi:

– Xanım, getsəz mən mani dəyiləm. Mən əyləşmişəm, imkanı var mən öz ixtiyarımnan gedəm. Həş bir kəs məni burdan zornan qovluya bilməz.

Dusdar, Qulam Heydər qəni pəhləvan idi. Elə bir pəhlivan idi ki, daısdanımızın qabaxlarında eşidəcəxsən ki, nə cür gücdü pəhləvandı, nə cür cəng elyəcəx. Bəli, odur əyləşdi çadırdı, dedi:

– Dayə, getmir neyniyəx?

Dedi:

– Qızım, o getmir sən dəsdür ver çadırrar yıxılsın. Qızım, biz bir aydı çıxmışix dağlarda şıkar eyliyəx, indi elə qıx gündü bu çadırdasan. Dəsdür ver, dəsdür ver çadırrar yıxılsın götrəx, gedəx.

¹ Manə – mane olmaq

Dusdar, burda qız çıxdı, dəsdür verdi çadırı yığlsın, vəsayıl yüklənsin, hərəkət eliyirix vətənə tərəf. Atdılar, qoşun “vətən” adı eşitdi. Nə müddətdi Kişmirdən çıxıplar, vətənnən aralıdı sərbaz, qoşun. O qədər çəhmədi çadırı bir-bir yıxıllar. Dedi:

– Dayə, yavasca çadri götür içinnən, amma o miz, sən-dəlin üsdündə əyləşip, qabağında miz var, altında xəlçə var olara dəymiyəcəxsiz, odur qalsın. Özümüzü sındıranmarıx.

Bəli, xanım şəhzadə dəsdur verir büş yüz çadırdı. Çadırı yıxıldı, bar olundu hər kəs atının tərkində balkeşdəbə bağ-lıyıp. Atdılar savar oldu, qızın çadri da götrüplər, fəqət bi qalıp sən-dəl, bi Qulam Heydərin qabağındakı miz, bi onların altındakı xəlçə, olar qalıp dağda. Yükləniplər, qoşun hərəkət eliyir. Qulam Heydər belə baxdı gördü, əy dadi-bidat, qoşun hərəkət eliyip, gedip. Qızın da dayə ikisi də minip atdara, hərəsi bir atın üsdündədi. Şikara çıxmışdı qız atnan, çıxmışdı şikara. Amma qız hərdən gedip əlin qoyur atın tərkinə, sağrısına, belə dönür əgrəp kimin daldan baxır Qulam Heydəre. Səsdənir:

– Dayə, dayə, oturup çadır yerində. Dayə, təh qaldı ha.

Qəhqə çəkir qız gülür, narın-narın dayəynən danışır. Qulam Heydər bir də baxdı gördü, ay dadi-bidat, az vəxdən sora o dağın qırlasın¹, yanı pikin dönsələr göz gözdən itəcəx. Qızın o baxmağına, o danışmağına, o gülməyinə Qulam Heydər həmin yerdə əyləşdi yerdən. Üzün tutup qızın dalıyca bu sözdəri o sazi, söz ilə, şernən qıza diyir. Dusdar, əl an xidmə-tizə oxuram. Gənə də ümidvaram şad olasız. Bu sözdəri oxur. Bu sözdəri oxur, dusdar bax. “Qəreydə” havasıynan oxuram, ümidvaram şad olasız:

Sallanıban yüz nazınan gedən yar,
Yavaş yeri, yar yerişin qurbanı!
Sən xəndan olmasan, güllər açılmaz,
Tuti kimi danışığın qurbanı!

¹ Qırla – dağın başı, yüksəkliyi

Bu yara,
Bu qanır, bu yara.
Mən ki oldum gedərgi,
Tapşurruam bu yara.

Qız belə döndü, baxdı gördü orda əyləşip. Ay dadi-bi-
dat, elə narahand oldu.

Əvvəlinci oxumuşam Qulam Heydər in dağ ısdan ın xid-
mətizə. İndi gərəh ikinci günün da ısdan ını idaməsinə qulax
verəcəxsiz. Məni əvvəl də isdiyən eşidənnər şad olasız. Aş ıx
Heydər öz şahidimnan bi dənə türkü hava ikimiz qavax-qarşı,
yəni şikəst hava oxurux xidmətizə. Ümidvaram şad olasız, so-
ra gedəx da ısdan ımıza ki, Qulam Heydər əvvəlinci sözü Sü-
sənbərə diyir, idaməsi qalır.

Əyləşmişdim yarə məktub yazarım,
Əyləşmişdim yarə Allah, məktub yazarım,
Ərzurimidən buni gəzarım,
Düşdüm yar eşqinə Allah, candan bezarım,
Geşdi dusdar Vani, əylətmə məni, əylətmə məni.

Mənim öz sövgülüm gənə başda oturi,
Mənim sevgilim, Allah, başda otiri,
Bu gözəlin eşqi məni bitiri.
Bu ayrılıx mənə zulum gətiri,
Geşdi dusdar Vani, əylətmə məni, əylətmə məni.

Şu qarşı yaylada köş qatar-qatar,
Şu qarşı yaylada köş qatar-qatar,
Yarımın sovdası qafamı tutar,
Bu ayrılıx Allah, ölumdən bəter,
Geşdi dusdar Vani, əylətmə bəni, əylətmə bəni.

Bəli dusdar, bu türkü havay ıdı ki, aş ıx Heydər nən qa-
bax-qarşı xidmətizə oxuduq. Ümidvaram, şad olasız. Bəli, in-
di da ısdan ın iqaməsinə qulax verisiz. Dusdar, Qulam Heydər
o cur ki, çadır yerində səndəlin üstündə əyləşmişdi. Bi səndəl,
bi miz, bi xəlçə, at çadır ın qabağ ındak ı mətə də bağlıydı. Həmun

yerdə at hey cilov çəkir, axı atdılar köşdü getdi, beş yüz atdıydı, at təh qalıp burda. Qulam Heydər qızın o baxmağına, o danışmağına, o getməyinə, o gülməyinə diyir ki, navarın o bisi üzünü eşdifsən. İndi ikinci sözün diyir. Qız neylədi? Elə qətdəndi¹ əlin qoydu atın tərkinə, Qulam Heydərə baxırdı, çarpazdar xırta-xırtıdan qırıldı. Qulam Heydər gördü qızın gərdəni, döşü, sinəsi görsənir. Ama ikinci sözün də qıza bu cür diyir. Dusdar, ərz eliyim xidmətəzə “Qəreyni” havasıyan:

Bülbül kimi canın otdara yaxan,
Yeriyip-yeriyip hər qıya baxan,
Açılıb çarpazda görsənir yaxan,
Kəhlik kimi yar gülüşün qurbanı.

Bu dağınan,
Köç gedər bu dağınan.
Mən ölsəm, sənə qurban,
Sən ölmə bu dağınan.

Qız səsdəndi:

– Dayə, dayə, sən Allah, o cəvan orda təh qalır, çün aşıxdı. Bax gör necə şeir diyir bizim dalmızca.

Dayə qışqırdı:

– Qızım, dalıyan baxma, əyif zattedi. Qız dalıca baxmaz, qoy qalsın. Neyniyəx? Dalıca baxsan, gənə gələr axı.

Dedi:

– Dayə, kaş gələrdi. Yoxsa gəlməz?

Ama Qulam Heydər aldı sözü:

Heydər bəyəm, neyləmişdim yar sənə?
Ayna götü, gül camalın görsənə.
Atda sallan, bircə sözüm var sənə,
Maral kimi yan baxışın qurbanı.

Atın üsdünnənki belə çəvrilirdi, o ovçuya maral baxan kimi baxırdı. Qız qahqaha çəkdi güldü. Dusdar, elə o dağın qıvlasını az qalırdılar dönsünlər da. O qədər çəhmədi ki, Qu-

¹ Qətdəndi – qatlanmaq

lam Heydər baxırdı qoşunun dalıca, gördü, bəli, qızın qıçı getmir. Hey ata yol çəkir, dayəynən qoşa gedillər, ama dağın qıvlasını dönüllər da. Yolu keçsə qutulallar da. Qulam Heydər ta olar dağın qıvlasını dönəndə ürəh dözmədi: “Xudaya, mənim məhbubum bunu mənə nişan verip. Özü də əmr buyurup ki, bunu İsfahana qəytarasan, atayı da tapacaxsan. Xudaya, mən bu qızdan nə cür dəsdadar olum?” Yerdən qalxdı, həm səndəl, həm miz, həm xəlçə qaldı yerdə. Atın cilovun vurdu ağzına, cüt təpyin vurdu, qovzandı atın belinə. Atın başın döndərdi, at götrüldü. Daldan baxsaydın on dəqədən sora fəqət tozu görəydin, fəqət tozu görəydin elə bi ip uzadıfsan. Gədir di dağın qıvlasını döndü, gördü qoşun qabaxda gedir, amma dayəynən qız ikisi yavaş-yavaş atdarı sürür. Qulam Heydər atı tazyan elədi, bi yəz¹ bulara qalanda atın sürətini aldı. Bular atdarı yavaş sürürdi. Dayə qızın sol tərəfiynən gediidi. Qulam Heydər gəldi atı qoşalaşdırdı düz qızın sol tərəfiynən, at ikiydi, oldu üç. Atdar qoşa gedillər. Dayə deyir:

– Qızım, çox yaxşı iş gördün, sənə qovl verirəm. Bax, o dəftər ki, yazmışam, cıraceyam atam çaya. Onnan ötə ki, burda xoşum gəldi. Bi dəyqə yaxcı elədin, qızım. O, kim, biz kim? Çox gözəl iş gördün. Əmoğlun sənin yolun gözdür, qovul vermişiy qəyidər. Burda xoşum gəldi nə mənə dəfdər yazmışam, qızım, qoxma sənin sözüyü deməm, fəqət isdədim səndə ayılasan, o kim, biz kim.

Elə dayə bu sözdəri diyir Qulam Heydər də eşidirdi ha. Belə dayə baxanda gördü bi atın qulağı görsəndi. Belə qovzandı, yanı dusdar, qışdarnı kı, qoydu üzəngiyə, əlin qoydu yəhərin qaşına, qozandı əyağ üsdə durdi. Belə baxanda gördü, bəli da, o dana o tayda gəlir ha.

– Qızım, bura bax görüm!

– Bəli.

Dedi:

¹ Yəz – bir az

– O taydan gələn kimdi?

Qız güldü, dedi:

– Dayə, mən neynim? Mən dedim gəl? Rəhməttiyn qızı, da gördün mən orda sözüm dedim da. Da dağda adam yol gedir, xob mən diyəciyəm getmə?

– Qızım, insaf elə evin yıxıssın, balam, axı bə niyə bu bizinə gəlir?

– Bə necə eliyim?

– Denən gəlməsin da.

Dedi:

– Mənim sözümə baxmaz.

İşarənnən dedi, sən öləsən, dəftəri bu dənə cibimdə. Dedi:

– Vallah, veriyəm əmoğluyan dəfdəri biləyin, bizi doğ-rar qız ha. O kimdi onu elə dadandırdın elə bil pərvəri davarı arpaya dadandırırıpsan. Hara əl çəkir sənnən?

– Dayə, mən necə eliyim bə?

Dedi:

– Qoluyin qılıcı var, qüvvəsi var. Vur biləsən.

Dedi:

– Axı, onan mənim davam yoxdu.

Dedi:

– Qulaq as!

Dedi:

– Rəhməttiyn qızı, çöldə xalq atnan gedir mən nəmnə diyim muna?

Dedi:

– De ya dalda gessin, ya qabaxda gessin. Ayıfdı, bu bi-zim yanımızda gessin. Havaxta çataq?

– Xub, qoy diyim da.

Dedi:

– Cəvan?

– Bəli.

Qulam Heydər cəvaf verdi. Dedi:

– Cəvan, hara gedissən?

Dedi:

– Siz hara gedisiz?

Dedi:

– Biz Kişmirə.

Dedi:

– Mən də gedirəm Kişmirə.

Dedi:

– Dayə, bu da Kişmirə gedir.

– Yolu bağlamırıx ki, gessin. Bir belə atdılar qabaxda gedir, bu da gessin.

Dedi:

– Cəvan, atıyı sür qabaxda get da.

Dedi:

– Qorxuram qabaxda gedəm, xaflanam, yollara bələt dəyiləm.

Dedi:

– Dayə, yollara bu bələt dəyil, deyir birdən xaflanar¹.

Dayə dedi:

– Xub, qabaxda xaflanar, deynə dalda gəlsin.

Dedi:

– Cavan, qal dalda gə da.

Dedi:

– Dalda qalsam, qoxuram qəra basa, narahand olam, tək olam.

Dedi:

– Dayə, doğrudu bu adam tək niyə qassın? Da rəhmətdi-yin qızı, qoy gəssin, işğalı yox.

– Bə səniyənin özüyün gönlün var. Bir yol denən dadan-dırmışam aparıram evə da.

– Dayə, axı mən necə eliyim?

Yavaşca dedi:

– Sən öləsən, mən diyən sözdəri deməsən dəfdəri gümbə-gün yazıram verəm əmoğluya. Yəqin də qanıyı tökəcək, biləyin.

Dedi:

¹ Xaflanar – xoflanmaq, qorxmaq

– Bey nəmnə diyisən de, qoy diyim bu cəvana. İnsaf deyil, amma de!

Dayə yavaş-yavaş qulağını örgədir. Dusdar, burda Qulam Heydərə nə hərblər kəsir qız? Bəli, “Hələbi” havasıynan havasını oxuyacayıx genə də Süsənbər oxuyan sözləri ki hər-bə diyir Qulam Heydərə, mənim şayirim aşix Heydər kənərində duruf sizin üçün oxuyacax. Qulam Heydər qıza ki, cəvaf verir o sözdər oxunacax. Oları da mən özüm bi dənə, bi dənə cəvafdeh oxuyacıyam “Hələbi” havasıynan. Başdadıx idamə verəx. Belə diyir:

– Bax cəvan, qəyitmisən bir qulax ver!

Heydərim, Heydərim qullar ağası,

Əl çəh bu sövdadən, əl götü mənən!

Öldürəm bu yerdə səni, kim tutar yası?

Əl çəh bu sövdadən, əl götür mənən!

Ama Qulam Heydər əl götüməzdi. Gülümsündü, üzünü tutdu:

– Xanım, məni öldürəssən?

– Cəvan, öldürəm.

Dedi, qulax ver qulax ver:

Dolanım başına Süsənbər xanım,

Əl çəhməm yaxannan, yar dönməm sənnən!

Sənə qurban olsun bu şirin canım,

Əl çəhməm sövdadan, qız, dönməm sənnən!

– Dayə, axı görüsən mənən dönmür da.

Dedi:

– Belə dadandırıfsan hələ sənnən dönəcəx?

Qız həlbəkəs nə diyir, dedi belə di bax. Dusdar, yenə də Süsənbər diyən sözü aşix Heydər sizin çün oxur:

Bu diyardan sənə xələt piçərəm,

Şərbət deyib, əlvən qanın içərəm.

Bir şəmşirdə səni iki piçərəm,

Əl çəh bu sövdadən, əl götür mənən!

Burda dusdar, Qulam Heydəri gülməx tutdi, gülördü.
Bura bax canım, bu qız olmuya şəmşirbazdı? Bir şəmşirə səni
iki piçərəm. Olmiya məni vuracax? Özü öz nəzərinən geşdi.
Əgər qılış sahap olmasaydı bi belə çıxıp dağlarda qala bil-
məzdi. Bəli, sahapi-şəmşiridi. Ama gülməx gəlir da, mənim
yanımda qılış söhbəti elədi. Qulam Heydər belə cəvaf verdi:

Bizim yerdə ördək olu, qaz olu,
Sizin yerdə, söhbət olu, saz olu.
Görməmişəm bir qız şəmşirbaz olu,
Xanım əl çəhməm yaxannan,
Yar, dönməm sənnən!

Qız döndi dayəyə:

– İnsaf elə dayə, qoy gəlsin.

Dedi:

– Sən öləsən, əgər bunu burdan qəytərməsən yetirmişəm
dəfdəri, əmoğlunun qabağına qoyacıyam.

– Neyliyim?

Dedi:

– Bu sözü de.

Axır sözü örgədir:

Süsənbərəm, sözümü tamam eylərəm,
Girib eşqin dəryasına dalaram.
Bir şəmşirə, cəvan, səni qurban eylərəm,
Əl çəh bu sövdadən, əl götür mənnən!

– Bəli, əl çəh bu sodədən, əl götü mənnən.

Ama Qulam Heydər dusdar əl çəkərdi? Xeyr baba, qızın
axır sözünün cavabın diyir. Ama nə cür, diyir ərz eliyim:

Bu Heydəri qoydun sən yanə-yanə,
Eşq atəşi canda çəkir zəbanə.
İnşallah, qəytərəciyəm səni İsfahanə,
Əl çəhməm yaxannan, yar dönməm sənnən!

Sözdər təmamə yetişdi. Dedi:

– Dayə, axı qəyitmir.

İşarə elədi:

– Qızım, vur bir əz.

– Dayə, vurum beləsi. Nə cür vurum?

Dedi:

– Canım, şəmşiri çəh belinnən, vur qoy ki, iki tikə ola.

Dedi:

– Dayə, vurum beləsi?

– Bəli. Qızım gərəh vurasan, çün əl çəhmir. Belə abrimızı aparacax.

Üzün döndərdi:

– Cəvan?

– Bəli, xanım.

Qulam Heydər qıza sarı baxanda, dusdar, qıza aşık idi Qulam Heydər. Orda qız rüqabı üzünən atdı. Ta rüqabı üzündən atanda on dörd gecəlix ay elə bil Qulam Heydərini bərabərindəydi şovu¹ saldı. Ta Qulam Heydər qızın cəmalın görəndə bihuş oldu atın üsdündə. Elə bil ki, indi atın üsdündə bi nəfər saxlamışdı bunu, huşu başında dəyildi. Onun huşu başınan çıxanda qız qovzandı. İstir qılincnan vursun, o sürətnən qılıcı belinnən çəhdi, göydə çəkildi qılış. Qız gördü bu cəvana xeyr eləmədi, ay dadı-bidat, sənə zülm eləmişəm. Göydə şəmşirin şappasını göndərdi, Qulam Heydər əlin də atmadı qabağa, bihuş idi, dusdar. O cür qılıcın şappası ilə Qulam Heydərini kəlləsinnən dəydi. Qulam Heydərə ta qılış dəydi həmin, huşu başında dəyildi ki... Qız gedirdi atın üsdündə, amma ürəyi qalıb cavanın yanında. Qədim sözdə deyiblər:

Yarda var gül ayaxlar,

Qonçanı gül ayaxlar.

Göyül getmiyən yerə,

Necə getsin ayaxlar?

Burda yadında qassın, dusdar, qabaxda ərz eliyəcəm, daısdanın qabağında ki, nə cür cəsür pəhləvandı. Amma bihuş

¹ Şovu – şövq

halında Qulam Heydəri qız vurdi. Baş parçalandı, rikabın üs-
dünnən getdi, qıçı qaldı atın üsdündə sallana– sallana.

Mən bir yarın eşqindəyəm, o yar mənə yar ola.

Yarsız neynirəm dünyanı, dünya mənə var ola.

O yar mənə yar olanda, düşman sətizar ola.

Saymaram sultanı, xanı, mehri mənnən var ola.

Mən bir yarın eşqindəyəm, səhralardı məskənim.

El bilməz, aləmlər bilir, alıxdı cismi-canım.

Həsretini çox çəkirəm, bircə olam mehmanın.

Qorxuram sərrəqib¹ bilə, sirr sözlərim bəyan ola.

Dəli gönlüm şah əlinnən badə işdi, oldu məst,

Bir saət yarı görməsəm gönlüm olar tərşikəst.

Yarın peykanlı oxları sinəmdə edip nişəst,

Yarsız yarə sağalmaz gər təbib, loğman ola.

Ey Rəsulun kəm yətimi², söylə sözün ha belə,

Sirriyin demə heş nadanə, özün eldən kəm elə.

Sidqi-dildən sən o yarə ehtiram elə,

Sərrəqiblər neynər sənə, yarın xəbərdar ola.

Bu divannan dusdar, həmin Qulam Heydərin daısdanının-
nan mərbutdi, yanı sözdəri təşbih çəkilir ora. Nə cür diyəsən
əlgəm gedirəm daısdana qulax ver, dusdar. O dəyqə ki, Qu-
lam Heydəre qız cəmalın görsədip, şəmşirən vurup, at yıxıp,
üzəngidən aslanaxlı³ qalıp. Yıxılıp yerə həmun halda Qulam
Heydəri qan aparıp, bihuşdi. Ama indi görəx qız neyilir? Qız
gedirdi, atın üsdündəydi. Şikara çıxmışdı atnan, beş yüz atdı
başındaydı. Dayəsi sağ tərəfində hərəkət elillər. Diyir:

¹ Sərrəqib – baş düşmən, rəqibim

² Yətimi – rəsulun oğlu

³ Aslanaxlı – asılı qalıb

– Dayə, gördün neynədin?

Dayə diyir:

– Qızım, əlinnən öpürəm. Bax, indiyə qədər bir muxtəsər narahand idi qəlbim sənnən. Ama qızım, sən öləsən, indi mən bax ağbirçəh vaxtında başımı kəssən, gənə azdı. Onnan ötrü mənim ürəyimnən xəbər verdin.

Dusdar dayə, necə peçi bərkidir, necə simnəri burur, ama qızın qəlbi qaldı Qulam Heydər yanında. Elə ki qabaxda bir təpə vardı oları aşdılar o taya, qızın ürəyi dıgıl-dıgıl elədi. Az qaldı bağı çatdıya. Dayəyə diyənmir. Dedi:

– Dayə!

– Bəli.

Dedi:

– Dayə, bura bax görüm.

– Bəli.

Dedi:

– O cavanı gördün necə qılincnan vurдум yıxıldı?

Dedi:

– Qızım, əlləriyə qurban olaydım, ay vurupsan!

Dedi:

– Dayə, bir söz var.

Dedi:

– Hə.

Dedi:

– Gördün o cəvanın kəmərlərin cəvahirətini?

– Qızım, neyniyəh?

Dedi:

– Gördün? Saəti qızıl idi. Aşırmaları, sapuşqaları, hama-yılları, sinəbətdəri, düymələri dayə, tamam qızıl-cəvahirət idi.

– De indi qızım, neyniyəh? Bizə ehtiyaş dəyil ki, əlhəmdülillah, sən şəhzadəsən, Cəmşit şahın qızısan.

Dedi:

– Dayə, necə ehtiyaş dəyil?

– Rəhməttiyn qızı, biz qızılı tökəh qassın çöldə. Bizə ehtiyaş dəyil, bə niyə ehtiyaş dəyil?

Dedi:

– Qızım, mən kəniz ola-ola, dayə ola-ola mənim halıma gəl bax. Mən qəydənməm.

Dedi:

– Dayə, sən qəyitmə yavaş-yavaş yeri, mən özüm qəyidim o qızılları açım, dubarə gəlim gedəx.

Burda dayə üzə düşdü:

– Qızım, mən də gəlim. Olmadı ki...

Dedi:

– Sən gəlmə.

Dayə yavaş-yavaş gedir. Qız atın başın döndərdi, badi-sərsəri kimi tərənə aşdı bu taya, o zaman yetirdi Qulam Heydərin başı üsdə. Gördü, əy dadi-bidat, Qulam Heydəri qan aparıp, xoşbəxtənə bunun başı çıkkənə çukkura¹ düşüp. Görüpsən də çöldə mal yağış yağandan sora, yağış yağan vax mal gəzəndə çukkur olar. O cür çukkura düşüp, qan bi çıkkına gedənnən sora ləxtə bağliyp, da qan axmır. Qanın ləxtəsi yan xunun izinin qabağını alıp. Ta bu halda gördü qan axmır. Qulam Heydəri qovzadı kənarda bulax varıdı dağda, belə dayadı düşünə. Bi yol yavaş-yavaş çəkip o bulağa tərəf, bulağın suyuna dəsmalın batırıp Qulam Heydərin alnının, gözünün, üzünün, qaşının yavaş-yavaş qanın silip. Ama Qulam Heydəri qız bu qılıxda dayıyp düşünə, qolun salıp Qulam Heydərin qoltuxların belə qucaxlıp, başını hərdən tumarlır, üz-göznü tumarlır ki, doluxsunur ağılır. O ağıly-ağıly qız bayatı diyir, ama həmun şeyləri dusdar, əlan ərz elirəm, “Tacırı” havasıyanan, sazı söznən. Belə qız bayatı diyidi. O halda Qulam Heydəre qovul verir: “Cəvan, sən öləsən, qovul verirəm gələm sənə. Ama dursan mən diyən yerə gəl”. Belə aydır Qulam Heydərin başın üsdə belə bayatı diyir, dusdar bax:

¹ Çukkur – çuxur

Durum dolanım başıyan,
Bu səhrada yatan oğlan!
Qan tökülüp göz, qaşıyan,
Əlvan qana batan oğlan!

Qız ki, bu sözi diyir ürəh həlovlandı, ot tutdu yandı da.
Xudaya, mənim qolum sınaydı, mən necə bu cəvana qıydım,
axı? Bə mən niyə vurdum buni? Axı bunun günahı nəmnədi?
Mölvam bunu mənə nişan vermişdi, gəlip saxlamışam çadır-
da. Dübarə:

Qaşdarın qurulu yaydı,
Üzün bədirrənmiş aydı.
Kaş ki, qolum quruyaydı,
Vurmıyaydım tatar oğlan!

Ama Qulam Heydər elə bil ki, bihuş idi, belə yuxuda
gördü qulağına səs gəlir. Axı bihuşdi, huşa gəlməyib ki, qan
aparıb. Belə diqqət eliyirdi ki, xudaya, bu səs nəmnədi? Ya-
vaş-yavaş isdir özünü tapa, gördü qızın səsi gəlir. O halda qu-
lax verirdi, qız dübarə diyir:

Qurbanam qaşiyin təhrinə,
Od saldın canım qəhrinə.
Dursan, gəl Kişmir şəhrinə,
Ey xan oğlan, sultan oğlan!

Ama burda Qulam Heydər bir gözünü aşdı, gördü yerim
qəribə xoşdi. Bura bax, gözdərim kimin gözünə baxır? O ada-
mın gözünə baxır ki, Allahdan onu isdirəm. Allah hamının
gözün istədiyin gözünə baxdırsın. O halda kı, Qulam Heydər
gördü qızın qucağındayam, gözdərim qızın başın qovzuyanda
gözünə baxır, tez gözün yumdı. Demə sən, qızın gözü bunday-
dı. Elə gördü Qulam Heydər ayılıp, ama ha bir az naz eliyir ha,
elə bil ki, isdir özünü ayılmamazdığa vura, aldı sözünü diyir:

Süsənbərəm, zarı-zarəm,
Bu hillənnən¹ xəbərdarəm.

¹ Hillənnən – hiyləndən

Yüz il qalsam, sənə yarəm,
Qalx əyağə, utan oğlan!

Qolunu saldı Qulam Heydər in boynuna, belə döndərdi:

– Cəvan, səni ant verirəm, səni məni yaradanə! Mənim niyə bağrımı çatdadısan? Mən bir iştibah elədim. İsdirdim şəmşiri atam, dayə örgətdi at. Şəmşir dəydi, mən bilirəm sənə şəmşir dəyməyinən yıxılmıyıfsan ki. Mən ölüm, gözüyü aç, mən ölüm söz deyirəm axı.

Həmin halda dusdar, Qulam Heydər gözünü aşdı. Gördü bəli, qız gəlib, qanımı qurudub, başımı sarıyıb məlhəm qoyub. Qız qolların saldı Qulam Heydər in boynuna, üzün qoydu üzünə ağladı. Qulam Heydər səsləndi:

– Xanım, niyə ağlısan? Guya mənim başmın yaralanmağına sən narahatsan? Əgər sən düz diyirdin sən in dorəndə beş yüz atdı vardı, dəsdur verəydin atdılarıyan ki, bu cəvanı tut! Əgər olar onda məni tutsaydı həkk in vardı, sən də məni vurasan. Axı sən bilisən mənim məhbubum səni mənə yetirip, məni sənə. Mən sən in aşiq in am. Rüqabı götrüsən üzün nən, mənim gözüm sən in camalıya sataşanda mən bihuş oluram. Nə insaf eləmiyi sən bihuş halda məni vurufsan?

Ağladı qız, gördü günah mənimdi da, ağladı. Bəli ağlıya-ağlıya nə nazdar eliyif, nə ədalar gətirip. İştibah eləmişəm, bilməmişəm. Səni ant verirəm ikimizi yaradana, məni güzəşt eliyəsən ki, bizi bi-biriyə görsədip, bu adama ant verirəm. Qulam Heydər burda dinmədi:

– Xub, xanım, sözün nədi? İndi ki mən nən narahısan, xoş gəldin, mən gəlmirəm.

Dedi:

– Cəvan, belə dəyil ki... Belə mənim bir əmoğlum var, Əhmət xan adında. Yetti qardaşdılar, məni ona namizət eliyiplər, nişannıyıplar. O isdiyirdi söyləsin, mən icazə almışam çıxmışam Kişmir dağlarına. Kişmir dağları xarap qalaydı, o cur məni çəhdi gətirdi İsfahan dağlayın nən Əlvəndi dağlarının arasına ki, orda sənə rast gəlmişəm. Bəli, bizim nəxşəmiz bu-

du. Atam mənim Cəmşid şahdı ki, Şah Abbasla dosduqları var. Gedəsən İsfahana, onnan ya bi nimişqə gətirəsən, bir yazıqı yaz, imza verə. Ya beş-on nəfər dorəndə həmin qulamlardan gətirəsən, namə verəsən atama, məni sənə xoşduxnan verə. Əgər görsəm vermədi, onda mən amadəyəm sən hər nə desən, itaət eliyərəm. Bu necə yaxşıdı ki, gedəsən İsfahannan bir nimişqə gətirəsən.

Qulam Heydər, dusdar, utandı diyənmədi, baba, mən qıx dənə qulam öldürmüşəm, qaçağam, gedə bilməm İsfahana. Üzə düşdü, da aşux-məşuxluxdu diyə bilmədi qıza. Dedi:

– Özün diyisən Şah Abbasın rəyisi, qulami-dərbariyəm. Xub, get gəti da.

Dedi:

– Xanım, gedərəm gətirərəm.

Burda dusdar, öpüşüp-görüşüplər. Qulam Heydər qəyitdi İsfahana tərəf, qız atı mindi qəyitdi Kişmirə tərəf ki, beş yüz attısı qabaxda gedir. Dayəsi də gedir. Qız vaxtində yetişdi dayəyə. Dayə soruşdu:

– Qızım, qızılları gətdin?

Dedi:

– Dayə, mən yetişənə dağda çobannar, ya yoldan keçənlər elə soymuşdı, hətta köynəh də yox idi bədənində. Rəhmim gəldi, tez isdiyirdim qəydim çağrax dəfn eliyəh, ama dedim daha mənim nə işim var.

Dayə dedi:

– Laf yaxşı elədin, ötü qoy qalsın çöldə. Elə Allah onun cəzası o idi ki, yetidi.

İndi dusdar, bular gedillər. Qulam Heydər necə olup? Qulam Heydər atı minip, qəyidir İsfahana tərəf, ama bilisən baş yaralıdı.

İndi Qulam Heydər İsfahana getməxdən olsun, qəyidəx bi az qıznan Kişmirə tərəf gedəx. Dübarə qəydəcəyix Qulam Heydərə tərəf. Çün Qulam Heydər atı sürətlə yaxır, onnan ötrü başı yaralıdı. Qız bi qulə bağlıyıp day, baş da böyüh yaradı,

şəmşir yarasıdı. Ama Qulam Heydər atı qədəm-qədəm sürür İsfahana tərəf. Xudaya, necə olacax? Qəyidir qıza tərəfə. Qız bi qədi¹ dayəynən getdi, ürəh atdandı düşdi Qulam Heydərdən ötri, nanənin yarpağı kimi əsdi. Elə narahand oldu: “Xudaya, bu cəvanın günahı nəydi? Aman! bu cəvanı niyə vurdum yaraladım? Allah eləməmiş bu halda gedə birdən başının qanı qonvzana. Dağdan yıxıldı bunun başını qanını xuşt² eliyən var? Qan apara biləsi əlimnən gedə. Həm bu dünyada günahkar olam, həm o dünyada” Belə bular qəlbinnən keçirdi qızın. Kürdoğlunun sözündədi diyir:

Nə ofçudu dağı daşı dolanır?

(O göyül³ yolçudu dağı-daşı dolanır).

Nə polatdı ot dəyməmiş ərinir?

(İnsanın bədəni polatdı ot dəyməmiş ərinir).

Nə aynadı baxsan camal görünür?

Sual-cəvaplarda bunu istədim diyəm. Bəli, göylü dolanırdı qızın, göyli. O halda ürəh cuşə gəldi, dedi:

– Dayə.

Dedi:

– Bəli.

Dağların arasında gedillər. Dusdar, bunu bilisiz beş yüz atdı bi dənə dağdan geşsə, ora elə yol olur da. Atdarınan dırnağıynan olar o tərəf. Həmin halda o yolunan gedillər. Dedi:

– Dayə, nitqıma bi qatar şeir gəldi, sən Allah, qoy buları diyim.

Dayə dedi:

– Qoy yattaş eliyim.

Dedi:

– Yattaş elisən, elə da.

Dayə qələm qoymuş kağızın üsdünə. Dusdar, o dağın arasında Süsənbər Kişmir şahının qızı Qulam Heydərini nişan-

¹ Qədi – bir qədər

² Xuşk – quru

³ Göyül – ürək, könül

nısı bu sözləri Qulam Heydər in barəsində diyir. Ama “Qürbəti” havasıynan diyirəm. Çün burda nisgil olur bir az qıza. Na-
rahatdı, ona görə də “Qürbəti” havasıynan diyirəm:

Dayə, ofçu gəldi bu dağları dolandı,
Səyyad qafil oldu, maralı getdi.
Çəşmimin nəminnən çaylar bulandı,
Oxladı bağrımı, yaralı getdi.

Ey Allah, nə qaldı,
Nə qovğadı, nə qaldı?
Fələk məndən can istir,
Daha məndə nə qaldı?

Dayə yazırdı, dedi:

– Qızım, yaxçı sözdər diyisən. Bura bax görüm, nə badə
sözü vuruşdurasan o üzə. İnşallah, göylün qalmıyır orda.

Dedi:

– Dayə, sözdü gəldi sinəmə da. Ama qulax ver ikimcinə.

Dayə, yeridim-yeridim yetə bilmədim,
Dərdi-qəm əlinnən yata bilmədim.
Mən naşı ovçuydum, tuta bilmədim,
Aşdı ovum qarlı dağları, getdi.

Ey Allah, sarı yardım,
Su gəlir sarı yardım.
Fələkin qaydasıdır,
Ayırır yarı-yardım.

Dedi:

– Qızım, axı sən ov vurmuyufsan ki ovun yaralı gedə,
ya dağlara keçə gedə?

Dedi:

– Dayə, qulax ver!

Dusdar, bu qatarı bağladı Qulam Heydər in adına qız. İs-
dirdi dayə bilməsin, ama gənə bildi.

Dayəcan, yaxşı olar oğlannarda qul adı,
Çəşmim nəmi dosdun yolun suladı.

(Yanı, gözümlün yaşı yollarıym suladı haa!)
Əcəl quşu göydə cərgə buladı,
Axrısı¹ qoydu yaralı getdi.

Ey Allah, nazım ağlar,
Əldə bəyazım ağlar.
Getməsəm xan öldürür,
Getsəm də nazım ağlar.

Sözdər tamama yetişdi. Dayə dedi:
– Qızım, yazmışam kağızı, qoy oxuyum bi də.
Dübarədən oxuyanda qız gördü, ay dadı-bidat, dayə bilipdi. Elə ağladı, qız elə ağladı.

– Qızım, bə niyə ağlısan?

Dedi:

– Dayə, belə sən elə mənim hər sözü ki, danışram isdi-sən ona bi pürçüh² qoşasan.

– Qızım, axı mən nə dedim?

Dedi:

– Bunu yazmaxda fikrin nəydi?

Dedi:

– Qızım, dedim yadıgarrıx qalsın da.

Dedi:

– Yadıgarrıx qalsın?

Dedi:

– Hə.

Dedi:

– Bə sinəmə bi qatar da şeir gəldi. Buları da diyirəm, yadıgarrıx yaz.

Dusdar, bu qatarı da “Tərəkəmə” gözəlləməsiynən oxuram. Amma Süsənbər dübarə diyir bi yol:

– Dayə, yattaşda eləməx?

– Yattaşda elirəm.

¹ Axrısı – axırda

² Pülçük – ilişən bir zad, yəni sözə quyruq bağlamaq

Belə diyir bax:

Dayə, bir seyr üçün bu məkanı bəhlədim,
Səyyad qafil oldu, maralı getdi.
Ahu kimi dağ, daşı səslədim,
Amma oxladı bağrımı, yaralı getdi.

Dayə, şəhləyi-nərgizə bənzər gözləri,
Gözəldi gözləri, şirin sözləri.
Hiləldi qaşları, ala gözləri,
Dayəcan, kəsdi səbirimin qərarı getdi.

Dayə dedi:

– Qızım, belə kimi təriflisən?

– Əhəh dayə, gənə isdisən mənim sözdərimə ıxla-ıxlav¹
çıxardasan.

Qızın gözdəri doldu. Gördü dayə əl çəkən deyil. Xudaya, kaş mən bu cəvannan əl çəhmiyəydim. Dübarə diyir:

Süsənbərəm, mən də gəldim elimə,
Həsərət qaldım gulşanıma, gülümə.
Tərən düşdü mən nədanın əlinə,
Əfsus, ovlada bilmədim, uçurtdum getdi.

Tərənənin şikarı uşdı, buna gərək tərbiyyə eliyəsən, dərs verəsən. O du ki, tərənəni mən uçurandanmadım əvəzi şikarı tuta, uşdu çıxdı getdi. Dayə dedi:

– Qızım?

– Həə.

– Elə bil sənənin qəlbin narahatdı? Gərəx yetişsəx Kişmirə, sənə bir duva yazdırıram.

Qız narahand idi. Çün dayə bunu məsqərəyə qoyurdi. O qəddinə dedi:

– Yazıfsan?

Dedi:

– Yazmışam.

¹ İxla – xilə və irad

Dedi:

– Dayə, görüm o kağızdarı.

Qız dayə yazan iki nüxsəydi aldı. Bi qədir ki, gediqlər yavaşcana boynunнан o qızıllardan bi dənəsini qırdı, sancaxladı bu kağızların hərəsinə. Bi dənə beş-on qədəmdə bu qızılların birin burda saldı, birin bir az qabaxda. O cür atdar ki, gedir heş kəs bilmədi, qıznan dayə dalda gəlirdi. Saldı bular rətt oldi. Həmun yolnan ki gedillər kağızdarı yola saldı ha, dusdar. Olar gedir. Hara getdilər? Bir qədir qalırdılar ki, Kişmirə, Kişmir öz dağlarıdı. Dedi:

– Dayə, bu Kişmirin dağlarında öz dağlarımızdı çadır qurax. Burda bir, üç gün istirahattıx eliyəx, sora gedəx.

O dəyqə dayə dəsduv verdi, beş yüz atdı idi gənə. İki yüz əlli çadır qızın çadırının sağında, iki yüz əllisi qızın çadırının solunda çadır-çadıra səpləşdi¹. O vədginən çadır qruplar Kişmirin qabax dağlarında Süsənbər beş yüz atdısıynan bahəm əyləşib.

İndi qəyit gedəx Qulam Heydəre tərəf. Ayə, görəx onun başına nə qəzavü qədər gəlib? O vədginən Qulam Heydər qızdan ayrılıp. Qızdan ki ayrılıp atın başını döndərip İsfahana tərəf, yol gedir İsfahana. Dusdar, Qulam Heydər o fikir əl verip biləsine: “Xudaya, axı mən getdim İsfahana, nə diyim? Mən Urmıyyədən çıxdım, yanı vidayyədən sabik rizayyəydi. Urmıyyədən çıxdım gedirdim İsfahana öz atamı axtaram tapam. Qəzo qədər belə oldu dərvişdəre ras gəldim. Ordan şah Abbas qulam oldum. Ordan gəldim şikar aparam, qulamları öldürdüm bu qıza ras gəldim. İndi bu qızdan ayrılmışam. Hara gedim? Xudaya, sən özin mənə köməxləx elə”. Bilə ürəyində bu sözləri dıgıl-dıgıl elirdi, narahand idi. Dedi, bir az atı sürət sürüm, Allaha təvəkkül. Elə bir az atı sürətə salanda qabaxda, dalda sərvələ gedirdi. At kı qabax qıçını sürətnən vurur yerə, dalda takkıllar, qabax qıç bəter çiyin vurur, Qulam Heydəri

¹ Səğləşdi – səpələndi

silkələdi, başının qanı qovzandı. O yara ki bağlanmışdı məl-həminən ordan qan dübarə başdadı xunnizdiğə. Gədiyin başında yol oldu üş dənə. Həmin yolların ayırımında Qulam Heydər gördü da mənə qan aparır. Yavaşcana atın çiyinnən züvüllədi¹, düşdü o gədiyin böyründə dağın üsdünə. İndi bi yol göydü ay dadi-bidat, mənə burda qan aparır dağların arası. Dusdar, fikr elə gör Qulam Heydər hardadı? Qu diyisən qulax tutulur, heş kəs yox, dağların arası şikargah. İndi bunu burda qan aparır, bi nəfər də yoxdu başın bağliya. Vəli, fikri əl verir biləsənə, gah hüşu başna gəlir, gah hüşu dağlır. Həmun yerdə özü-özünə götürüp Qulam Heydər göyül dolup, bayatı diyir. Ama bayatıda nəməne diyir? Dusdar, “Qəreyni” havasıynan diyirəm. Saz-söznən Qulam Heydərən bu dağ arasında diyən sözləri “Qəreyni” havasıynan diyirəm. Belə diyir Qulam Heydər, bax belə diyir, bax, fələh necə mənənən düz gəlmədi.

Qərip vilayətdə, qürbət ellərdə,
Xəbər alan yoxdu yaralı canım.
Hüsnün dəftərində qaldıx dillərdə,
Bülbül təh gülünnən aralı canım.

Eləmi, xal məkanı,
Ağ üzde xal məkanı.
Bitseydi qarlı dağlar,
Görünsə yar məkanı.

Ağamın əlinnən mən işdim badə,
Dar günümdü, movla, yetiş imdadə!
Allah, qabağıma çıxıp bir neçə cadə,
Bilmirəm hansıynan varalı canım?

Xudaya, İsfahana gedim, Kişmirə qəydim? Ya buların heş birinə getmiyim qızın dalınca gedim, ya atamı axtarım? Ya qaydım Urmiyyəyə? Təzdən bu fikir də keçir nəzərinən. Bi qəlbindəki yollardı, bi də qabağındakı yollar həmun o ca-

¹ Züvüllədi – sürüşdü

dələri diyir. Axı, bu yollara nabelətəm, laf başım diyəh qan toxdadı bilmirəm ki, yolların hansı İsfahana gedir? Billəm nəzərində nə əndazə narahand idi, ama axır sözü deyir:

Qul Heydərem, nə mürdəyəm, nə dində,
Bağrım başı çallı çarpaz düyündə.
Qoca babam məni görsə bu gündə,
Ağlar diyər, ey-vay yaralı canım?

Dusdar, Qulam Heydər sözdərin təmam eyliyif, həmun yerdə söz qutulanda bu, bihuş oldi. O halda Qulam Heydər bihuşdu, axı gərək qafil olmiyax, Qulam Heydəri bu yollara salan var idi. O şəxs idi ki, bulağın başında ceyranı və Kişmir şahın qızını Qulam Heydəre görsətdi, o şəxs püşdümandı¹ muna. Odur ki, qan aparmışdı biləsin. Bi zaman ayıldı gördi bi dənə dərviş məni çağırır. Səsdiiyir:

– Oğlum, bala, kimsən yatıfsan burda?

Qulam Heydər gözünü aşdı. Gördü bi dərvişdi, bi də bi arıq atı var. Elə dirsəhlənib daşda:

– Salam, baba dərviş.

– Əlöykümə salam, oğul. Bə burda niyə yatıfsan, oğul? Kimsən nə adamsan? Qulam Heydər eynu başının qəzoyu qəderini dərvişə dedi. Ama dərviş dedi:

– Oğul, o cür ki sən diyisən İsfahana getsən olmaz. Sən özün buyrursan bulax başında mənə o şəxs ki qızı nişan verdi, qəytərsən İsfahana atayın tapasan. Bəli, əlbət. Oğlum, qəyit qızın dalıca. Qızı qəytər, qıznan get İsfahana. Bu halda sən getdin, şah Abbas tutar səni zindan elər, saxlatdırar, öldütdürər, öldütdürməz qızın da gözü yolda qalar. Qız da sənə göyül verip, yolu gözə, qəyit qızın dalıca.

Dusdar, dərvişdən xudafisdix eliyip:

– Axı baba dərviş, başım yaradı, gedənmiyəciyəm.

Dedi:

– Oğul, elə bir yara qalmıyır başında.

¹ Püstiban – arxa və kömək

Qulam Heydər əlini başna vuranda, gördü çox azdı, qan elə bil silinib mənim başma. Allahın köməkliyiylən demə dərviş ağzının rüqabınnan vurup, əlin çəkib bu cavanın başına, Qulam Heydərin başının yarası toxtiyop¹. Qulam Heydər atın başın döndərdi, dübarədən Kişmirə tərəf gəlir qızın dalınca. Dərvişnən xudafizdih eliyip, əndi dağı aşdı keşdi o taya. O da dusdar, Qulam Heydərnən gəlirix. Qız bilmirəm bir gündü-iki gündü Qulam Heydərdən üç gündü ayrılıp, yol gəliplər çatıp Kişmirin qabax dağlarına. Burda çadır quruplar ki, ərz eləmişəm. Qulam Heydər indi qızın dalıca gəlir axtara-axtara dağdan-dağa, ölkədən-ölkəyə, yeylaxdan-yeylağa, şikargahdan-şikargaha, catdan-cata, qəyədən-qəyəyə, yaldan-yala. O cur dağları aşır gəlir, ama bi yedə bilə dərədən çiməngah at gedir. Gördü bi təzə kağız var yerdə. Dedi, bu kağız nə mənədi? Atdan piyada oldu həmun kağızdı kı qız salıb. Götdü kağızı belə baxdı o cəvahirətdərdən ki bunun libasdarnın dorəsində var bi dənə olardan sancaxlıyıp buna, naməni atıp yerə. Aşağısında qız tozih² vermişdi. Götdü naməni oxudu, gördü həmun sözdərdi ki qız diyir, dayə yazırdı. Dusdar, qəlpdən eşitmişəm navarmızda var. O sözdərdi Qulam Heydər oxudu, bu da doluxsundu, gördü getməz qız, inşəllah yetişərəm. O vədginən yola idamə verdi. Bir az gedəndə gənə bir namə vardı, qabaxda kağız. Atdan piyada oldu onu da götdü. Oxudu gördü, bəli, gənə qız ağılyıp, gənə söz yazıp mənim üçün salıp yerə ki, mən gələciyəm. Qız yazmışdı: “Xudaya, qəyidəydi bu cəvan”. Bir az getdi qabax dövrü dağlar idi, dağa qovzandı, gədiyin başınnan belə əlin qoydu tasqulağın üsdünnən ha buna belə qabağa baxanda gördü bəh-bəh-bəh. Oğlan bunu çadırrardı da. Əgər qalxam gədiyə çadırrardan məni görəcəx. Atı qəytərdi dəryə tərəf çün baxdı indi axşam başıdı qovzansam məni tanyacaxlar. Atdılar da hamsı məni tanyır. Bərk qı-

¹ Toxtiyop – sakitləşmək

² Tozih – izah, açıqlamaq

zın çadırıdır. Yəxçidi, qəydim bu yanda daldalanım ora kimin daldalanımkı qərənqulux¹ qovuşsun, atı bağlıyım bu taya, gedim qızın çadırına. Qızı tapım, onnan bi dərdi dinliyəx sözdərmizi bir birə diyəx. Ayə, görüm mən bu namələri də salıp yola bəllidi bilirmiş mən qəyidəciyəm. Mən indi Kişmirə getməliyəm, ya qız mənən bahəm qəyidip gedər İsfahana? Ya qalacax gedəx dədəsinnən xastigarlıx² eliyəh. Nə cür diyir qız kimizin arasında nəxşə çəkəx. Qulam Heydər ora kimi gözdədi ki, dusdar, qərənqulux³ qovuşdı. Qərənqulux qovuşdı çadırlar yatmışdılar. Qız dəsduz verdi, dayı öz dağlarımızdı haa nigahbanlar narahand olmasın, gessinnər istirahattıx eləsin. Heş kəs olmaz öz dağlarımız kim gələcəx bura? Tamam nigahdannar⁴ da bir ki gecəlix burdadılar hamsı yatıblar. Qulam Heydər ordan piyada qalxıb gəlir üsdünə. Ara ki, qaranquluxlaşıb, göz-gözü görmür, qədəm-qədəm gəlir uzaxdan qızın çadırı bəllidi. Narın lalə yanır çadırdı. Qırmızı lalə narın həmun lalənin işığıynan gəldi çadırın damənin bu cür əliynən qouzdadı. Ta çadıra baxanda gördü, bura bax bərx-bərx dayə düz gözdərin zilliyip çadırın qapsına. Qulam Heydər dedi, day oxum daşa dəydi da, əvvəl derəm bu beiman mənə gördü, da oldu heş zat. Dikkətnən baxdı, gördü bax dayə kirpik vurmur. Əğilli baxanda gördü, dayə necə dayanıp qızın təxtinə üzü qapıya tərəf gözü açıxdı. Şükr elədi pərvərdigarə cibində dərmanı bihuşdarı vardı ki, qulamın rəyisiydi şikargaha çıxmışdı ya-vaşca töhdü ovcuna, püflədi dayənin burnuna tərəf. Dayə ki həmun bihuşdarıdan çəhdi buruna asqırdı, bihuş oldu, yıxıldı. Qız da təxdində yatmışdı. Ta dayə yıxıldı. Dayənin iki qolların bağladı. Qıçdarın keçitdi qolların arasına, bir ağaş taxdı çıxartdı çadırın qabağına. Dağ baş aşağıydı, bir təpih vırdı, dığırattı dərəyə tərəf. Dayə getdi dərəyə. Ay ki günə düşdi

¹ Qərənqulux – qaranlıq

² Xatigarlıx – elçilik

³ Qərənqulux – gecə

⁴ Nigahdannar – gözətçilər

dusdar, bilisiz bu dayə nə cür zulm eyliyif Qulam Heydərə. O, dərəyə tərəf dıǵırlandı, işimiz yoxdu onnan, indi qəydirix Qulam Heydərə tərəf. Qulam Heydər əyləşdi qızın başı üsdə. Qız öz təxtində yatıb. Əlini qoydu qızın alınna, gördü ayılmadı. İstəmədi bunu diskindirə, götürüb şeir deyir qıza. Hansı şeyləri diyir? “Ey nazənin, müntəzirdim mən gələm”, dusdar, bu şeyləri diyir. Qulam Heydər isdiyir bu şeyləriylə qızı ayıldı, ama “Sivahı” havası diyirəm. Ey dadi-bidat, qız yuxunun içindədi:

Neynəmişdim, bi ox vurdun sinəmnən,
Daim sığılıram yarədən gözəl.
Bir ah çəhdim, ahım getdi asimanə,
Götdüm sərrəqibi arədən gözəl.

Əziz dusdar, salam ərz eliyirəm xidmətizə. Allahdan isdirəm həmişə şad yaşıyasız. Necə ki qoul vermişdim Qulam Heydərin daisdanının altıncı şumarəsini oxuyam biləyizə. Beşinci navarda qoul vermişdim. İnşallah, indi həməən müvəffəq oldux altıncı navara qulax verməğə. Bunnan sora dusdar, əvvəldə daǵısdana getməmiş daǵısdanın yerin diyim biləyizə ki, Qulam Heydər Süsənbərin dayəsin qıç-qolun bağladı, qərini dıǵırlatdı dərəyə, gəldi çadra, qızı ayıldı. Qıznan indi həmsöhbətdilər ki, yadmızdadı söhbət burda qalıp. İndi əvvəldən bi qatar hurufat “Divan” oxuram biləyizə “əlif”dən “ye”yə kimi. Onnan sora söhbətin yerin dedim, qəyidəx daisdanımıza:

“Əlif” – Allah, “bey” – bismillah,
Qüdrətullah üzüyən.
“Tey” – təcəllah, “sey” – Sinadə
Kələmullah üzüyən.

“Cin” – cəmalın müştəqıyam,
Sənsiz sağalmaz yaram.
“Hey” – həyyatda əzbərimdi,
Zikr Allah üzüyəm.

“Xey” – xalis kəryən gəldi,
Yüz on dörd sürə tamam,

“Dal” – daməni biraxmınam,
“Zal” – zalım vermir aman.

“Vey”nən “zey”i yad eylərəm,
Xorasan şahı İmam.
Mələklər “la”, “fə”, “ta” dedi,
Höccət Allah üzüyəm.

“Sim”-səda gəldi rəbbidən.
Ya, müsəllan tərani.
“Şin” şövqünnən bir zərrədə,
Tutdu Turi-Sinani.

“Sad” səlavət verdi o dəm,
Gördü zatü əlanı.
Yer, göylər taqət tutmadı,
Əhədallah üzüyən.

“Dal” – dəlildi, “zal” – zəlildi,
“Əyn” – əla Əlidi.
“Qəyn” – qüdrətüllahudu
Xeyxətin məkanidi.

“Qaf” – Qurandı,
“Kaf” – kalamdı.
“Lam” – lakərik şənidi,
“Mim” – Məhəmmədə gətdilər
Həbibullah özüyən.

Dusdar, bu hurfatı Bəloğlu Həməzə oxumuşdu, şair oyidi mən xidmətizə oxudum. Bəli, indi qəyitdix daisdanımıza tərəf ki, həmun yerdə daisdanımız qalıp xidmətizə. Ərz elədim ki, Qulam Heydər Süsənbər xanımnan bahəm çadırdə həmsöhbət-dilər. Ora qədər həmsöhbət-dilər qıznan şərti-qərar kəsillər, amma yavaş-yavaş isdir şafax ata. Xanım, mən qəzou qədər belə oldi qəyidirdim İsfahana, yolda dərvişə ras gəldim birdən mənə qan apardı. Dərviş belə dedi, dübarədən mən qəyitdim. Dedi:

– Cəvan, çox yaxçı iş görüpsən. Bilmirəm yolda tapdın, ya yox, mən də nıtqıma ki qatar şeir gəlmişdi, yazmışdım, yolda atmışdım kağızları. Dedi:

– Tapmışam. Ona qədər çox da gəldim.

Dedi:

– Qışdarım Kişmirə getmirdi burda müntəzir idim sən gələsən.

Dedi:

– Elə bil mənə də Allah qəytərdi. İndi xanım sözün nəm-nədi? Mənnən qəydip gedəh İsfahana, ya gənə bəhanə gətirə-cəxsən?

Dedi:

– Cəvan, bax gör mən gəlmişəm bura qədər bura öz dağlarımızdı. Olar kı burdan mən qəyidəm sənnən. Məni rizə-rizə doğrallar.

Dusdar, qız burda rudə basdıxda qalmışdı da, mətəl qalmışdı neyliyə. Özün tovşudu pərvərdiqari-aləmə, özün tovşurdu Allaha. Xudaya, görüm neyniyəcəxsən ha? Mən bilmirəm, əlimnən bi şey gəlmir. Bir qız tayfasıyam, sənə özüyə qaldı kı mənə neyniyəsən?

Dedi:

– Cəvan, sənnən qoul-qərarımız belə olur. Əvvəla bu xurcunda pul var, nə qədər sənə pul lazımdı bu xurcunnan pul götü ki, xərşdiyəsən. Dolnan qoul-qərarımız belə olacax. Sən bu dağın üsdündə gündə nahardan sora sahət dörd mizanında müntəzir olacaxsan. Əlbəttə, gündə diyəndə otuz beş günənnə oyuz. Əgər mən bu beş gün fasilədə gəldim gəlmişəm sənnən, burdan gedərix. Gəlmədim da bil ki, gələ bilməm da mən sənə yetişəmmədim. Yanı cəvan, lap sadəsi bidar qiyamərtə qalacax, mən özümü öldürürəm. Qulam Heydər doluxsundi:

– Xanım, gə qayıdax.

Dedi:

– Yox, olmaz. Olan iş dəyil.

Gedəx, qəbul eləmədi. Dusdar, isdəmirəm söhbətə tul verəm. Burda qəralları buyudu ku, ərz elədim, qoul-qərar verənnən sora Qulam Heydər şafaq atanda xudafisdix elədi, çün dedi çadırrarda ayılan olar məni görəllər. Tanıllar ki, hamı da tanır çadırdakılar məni.

Yerdən qalxıb atına savar oldi, atın başını döndərdi. Dağın dalına həmun yerdə gözdən itip da burda çadırrardakı qoşun Qulam Heydəri görməz. İndi Qulam Heydərnən işimiz yox, gəlirix qıznan bahəm gedəx. Qız səhər oldi ki, yerinnən gərəh sübh duraydi. Gün çıxmamış qəsdən özün verdi yuxuya hətta yuxuda tutdu biləsin. Yuxladı qaldı lap bivəxdə. Ama dayə necə oldi? Hansı dayə? Nədi şumarə beşinci navarda ərz eləmişəm ha Qulam Heydər qolun-qıçın bağlamışdı dığillatmışdı dərəyə həmun dayə. Dayə yerdən qalxdı o zaman huşu başına gəldi nə zamandı. O zamandı kı, qız durup rəxtxabdan gedip dayənin qış-qolnu açıp gətirip, qoyup çadıra. Çadırdə Qulam Heydər dedi ki, burda otumuşdu həmun yerdə oturur, geçir rəxtxaba. Qız, hələ huşu başına dayənin gəlməmişdi, rəxtxabda yalannan özün vurur yuxuya. O zamandı kı, dayə ayılır. Qız bilə özün vurup yuxuluğa. Dayə ayıldı, gördü çadırdəyam, ama yuxulamışam. Diskindi, diskinəndə durdi əyağ üsdə. Özünü tapanda gördü, baba, mənim vəznim xərapdı. Elə bil məni qəflət yuxusu aparıp. Qədəm atanda gördü bu om-ban, Qulam Heydər təpiynən vurmuşdu ağrır. Qışqırdı:

– Dayə.

– Bəli, xanım.

– Dayə, yatıfsan?

Dedi:

– Sən öləsən, yatmamışam.

Sən öləsən didi qıza da, dübarədən diyənməzdi yatmışam.

– Dayə, yatmıyıfsan ki?

Dedi:

– Qızım, xeyr yatmamışam. Vəx dayın yuxuya qalmışam.

Dedi:

– Ossun, xanım neyniyəcəm? Da baxdım yuxuluyufsan, ayıltmadım biləyin. Çox qəşəy.

– Dayə, necəsən? Salamatsan?

– Əlhəmdulillah, sübhün xeyr ossun.

Dayə diyənmədi daha mənim ombam ağrır, xanım. Mən bilmirəm başma nə qəzou qədər gəlip. Diyirəm bə qıza sən öləsən dedi. Ama qəlbində qızınan bir kidurət bağladı. Dedi: “Ossun, səni vəlləndirirəm. Elə bil mənim başıma bir iş gətirirsən sən. Olmuya mən yatmışam bilməmişəm”. Qəlbində diyirdi, həmun halda qız ki, ayıldı süphanəni yedilər. Çay işdilər, özdərin tapannan sora dedi:

– Dayə, həvəsdi-bəsdi, Kişmirin dağlarında qaldıx. Da qalxın gedəx şəhrə. Dayə dəsdür verdi qoşuna. Beş yüz atdıdı hər kəs öz çadırın yıxıp, cəmliyip, bağliyp hərəkət verillər yavaş-yavaş Kişmirə tərəf. Qulam Heydər o dağın dalınnan baxırdı bax çıxıp dağın o şüştərin üsdünə ordan baxdı gördü bəli, tamam çadırlar yıxıldı. Qız hərəkət verdi Kişmirə tərəf. Burdan da pul götümüşdü özüçün Qulam Heydər, qızın çadırınnan. Olar əndilər Kişmirə tərəf. Qulam Heydərin gözünən bilə o dağlarda bi müddət şikar elyəcəx ki, vaxtində qəydecəyəm Qulam Heydərə tərəf onu yadmızda saxli yax. Süsənbər həmun halda beş yüz atdı dərəsində hərəkət vermişdi Kişmirə tərəf. Ama demiyəsən xəbər veriplər kimə? Süsənbərin əmoğ-lusu Əhmət xana. Diyillər ki, əmqızın şikargahdan gəlir. Əhmət xan gördi əmqızım mənnən yirmi gün dağlara çıxmağa, dolanmağa icazə almışdı. İndi iyirmi gün olup ki, iki aydan da çox. İndi gəlib, mən bi bunun peşvazına getmək vacipdi. Bi neçə atdı başında atdarı yəhərliyiylər Kişmirdən çıxdılar, guya gəlillər Süsənbərə qabaq peşvəz eliyə əmqızsın. Uxaxdan Süsənbər gördü əmoğlu bi dəsdə atdıynan gəlir. Dayəyə dedi:

– Dayə, işarə elə əmoğlum əyib zatdı ha, qoşunun kənarı ilə gessin. Da gəlip mənnən söhbət eləməsin. Mən gəlirəm Kişmirə da.

Ordan əlamət verdi Əhmət xana. Əhmət xan da qıza yoxun gələnmədi, kənardan belə rətt oldu, o üzdən döndü getdi. O bisi darvazdan varid oldu Kişmirə. Ama qız vaxtında varid oldu Kişmirə, gəldi öz otaxlarında qərar tutdi. O zamandı k1, Əhmət xan axşamdu qəydip gəlip, saxtumanlar rubərudu. Ordan Əhmət xan çıxdı bulquna¹ əmqızıma bi əlamət verim, işarə verim, diyim yorulmuyasan, səfər bixətər onda gördü əmqızım bolkundadı. Burdan işarə verdi, yanı salam verdi əmqızısına. Qəşəh səslə belə derdi. Ordan qız səsdəndi:

– Əmoğlu!

– Bəli.

Dedi:

– Əmoğlu, bax gör əlimdəki nəmnədi?

Dedi:

– Mən bilmirəm.

Dedi:

– Bu bi kasa zəhrdi doldurmuşam.

– Xub, sözün nədi?

Dedi:

– Mən bilirəm mən qəyitdim toyum başdıyacaxsan, ama mənə qıx gün möhlət verməsən elə indi bu kasəni çəkirəm başıma.

Ordan Əhmət xan səsdəndi:

– Əmqızı, kasəni niyə başına çəkirsən? Sən özüyü niyə öldürüsən? Narahand olma canım. Olsun, eybi yoxdu, qıx gün də sənə möhlət verrəm sora toyumuz başdana, gəlin çıxasan. Mən bu qıx günün arasında bəs icazə ver toyumu başdıyım. Qıx bi diyən gün sən gəlin çıxısan.

Dedi:

– Eybi yoxdi.

Əhmət xan, dusdar, toyu başdadı, ama dayə küdurət bağlamışdı axı. O toyu başlamışdı əvvəllərində, dayə getdi düz Əhmət xanın yanına. Həmin dəftəri ki, yadımızda ossa

¹ Bulqun – eyvan

dağlarda yazmışdı. Qulam Heydərnən qızın pıçılamağında həmün dəftəri gətirdi verdi Əhmət xana. Dedi:

– Əhmət, xan orda yolda qıymadım verəm eliyəm, isdiyirdim elə vermiyim. Amma gördüm sən mənə at verdirirsən, əmqızıyı mənə tapşırıpsan. Qəzou qədər belədi bax. Bu dəfdəri bax gör, nəmnədi bu.

Dəfdəri Əhmət xan aldı, oxudu eylə qəzəpləndi əvəzin ki əmqızısı narahand olaydı. Dedi, bəkə bu dayəyə əmqızım sözdə söz-möz diyip. Bu küdrət bağliyp yalannan bu dəfdəri yazıp. Dəfdəri cırdı, töhdü yerə, bi sillədə dayənin qulağın dibinnən vurdi. Dedi:

– Çəpəl, isdisən əmqızımnan mənim aramı vurasan? Olmuya sən kənizsən əmqızım sənə iş zad deyib çöldə, narahand olupsan zəhmət çəkipsən onnan küdrət bağliypsan bu dəftəri mənə yazıpsan.

Dəfdəri cırdı, töhdü yerə, bi sillə də vurdu dayəyə. Burda dayə kor-peşman qəyitdi qəlbində dedi: “Xəta didə, kaş elə bunu verəydim o oğlan aparaydı. Bi yannan mənə ənam verməxdən, bi yannan qıznan narahatçılığım olup bu tərəfdən də sən məni vurusan dəfdəri çırısan?” Dayə də bi yol Əhmət xannan küdrət bağladı. Bu əndazə bu iş qalıp da dayə üsdünü vurmadı. Nə diyə bilər? Qıza da demədi, dəfdəri vermişəm. Əhmət xannan da qız danışanmır, çün qəral olup qırx günə qədər qıznan işi olmiya və danışdırmıya. Toy başdıya, qırx bir diyən gün gəlip çıxa. Əhmət xan toyu başdıyır. Dusdar, oldi otuz beş gün həmin toy başdanıp oldu otuz altı gün, otuz yetti gün, otuz səkkiz gün da burda Qulam Heydər davam gətirmədi. Gördü üç gün gərəh qız gələydi. Bə niyə gəlmir? Həmun dağa gəlirəm mən, qızdan xəbər yoxdu. Süsənbər niyə gedənmir? Canım, dörd dövrə nigahbandı, gecə-gündüz Əhmət xan dörəyə nigahban qoyup. Bilillər qız icazə vermir qızıl gətirillər taxa boynuna, qulağına, qoluna, barmağına. O tərəfdən libas göndərililər, qız qəbul eləmir. Hər nəmnəyə gəlillər qızın otağına qız otağın qapsını içəridən bağlayıp. Zəhri kasəsi əlin-

də hər nəmnəsni dayə gətirir, qoymur bunun otağına bir nəfər varid ola. Bu vəqti də Qulam Heydər eşidir narahantdı. Dört dorəyə nigahban qoyup oyul olmuya dayə diyən söz düzimiş. Həmun halda qızın saxtumanının dorəsi nigahbandı. Qız eşiyə çıxıx bilmir. Ama Qulam Heydər otuz səkkizinci gün axşam daha özünü saxlıyanmadı. Ey dadi-bidat, varid oldu Kişmirə gəldi. Kişmirin dərvazalarını keçə biləndə gördi xəyr, dərvazalar bağlıdı gecələr. Bəs sabah gəlləm. Sabah nahardan sorakı otuz doqquzuncu gündi varid oldu Kişmirə. Atın üstündə döndü bir küçəyə. Küçəyə döndi, kasıp ev axtarırdı. Belə baxdı gördi bir qapı lap kasıp qapsıdı. Belə yıxılıp, duvarlar yıxılıp eliyip, düzəldəni yoxdi. Atdan piyada oldu, qapını çaldı. Demiyəsən burda bi dənə qərinin qapısıdı həmun qapı kasıp qapsıdı, elə doğrudan da kasıpmış. Qərinin kişisi yoxmuş, elə bil oğlu zadı da yoxumuş, ona cəhət bunun divar zadı qapsı yıxılmış. Qulam Heydər varid oldu otağa qəri bi yol Qulam Heydəre gözi sataşdı. Gördü bəh-bəh-bəh-bəh, qəribə oğlandı bu. Qərinin qəlbinnən keşdi, xudaya, bu cəvan görəsən qəribə bir cəvandı. Mənim bir az pəsəndaz pulu-zadım var, verəm buna bu mənə alar? Qərinin qəlbinnən geçirdi. Çıxdı o bisi otağa qəyitdi ki Qulam Heydəre pəzirarix¹ eliyip, xidmət eliyip, qurdu xörəh gətirir. Qulam Heydən belə baxanda gördü qəri vəzini əvəz eliyip. Ta qəri vəzini əvəz eliyir görəndə üzün tutdu qəriyə:

– Qəri nənə?

– Bəli.

Dedi:

– Bi qatar mənim qəlbimə şey gəldi.

– Oğlum, de görüm. Xoşum gələr aşıxdan, olmuya aşıxsan?

Dedi:

– Qəri nənə, qulax ver.

¹ Pəzirarix – qonağa yemək vermək

Dusdar, bu sözdəri Qulam Heydər qərinin mənzilində qəriyə oxur. Mən “Qars” havasıynan sizin xidmətizə:

Dolanım başıya, ey pünhan nənə,

Nə diyəllər bu şəhərin adına?

Səni yetişəsən iman, ərkanə,

Nə diyəllər bu şəhərin adına?

Qərinin səvindixdən¹ az qaldı bağı çatdıya. Dedi:

– Aşıxdan çox xoşum gələrdi o qədr əlaqəm vardı aşığa.
Allah bi dənə aşıx yetirdi.

– Necə, qəri nənə?

Dedi:

– Bi dənə pəsəndə canım var, elə toy pulmuz da özüm verrəm.

Ta bu sözü eşidəndə Qulam Heydər gördü “Allahu əkbər” ikinci sözü belə diyir:

Qəri nənə, sən bir arıx dəvəsən,

Belin əyip yavaş-yavaş gələsən.

Sənin nə vaxtındı oğlan sevəsən

Nə diyəllər bu şəhərin adına?

Hakk sözü Qulam Heydər diyəndə qəri hirsinnən az qaldı bağı çatdıya, səsdəndi:

– Xatakar, bəs mən sənə üz verdim. Əlan xəbər verrəm səni öldürəllər, nə qoyufsan, nə axtarırsan?

– Qəri nənə, bi qulax ver axı, sözümə qulax ver!

– Hə, nə diyisən?

Dedi:

– Qulax ver.

Guşunda güşvarə, burnunda tanə²,

Qul Heydəri qoyup o, yanə-yanə.

İnşallah, qəytərrəm onu İsfahanə,

Nə diyəllər bu şəhərin adına?

¹ Səvindixdən – sevincdən

² Qulağında sırğa, burnunda qızıl və gümüşdən damcı şəkilində buruna keçirilən bəzək və zinəti əşya

Ta bu sözi diyəndə qəri çox ustad qəri idi. Dedi:

– Hə, oğul, təvil aldın, təvil aldım. Bura bax görüm. Olmuya o İyrannı sənsən?

– Qəri nənə, hansı?

Dedi:

– Diyrəm axı, qız otuz dokkuz gündü əmoğlusu Əhmət xana icazə vermir. İndi bildim cəvan, niyə icazə vermiyib. Onnan ötrü icazə vermiyib ki, sənə müntəzirimiş.

Dusdar, qəri Qulam Heydəri nə cür qane eliyir indi altıncı navarın ikinci üzündə dağısdanının bədiyəsinə qulax vericəxsiz. Lütf eləyib burda bir ringi çalıram.

Qəriynən Qulam Heydərin müzakirəsidi. Çün qərini Qulam Heydər almadı, amma isdir Qulam Heydərdən pul kəsə nəyi vardı verdi, Qulam Heydəre dedi:

– Bəli, cəvan indi gedə billən. Amma nə qədə də öz pəsəndəyim var, məcburam qoyam sənə pulun üsdünə. Onnan ötrü ki, yaxşı cəvansan. Allaha təvəkkül, qız fəqət sənə yolu gözdürmüş.

Ordan Qulam Heydər mənzildə qaldı, qəri pulları xakiyiz elədi, yanı gizlətdi, yərbəyer elədi. Qulam Heydəre gəldi. Dedi:

– Cəvan, namədən yadigardan, nişanədən.

Qulam Heydər əlin atdı barmağına, üzüyün çıxartdı. Dedi:

– Qəri nənə, bu üzüyü sən gösətsən qıza deynən oturub bizdə, nəməne sözü ossa mənə desin, bura gələ bilər? Dağa gələnəmədi ya mən gəlirəm ora? Gör nəməne disə, gə mənə də mən o cür eliyim.

– Oğlum, baş üsdə.

Qəri Qulam Heydərdən üzüyü alıb üz tutdu qızın dəsgahına tərəf. Vəxtində yetişdi. Füsət arvat azatdı toya getməyə də bu da bi qərə arvatdı ki, buna diyəsən niyə gedəsən, hara gəsən ya bunu axdara sözün nəmədi, heş kəsə işi yoxdu. Ama Süsənbər heş kəsi qoymur otağına. Arvatdar tökülüb gəlip, Əhmət xan yolluyub müşaxələrdən, libas gətiriplər buna

dayələrdən, heş birini qəbul eləmir. Qəri nənə girdi karıdora, qışqırdı arvaddarın üsdünə:

– Baba, bu qılığ olmaz, zor eləməyin. Siz çıxın eşiyə, mən bu qıznan danışım görüm mən muna qəbul elətdiririm, ya elətdirmirəm. Bu qılıx dadi-bidadnan olmaz kı, buda narahatdı.

Oların hamısını saldı eşiyə. Qəral oldu qəriynən danışsın olara qovul verdi. Bəli danışacaydı. Olar eşyə çıxandan sora gəldi qapının dalında durdu, ordan kilit yerinnən səslədi:

– Qızım Süsənbər, bir az gə qapya tərəf qapı bağlıdı. Qulax ver mənim sözümə, gör nə diyirəm, qızım? Xalxı narahand eliyipsən, salıpsan çöllərə özün də burda giripsən qapını bərkidipsən, heş kəsin sözünə qulax asmırsan.

Taki dedi, xalxı narahand eliyip salıpsan çöllərə... Qız ordan səsdəndi:

– Kimsən sən?

Dedi:

– Pünhan nənəndi qurban kəsəydim, qəri nənədi da.

Dedi:

– Qəri nənə, qapının dalına gəldim sözün nəmnədi de görüm?

Ondaydı qəri nənə, o ala-bula zilflərinən ki, çoxu ağdı azı qərə olardan ayırıp öz döşündə danışdırır. Elə bil, məsələn, mən bu xatəm sədəfli sazı danışdırıram “Tərəkəmə”ynən ha. Bu cür diyirdi qıza bax:

Bir sözüm var sənə Süsənbər xanım,

Qızım, sənin yarın bizə gəlipdi!

Sənə qurban olsun bu Pünhan canım,

Qızım, sənin yarın bizə gəlipdi!

Ta bu sözü Pünhan qarı diyəndə ordan bi yol Süsənbər yasəmən zilflərdən ayırıp ağlıya-ağlıya:

– Qəri nənə, qulax ver mənim də sözümə. Mənim dərdim artırdın sən. Ama aya, qulax ver görüm. Doğrudan gəlip? Nə vax gəlip? Kimdi?

Belə diyir qız bax:

Dolanım başına, ey Pünhan nənə,
Mənim yarım nə vax sizə gəlipdi?
Səni yetişəsən iman, ərkanə,
Mənim yarım nə vax sizə gəlipdi?

– Qızım, bəs inanmısan? Qulax ver, qulax ver:

Qurban ollam başındakı qarəyə,
Təbip sənsən, məhləm bağla yarəyə.
Gün ki batdı, məğrip gəldi arəyə,
Qızım, sənin yarin bizə gəlipdi.

Ərz eləmişəm, zəhr kasəsi əlində əgər qapını bir adam
vura sındıra isdiyə buna zor eliyə, həmun zəhri içəcəm Qulam
Heydəre qoul verip. O ki qəri nənə deyir:

Qurban olum başındakı qarəyə,
Təbip sənsən, məhləm bağla yarəyə.
(Qızım, özyü niyə öldürüsən?)
Gün ki batdı, məğrip gəldi arəyə,
Qızım, sənin yarin bizə gəlipdi.

Orda qız narahandıdı. Amma bu sözdər təbibən xoşuna
gəlirdi. Dedi:

– Qəri nənə, mənim əgər yarım sizə gəlsə axı nişanəsi,
əlaməti...

Dedi:

– Bax bir əlaməti budu ku, qapının arasınnan verirəm ha...

O üzüyü verdi. Amma ay dadi-bidat, qız üzüyü görəndə
az qaldı bağı çatdıya. Dedi:

– Qəri nənə, qoy sözüyün cəvabın deyim, qulax ver:

Yaxçı yerdə yaxçı yetdin dadıma,
Həkk yetişsin o cəvanın dadına.
Nə diyillər mənim yarımın adına?
Söylə görüm, nə vax sizə gəlibdi?

Adın soruşubdu ha. Bəli, bildim bu yadigardı, nişanədi.
Ama adın soruşupsan. Mənim yarım nə vax sizə gəlifdi? Qəri
ordan qahqaha çəhdi. Qızım ərz eliyim, ərz eliyim:

Pünhan diyər qalma başı qarəli,
Heyva kimi gül rəngini sarəli.
Elinnən, gününnən düşüp aralı,
Heydər yarin, qızım, bizə gəlipdi.

Ta qəri nənə bu sözü diyəndə, Heydər adı gələndə qızın səvindiyyindən az qaldı bağı çatdıya. Qapını aşdı, qərini çəhdi içəri. Basdı qərini qucağına bi yol qərinin o büzüşmüş dodaxlarınnan qız elə maç elir, öpür:

– Qəri nənə, Allah məni sənə qurban eləsin. Bi bax, bi bax:
Süsənbərəm, sözüm təmam eylərəm,
Qəri nənə, girib eşqin dəryasında boylaram.
Canım qonağıyan qurban eylərəm,
İndi bildim yarım sizə gəlipdi.

Qərini elə ziyarət eliyir:

– Qəri nənə, bura bax görüm.

– Heş nə.

Dedi:

– Qızım, bizdə əyləşip, sən bizə gələ biləsən?

Dedi:

– Qəri nənə, bax gör olan işdi? Heç imkan yoxdu mən sizə gələm. Ama qəri nənə, o da bura gələnməyəcəx. Mənim salamımı yetir o cavana. Qəri nənə, mənim dilimcə denən, cavan görmağım qaldı qiyamətə. Bax sabah gecəyə kimi mənim vəxdim var, şəm vəxdimnən o üzə da mənim vəxdim qutulur. Yanı belə olar bax. Əmoğlum Əhmət xan ya məni öldürər, ya da görsəm zor eliyir özüm özümü öldürəciyəm. O cəvana mənim salamımı yetir, denən bi də qaldı qiyamətə, mən gələ bilməm.

Qəri ağladı:

– Qızım, niyaran olma. Mən ki o cəvanı o cür görmüşəm. O cəvan qoymaz sən özyün beyinnən aparasan.

Dedi:

– Qəri nənə, mən ki ora gələnməyəciyəm, dorəm nigahbandı. Otağın qapsi bəhdi. O da kı bura gələ bilməz. O vəz, hal ki ondadı, hardan gələ bilər? On yeddi parça əshabi-cəng

var biləsində, vəsayıl şıkar, qılinc, qalxan və s. Qəri nənə, bu-lar gizlənən dəyil ki. Bə qəri nənə, neyniyək?

Dedi:

– O cəvana deynən arvat libası geysin əyninə, gəlsin bu-ra mən onu görüm, sora ölüm.

Dedi:

– Qızım, arvat libası geyməz. Mən o cəvanı k1, o cür ta-nıdım rizə-rizə doğrasalar da arvat libası geyməz əyninə.

Dedi:

– Qəri nənə, mənim xatrimə.

Dedi:

– İmkan yoxdu giyə. Ama mən diyərəm hər nə cüğnəndi bəlkə gəldi bura. Gəlməsə, eybi yoxdu nəmnə desən.

Dedi:

– Fəqət bu sözləri olara de.

– Qəri nənə.

– Bəli.

Dedi:

– O işqafda pul var, qızıl var, cəvahirət var. Nə qədər götürə bilisən götü ha Ama deyrəm o cəvan k1 indi ki gəlip buraya, denən sabah gecəyə kimi vəxdı var. İndi sənın xatiri-yə həmin qızılları taxıram, həmin libasları geyirəm, ama qap-nı bərkidiciyəm əgər əmoğlum gəlsə, zəhir camın içəciyəm. Bu cür denən ki, sabah gecəyə kimi mənim vəxdim var, qox-masın mənnən, sabaha kimi.

Qəri sözdəri qıza dedi, qız təfil alannan sora qız sözdə-rin qəriyə dedi. Qəri də təfil alannan sora qıznan xudafızd1x elədi. Dedi:

– Qızım, mən gedirəm.

Nəməne elə pul götürə bilərdi ki, yeridə bilərdi, ordan götürüp. Qəyitdi qız-gəlinnərə dedi:

– Xanımlar, indi apardığınız libasları geyəcəh qızılları da qəbul eliyəcəh, müşahitə da¹ aparsaz, eybi yoxdi.

Qəri qapıdan çıxıp qız-gəlin töküldü, Süsənbər qapıdan libasları ala, zinətləri ala, dedi, ama bir adam gəlməsin. Əhmət xana xəbər verdilər ki, baba, belə oldi qəziyyə. Bi qəri gəldi, ona icazə verdi libasları zadı aldı geydi qızılları, amma da gənə heş kəsi qoymur. O vaxt inan dusdar, bu gecə geşdi, sabah günüz geşdi, qəri Qulam Heydərə eyni qəziyyəni getdi dedi. Qulam Heydər yol gözdür sabah gecə ola. Axırım gecədi, əgər qız gələnməsə çara olmasa bu neyniyəcəx? İndi ərz eliyirəm ki neyniyəcəx. Belə elir bax! O zamandı Əhmət xan gördü ki, gəlin çıxmır, vəx geçir. Şəm vəxdi yetişdi, hər kəs gedir olmur. Bir Pünhan nənə vardı həmin Pünhan nənədi ki, qızın dayəsidi ha o Qulam Heydər göndərən dəyil. Nədi ha Əhmət xan tutup dəftərçəni cırmışdı, həmun qəri idi qızın dayəsi. Dedi:

– Dayə, əl mənim, ətəh sənin. Mən nəmnə diyirəm o cür elə.

Dedi:

– Neynirəm?

Dedi:

– Mən arvat libası geyim, sənin yanınca gəlim. Gedəh qızın otağının qapsının dalında durax. Kim mənim bədənimdə zənanə libası var, sən ağla, yalvar, sızılla. Denən qızım qapını aş qoy bir mən səni ziyarət eliyim. Axı mən sənin dayənəm. O vax kı qapını aşdı sən onu ziyarət eliyəsən, vur əlinnən zəhr camı töküssün yerə. Bir an fasilə dalınca mən varid oluram otağa. Sən mən varid oldum otağa, qəyit qaç. Elə ki, sən qaşdın da işin yoxdu əmqızımnan mən söhbətmizi elərix.

Əhmət xan bu nəxşəni çəkip. İndi bular gəliplər qapı dalında ağıllar sızılıllar, yalvarıllar. Hərdən qəri Əhmət xanı danışdırır:

¹ Məşşatə – gəlini bəzəyən şəxs

– Qızım, görüsən bala, sən niyə ağlısan? Mən diyirəm qapını aş.

Aşmır da. Ordan səsdənir:

– Qızım Süsənbər, da mən niyə özümü öldürəm. Mənim cənazəmi qapı dalında görəsən ha. Bilisən ki, mən sənin dayənəm, səni mən böyütmüşəm

Əhmət xannan da böyürnü kəsip özü də arvat libası geyindirip yanında saxlıyıp. Amma bular yalvarmaxda olsun, qəyidirəm Qulam Heydərə tərəf. Qulam Heydər gördü bəli, da gecədi qərənqulux qovuşdu, şam vəxdidi.

– Qəri nənə.

– Bəli.

Dedi:

– Dur gedəx, o qızın saxdumanın göysəd mənə.

Dedi:

– Oğul, budu yoxundu, bax. Belə bu xuyabanı çıxdın başa, dalı bu yana saxdumandı.

Dedi:

– Qəri nənə, necə?

Dedi:

– Bi yol ilə gessən.

Dedi:

– Qəri nənə, bəs indi ki görsətmişən mənim pulları ver.

Qəri gördü olmadı. Dedi:

– Qəribə qorxax cəvansan, gə gedəx görsədim. Atıyı aparmısan?

Dedi:

– Qəri nənə, əgər mən orda ölsəm, atı verdim sənə, amma ölməsəm mənə saxdumanı görsətdin qəyidəcəxsən. Atı amadə saxlıyasan, mən qızı gətdim mindirəm atın tərkinə, atın üsdündə aparam biləsin.

Qəlbində qəri didi: “Səni orda rizə-rizə doğrallar qoyallar qalasan, bi də at qala sənə? Yaxcı oldu atı da sataceyam”. Həmun yerə ki, nimdəri gətədi qızın saxdumanın dalın görsətdi dedi:

– Oğul, bu saxdumanın dördüncü mərtəbəsində vəsət otaxdadı qız. Gedə bissen get, gedəmməsən də mən xudafis.

Qəri qəyitdi. Qulam Heydər kəməndi belinnən aşdı əlində çin-çin elədi saxladi. Qullabları amadəydi. Kəməndi atdı saxdumanın nəxşidə dəmirrərinə, bunnan ona, onnan ona çıxdı damın üsdünə. O üz, bu üzə gəldi, gördü bi dənə buxar yeri, dudkeş var ordan qulax verdi gördü bəli, səs gəlir. Dikkət elədi gördü bu sədi bax. Qəri diyir ki, qızım, özmü öldürürəm axı mən sənə süt vermişəm, səni qucağımda böyütmüşəm, bu hərəməzadə sənə zoy eliyir. Belə qoy özümü öldürüm, ya da bi səni ziyarət eliyim. Qoxuram qızım başıya bir iş gələr. O qədə dedi, ordan Qulam Heydər qulağ asırdı. Ta qızın rəhmi gəldi, qapını elə açanda qəriynən görüşə dayəsidi əlinnən vurdu qızın, zəhr camı töküldü. Ta cam töküləndə Əhmət xan dalınbadalın varid oldu otağa. Əlbəttə, buların səsini eşidirdi Qulam Heydər. Varid oldu otağa. Ta otağa Əhmət xan varid olanda zənaneyi arvat libasında qəri qaşdı otaxdan eşiye. O otaxdan eşiye qaçanda Əhmət xan qapını bağladı. Beləyə dönən gördü qız pencərədən özünü atır, qaşdı daldan yapışdı qızın kəmərinnən ata-ata pencərədən qızı tutdı. Pencərəni qız aşmışdı pencərə açığ qaldı elə pərdələrdə bu tərəfdən sağlıxdı. Yapışdı qızın kəmərinnən çəhdi gətirdi otağın bu tərəfinə başdadı nəsihət verməyə. Ama Qulam Heydər eyni bu macaraya qulax verir. Görmür amma eyni elə bil o pərdədə filmin görür, orda qulax verir danşıklarına bilir qəzyə nə cürdü. Öz-özünə qulax verdi, dedi: “Əgər indi özünün gönlü ossa üzə düşsə, burda basıxda qalsa, əmoğlusuna gessə o bi sözdü bəkə mənənin utandırmış. Ama görsəm indi getmir bu isdir zor eliyə hər nədqinəndi bu dam üsdünnən düşəciyəm otağa. Nə cür düşəcəx? Dusdar, ondaydı k1, Əhmət xan öz əmqızısı Süsənbərə əlinin dalıynan ki barmağıynan belə bir şillə vurdu. Dedi:

– Axı, mənənin icazə aldın iyirmi gün gedəsən dağların şikarına getdin çəhdin iki ay. Eybi yoxdu, ordan qəyitdin dayə mənə bir dəftər verdi, dayənin sözünə baxmadım dəfdəri cır-

dım, dayəni vurdum. Eybi yoxdu, sora gəldix toy eləməğə, dedin qırx gün möhlət ver, dübarə qırx gün möhlət verdim. O da qutulup, bə indi nəməne diyisən?

Qız ağlıyıp, yıxılıp silləynən yerə ordan Qulam Heydər qulax verirdi. Amma indi yer axtarırdı düşə otağa. Orada zəhmət çəkir ki, o yeri tapdı dedi saxdumanın qabağında bi də kəməndnən düşərəm, özümü vurram şüşəyə, şüşəni sındırram keçərəm otağa. Da bilmirdi otağın qapısı açıxdı. Pencərəsi qız açmışdı özünü ata dördüncü mərtəbədən. Elə pencərə açıx qalıp. Qulam Heydər bəli, qulax verdi buların sözdərinə ki, qoy görüm qız nə cəvaf verəcəx? Yeydən qız qışqırdı Əhmət xanın üsdünə. Dedi:

– Hərəməzadə, sənə kim icazə verip mənim otağıma varıd olasan? Sən kişi ossaydın bə niyə arvat paltarı geyindin əyniyə? Arvat paltarı geyməxdə sən də arvadsan mən də. Da mən arvada ərə gedəcəiyəm?

Ondaydı həmun sözü ərz elədim bir sillə də vurdu qıza. Qızın bi yol dodax-modağı, ağzı-mağzı qanadı. Onun ağzı qanamağa Əhmət xan narahand oldu. Dedi:

– Qızı da hirsdənmişmiş o işi mənə bi söz dedi.

Ordan üzün tutup əmqızı:

– Bura bax görüm, bəs dayənin sözdəri düzümüş?

İndi ki, belə oldi bəs sinəmə bi qatar söz gəldi, qulax ver mən diyim sən də qulağ as.

Dusdar, Əhmət xan diyir, amma Süsənbər də hər bəndinə cəvaf verir. Olar kı bi-birinə diyir cəvaf verir, Qulam Heydər də üsdən həmun o buxarnun dudkeşinnən sözdəri eşidirdi, qulağ asırdı. Əlan mən bular deyən sözdəri oxuram, “Əmrəhi” havasıynan. Ümidvaram dusdar da şad olsunnar:

O vəxt ki, getmişdin Əlvənd dağına,

Söylə görüm, dərdi verən nəyindi?

Lalələr düzürdün solu-sağına,

Söylə görüm, dərdi verən nəyindi?

Ordan qız dodaxlar yaralanıp, üz tutdu əmoğluna:

– Yanı sən diyisən mən bi qətrə qanımnan qorxaceyam, yalan danışam? Rizə-rizə doğrasan, sənə ki gəlmirəm. Qulax ver, qoy diyim, dərdi vərən nəyimdi. Bi bax, bəli, eləmişəm hər nəmnəni, bi bax:

O vaxt ki, getmişdim Əlvənd dağına,
Bəli, çəhdicəkim bir cəvanın dərddidi.
Lalələr düzmüşdüm solu-sağıma,
Çəhdicəkim bir cəvanın dərddidi.

Əhmət xan qəzəpləndi üzün tutdu:

– Əmqızı, bir qulax ver.

Oxuduğum “əlif”idi, “bey”idi,
Hər kimsənə öz işində yeyidi.
O cəvan ki, bilsən kimin nəyidi?
Söylə görüm, dərdi vərən nəyindi?

Qulam Heydər, dusdar, ərz eləmişəm qulağ asır, qız dedi:

– Qoy deyim kimdi, qoy diyim.

Sıtqınan çağırram, xasdarın xası,
Silindi göylümün, qalmadı pası.
O Heydərdi, odu qullar ağası,
Adı Heydər, odu qullar ağası,
Çəhdicəkim bir cəvanın dərddidi.

Burda Əhmət xan eylə qəzəpləndi az qaldı elə qızı öldürsün, amma silah yoxudu yanında. Çün arvat libası geyinmişdi. Üzün tutdu:

– Əmqızı, indi bildim sənin dərдин nəmnədi? Qulax ver, axır sözümü diyim. Gözünün qabağında o hər kəsdi onu rizə-rizə doğruyum.

Əhmət xanam, yollarıyı busayım¹,
Söylə sözün, mən də qulağ asayım.
İzin alıp qonuşankən kasayım,
Söylə görüm, dərdi vərən nəyindi?

Burda Süsənbər diyir:

¹ Busayım – busmaq, güdmək

Sıdqınan çağırram, ya Şahı-Mərdan,
Heş kəs olmaz dərgahınnan beguman.
Süsənbərəm, oldum Heydəre qurban,
Çəhdicəgim Qulam Heydər dərdidi.

Dusdar, özü üsdən qulax verirdi. Qulam Heydər amadə
oldi özin yetirsin otağa. Amma hardan yetirəcəx, nə cür
yetirəcəx? Bax gör, damın üsdündədi. Dusdar, bura yetir söh-
bətimiz, ümidvaram ki, altıncı navar qutulur yeddinci navarda
dağısdanı idaməsinə qulax verisən ki, nə cür Qulam Heydər
yenəcəx, bu qıza burda köməhlx eliyə.

Mənim yarım beylə yardı,
Ayeyi-Quran yazar.
Sağ yanında katıbı var,
Süreyi-rəhman yazar.

Hər insanə bir cüt mələk,
Məmurdu ilahıdan.
Yaxcı-yaman hər iş görsə,
Əmalın hər an yazar.

Yaqubu kəm baxt,
Gecə-gündüz ağladı.
Axıtdı çeşminin yaşın,
Bağrın başı dağladı.

Əyyubun min bir yarasın,
Bir kəlməynən bağladı.
Gəl istəsə küllü-aləmin,
Dərdinə dərman yazar.

Bu sözdə ki, şəkk yoxdu,
Sənsən aləmə xaliq.
Hökmü sənin hökmün idi,
Yunisi utdu balık.

Qiyam-qiyamət olanda,
Cəm olar küllü-məxlux.
Kimisin şadu-xuraman,
Kimisin giryan yazar.

Məhəmməd Quran ilə,
Sözün eylədi bəyan.
Dedim, göyül aş gözüyü,
Xabu qəflətdən oyan.

Günbəgün cavannıx getdi,
Cismim oldu natavan.
Ömr azalır, vəx çatanda,
Qəddinə fərman yazar.

Dusdar, yazar gördün hər qəzou qədər onun əlindədir. Nə cür isdəsə, o cür yazar. O dəyqələridi Qulam Heydər daisdanı ki, xidmətiə ərz eləmişəm, indi Qulam Heydər dam üsdə nə mənəni eşidir, ay dadı-bidat, Əhmət xan zornan qızı isdir ala. Qız o yerə yetşib ki, ağılr. Dusdar, niyə ərz elədim? Qulam Heydər orda narahatdı, ama Əhmət xannan qız cəngdədi. Qulam Heydər yer axdardı, düşə otağa. Ama nə cür eləsin? Saxtumanın qabağına nə də işdiyiylər. Ya dəmirdi, ya ağaşdı, ya kərpişdəndi fərq eləməz saxdumana nəzər al. Bunun belində kəmənt varıdı. Kəməndi belinnən aşdı. Kəməndin şirqulantdarın ilişdirdi həmun saxdumanın qabax məftilərinə ki, nərdədi ya kərpiş döy, kərpişlərdən qabaxdı işdiyiylər. Elə ki, kəməndin şirqullaxlarını ilişdirdi axı o vaxdı ki, şamunun əzanın arasıdı. Qərənqulux qovuşup. Fikr elədi, gördü burdan düşərəm hara kimin? Düz ora kimi, kəmənd ilə sallannam pencərənin qabağına kimi, ordan ya vurram pencərə sınar, ya şüşə sınar. Hər nəmənedi yapşaram pencərədən, özümü ataram otağa. Bu təsmimi tutdi. Ama Əhmət xannan Süsənbər indi otaxda az qalılar dəng eliyələr. O, deyir:

– Əmqızı, deməli dayənin sözdəri düz idi?

Bu da diyir:

– Əmoğlu, mən ki danmıram, bəli, düz idi.

Necə ki qabax-qabax qarşı şeyləri dimişdilər bir-birlərinə eşdifsən. Həmun dəyqədi Qulam Heydər fırlıtıynan kəməntdən zivillədi. Tutup kəməntdən züm gəldi pencərənin qabağına. Ama pencərənin qabağına yetişəndə belə baxdı, gördü otax görsənir. Munun şansına bax otağın pencərəsi açıq idi. Niyə açıq idi? Qız pencərəni aşmışdı özün ata saxdumannan həyəətə, yanı özün öldürə. Əhmət xan kəmərinən tutdu pencərənin qabağınnan, çəhdi otağa. Xoşbəxt aləm onunçun otağın pencərəsi açıx qalıp. Allah işi düzətsə, baba, həy yannan düzəldər da. Dusdar, Qulam Heydər kəməntdən yapışmışdı. Həmun yeydə qız pencərənin qabağına dala getdi, kəmənd əlində qəydəndə fırlıtıynan kəməndi yaxdı, öznü atdı otağa. Ey bura bənd oldi. Bu da bir pəhləvanı vəçidədi daisdanın qabaxlarına qulax verifsən. İndi bu dağısdanda eşidəndə nə cür cəngisi pəhləvandı, nə cür cəng eliyəcəx. Bəli, dusdar, özünkü atdı otağa, indi otağın o pencərə qabağında əyağ üsdə durup üzü Əhmət xana tərəf. Əhmət xan gördi bir güppültü gəldi. Əmqızıynan söhbət eliyirdi. Belə döndü güppültüyə tərəf gördü, bəli, bi cəvandı. Bunun heykəli mənən çox kiçikdi, vəli, heykələ dəyil. Bir vəzidə cəvandı, gözəldi. Əhmət xan ki buna baxdı gördü, bəli, on yeddi parça polattan bunun bədənində var. Əsvabi-cəngdən yeri vardı, olardan yüngüldü, yeritmək olar, qılış, ox, yay, kaman olardan bədənində vardı. Ama Əhmət xanın nəyi vardı? Əli yalın, heş zad yoxuydu əlində. Üzün tutdu Qulam Heydərə tərəf, dedi:

– Cəvan, sən hardan gəldin? Bura kimnən icazə aldın? Niyə gəldin?

Qulam Heydər məntiqi söz dedi.

Dedi:

– Əhmət xan, bəyaxdan kı əmqızıya diyirdin indi icazə alaceyam, o cəvanı şən-şən kəsəm, doğrıyam belə eliyəm, elə eliyəm. Həmun o dediğin adam mənəm. Mən qulax verirdim sözdəriyizə. Əgər əmqızın öz əlaqəsiynən sənə gəlsəydi, mə-

nim işim yox idi. Necə gəlmişdim, elə qəydecəydim gedəm. Amma indi görürəm sən bi dənə zənan tayfasına isdisən zor eliyəsən. Baba, güj var qardaş? Bu sənə gəlmir də. Görüsən ki, bu gəlmir sənə, ölmünə razıdı ha. Məgər zor eləllər?

Əhmət xan dedi:

– Bəs həmun adamsan?

Dedi:

– Bəli.

Hərəkət eliyəndə buna tərəf gördü əli xalıdı. Dedi:

– Əfsus olaydı.

Qulam Heydər dedi:

– Nəmnəyə?

Dedi:

– Əfsusdi, sənin silahın var, mən əlixalıyam. Bəli, mənim də silahım ossaydı bab gələrdi axı, ikimizin cəngi. İndi mənim əlimdə silah yoxdu, sən silahlısan.

Burdaydı Süsənbər səsdəndi Qulam Heydərə:

– Qulam Heydər bəy, öldür bunu, qoyma danışa!

O öldür diyəndə əlini atdı qılınca öldürə ha. Qılıcı dübarə ötürdü qılafına. Qılıcı ki, qınına ötürdi üzün tutdu Əhmət xana tərəf, dedi:

– Deməli, mən silahlıyam, sən silahsız?

Dedi:

– Bəli.

Əlin atdı silahlara kəmərə, nəməne əslaha vardı bədəninə aşdı, atdı otağın bi qırağına. Dedi:

– İndi misada oldux?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Bu otaxda əmqızın yanında biz küşkü tuturux. Aya, küşküdə sən məni yıxdın, öldüm, əmqızıya mən vəsiyyət elərəm, gələr sənə. Ama mən səni yıxsam osun ku bəyaxdan

asırdın, kəsirdin da ağlama, mən səni öldürəcəyəm, əmqızıyı aparam, bəli, həmin iyit oğlan mən idim.

Dusdar, həmun otaxda top kimin dəydilər bir-birlərinə. Baş-başa, döş-döşə, cinah-cinaha, sivil-sivilə ac aslan kimi küştünü başladılar. Hər ikisi küşdü tutuf bir xarraxar salıflar otağa, hətta aşağıda qulamnardan da bi nəfər qalmadı. Dedi-lər, əmoğlu əmqızı otaxda danışılar da həmun otaxda dusdar, olar güşdü tutuplar. Amma burda, dusdar, bi qatar söz gəlir qəlbimə oxuyam biləyizə, daisdanın öz sözdərinnən dəyil ha. Olar da güşdü tutuplar axı imkanı var üş sahat çəkər. Elə üş saati biz duracayıx? Amma mən bi qatar “Əmrahı” havası oxuram bu sözdəri bu dusduğun, aşnalığın barəsində. Ümid-varam buları eşidəndə də şad olasız. Bax, belədi bax:

Taza aşnalıqla köhnə dosduğun,
Fərqi var qışınan yaz arasında.
Namərtə qəydadı: kəsər başdığın,
Ama hər kəs hesab eylər öz arasında.

Dusdar, bu şeylər gənə düz dağısdanın özünə məxsusdu. İndi Qulam Heydər ki bunu yıxacax, namərd ossaydı başın kəsərdi. Amma bəlli, namərt dəyil. Həmun sözdərə həmun dağısdana mən bu cür sözdər oxuram:

Qüdrətdən ucalan zulmunən yenməz,
Həkk yanan çirax badinən sönməz.
Dos-dosdan incisə, qəlbidən dönməz,
Olar bir az ərki naz asında.

Haşa eşidənnər adam var anlamaz danışar sözün.
Ələsgərəm, olup qəm-möhnət yüküm,
Fil çəhməz bu dərdi, mən necə çəkim?
Həqqinən nahəqqi axtaran hakim
Baba, belə tapar qulağınan göz arasında.

Dusdar, Ələsgərin sözlərinnən idi, mən bu daisdana nis-bət sözlər vardı, ona cəhət burda oxudum ki, burda çox nara-hand olmuyasız, qüssələmiyəsiz. Allah, Əhmət xan yıxacax, ya Qulam Heydər yıxacax? Bilisən ki, Allah Qulam Heydərə

köməhdi. Bəli, dusdar, şüşdünün iqaməsi var idi, oracan qız tamaşa elirdi. Qulam Heydər bi vax gördi Əhmət xan elə tıxılıb, elə yorulub heykəlli zor bir adamdı. Qulam Heydər gördi, baba, bu az qalır öz-özünə yıxıla. Amma ləngərin salmışdı Qulam Heydərin üsdünə. Bu bir öznü tovrən çəhdi dalı, üzü-quyruqlu Əhmət xan dəydi otaxda yerə. Dəyəndə yerə Qulam Heydər movlanı qəlbində çağırırdı. Bir əlin atdı yapışdı Əhmət xanın boynunun bu ətdərinnən əlində tutdı. Damarlı ətdi sürüdi. Bir əlin atdı dizinnən bi zərrə yuxarı yumşax tüküyə, “ya movla” deməğünən eylə qovzadı göyə, ikinci zərbədə vurdu biləsin. Bir sürətnən çəx verdi başında. İsdirdi bəh vura yerə, gördü otaxdı, neçə mərtəbədi, yavaşca gətdi qoydu yerə. Ta qoymax həmin yerə sağ dizin basdı Əhmət xanın ürəyinin başına, pəhləvannarın dizliyi olar ucu miz, xəncər kimi bir şeydi. Dizdik ki, bunun ürəyinin başında, bu döşündə dayandı o dəyqədə bunun yol ağlamağı səsi qovzandı. Gərəh boynun pusaydı xəncərə, Qulam Heydər kəsəydi başın, ama ağladı. O ağılyanda qız səsdəndi Qulam Heydəyə:

– Heydər bəy, da burda kəs başın ha, mən munu tanıyam. Munun əlinnən qutulsax, Allah yüz yaşadar biləsi.

İsdirdi bunun başın kəsəla, çün əmqızısı dedi başın kəs bunun, əlində xəncəri saxladı. Üzün tutdu qıza tərəf.

– Amandı, kəs bunun başını. Bu yalan danışacaq, belə bunu ötürsən səhər bir demiyəcəx ki mənə yıxdı, belə oldu, belə oldu.

Dedi:

– Çün öldürürdüm, sən dedin bunun başını kəs. Belə mən sənəin sözüyə baxsam, bunnan bu yana mən sənəin bəhəm yaşıyacayıx. Həy yeydə həni mənə diyəllər, arvad ağız, arvat sözüne baxan. Həm də sən diyəsən, bəkə mən elə sənəin sözüyə baxacıyam? Çün sən dedin öldür, öldürməyəm.

Xəncəri qoydu qınına, bala xəncəridi. Əhmət xanı isdir ötürə, qız ağladı, dedi:

– Hara ötrüsən bunu? Bunun yetti, altı qardaşı var özün-nən sora, yetti qardaşdılar. İndi xəbər verər, bizi qoşun dövr elər, doğrallar. Hara ötrüsən?

Burda ötürmədi. Daldan qollarını bağladı, Əhmət xan amma üzün tutdu Əhmət xana:

– Əhmət xan, bə niyə ağlısan?

Əhmət xan cavaf vermədi. Dedi:

– Bə bura bax görüm, sən məni öldürsəydin, yıxsaydın məyə mən ağlıyacaydım? Əmqızıynan ötür ağlısan, bu da gət-mir sənə. Bəs sən özünən qorxusan, ağlısan?

Qolların daldan bağladı. Bi dənə də dəsmalı bağladı ağ-zına ki, bunun səsi çıxmıya. Qoydu otağın bir bücağına nəmə-nə fərş, nəmə-nə vəsayıl vardı otaxda hammısın yığdı qaladı Əhmət xanın üsdünə O, orda otağın quşəsində qaldı. Amma aya, bu otaxdan getməx çox müşgül idi, hardan gedə bilər? Aşağıdan yapammadı, həyətdən yapammaz. Neynədi? Dama çıxsın, dama da çıxammaz. Hardan çıxa bilər? Fikr elədi, kə-mət burdan sallanıf qalmışdı. O sallanan yerinnən kəsdi kə-məndi, o bisi tərəfini çəhdi içəryə. Bu kəmənt uzun bir tənəf-di, o kəməndi saxladı içərdə, fikr elədi gördi, qədim saxdu-mannarda, otaxlarda divarın özünən buxarı qoyardılar ki, dudkeşlə divarın içinnən o cür gedərdi başa. Qəşəng buxarı, ocax kimi ki orda yandırardılar. Aydın, buxarı o zaman, o tarıx yoxumuş. Həmin buxarı bayis olmuşdi, divarın orda əni küçəyə çox azalmışdı. Nizənin ucuynan başdadı həmun yer-dən divarı dəldi. Divardan bi-iki kərpiç çıxartdı, gördü bəli, heş kəs yoxıdı. Gəl getdə çox dönə-dönə. Hər kəs öz işindədi, məşquldu yol getməğa, heş kəsin heş kəsən işi yoxdı. Qərən-quluxdu ta, o cür kərpişlərdən çəhdi-çəhdi, ordan yekəltədi ye-ri. Yekəldənnən sora kəməndi bu tərəfdə bağladı vəsayılların birinə, bir ucun bağladı qıza, qızı qabaxda salladı küçüyə on-nan sora bağladı vəsayra, özü tutdu kəməntdən o kəməndin başı içərdə təpədə zümmüllədi getdi qızın dalıca. Özü də kə-məndi belinnən açıp, o cür qoydı, qızın yapışdı əlinnən. Dus-

dar, hara gətirir? Həmun qərinin evinə ki, şumarə altı navarda eşidifsən həblə. Düz gətədi qəri nənənin qapsında qızın əlinnən yapşıp. Çaldı qərnin qapsın, qəri fikirdəydi, diyir bu oğlanın atın da mən sataceyam da. Da bu ki, gələnməz. İndi getdi ora, onu orda öldürəllər. Əhmət xan görsə doğram-dogram elyə-cəx biləsin. Qapı çalınanda qəri şəkk elədi: “Həə, qoy durum gedim görüm, bəkə gedənmiyip heç”. Qəri qapını açanda, belə baxanda gördi ay dadi-bidat, qızın da yapşıp əlinnən, Süsənbərinən bahəm gəliplər. Bu nə qəzou qədərdir? Qəri çıxdı. Qulam Heydər üzün tutdi:

– Qəri nənə, narahand olma, bax gör gətirə billəm, ya gətirə bilməm? Yadında ossa, mənə diyirdin gətirənməsən. Bu qızdı gətimişəm. Yaxcu gətimişəm.

Dedi:

– Oğul, qurban kəsəydi qəri nənə sənə, atın hazırda, zinnicanı belindədi. Qonağ olusuz mənə?

Dedi:

– Qəri nənə, yox, icazə versən mirəxəss olacayıx. Mənim atımın zəhmətini çəhdin.

O dəyqə qəri qəyitdi, həyətdə at bağlanmışdı kəməndə. Yapışdı atın dəfdərcuğunnan. Qəri nənə qapıdan çıxartdı eşiyə, atın cilovunnan yapışıp. Qəri nənə:

– Mümkün var qız onun üsdünnən minə?

Qulam Heydər dedi:

– Qəri nənə, bir kürsü olmaz, qoyasan xanımın ayağına?

Qız keşdi atın tərkinə. Səsdəndi:

– Cəvan, deməli, mən o arvatdardan, o qızlardanam kə bir sahat əlləşəcəyəm ta ata minəm. O dəyqə ki mən cəng eliyirəm bir yerdə, şikar dalıca gedirəm ki, sora gərəh mən at minəm?

Qulam Heydər belə baxanda gördi necə qız təşripdi, səkib oturubdu. Dəsdar, həmun yeydə qəri nənəynən xudafisdix elillər. Atın başın döndərdi Kişmirə. Qulam Heydər indi atı sürüp, dərvazdan çıxdı eşiyə. Qız səsdəndi:

– Bəli.

Dedi:

– Gecəni elə sürətnən at sürəsən, da ardan çıxax ha. Yanı səhər bular nə qədər gessə, bizim dalımızdan çatanmıyalar. Bilirəm səhər tapacaxlar oni, ama bu da düz danışmıyacax qorxuram atamı təhrik eliyə sənnən atamın arasına rəncidəlix sala. Bi böyüh dava sala, qoşun salalar bizim dalımızca. Amma gecə-nən aradan çıxsax bir-iki gün bu sözün üsdünnən geşsə, tapanmasalar biz də kutulax çıxa gedə. Sora bi namə yazarıx.

Bəli xanım, Qulam Heydər qəlbində nə dedi? Qıza “bəli” diyənnən sora qəlbində dedi: “Himm... bi yol cəmalın gösədisən, qılınçnan vurupsan başım yaralanıp. Bu ikinci dəfədi isdisən mən səni bu cür aparam nə qədə ömrüm var həmun sözü mənə diyəsən?” Dusdar, indi təxmini nə nədi amma bilisən. Bəli, dusdar, necə ki, ərz elədim Qulam Heydərnən Süsənbər bu dəyqə Kişmirin dərvazasınınan çıxıplar. Ama qız güya Qulam Heydəre yol nişan verir, söz örgədir, diyir:

– Qulam Heydər, atı sür sürətnən aradan çıxax, Allah eləməmiş səhər dalmızca gələllər, tutularıx beləsi.

Qulam Heydər narahand olur bu sözə qəlbində, ama qıza “bəli” diyir. Nəyinə narahand olur? Diyir: “Bu qızı mən bu cür aparram, nə qədər ömrüm var bidən-ikiyə deyəm, ordan bi dənə su ver içim deyər, bəh, danışmır ha, ucadan, yavscana deyir, deyər yadındadı atı isdədiyin qılış vurdun biləyə, ölüm qalmışdı çöldə. Bu sözü diyəcəx mənə. Ta bu qız mənim hünərimi görməsə, diyəcəx bəkə elə o qılınçnan vurduğu adamam. Da bilmıyəcəx ki, baba, onda mənim cəvannığımın o vəxtiydi, buna aşiq idim bunun cəmalın görəndə mən bihuş oldum, məni vurdi. Gərəh mən hünərim buna nişan verəm”. Qəlbində diyirdi. Deyir:

– Xanım, narahand olma əlan aradan çıxarıx. Heş kəs də bizi tuta bilməz. Atı sürdi, qıza dedi:

– Muğqayat ol, bərk yapış, yıxılarsan ha.

Qız gördü mən düzdü şikarçıyam, çox at minmişəm, ama bu cür at sürməğinnən görməmişdim. Bir-iki burux pis verdi ata, qız qorxudan gözdərin yumdı, Qulam Heydəri qucaqlamışdı. Ama o halda Qulam Heydər döndü Kişmirin dorəsinə. Dərvazədən eşix çölləmə bi dorə, iki dorə, üç dorə gecəynən Kişmirin dorəsinə dolanır. Bi zamandı şafax batdı, qız belə baxanda gördü bu dana Kişmirin İsfahan dərvazasında.

– Heydər?

– Bəli.

Dedi:

– Biz yolu azmışıx.

Dedi:

– Necə? Yoldu, gedirix da.

Dedi:

– Rəhməttiyn oğli, bu dönə biz Kişmirin dərvazasında yix, yıxdın mənim evimi, rizə-rizə məni doğrallar. Atı qov, çixax gedəh. Qəribə tələyə saldın bizi.

Burda Qulam Heydər qəlbində gülürdi: “Xanım, bə mənə diyəydin yola bələdidin da. Hey at sürmüşəm səhərə qəder”. Dedi:

– Sür-sür, aradan çıxax.

Atı döndərdi dağa tərəf. Sürətnən atı sürdü dağa tərəf gedip. Amma Qulam Heydər nəzərnə aldı, gördü bəli, gədiyin üstündə atı vəsətdə saxlasa həm gədiyin üsdünnən o tərəf görsənər, həm bu tərəf görsənər. Düz Kişmirin dərvazasını kimi gira bildix, orda mən istirahattix eləsəm buna deyərəm, yuxum gəlir yol gedənmirəm, ya məsələ namazın vaxtı keçir tərəxum eyilirəm, bi namaz qılam. Bəhanə gətirəcəm biləsində. Onda atdan piyada ollam, istirahattixnan məşqul ollam, dəərəm, gedə bilmirəm, yataram. Qız hər zaman dalımca mənim qoşun, adam gəssə məni yuxudan oyadar. Dusdar, Qulam Heydər bu nəxşəni çəkdi, atı sürətnən sürdü düz gədiyin başına, gədiyin başında atın cilovun çəhdi, atdan piyada oldi, yapışdı qızı atdan saldı yerə. Qız dedi:

– Bəli, Qulam Heydər, burda niyə düşdük?

Dedi:

– Xanım, gecəni süphə qədər yatmamışam, narahandam, bədənim tökülür iki-üş gündü həmun haldayam. Bilsən ki, qürbət vilayətdi, indi səni tapmışam bahəmix, elə bil süt gölündəyəm. Bir yannan namazın vaxdı keçir, az qalır gün çıxı bu du ha, gün yeri saralır. Bir yannan da mən istirahattıx eləməmişəm, qoy bir istirahattıg eliyim, namaz qılım onnan sora gedəx.

– Baba, sür aradan çıxax.

Dedi:

– Niyaran olma, Allahdan nə gəlipsə, o olacax.

Atı bağladı kəməndə, məşğul oldu namaz qılmağa. Süp namazda iki rükətdi da, bu altı rəkət qıldı, hərdən biy niyyət elir.

– Bə bu namaz nəmnədi?

Dedi:

– Elə üş gündü qəzəyə qalır da, sənnən ötrü narahandam.

Namazı qılannan sora əyləşdi, elə bir gərnəşdi. Qız görədi yuxu tutur biləsin, yalannan özünü yuxuluğa vurdu. O dəyqə ki, başın qoydu qızın dizin üsdünə, dedi:

Daş üsdə başın qoyma, qoy mən oturum, dizimin üsdündə yat. Adam madam da gəssə mən ayıldaram.

Dedi:

– Hən da, birdən gössən bi şey var, ayılt biləmi.

Dusdar, o dəyqə Qulam Heydər yatdı. Bəli, Qulam Heydər yatmaxdan ossun, buları Kışmirin gədiyində. İndi qəyidir Kışmiyə tərəf necə ki qız demişdi, əmoğlum yalan danışacax, indi sözə qulax veririx. Dusdar, Əhmət xan gecəni səhərə kimi otaxdadı. Ölmə diridi da. Amma səhər oldu dayələr gəldilər qapını tikkıldatdı, mən sazın üzün tikkıldadan kimi. Səsdəndilər:

– Xanım, xanım!

Gördülər xeyr, baba, cəvaf yoxdu.

– Süsənbər xanım, Süsənbər!

Qapını çaldılar, hey səsdədilər gördülər xeyr, cəvaf yoxdi. Əl atdılar qapıya, gördülər qapı bağlıdı. Səslədilər,

gördülər xeyr ayılmadı. İş o yerə çəhdi xəbər verdilər qulam-lara. De qulamlar Əhmət xanın qardaşdarına gəldilər vurdu-lar, qapının qıfılın qırdılar. Qədəm otağa qoyanda gördülər, ay dadi-bidat, otax bi haldadı, elə qatışıp bi-birinə, əmmə nə mənə vəsail var yığıflar orda bi bicaxdadı. Yeridilər vəsayillə-ri çəhdilər, gördülər orda bi xırıltı gəlir. Belə baxanda gördü-lər, bəli, Əhmət xanın qolların bağlayıflar bi dənə fərşlərdən, xəlçələrdən sərip, diyillər buna kəmənd ilə bağlıyıqlar. Nəmə-nə var yığıqlar bunun üsdünə. Bir də bi dənə ağzına dəsmal bağlıyıqlar. O halda qolların aşdılar, ağzın aşdılar bu, özün tapdı, hüşu başına gəldi. “Qardaş bu nə vəziyyətdi?”– qardaş-darı soruşdı. Əvəzin ki olara məntiqi sözün düzün deyirdi, qışqırdı onların üsdünə. Başdadı yalan danışmağa. Yalan nə-mənəydi? Dedi qardaşdarına:

– Axı bə siz hərəməzadalar, harda ölmüşdüz? Bu yekə-lixdə səsdəri bi belə vəxt aparıp. Mən qıx nəfərnən dava elə-mişəm, bə sizin xəbəryiz olmuyuf?

– Necə qıx nəfərlə?

Dedi:

– Bə şah Abbasın qıx pəhləvanı, bi də pəhləvan başcısı gəlmişdi. Qıx bir nəfər idilər. Qıxıynan dava elədim, o pəhlə-van başıynan ki, küşkünü tutmuşdum, bu yannan qolumnan yapışdılar, yıxdılar da səsim yenə çıxmadı. Əmqızımı da bil-miyəm nə üçün apardılar?

Dedilər:

– Bəli, bəs bu dal tərəf ki, nazihlənib, oranı dəlib keçib-lər. Kim apardı?

– Qıx bir dənə pəhləvan.

Xəbər verdilər kimə? Qızın dədəsinə, Cəməşid şahə. De-dilər, qəzou qədər bu cürdü şah, bax qıx dənə pəhləvan bi də-nə pəhləvan başcısının yolluyuf, belə oluf, belə oluf, belə oluf. Gəliflər bizim qardaşımızı otaxda vurufqlar, dava eliyif olarnan biz səsinə eşitməmişix. Dimişix bəkə əmqızımınan əmqızıynan bahəm otaxdadılar. Dusdar, burda qızın atası çox qəzəpləndi.

Öz qardaşoğlannarı k1, yetti qardaşdılar Əhmət xannan bəhəm. Dedi:

– Balalar, dəsdur verin qoşuna, hərəkət eliyəcəyix İsfahana tərəf. Çoxdan çox öləcəx, azdan az. Dos-dosda bu yekəlixdə iş qurmaz. Şah Abbasnan mənim dusduğum varıdı, bəs məninən dosdudu, dos-dosda qəylədaşdıx eliyəcəh. Gəlip mənə bu yekəlixdə iş qurmaxdan ötrü düz şah Abbasnan cəngi başdıyam.

İndi dusdar, dəsdur verdilər qoşuna. Qoşun amadə baş olub. Qoşun amadə olannan sora dəsdur verdilər vəsaili-cəng, hər kəs öz vəsaili-cəngin götüsün, caharbacahar sivari-nizam Kişmirin dərvazasının o cür qoşundu, çıxır gəlir. Dəsdur verrillər eşihdə meydanda qoşun amadə ossun gələ, hərəkət eliyə İsfahana tərəf. O dəyqəydi qız gədiyin üsdünnən baxırdı, dürbün əlində, belə gördü qoşun gəlir dəsdə-dəsdə, caharbachar, sanı yoxdu qoşunun qarışqa kiminiydi. Ordaydı qızın gözdəri doldu, belə baxdı gördü Qulam Heydər elə şirin yatıf, onu ayıldanmam k1. Amma bu yannan da qoşun gəlir axı, bizi gələllər burda tutallar. Ayə, nələr gələcəh başına qəlbindən geşdi. Ürəyi doluf, gözdərinnən pır-pır yaş tökülür. Dusdar, həmun yerdə Qulam Heydəri istəmədi diskindirə. Ağılr, ağıly-ağıly narin narin şernən ayıldır bilisən. Qız belə ayıldır, dusdar:

Qoşun gəldi çəp-çəp oldi,
Əlac eylər Qulam Heydər!
Yandı bağrım kabab oldi,
Əlac eylə, Qulam Heydər!

Ama eylə gözünün yaşın tökür. Göz kü dolur yaşa, düşür kirpiyin üsdə mıncıxlanır. Kirpih belə atır qabağa ki, Qulam Heydər belə yatmışdı başın qoymuşdu qızın dizinin üsdünə. Yaş tökülür tühlərinən qızın üsdünnən gedir, Qulam Heydər üzünə axır. Həmun halda yaşlardan biri dəydi Qulam Heydəre, ayıldı qızın sözlərinə qulax verir, gördü qız belə diyir:

Bu görsənən dağı-daşdı,
Allah, qoşun gəldi, həddən aşdı.

Gələnnər yetti qardaşdı,
Əlac eylə, Qulam Heydər!
Gördü belə əmoğlu Əhmət xan da gəlir olaran:
Süsənbərəm, bir yar oldum,
Sinəmnən zərnişan oldum.
El içində bədnam oldum,
(Yanı, bu cəvanı öldürəllər mən də bədnam oldum).
Əlac eylə, Qulam Heydər!

Xeyr, baba, qoşun dərya kimi mocuzir¹, aya bi nəfər neyniyə bilər? Yəni bu qoşunnan bi nəfər cəng eliyə bilər? Əlbətdə ki, heç imkanı yoxdu bu qoşunnan bi nəfər cəng eliyə bilə. Qızın qəlbinənnən bu keçirdi. Sözlər tamama yetişdi, amma həmun halda ki, Qulam Heydər gördi qız sözdərin qutarannan sora biddən ağırlı, gözünün yaşın tökür baharın buludu kimin. Yavaşca gərnəşdi, diskindi, başın qovzadı. Belə qızın üzünə baxanda, gördü yaş gözündə mıncıxlanıp. Bəli, qolunu saldı qızın boynuna, çəhdi özünə tərəf isdirdi gözünənnən öpə, qız qoymadı. Dedi:

– Qulam Heydər, neynisən?

Dedi:

– Elə o ağılıyan gözdərnə qurban kəsəydim, ağılısan? Süsənbər, mən ölmüşəm sən ağılısan? Bə niyə ağılısan?

Qız belə qorxa-qorxa qoşuna tərəf baxdı. Qoşuna tərəf baxanda, yəni Qulam Heydər bilə niyə ağılıram.

– Vallah, mən ölüm, ağlama, mən ölüm. Bilirəm nəyə ağılısan, yarım qoşun gəlip mənim dalımcən. Mən təkəm, qorxusan məni öldürələr. Mən ölüm, ağlama, mən ölüm didim axı.

Qız belə dodağın büzəndə ağladı, ama Qulam Heydər başını əydi o yaranı görsətdi:

– Bura bax, buranı sən şəmşiynən vurupsan ha. Amma o zaman vurupsan mənim huş başımnan çıxmışdı. Sənin cəmalıyn aşıqıyam, səni görmüşdüm bihuşdum, bihuş halında vu-

¹ Mocuzir – dalğalanmaq

rufsan. İndi özüm gecəni qəsdən şəhrin dorəsində dolanıp səni yubandırmışam. Azmamışdım, özüm burda yatmışam, yuxum gəlmirdi. Bax gör, sənin yanında mənim yuxum gələr? Qəsdən yatmışdım, qoşun gələ, ta görə sən analar nə cür oğul doğup. Mən səni bu cür aparsaydım ərkim yox idi. İndi burda sən əyləşəcəxsən, görəsən mən bu dədəyin qoşnuynan, bu ləşgərnən mən nə cür cəng eliyəm.

Elə ağladı, qız elə ağladı üzün tutdu Qulam Heydərə:

– Bu dəryayı-ləşkər bi belədi, bəs qoşun hammısı müsəlləh sən tək.

– Mən ölüm, ağlama, ağlama.

Ağlamaydım çıxdı qıza tərəf, dusdar, qıza bu sözdəri di-yir. Qulax ver qulax ver. Amma çün cəngidi, bu dəyqə istiyir cəng eliyə. Dusdar, “Dübeyt” havası, “Cəngi” havaynan bu sözdəri oxuram xidmətizə. Ümidvaram siz qəmgin olmuvasız ha, şat olasız, qulax ver:

Alagözdü Süsənbərim,
İndi gör, nələr eylərəm?
Atan Cəməşid şahın başına,
Gen dünyanı dar eylərəm.

Ağladı qız. Dedi:

– Xub, cəvan, billəm mənim yanımda özüyü sındırmısan.

Dedi:

– Mən ölüm ağlama, ağlama, qulax ver:

Atı gətirəm covlanə,
Sığınnam Şahı-Mərdanə.
Əlan girrəm bu meydanə,
Gör nə qiyamət eylərəm?

Dedi:

– Bura bax, bu yetti qardaşdarın biri əmoğlum da gəlip. Mən sənə dedim onu öldür, öldürmədin.

– Mən ölüm, ağlama, ağlama.

Dolandırram dağı-daşı,
Sən töhmə gözünnən yaşı.

Heydərəm, yetti qardaşı,
Gəldim tarı-mar eylərəm!

Sözlər tamama yetişir, yerdən qalxdı. At kəməntdə bağ-
lıdı, dürbünü boynunna aşdı saldı qızın boyunna.

– Xanım?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Bu dürbün döşündə olacax, bax bu daşın üsdündə out-
racaxsan, dürbünlə meydana baxacaxsan. Bu cəngi sənin xati-
rinə eliyirəm. Ondan ötrü ki, sən biləsən mən cənguçuyam
aya, pəhləvannığım var, ləyaqətim var, ya yoxdı.

Qız ağılırdı, deyir:

– Genə, cavan, mən razı deyiləm sən gedəsən. İndi bizi
bilmillər burda. Hax, aşax dərələrdə gizdənax.

Dedi:

– Gizdənax? Məgər mənə rizə-rizə doğrular, gizdən-
məm. Alam, aşkara hammısı baxa-baxa gərəh səni aparam.

Qız ağılıya-ağılıya qaldı. Amma bu on yetti parça polat
əsvabi-cəngi bədənində bağlı elədi. O nə qədər ki bağlamışdı
ata, hamısını atıb, kəmərlər, aşırmalar, polat çəhmələr, qılınş,
qalxan, əmud, şeşpər, güz, toppuz, nizə, tir, kəman, xədəng,
ox, yay – on yeddi parça nəyi ki cəngidə lazımidi, hamısını
bağlamışdı. Qıçını aşırıtdı atın üsdünə, zinnicanda qəral tutup,
atın başın döndərdi qoşuna tərəf. Axı natərazildi, dağın başın-
nan salır, gədiyin üsdünnən. O saat bir toz saldı, gədiyin ətə-
yinə yetişəndə bi dənə nərə çəhdi. O, ki nərəni çəhdi qoşun
tarbatar, səfbəsəf durmuşdı, dəsde-dəsde, qismət-qismət ləş-
gər, hər kəs öz yerində diskindi. Əlin qoydu yoldaşının çiyin-
nə bir az dabanın qovzuyup barmaxlarının üsdündə bu cur qa-
bağa tərəf baxdı. Daldakılar:” Aya, bu sənə nəməməydi?
Adamın qəlbin titrətdi, ürəyinə təkən verdi”. Baxdılar, bi dənə
yekcə cəvan, tək atdıdı dağdan atı salıp, ilan quruğu tozunun
yeri qalır dağda. Ama elə sütrətnən atı salıp meydanə tərəf,

hər kəs görsə heyran qalar bunun at sürməsinə. Qoşunun hamısı tamaşa eliyirdi. Çatdı meydana. Elə ki, meydana çatdı, özü başladı nümayiş vermağa. Nəmnə nümayişi? Əvvəl qabaxda atın döşünnən fırlıtıynan aşır bu tərəfdən yəhərin üsdünə. Bu yannan gedir atın döşünə, o yannan qalxır yəhərə. Fırlıtıynan atı çapa-çapa gedir, qarnınnan çıxır, o yannan qovzanır yəhərin üsdünə. At sallanıb gedə-gedə sağdan aşır sola, soldan aşır sağa. O vədginə at qaça-qaça atdanır yerə, daldan fırlıtıynan yəhərin altdan atın üsdünnən qovzanır, nümayiş eliyir. Onnan sora nə qədər silah vardı bədənində birbəbir silahların hamsına nümayiş verdi. Hamı da tamaşa eliyirdi. Hətta Əhmət xan, yetti qardaş hamısı tamaşa eliyirdi nümayişə. Qurtulannan sora çəhdi nizəni vırdı yerə, nizə getdi yerə, durdu nizənin yanında, üzün tutdu qoşuna tərəf. Heş bi şey demir, mübarizə isdiyirdi. Amma Cəmşid şah üzün tutdu Əhmət xana tərəf ki, öz qardaşı oğlu yettisi də burdadı.

– Əhmət xan!

– Bəli.

Dedi:

– Qardaş oğlu, bular qıx bir nəfərdir sənin deylişinnən?

Dedi:

– Bəli, əmi. Şah Abbasın qıx pəhləvanı, bi pəhləvan başçısıdır.

Dedi:

– Bular qıx bir nəfər idi?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– İnkani vərəxlə, çoxdular.

Bular şəhrə gəlir. İndi bular da elə billər ki, qoşun gətirip. Ama olardan bi nəfər gəlip. Cəng tənbatər oldu meydanda. Dedi:

– Görəh bi nəfər də bizdən gedə. Bi-iki nəfər yolluyuram meydana. Biriyiz tez atıyızı minin, onu meydanda öldürün. O ölənnən sora qəyidin gəlin, ayrısı gələr meydana.

Qardaşdar ki, bir-birinin üzünə baxanda Əhmət xan məjburlu oldu, çün öz-özünə dedi: “Gecə-gecə silahım yoxudu, indi silah var. Biləndə silahnan vurram”.

– Əmican, icazə versən, mən gedim?

Dedi:

– Oğul, əlbəttə sənin işindi da.

Əhmət xan ayrıldı qoşunnan, atın başın döndərdi meydanə-cəngə tərəf. Amma beş-on qədəm sürmüşdü orda Qulam Heydərlə əlin qovzadı səsdəndi:

– Əhmət xan, dəyan!

Çün bilirdi ki, yalan danışar. Əmqızısı demişdi, Əhmət xanın yanı Süsənbər xanım cəvan əmoğlum yalan danışacaq, onun yalanıyan bu qoşun çıxmışdı eşiyə. Üzün tutdu Əhmət xana:

– Əhmət xan!

Əhmət xan səsdəndi:

– Bəli.

Dedi:

– Əhmət xan, indi gecəki dəyil ha, ağlıyasan rəhmim gələ, biləyin ötürəm. Gecədə bi səni bi otaxda, bi mən idim, indi də bi sənən, bi mənəm. Gecə sənə silahın yoxudu, mənim varımıd. Mən də silahları çıxartdım qoydum kənara, ikimiz küşdü tutdum, mən səni yıxdım, orda təkidix, ağladın xüsus halda ötürdüm səni. Amma utanmıyırsan indi gənə mənim meydanıma gəlirsən? Da burda ötürməyəcəyəm biləyin ha. Munu diyyəm vaxtikən gəlməsən gəlmə.

Əhmət xan umud idi silahdarına, əl qılıca həmd elədi Qulam Heydərlə üsdünə. Yolun bi yerində Qulam Heydərlə çatdı muna. Qılışdar göydə bərqi-ildırım kimi çaxdı. Əl şəmşirə, elə kırışdırıdı qılıncı, əlinnən şəmşiri atdı yerə, necə tərəsinnən qoydu Əhmət xanın fırlıtyan kəsdi düz atın rükabına¹ kimi. Başın bədənindən ayırdı. Qılıncı çəkip atın başın döndərdi, onun tikələri atın üsdünnən yerə düşməmiş bu atın başını

¹ Rükab – üzəngi

döndərdi qıza tərəf. Qız dürbinnən baxırdı. Gördü, əy dadi-bidat əmoğlunu elə vurdu atın üsündə qılıcıman iki böldü, odu hana tikələri düşür. Ama Qulam Heydər yolda gəlir, düz atı sürdü qızın yanına. Atdan piyada oldu, qıznan bi əl veydi, dəysun vurdi. Dəysun vurannan sora neynədi? Burda dedi:

– Xanım, indi tamaşa elə, dübarə gedirəm meydana.

Atın başın, dusdar, döndərir meydana bax indi qardaş-darın birin öldürüf dalbadal, gör neyniyəcəx? Yettisini də, öldürəcəx ha, qoymaz biri diri qala.

Dusdar, Allahdan isdirəm həmişə şad yaşıyasız. Dağısdanı, inşallah idama verəcəyəm. Ama rüsumət aşılıxda, hər dağısdanın, hər sözün hər söhbətin, hər məclisin əvvəlində aşix gərəh bi qatar həqiqət divan oxuya. Bi qatar həqiqət divan oxuram, ama bu divanımız cümə gününə razidi sözdəri. İndi qulax ver divani-həqiqət ki, oxuyuram xidmətiyə, ümid-varam şad olasan:

Göy, həqqə qıl ibadət, bir mübarək cümə gün,
Zikr eylə, göylüyün pasın sil mübarək cümə gün.

Fəxri-aləm, ver salamın Müstafanın şəninə,
Otuz min Kəbə savabı, bul mübarək cümə gün.

Oxundu “Allahu əkbər”, verildi payi-gəda,
Boynunda fərzi olannar, olar eyləllər əda.

Olsa dağlarca günahi, əff eylər baru Xuda,
Bir kəlmə sidqinən desən dil mübarək cümə gün.

Əl götürüb mehrabıdan, geşdi minbərə imam,
Tutmuşdu ərşin mələkləri onun dörəsin tamam.

Gəl biçarə fəğir, misgün ah çəkərsən bir zaman,
Ama bi kəlməynən azad olar qul mübarəh cümə gün.

Dusdar, həqiqi-divanıdı ki, cümə günü qovul vermişdim oxuyum xidmətizə, oxudum. Bəli, dusdar, indi gedirix daisdanı Qulam Heydərdən oxuram xidmətizə. Ama dusdar, gedirix

daisdana tərəf. Həmin sər mənzili məvada sözlərmiz qalıp əlan eşidisən. Dusdar, Kişmirdən eşikdə, dağın ətəyində meydanı-cəngdi. Qulam Heydər Əhmət xannan cəng eliyir, Əhmət xanı öldürüp. Əhmət xanı öldürənnən sora atın başın döndərip Süsənbərə tərəf. O dağın üsdündəki gədihdəydi, yetirdi Süsənbərə. Atdan piyada oldu qıza əl verdi. Bax, həmin yerdə daisdanımız qalıp. Amma ta qıznan əl verdi. Dürbini qoydu gözüne, meydanə tərəf baxanda bu tərəfdən Cəmşid şah dəsdur verdi. O Əhmət xanın o bisi qardaşdarınnan birinə ki, bala, bir-bir gedin meydanə. İndi ki, o bizim sinəməzə dağ çəhdi, bira fasilə yetişməx həmin onu öldürəsiz. Əhmət xannan kiçih qardaş ati minip, on yetdi parça silah, üzün tutdu meydani-cəngə tərəf. Qulam Heydər qızdan xudafizdiy eliyip cüt təpiyin vurdi yerə, atın üsdə səvar oldi. Atın başın döndərdi meydanə, Qılış, əmut, şeşpər zidayən oldu, yetişəndə necə vurdi nizəni yerə Əhmət xanın qardaşı çıxardanmadı yerdən. O nizəni vurdi yerə bu ki, barmağınnan çıxardıp atıp göyə necə uzaxdan cidanı atanda elə bil kababı şişə taxmışdın elə geşdi ki, bu pəhlivanın bu taydan dəldi, kürəhlərinnən çıxdı. O cür atdan yıxıldı, gənə Qulam Heydər atı döndərdi qıza tərəf. Yetirəndə qıznan görüşdi. Atdan piyada oluf, baxdi meydana görđi o bisi qardaş gəlir. Dusdar, burda tul vermiyəm. Yetirsin bir-birinin dalıca öldürdi. O cür qoşun səf çəkip, çahar cütlə süvar bir-birinin dalında durup. Hammısı cəngə tamaşa elir. Burda Cəmşid şah diyir ki, meydan cəm ki tənbatəndi, gərəh bi nəfər bi nəfər girə meydanə. Odu ki, bu yetdi qardaş ölənnən sora ki, Cəmşid şahın öz qardaşı uşaxlarıydi, Cəmşid şah burda məjbur qaldı, qoşuna dedi:

– Vəzir, mən özüm gedirəm meydanə. Əgər bu mənə ehtiram elədi, işiniz olmasın, amma gördüz ki, mənim üsdümə qılış çəhdi, gəlir həml elir mənim üsdümə, mənnən də dava elyəcəh onda olar həmlə eləyin ha. Bu, bir pəhlivandı, şir kimi diryən bi şeydi. Ama mən bi dənə şaham səyasətdən ba-

şım çıxar. Onda qoymuyasız bu həmlə eliyə, gələ mənə çata, mənən cəng eliyə.

Dusdar, sözün diyip atın döndərdi meydanə tərəf. Qulam Heydər bir-birinnən baxırdı meydanə. Gördü bi nəfər gəldi meydanə. Ama qız gördi atamdı meydanə gələn. Qulam Heydər qızdan xudafizdiy eliyip:

– Xanım, xudahafiz.

Qız ağladı. Qız həmməşə bu gedəndə gülürdü. Diyirdi xoş gəldin, vəffa olasan. Ama bu dəfə gördü ağlır. Atdan piyada oldu:

– Xanım, bə niyə ağlısan? Meydandı da cəngə gələnin biri ölər, biri öldürər. Bə nəyə sən ağlısan? Bə niyə orda dəsdür vermirdün qoşun mənə tuta qılınclan vırdın, mənəim başımı yaraladın? O meydanda, çöldə, səhrada qoymuşdın tək onda ağlamırdın mənə? Amma burda meydanı karzarıdı¹, cəngimərdi-meydandi indi burda ağlısan bə?

Dedi:

– Pəhlivan, hara gedisən?

Dedi:

– Bi nəfər gəli meydanə, gedirəm onu, inşallah, öldürəm qəyidəm.

Dedi:

– Deməli, onu öldürəcəxsən?

Dedi:

– Bə neyniyəciyəm? Bə, onnan ötü ağlısan? Bə nəyin-nən ötü ağlırsan, o kimdi məyər?

Dedi:

– A pəhləvan, o mənəim atamdı, meydanə gəlir.

– Atandı?

– Bəli.

Dedi:

– Aay! Cəmşid şahdı?

¹ Karzar – döyüş meydanı

Dedi:

– Bəli.

– Ağlama, ağlama qurvan kəsəydim, evi xarab. Yəni, mənim elə mərifətim yoxdı? Səncə də yoxdı, Allah eləməsin, gedəm qəynətəmə kəm ehtiramlıx eliyəm? Burdan tamaşa elə, gör neynirəm.

Dusdar, Qulam Heydər qızdan xudafisdix eliyip atın başın döndərdi meydanə tərəf. Gəlirdi meydanin xətdinə bir az qalanda ki çatırdı meydanın, cəngin özünə, ondaydı qılıcın atdı, qalxan əmut, şeşpər, cüy, cida, xərək, ox, yay nəməənə bədənindən çıxatdı atdı yerə. Meydana varid oldi. Cəmşid şah bir qədir qalanda özün də atdan atdı yerə, indi bi yol çəhmələrin də çıxartdı, əyaxyalın, piyadə əli döşündə gəlir Cəmşid şahə tərəf. Cəmşid şah gördi, bəh-bəh-bəh-bəh! Baba, mərifət nə dolətdi, kasıplıgadi, nə yekə, xırdalıgadi, mərifət Allah tərəfinnən cəmmə insana verilə gərəh. Gördü qəribə mərifətdi oğlanmış. Xudaya, kaş elə bu olaydı mən qızımı verəydim muna. Cəmşid şah atdan piyada oldi, tutdu bunun əlinnən ki, torpağa düşürdü, qədəmnərinnən öpə, qolcadı:

– Oğlum, bura bax görüm!

– Bəli, eşidirəm.

– Adın nəmnədi?

Dedi:

– Qulamın Heydərdi. Qulam Heydər diyəllər mənə.

Dedi:

– O sənin yanında ki qıx bi nəfər pəhləvan gəlip, sən onların hansısısan?

Ehtiram elədi, ərz elədi:

– Qurban, mən təkəm mənim yanımcə pəhləvan zad gəlməyib. Mən Qulam Heydərəm ki, ümitvaram qulamlıxdə də sən qəbul eyliyəsən.

Alınnan öpdü, dedi:

– Oğul, mənə iftixardı sənin kimi iyit əgər düz desən. İndi heş kəs olmasa, bəs sən təkidin?

– Bəli. İndi mənzurun nəmnədi?

– Get mənim qızımı gəti, mən onun bi üzünü görüm.

Bi az fasilə, qəyitdi ata savar oldu. Dusdar, Süsənbəri yetirip bura, ama Cəmsid şah bi Qulam Heydəre baxdı, bi Süsənbər öz qızına baxdı, bunun da alınнан öpdü, onun da alınнан öpdü. Dusdar, burda doluxsundu, Cəmsid şahın nitqinə şər gəlir. Burda üzün tutup Qulam Heydərnən qızına nə deyir, dusdar, mən burda “Qürbəti” havasıynan oxuram, ümidvaram şad olasız:

Heş zat istəmirəm çərxi-fələkdən,
Allah, bu dünyada bir yananım olaydı.
Açıp ürək sözüm xərmən edəydim,
Ama sözdərimi bir qananım olaydı.

Ey Allah, nazım ağlar,
Əldə bəyazım ağlar.
Getsəm xan öldürür,
Getməsəm nazım ağlar.

Dusdar, hərənin bir dərdi var, heş kəsə deməz ağlar. Cəmsid şahın ovladı bi dənə bu qız idi, qalanı qardaşı uşaxlarıydı. Qulam Heydərin bu vəznin görəndə elə coşə gəlir ki, kişi tutdu biləsin. Qoşun baxır, dərə baxır, güzarə baxır. Qulam Heydərnən də qız doluxsundu. Bu sözi diyir:

Heş zad istəmirəm çərxi-fələkdən,
Bu dünyada bir yananım olaydı.
Açıp ürəh sözüm xərmən edəydim,
Ama sözdərimi bir qananım olaydı.

Dedi, qəlbində indi dərədən diyəllər, babadı da bu dünyada nəməne isdiyir. Ama belə diyir o birisi sözün:

Nə vara dilxoşam, nə də ki mala,
Nə sərvətə, nə məqama, nə pula.
Allah, o gün kü düşərəm bir yaman hala,
Başım üsdə ağlıyanım olaydı.

Ey Allah, nə qaldı?
Nə qovğadı, nə qaldı?
Fələk mənə... bağlıyıb,
Daha məndə nə qaldı?

Dusdar, Allah qəmgün eləməsin biləyin, Qulam Heydər də doluxsundu, Süsənbər də, ama vizarə ki, dorədən qoşun baxır, olar da qəmgün oldu. Allah səni qəmgün eləməsin. Cəmşid şah dübarə deyir:

Nə gecəm xoş keçir, nə də gündüzüm,
Nə qəlbim açılır, nə gülür üzüm.
Nə səbrim var, nə taqətim, nə dözüüm,
Cana yanan bir cananım olaydı da.

Qaldım yolquz¹,
Əlif yolquz, dal yolquz.
Fələk məni qarqadı,
Get qürbətdə qal yolquz.

Cəmşidəm, keçitdim ömrümün çoxun,
Çox çəkdim dünyanın varlığını, yoxun.
İkim üş olanda, uzağın yoxun,
Ama əllərimnən yapışanım olaydı.

Allah, yazə nə qaldı?
Bülbül, yazə nə qaldı?
Qələmdə nə günah var?
İnsaf yazanə qaldı.

Dusdar, söz tamama yetişir belə dönəndə gördi həm Qulam Heydər ağırlı, həm Süsənbər. Belə dönəndə üzün bu tərəfə gördü tamam dəsmal gözündə ağıllılar. Fələyin çərxi də dolanaydı. Buların ağlamağına özü narahand oldu. O dəyqə atdan piyada olup, həm bunun, həm onun alınının, ikisinin də göz-lərinnən öpür:

¹ Yolquz – yalqız, tək, tənha

– İkiniz də mənim balamsız oğul, sən mənim damadımsan, qoul verirəm qəyit Kişmirə. Hər nəmənəm sənindi, vəliyətim də sənsən.

Ehtiram elədi:

– Qurban, icazə verəsən bən də İsfahana mirəxxəs olmalıyam. İnşallah, sora xidmətizə gəllix. Mənim də özümə görə bir arzum vardı.

Qulam Heydərin o sözünə Cəmsid şah da bunun ürəyin sıxmadı, dedi:

– Oğlum, tamam ixtiyarat səndədi.

Burdan Qulam Heydər Cəmsid şahdan görüşüp, xudafizdiy elədi. Qızı çəhdi atın tərkinə. Atın başın döndərdi İsfahana tərəf. Allah hamını arzusuna yetirsin. Ta Qulam Heydər gəlir arzusuna çata. Niyə ayrılırdı Qulam Heydər burdan, dusdar? Bu barədə gərəh izah verəm xidmətizə. Xatirinizdə ossa, qavax ərz eləmişəm Qulam Heydər ki, dağın döşündə yıxıldı, yolları itirdi, başı yaralıydı vaqə gördi. Dərviş rast gəldi, o dərvişnən söbət eliyəndə didi, vaqə mənə didihlərinizi qaytar-səz İsfahanda atanı tapacaxsan onacan. Həqq, qızı indi qəytərir İsfahana, bunun da axı arzusu var, arzusuna yetişə. Bəlkə atasın tapa, atasın görə. Ananın da gözü yolda qalır, babanın da. Atanı da tapanmıyır qərbət vilayətdə, təh, yolquz, nabələt cavandı gəzir. Allah bu qızı buna qismət elədi. Mən ərz elədim sizə dusdar, Allah bu qızı buna qismət elədi. Bu qızın vəsiləsiynən qəyidir İsfahana. İndi hər ikisi atdarı miniplər, qəyidirlər İsfahana tərəf. Günə bi mənzil, teyyi mənazil, qəri mənazil¹ at sürülər İsfahana tərəf, mənzil-mənzil yolu yerillər. Allah salamattıx versin, biləyə inşallah, salamattıxnan İsfahana yetişələr. Ağə, soruşurdu da tacırlardan, rəhquzərlərdən, çobannardan olar kı yollara bələt idi. Olardan təqib elirdi yolları. O halınan gəlir İsfahana tərəf. Ama qızın qəlbinnən gəcir: “Xudaya, mən Kişmirdən dərbardan gəlirəm. Xudaya, gö-

¹ Mənazil – bir yerə getmək, məsafə

rəsən İsfahana gedəndə İsfahanda vəz nəmənədi?” Necə? Yaxı qızın nəzərinnən keçirdi, diyirdi Xudaya, Kişmirdən gəldix. Axi, mən şah qızıyam İsfahanda görəsən bunun elə dəsgahı var? Elə saxdumanı var, ya apartumanı var, ya elə mənzili var? Ya da əqəl ikimizə bir evi olsa, mənim bu çadramnan bəhəm ikimizin də zindigannıx eliyəcəyix. Bular nəzərinnən keçirdi. Ama hərdən Qulam Heydərnən söhbət eliyirdi. Diyir:

– Cəvan, bura bax görüm, indi İsfahan yaxıcıdı, ya Kişmir?

Elə bular nəzərinnən keçirdi. Qulam Heydər də qızın mənzurlarını¹ bilirdi. Bilirdi bunun qəlbi niyə dıgıl-dıgıl eliyir və mənzuruna nədi, söz mənənnən niyə soruşur. Diyirdi:

– Xanım, inşallah, görəcəxsən eşitməxlix hardan görməxliğin bərabəri olar? Ta özün görməsən mən nə qədə desəm, inanmıyacaxsan. Xanım, İsfahan ismi cahan, olmasa Azərbaycan. Xanım, İsfahan dünyanın yarısıdı. İnşallah, gedəcəyix görəcəhsən.

Dusdar, mənzilbəmənzil yol gəlillər. Ey səbirmən o yerlər ki, bulax başıdı, otdu, suludi, sayəlidi, keçinməlididi, abuhavası xoşdu olar da istirahattıg elillər. Ama dusdar, o cur gəlillər. Qulam Heydər gördü, bəli, İsfahanın gədiynə yetişdix. Dürbünü qoydu gözünə bi şəhrə dikkətnən tamaşa elədi. Bi dənə dürbini verdi qıza dedi:

– Xanım, bax gör İsfahan buradı. Aya, Kişmir yaxıcıdı, ya İsfahan?

Qız bir dürbünənnən İsfahana baxdı. Dusdar, bu cür kü, mən buları İsfahana yetirdim bular atnan gəlip ha, nəin ki, ayrı bi vəsiləynən. Bu tezlixdə yetişmiyiylər, mən söhbətə tül vermədim, tezlixnən yetirdim. O cur qız da bi İsfahanın vəzninə bir-birinnən baxdı, gördü, baba, İsfahan elə doğrudan misli-cahandı. Varid olacaxlar İsfahana, ama gəlillər gədihdən aşıplar. Qulam Heydər fikr elədi, bunu hara aparım? Dedi, hammıdan qabax bunu aparım Dərbar bağına. O yer ki Dərbar

¹ Mənzur – nəzər, fikir

bağdı, gülüsdən bağdı diyəllər, aparım oraya. Əvvəldə oranı görsün, bu qız bilsin ki, İsfahan nə cür qəşəng bi yerdə. Dərdar, dərvəzdar eşikdəydi. Vəxtində atdarnan yetirdilər Dərbar bağının qapısına. Dedi:

– Xanım, bura gedəcəyix.

Təsədüfən bağın qapısı açıldı, amma varid olmaq qədərgəndi da özgəyə. Atdardan piyada oldular, varid oldular bağın xiyabanına. Bağın xiyabanında atdarın dəsdəsi, qulları da bi qədir gəldilər. Orda bağladı atdarı Qulam Heydər kəməndə, indi ikisi əl-ələ verip. Bağ, nə bağ! Ağasdar gedip düz fələyə çəkilib, bağ elə bil bi dənə düz behiştin özüdi. Yəni, adam bu xiyabannan geşsə o xiyabana itər, bilməz o xiyabannar yanındadı. Dərdar, suxənbəlliği¹ burda çoxdi. İstəmirəm tül verəm, bağın tərifatına geçəm, vəxtinizi tuta nəvarda. Ama burda bula-
ra kim rasd gələcəx və kimə ras gələcəx? Bağın bağbanı var.

Hansı bağın bağbanısan, gülüsən, gülüsən?

Qız dərdindən mən ölürəm bülüsən, anla.

Yar eşqində bən ağılıram, gülüsən, gülüsən.

İsdirəm ki, bir gələsən gülşanə, əmman!

İsdirəm ki, bir gələsən gülşanə, əmman!

Öldüm, bitdim, əridim ax, kül oldum, əmman!

Qız, sənin eşqindən vallah, baidim əmman!

Diyarbəkriñ ətrafında bağlar var, bağlar var.

Dügünlənmiş bu sinəmdə dağlar var, aman!

Sən gedirsən, mənəim başqa kimim var, kimim var?

İsdirəm ki, bir gələsən bizdə, əmman!

Öldüm, bitdim, əridim ax, kül oldum, əmman!

Qız, sənin eşqindən vallah, baidim əmman!

Diyarbəkriñ bağlarında üzüm var, üzüm var.

Sən bilirsən mənəim səndə gözüm var, əmman!

¹ Suxənbəlliğ – hekayəti, söz-söhbəti

Gedən getmə, sənə başqa sözümlə var, sözümlə var.
İstirəm ki, bir gələsən gülşanə, əmman!

Öldüm, bitdim, əridim ax, kül oldum, əmman!
Qız, sənə eşqindən vallah, baidim əmman!

Dusdar, Qulam Heydər bu dəyqə Süsənbərnən Dərbar bağında, Gülşan bağında qədəmlər vurur, kimə ras gəlir? Bir Qulamdi, həm baqbandi, həmi də bi istirap, bizim dilimiz bu cür bir adamlara təlxəh diyəllər, yekə məclisdərdə ki, gələllər coş diyəllər, gülməli söz diyəllər, oyun çıxarallar. O məclisdə bi şaddıx yaradallar, orda oturanlar hamısı şad olar. O cür demə bu qulam özü bir cür qəpqrədi kömür kimindi. Hərdən münü isdəllər dərbəra, günü var – ayda bir gün, ya cümədə bi gün, gedər orda gülməli söz diyə, oyun çıxarar dərbəri güldürər. Həman bağda baqıbandı. Bular çay, havızın başına az qalırdı qulam üsdən saxdımanın baxır. Bağda iki nəfər qədəmlər vurur. Axı, büyük bağa kim gələcəydi? Üsdən düşdü, qaça-qaça gəldi sürətinən gəldi, belə çatanda göz sataşdı Qulam Heydərə. Dusdar, Qulam Heydəri tanırsən? Bəli, Qulam Heydər rəyisi-qulamı dərbardı. Bu da kə həmməşə gələrdi bərnəmə icra elərdi, cəmaatı güldürərdi, bunnan tanış olmuşdi. Diqqətnən Qulam Heydərin üzünə baxdı, gördü, əyy dadı-bidat, bu cəvan həmin rəyisi-qulamı ki, qırq qulamı öldürüb, qaçaxdı. Salam verdi.

Qulam:

– Bəli.

Dedi:

– Qulam, bala, mənə tanısan?

Belə dili tutar-tutmaz ehtiram elədi. Dedi:

– Hə, qulam. Bəli.

Dedi:

– Oğul, qulam mənə gedib salamımı Şah Abbasa yetirə biləsən ki, diyəsən həmin rəyisi-qulamın gəlip.

Elə beləyə baxanda qız, yanı Kışmır şahının qızı Süsənbər keşdi Qulam Heydərin qabağına. Ta qız keçəndə qabağa qu-

lamın gözü sataşdı qıza. Qız çox gözəl bir qız idi. Ta Qulamın gözü qıza sataşanda Qulam az qaldı bihuş ola, huşu başınnan çıxırdı. Bilmədi ki, gözün çəkənmədi qızdan. Qulam Heydərdən utanırdı, dal-dalı getdi ki, qaçırdı dərbərə xəbər verə, dalı üsdə şappıltyınan getdi çərhəvizə. Ağ, qulam az qalır boğula. Qulam Heydər əlin uzatdı həmin qərə qulamı çərhəvizdən çıxatdı qoydu eşiye. Bə niyə belə? Dili tutar tutmaz, qurban, getdi qızdan gözün çəhdi, qaşdı. O suyunan, o yaşınan, o libasnan, dusdar, varid oldi İsfahanda şah Abbasın dərbərinə. Niyə qoyurdular, çün bu gələrdi dərbərdə hərdən bu cür oynnar çıxarardı, camahatı güldürərdi, azdıdı. Varid oldu dərbərə. Dərbər də əmədəydi, indi nəməinə bərəsində nə söhbət eliyirdilər işmiz yox, qulam girdi düz şah Abbasın bərəbərində ehtiram elədi:

– Qibleyi-aləm, ərzim var.

Şah Abbas bir qulama baxdı, dedi:

– Qulam, bu yaşnan, bu suyunan, bu qılıx gəlifsən?

– Qurban, ərzim var.

– Vacib bilərsən, sözün nəmnə?

Ərz elədi:

– Qibleyi-aləm, sənin bi tarix bunnan qabax bi rəyisi-qulamın vardı, Qulam Heydər adında.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Qulamı öldürüf qaşmışdı.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Gedif behiştə. Behişdin bi dənə hurilərinnən gətirip. İndi ikisi bu dəyqə bahəm bağdadılar. Mən o behişt hurisin gördüm, huşum başımnan çıxdı, yıxıldım. Qaşmışam sənə xəbər verəm.

Dusdar, ta bu sözü Şah Abbas eşidəndə o dəyqə dəsdür verdi, bir ara fasilə dedi, xanımlardan o qızı gətsin və callat-

dardan da Qulam Heydəri gətsin. İsdəmirəm burda tul verəm söhbətə. O qədir çəhmədi Qulam Heydərinən qızı tutdular gətdilər. Qulam Heydərnən ki, qız qədəm vururdi xanımlardan qızı tutdular, callatdardan da Qulam Heydəri. Bahəm gətdilər, onu apardılar xanımlar içinə. Qulam Heydəri gətdilər dərbərə. Şah Abbas gördü, bəli, həmun qulamdı ki, qıx Qulamı öldürüp qaçaxdı. Ay dadi-bidat, üzün tutdu Qulam Heydərə, Şah Abbas qəzəbinən dedi:

– Oğlan, sən bilmirdin məyər dolət doşanı arabaynan tutar?

Dusdar, bu bi türkcə məsəldi, zərbi məsəldi eşidirsən. Bunun fəlsəfəsi var, gənə geşmiyəx fəlsəfəyə. Yəni, o qədir dovşanı qovallar, doşan pənəh gətirər arabaya, umut bilər oranı ha. Sən bilmirdin məyər dolət doşanı arabaynan tutar? Hara qaçacaydın? Qulamı öldürmüşdün. Hara getmişdin, niyə gəldin? Bu kimdi gətiripsən, nə qılığ oldu gəldin? Burda Qulam Heydər ehtiram elədi, gözlər doldu. Ərz elədi:

– Qibleyi-aləm, icazə verisən xidmətiyə ərzim var.

– De görüm, sözün nəmnədi?

Dusdar, “Qars” havasıynan nə diyir, mən ərz eliyirəm əziz eşidən dostların sağlığına:

Bir ərzim var mənim, qibleyi-aləmə,
Şahım, məni dərdə salan bir qızdı.
Sənin bəhsin düşüb küllü aləmə,
Şahım, məni dərdə salan bir qızdı.

Dedi:

– Kimin qızıdı? Haralıdı?

Ərz eliyir:

Gözəl desən, gözəllərin gözüdi,
Yanmış ürək kababıdı, közüdi.
Xəbər alsan, bi qralın¹ qızıdı,
Şahım, məni dərdə salan bir qızdı.

Dedi:

¹ Qral – kral, şah

– Oğlum, sözün tamam elə, yaxşı gəlifsən verim səni or-
da dara çəhsinnər.

Ama Qulam Heydər axır sözün deyir:

Qul Heydəri salma sən yanar ota,
Şahlar şahı özü veripdi buta.
Mən sənə qul olum, sən mənə ata
Şahım, məni dərdə salan bir qızdı.

Dəsdür verdi, götürün buni. Dəsdər, götdülər Qulam
Heydəri bağızdaşqahda saxlıytdar. Dedi:

– Vəzir.

– Bəli.

Dedi:

– Vəzir, o qızı gətirin görüm bidən mənim dəsdrımın bi-
rinin qızı olar. Gedər mənim adımı verər. O qızı tolar gətirər,
mənim dünyada abırım gedər. Qızı gətirin onnan söz soruşax.

Qulam Heydəri götürüblər bağızdaşqaha¹. Dedi:

– Oğlum, bu qızdan əl çəh. Necə şahlarşahı mənə buta
verip, kimin qızdı tovluyup gətiripsən? Səni azad eyliyax.

Qulam Heydər gözdər doldu, ehtiram eylədi:

– Qibleyi-aləm, boynumu da vursaz vurarsuz.

O dəyqə onu apardılar bazıdəjqaha, qızı gətdilər. Süsən-
bəri pərdənin dalınnan gətiriplər ordan şah Abbas danışdırır.
Ehtiram elədi, salam verdi:

– Qızım?

Ehtiram elədi:

– Bəli.

– Qızım, kimin qızısan? Adın nədi? Bu mənim adımı
verip səni toluyuf gətirip? Bu qatildi, mənim qıx qulamımı öl-
dürüp. Mənim heş zadım dəyil. De, görüm. Bu kimdi bi dənə
heş zat yox gədaydı, heş bi şeyi yoxdu, yoxsul bi oğlandı. De
görüm, səni toyluyup, kimin qızısan? Hardan gəlifsən?

¹ Bağızdaşqaha – dustaq, türmə

Qız ağlıya-ağlıya əlin atdı yasəmən tellərə, ərz elədi qibleyi-aləm, vacib biləsən ərzim var. Üzün tutur şah Abbasa tərəf nə diyir? Mən ərz eliyim əziz eşidən dusdarın sağlığına, belə diyir dusdar:

Bir ərzim var mənim İran şahına,
Özüm sövüf, bir cəvanə gəlmişəm.
Gəday da olsa, yoxsul da olsa,
Rəhmin gəlsin ürəgimin ahına,
Özüm sövüf, bir cəvana gəlmişəm.

Ay dadi-bidad! Şah Abbas gördü elə bil bu oğlan diyən düz oldu, şahlar şahı özü veripdi puta.

– Qızım, səni ehtiramnan, cəlalnan, dəsgahnan, qoşunnan yolluyum ataya, kimsən?

– Ərz eliyim, qibleyi-aləm.

Səhər-səhər çıxan dan ulduzuyam,
Aşıxların söhbətiyəm, saziyam.
Xəbər alsan, Cəmşid şahın qızıyam,
Qibleyi-aləm, özüm sövüf, bir cəvanə gəlmişəm.

Ay dadi-bidat! Gördü Cəmşid şahnan mən qardaşdığam, gedip bunu tovluyup.

Dedi:

– Qızım, qurban kəsəyin, o cür atdıynan, qoşunnan göndərim səni atayın xidmətinə. Səni tovluyup.

Ehtiram elədi:

– Qibleyi-aləm, ərzim var. Tovlamıyıp, özüm səvmişəm.

İgid olan doğru yolları tuta,
Kamil ovçu olan bərədə yatar.
Mən sənə qız olum, sən mənə ata,
Qibleyi-aləm, özüm sövüf bir cəvanə gəlmişəm.

Dusdar, söz tamam yetişdi. Burda bi yol Şah Abbas gör-di olmadı. Mən isdirdim onu öldütdürəm, munu da yolluyam atasına. Aya, qoy görəh qız bi belə bu cəvani isdir? Hazırdı? Yanı, ölə bu cəvana bi şey olmuya. Qoy görəh o oğlan da bu cəvanı isdir? Dedi:

– Vəzir!

Didi:

– Bəli.

Dedi:

– Vəzir, meydana təxləri¹ qoy, dar ağacın qurdur! O cəvanı bir imtaan eyləx.

Dusdar, təxləri qurdular meydana, dar ağacın qurdurdular. Qulam Heydəri gətdilər dar ağacının altına. Callatdar, nizədallar, ox tutannar dərəsindədi. Dar ağacının dərəsində vəzir gəlir, Qulam Heydəri danışdıra. Yetirdi Qulam Heydərin bərabərinə, tamam callatdar vəziri görəndə dalı-dalı getdi, eh-diram elədilər. Üzün tutdu Qulam Heydəre:

– Bala, bi-küş dənə söz soşurəm sənnən, cəvaf ver mənə.

Ehtiram elədi:

– Bəli, ağa, əmr elə!

Dedi:

– Oğlum, bura bax görüm, bu qızı əl çəkəsən, bu qızdan ötürəx gedə. Səni öldürməyəx, azad eliyəx. Buna sözün nəm-nədi? Qoxma ha, callatdar görəsən mənən qoxdu, çəkildi dala. Sənə bi söz dimədi. Mən eliyə billəm səni azad eliyəm.

Dusdar, Qulam Heydər dar ağacın altında gözdər doldu. Qollar bağlı üzün tutup, alı verdi xan-vəzirə. Dərə də tamaşa eliyir, Şah Abbas da təxdən baxırdı. Nə diyir, mən ərz eliyim əziz eşidən dusdarın sağlığına. Belə cəvaf verir Qulam Heydər:

Çəkilin dalı callatdar,

Mən bu meydannan qaşmanam.

(Ox tutupsuz, nizə tutupsuz mənim üsdümə.

Məni vəzir danışdırır, axı qaçanam mən?)

Qənim mövlam qanat versə,

Namət dəyiləm, uşmanam.

Dusdar, vəzir ki, gözünü ağatdı callatdara, callatdar yetdi qədəm dalıya getdi. Üzün tutdu ona:

¹ Təxlər – taxta, dirək

– Oğlum, mənə bax, narahand olma callatdar da getdi dalı. Xub, qurban, sözün nəmnədi?

Dedi:

– Oğlum, belə bu qızdan əl çək, yanı bu qızdan sərfinəzər elə, ötürəx gessin atasının yanına. Səni də öldürmiyəx, azad eliyəx. O cür kü, günahkarsan, qıx qulam öldürüfsən əff eliyəx biləyin.

Ağladı, gözdəri doldu. Ay dadi-bidad! Dedi:

Əndim gəldim dağı-düzdən,

Ölsəm dönməm ala gözdən.

Əlatəş yansam süzdən,

Əcəl badəsin işmərəm.

Dedi:

– Oğul, əcəl badəsin isdisən işmiyəsən, bəs bu qızdan əl çəh da! Ötürəx, çıx get da. Bu qızı sənə vermiyəx, işin olmasın.

Ağladı:

Hay almışam ərənnərdən,

O damadı-peyğəmbərdən.

Mən Heydərəm, Süsəmbərdən

Öldürsələr də geşmərəm.

Dusdar, o sözdər qurtulannan sora Şah Abbas baxırdı, vəzir qəyitdi ehtiram elədi, dedi:

– Ölümünə hazırıdı, qızdan əl çəhmir. Ama çün qatıldı, biz bunu gərəy öldürəx. Yeri, onun yəni haralıdı, kimdi, kimin oğlıdı, hardan gəlif biz buları bunnan soruşmamışıx. Soruş pərvəndə bağla, ta dəsdu verəx boynun vursunnar.

Dusdar, vəzir dübarə qəyidir. Şah Abbas təxt üsdən, vüzarə tamam, cəmahət tamaşa elir. Vəzir dübarə Qulam Heydərən söz soruşur. Üzün tutdu:

– Oğlum?

– Bəli.

Dedi:

– Oğlum, indi sən qızdan keşmiyəcəxsən?

Dedi:

– Xeyr, ölümə hazıram. Öldürsəz də xuşdu mənə. Xub, mənə şah öldütdürür, şahın ki əmrinnən çıxmaq olmaz, xub.

Əziz və mühtərəm eşidən dusdar, salam ərz eliyirəm xidmətə. Dusdar, Allahdan isdirəm həmişə şad yaşıyasız. Ömür boyu şaddıxnan yaşıyasız, inşallah. Amma bir divan oxuyum biləyzə, bu divanı bi nəzərə hətta mənən də eşitməyifsiz, qulax verin:

Çox dərindən əlacı, dusdar, bu dünyədə puldu, pul.
İnsanın yaman günündə keçən dadə puldu, pul.

Birini dardan qutaran, birini şah eyliyən,
Birini nahəqq tovsuran o cəlladə puldu, pul.

Dusdar, həqiqətdən mərifətdən, islamiyyətdən, hurufatdan o qədər oxumuşux hesaba gəlməz. Bu divanın da əvvəlində, yanı bu daisdanımızın axır şumarəsində matdiyatdan oxudum, ha... Pul.

Hər kəsin ki, pulu olsa, dayıma artar ərzisi.
Ama yoxsul biçarənin ahu zar olar işi.
Kim görübdü bu dünyada sultan olsun dərvişi?
Dusdar, inanın bu sözə hər şəhzadə puldu, pul.

Cibində pulu olmasan, hər nədən biganəsən,
(Əyər pul Əflatın olsa, nə düz danışmada olsa,
diyəllər divanəsən)

Kimsə gəlməz dadə əgər od tutasan, yanasan,
Qohum-qardaş, dosdu-düşman diyim sadə puldu, pul.

Ey cəvannar, nə səbəpdən yad oldu yarin sənin,
Ölup gedənnərdi sənən, ha olsaydı varın sənin.
Çünki yoxsulsan eşitməz kimsə havarın sənini,
Sərgərdan səni gəzdirən bu səhradə puldu, pul.

Dusdar, çox fikir eləməyin ha! Ama təcnis oxuram, nə gözəldi:

Gözəl təcın etdin, gözəl xavəri,
Gözəl çəkdi, qaldun gözəl üzə sən.
Gözəl qəmər kimin, gözəl gəl bəri,
Gözəl qulvər atdan gözəl üzəsən.

Kiminə çalındı gözəl qələmi,
Gözəl qüdrətdən gözəl qələmi.
Gözəl barmaqların gözəl qələmi,
Dünya durasan elə gözəl üzə sən.

Lalələr açılıb gözəl bağında,
Gözəl bi çağında, gözəl bağında.
Gözəlim, gəl əylən gözəl bağında,
Gözəl qonçaları gözəl düzəsən.

İndi geşdik dusdar, daisdanımıza tərəf. Qulam Heydər İs-fahanda dar ağacın altında qabaxda, nizədarlar dalda. Ama Qulam Heydərdən sarı vəzir kəsib yanın söz soruşa biləsinnən. Bu oğlan oturub, olar ki, sən bu qızdan əl çəkəsən, ya bu qızı verəsən bizə, imtahan eyilir, dusdar. Qulam Heydərin gözdəri dolur, əlbət də dilcəvabı diyirəm, oxumuram. Belə cəvaf verdi:

– Çəklin dalı, callatdar. Mən bu meydannan qaşmaram, namət dəyiləm. Öldürüsüz, öldürün.

– Olan, sözün nəmnədi, niyə əl çəhmisən bunnan?

Dedi:

Pay almışam ərənlərdən,
O bafalı peyğəmbərdən.
Mən Heydərəm, Süsənbərdən,
Öldürsəz də keşməmə.

Eşidin ki, Qulam Heydər dar ağacın altındadı. Amma nə atasın tanıır, nə atası bunu tanıır. Bu halda gətiriplər callatdar, dar ağacın altındadı Qulam Heydər. Və deyir, dusdar, dübarə Qulam Heydərdən soruşdu:

– İndi ki, bu qızdan əl çəhmədin, bəs sözümə qulax ver.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Bura bax görüm, sən niyə düşüfsən çöllərə? Cəvan vaxtında biyabannarda neynirsən? Oğul, sən haralısan? Kimin oğlusan, adın nəmənədi?

Bunu diyəndə Qulam Heydər in gözdəri doldu, az qaldı bağı çatdıya. Üzün tutub nə diyir? Mən Qulam Heydəri oxuyam sözdəri, dar ağacının altında dübarə nə oxur, oxuram. Tamam ellərimizin sağlığına, şad olsun. Belə diyir bax:

Nə müddətdi yad ellərdə,
Yalqız gəzirəm sərbəsər.
Ey ahuya zəmin olan,
Özün mənə eylə nəzər.

Qulam Heydər dedi, gözdər doldu. Gözdər dolanda diq-qətnən baxırdı vəzir, özün saxlıyanmadı, baho, gör nitqin hara bağladı? Qulam Heydər dübarə diyir:

Allah, çəkirləm dəre indi,
Axı yetişən yox yare indi.
Gör kişilik harə endi?
Pərvərdigara yalvarginan dadə yetər.

Vəzir in gözdəri doldu, dəsmalı basdı gözünə. Da Qulam Heydəri danışdıranmadı. Gördü, xudaya, bu sıtqın haraları bağladı? Dedi, dübarə:

Bir dərdə oldum mübtəla,
Tanışım yox, çarə qıla.
Ey Hüseyn, şahı-Kərbəla,
Sənsiz sağalmaz yarələr.
Məgər sən mənim yaramı sağaldarsan?
Sinədən çəkərəm ahı,
Kömək ol Şahların şahı.
Ey Nəcəfin padişahı,
Səni səslir Qulam Heydər.

Dusdar, bu anda vəzir Qulam Heydəri dar ağacının altında qoydu. Dəsmal gözündə ağıla-ağıla rəşt olup, düz üzünü tutdu dərbəra. Dərbarın həyətidə, meydanda Qulam Heydər

ri dara çəkiplər. Vəxtində yetirdi dərbara, Şah Abbasın bərabərində ehtiram elədi. Şah Abbas belə baxanda gördi, baba, vəziri ağlır. Dedi:

– Vəzir, nə olub?

Vəzir ağlıya-ağlıya ərz elədi:

– Qurban, baba, o cavan belə bir sözdər diyir ki, mən ağlamışam. Başımda tüklərim qovzanıp göyə. Sən icazə ver-sən, onu gətirim sənin xidmətiyə. Onu burda bi danışdırax, onun atasınnan, babasınnan yanı bi nəcəətindən yazax, onnan sora gənə öldürməli olsa, dəstur ver, öldürək. Qorxuram qəzə-bin tuta, sora pəşimançılığın çəkəm. Mən vəzirəm, vəzifəmdə bu sözdəri xidmətiyə eliyəm.

Yəndi meydanə, Qulam Heydərin qolunna yapışdı, bə-həm çıxdılar dərbara. Dərbarda pərdə çəkilib, pərdənin o tayın-da Qulam Heydəri əyləşdirdi səndəlin üsündə. Yavaşca dedi:

– Oğul!

– Bəli.

Dedi:

– Mənə bax, gör nəmnə diyirəm sənə. Mən diyən sözdə-rə cavaf ver.

Qulam Heydər dedi:

– Bəli, olar.

Dedi:

– O zaman kı səni İsfahanda gördük, sən həyətin qapsın-da səkit oturmuşdun. Ordan gətdik səni, xülasə dərbara qulam elədik. Mən buni biliyəm. Sənin istədik ki, cəddi, vətəniy so-ruşax, sən ağladın. Hətdə oxudun, xoşumuz gəliydi, hətta indi mən sənin gözüyə baxanda gözdəriyin məhəbbəti dolur mə-nim qulağıma. Odu ki, mənim canıma sənin məhəbbətin dü-şüp, qatışıb qanıma, keçə bilmirəm. Bura bax görüm sən niyə nəcabin, nəslin bizə demisən?

Qulam Heydərin gözdəri doldu. Dedi:

– Qurban, nə vax soruşduz, mən deməmişəm?

Dedi:

– O zaman soruşdux, axı ağladın. İndi olar k1, tək müşə-xəssatını mənə diyəsən?

Qulam Heydər dedi:

– Yanı nədi?

Dedi:

– Belə öz adın nəmnədi, dədənin adı nəmnədi, babayın adı nəmnədi, nənəyin adın nəmnədi? Oğul, haralısan? Niyə düşüfsən çöllərə? Mərami-mənzilin nədi? Bə buları niyə demisən, oğul?

Qulam Heydər ordaydı gözdərinnən pır-pır yaş keşdi.
Dedi:

– İcazə verisən, ərz eliyim?

Dedi:

– Olar, buları soruşurux sənnən da.

Dusdar, Qulam Heydər dubarə bu sözdəri diyir. Ərz eliyim tamam eşidən dusdarın sağlığına. Pərdənin dalınnan, yanı ara pərdədi Şah Abbas isdədi qulax verirdi:

Məcnun tək qurban, çöllərə

Salıpdı cananım mənim.

Pərvanə tək eşq odunda

Yanır şirin canım mənim.

Dedi:

– Onu bilirik da sən Kişmir şahın qızını gətirifsən, adı Süsənbər, Cəmşid şahın qızı onu bilirix. Bə sənin özün müşəxxəsət¹ soruşuruq, axı.

Dedi, ərz eliyim:

Gözü yolda qalır anam,

Az qalır ot tutam yanam.

Məni burda görsə atam

Qoymaz axa qanım mənim.

– Oğul, elə danışax indi atan kimdi?

– Ərz eliyim, qurban, ərz eliyim atamın adını.

¹ Müşəxxəsət – Kim olduğunu, şəxsiyyətini

Ama, dusdar, atasının adın da desəydi gənə bular bilmirdi. Bəli, dusdar, çox həssas yerdədi daisdanımız. Bilisiz nə oğul dədəni tanır, nə dədə oğulu tanır. Bu halda vəzirin bədəni titrətmədən: “Ey xudaya, bu cəvan biden özgö olmaz”. Belə narahatdı. Ama həmin yerə yetirmişix, diyirdi o atayın adın de, atayın adı nəmənədi? Qulam Heydər dübarə diyir:

Abbasdı atamın adı,
Şahi-Mərdandı imdadı.
Tapa bilmirəm hardadı,
Qadirdi sübhanım mənim.

İnşallah, taparam qadır Allah köməhləx edər. Burda vəzir belə bir diksinən kimin oldu:

– Oğlum, bura bax görüm. Bə sənin yerin haradı, haralısan? Atayın adı Abbasdı? Bura bax görüm, oğul, sənin məsləkin nəmənədi? Kişi əsəl müsəlmənsən, islamsən, ya ayrı məsləkdəsən?

Qulam Heydərən gözü dola-dola diyir, ərz eliyim.

Əli, damadı-peyğəmbər,
Hər məkanda mənə rəhbər.
Adımdı Qulami Heydər,
Urmudu məkanım mənim.

Ta bu sözü diyəndə vəzir gördü ki, baba, eylə bir axtardığımı tapıram. Düz eylə bil mən diyən adamdı, nəzərim yaxıcu olup. Geşdi döndü gəldi şah Abbasın yanına ərz elədi:

– Qibleyi-ələm, cəsəret elə əvvəldən onun gözləri mənim canıma məhəbbət salıp.

– Bura bax görüm!

– Elə bil bu mən diyənə daldı, canım, bizim öz adamımızdı.

Şah Abbas didi:

– Vəzir, geş əğilli bunun babasının adın, nənəsinin adın, məkanın, nəjadın düz ağıllı soruş bi dəqiq işarət desin görək kimdi, kimlərdəndi. Əsli, məsəbi kimlərə yetişir?

Dusdar, vəzir keçir. Amma şah Abbas burda dəqiq qulax verdi Qulam Heydərin sözlərinə. Nə cür soruşur vəzir? Vəzir dedi:

– Oğul bura bax görüm!

– Bəli.

Dedi:

– Bax mən nə qədə sənnən soruşmuşam təkmil demiyif-sən. Bi bax, oğul! Nədi?

– Özün adın nəmnədi? Bir. Dədəyin adı nəmnədi? İki. Nənəyin adı nəmnədi? Üç. Babayın adı nəmnədi? Dört. Oğul, yerin haradı, ordakı sakinsən? Beş. Oğul, niyə düşüfsən çöllərə, nə axtarısən? Nədən ötrü gəlifsən? Altı. Bənaməni başdan söhbət elə, de mən.

Qulam Heydər burda hay-haynan bir ağladı. Niyə? Burda roşən deyənmirdi ki, mənim atam anamı alıp qıx gün qalıp çıxıp gedip. Bunu utanırdı diyə. Ama üzün tutdu, dedi:

– Ey qurban, icazə versən ərz eliyim.

Dusdar, belə diyir bax:

Bir ərzim var mənim qibleyi-aləm,
Mənim burda sizdən qeyr-əz nəyim var?
Sənin bəhsin düşüf küllü aləmə,
Mənim burda sizdən qeyr-əz nəyim var?

Vəzir dedi:

– Oğul, qəbulumdu. Əvvəldən elə bizim sənə məhəbbətimiz, əlaqəmiz var. Axı, bizdən sora sənin öz müşəxxəsətin ərz elə!

Sıtqınan çağır ram ya Şahı-Mərdan,
Heş kəs olmaz dərgahınnan begüman.
Vətənim Urmudu, yerim Şəlməkan,
(Bu bəndin o üstündə dağın arasında bi kəntdi Şəlməkan)
Anamın atası bir Piranım var.

Ta Qulam Heydər Piran diyəndə elə bil vəziri ıldırım vurdu. Fırıldadı otdu yerə, hay-haynan ağladı. Səsin qatdı Qulam Heydərin səsinə. Burda Şah Abbas əlin atdı pərdəyə,

xırrr, pərdəni çəhdi. Pərdə çəkiləndə gözü sataşdı Qulam Heydərə. Ta Qulam Heydər in gözlərinə ki dikkətnən baxırdı, burda qəşəng şer diyip şayir:

Diyir, yaman qonşu kömək olmaz yan çəkər,
Aşnasın göz tanyar, qan çəkər.
Dərd artırır, ağrıları can çəkər,
Nə dodax, nə dəhan, dil çəkə bilməz.

Ta Qulam Heydər in gözlərinə şah Abbasın gözü sataşanda Şah Abbas elə dondu otdu bu təxdə. Ay dadı-bidat, elə məhəbbət dəydi Şah Abbasa, elə bil bunun canına əsər eylədi. Bir oxudu dəydi bunun canına canından geşdi qatışdı dammarlarında qanına, daha bunu ayırmaq olmaz. Vəzir durdu əyəxdə oldu, dedi:

– De görüm, de görüm daha nəyin var? Bura bax görüm!

Şah Abbasın dodaxları titriyirdi. Dedi:

– Vəzir, soruş gör əmanəti, nişanəsi, yadigarı?

Bazubət yadına düşmüş Şah Abbasın ki, axı mən nişanə vermişdim xanıma ondaydı. Vəzir soruşdu:

– Heş sən in atannan nişanə, yadigar, əlamət?

Qulam Heydər hay-haynan ağladı:

– Ərz eliyim, ərz eliyim, qurban!

Heydər in gözünən tökdüz qan-yaşı,

Yanında bulunmur yarı, yoldaşı.

Atam İsfahanda bir tacırbaşı,

Atamnan nişanə bir heykalım var.

Dusdar, heykal nişanadı, bazubətdi, qızılıdı. Qulam Heydər in sağ qolundadı. Necə Şah Abbas bir yerdən qaxdı belə baxırdı Qulam Heydər in üzünə. Bədən nanə yarpağı kimi əsirdi. Qulam Heydər in, əlini atdı sağ qolunu çırmaladı. Belə üsdə yetirəndə çəhdi kotunun qolun cırdı. Belə baxanda bazubət Şah Abbas adına qızıldan Qulam Heydər in qolunda vəzir in gözünə görsəndi. Belə qolunu əydi Şah Abbasa tərəf tək Şah Abbasın gözü Qulam Heydər in qolunda həmin bazubət, heykəl deyirlər sataşdı. Takkıltıynan dəyəndə isdir yıxılsın, vəzir tutdi.

Qolun verdi qabağa təxdin üsdünnən yavaşca rədd oldu yerə, Şah Abbas bihuş oldu, ama Qulam Heydər gəlip baxırdı:

– Baba, mən dedim, nəmnə oldu? Allah eləməsin, mənim nə zərərim oldu?

Vəzir geşdi gördü şah Abbasın sağ, soluna, sərin sular-dan çiliyirdi ki üzünə baba, bə niyə belə oldu? Onatan¹ k1, Şah Abbas gözüünü aşdı. Dübarə Qulam Heydərə gözü sataşanda o qədir məhəbbəti olmuşdu buna. Xatirizdədisə, dusdar, əvvəl də gözü sataşdı Qulam Heydərə İsfahanda bi qapının qabağında səkinin üsdündə orda məhəbbət yetirmişdi. Ta buracan gözdərinə baxmamışdı bu şərayitnan. Dubarə şah Abbas yıxıldı. Üçüncü dəfə ayılında Qulam Heydər dilə gəldi. Üznü tutdu Allahverdi xan vəzirə ərz elədi:

– Vəzir, çox ossun, əmr elə mənim cəllatdar boynumu vursun. Olmuya mən dubarə gənə bir iştibah eləmişəm.

Ondaydı vəzirin dili tutar tutmaz dedi:

– Oğul, qurban olum sənə Heydər bala. Oğul, elə atan Şah Abbasdı, özgə dəyil. Qulam Heydər bunu eşidəndə heç özün tapanmadı, demə şakkıltıynan yıxılıp. Üş dəfə, dörd dəfə Qulam Heydər yıxıldı, durdu. Oracan ki, dədə-bala sürünə-sürünə yerdə yetişdilər bir-birinə. Ağlıya-ağlıya yerdə bir-birini qucaqladılar. O qədir ağladılar k1, ikisinin də ürəyi, gönlü boşaldı. Dodax bir-birinin dodağında öpüşə-öpüşə danışdılar ikisi də. Narahatçılıxdan qutuldu, danışa-danışa əyləşdilər, danışa-danışa qovzandılar otdu. Danışa-danışa durdular əyağ üsdə. Onda Şah Abbas sözü o yerə yetirdi:

– Oğul Heydər, öləydim bala, az qalmışdı öz qıçımnan vuram. Bura bax görüm oğul, anannan xəbər-ətər? Onun kefi necədir? Məmləkət mənim başım qatmışdı. Geçə bilməmişəm anaya. De görüm, onun kefi necədi? Qarı nə köhdədi?

Qulam Heydər həmin haldaca:

– Babacan, ərz eliyim, ərz eliyim.

¹ Onatan – o vaxta qədər ki

Bu sözdəri diyir, mən ərz eliyirəm əziz və mohtərəm
dusdar, eşidənnərin sağlığına:

Anamın gözləri dökür,
Gecə-gündüz qızıl qanı.
Çağrır imdadə hərdən
Ağamiz natiq Quranı.

Şah Abbasın ürəyi rıqqətə gəlmiş. Ayağa qalxıb Qulam
Heydərini gözünnən, üzünnən öpdü:

Rıqqətinnən qocalırdı,
Ahi ərsə az qalırdı.
Qəmlər onnan bac alırdı,
Qəm içində yanır canı.

Dübarə:

Dolanırdı sağ, soluma,
İndi göz tikib yoluma.
Bağlıyıldı sağ qolma,
Sən verdyin zərnişanı.

Heydərəm, tapdım atamı,
Baba, gedib gətirəm anamı.
Burda tutax toy-bayramı,
Şad eyliyən İsfahanı.

Dusdar, söz tamama yetirib Şah Abbas dübarə qolunu
saldı Qulam Heydərini boynuna. Alınnan, üzünnən, gözünnən
öpür, busə eyliyə: “Oğul, qurban kəsəydim bala!” Dedi:

– Heydər bala!

Ehtiram elədi:

– Bəli.

Dedi:

– Oğul, sən mənim qıx qulamının rəisiydin. Mən bilirəm
səndə nə var. Sənə iftixari-dərəcə verirəm.

Qulam Heydərə, dusdar, dərəcə verip, qoşun verip, hök-
mü verip. Dedi:

– Oğul, ixtiyaratı verdim sənə. Bax get Şəlməkannan anayı gəti, burda həm anan şad olsun, həmi sən şad ol, həmi mən şad olum, həmi də sənın xanımın Süsənbər. O zaman sənın anayan mən ceşni tutmamışam, sənində ki, xanımın gətirifşən toyun eləməmişix.

Dusdar, Qulam Heydər dəbdəbə, cəlali-dəsgah beş yüz atdıynan İsfahannan çıxıblar. Gecə-gündüz at sürüllər, vaxtında yetişdilər Urmıyəyə. Umiyədən geciplər həmin kəndi ki, indi gəlmişlər lap yetişdilər Bənd kəndinə. Bəndin qabağında atdılar atdarı kəməntdəyə bağlıyıp, çay işməhdə bi namə yazdı orda. Bi qasidə pul verdi orda, Şəlməkəndə verərsən Piranın qızı Dilşada. Həmin namədə yazmışdı: “Anayi-mehriban, gələm xidmətiyə beş yüz atdıynan, çıx qabağa. İnşallah, bir-birini görəcəyix. Qulam Heydər, oğlun gəlir”. Qasit naməni yetirdi Şəlməkəna. Ana namənin məzmununnnan, ərzinnən halı oldu. Tamamam qız-gəlinnəri, xanımları kəntdən yığdı dorəsinə. Yolnan gəlir Bəndə tərəf. Qulam Heydəyə də bax! O zaman idi ki, atdılar minip yol gəlillər. Şəlməkənin qabağında xərməngahda çatdılar bir-birinə. Ana, bala qol-boyun oldular, ağlaşdılar, öpüşüp, görüşüplər.

– Oğul, gözüm üsdə gəlipsən, xoş gəlipsən! De görüm xəbərin nəmnədi? Hara gedipsən, hardan gəlipsən?

Üzün tutup Qulam Heydər anasına belə diyir:

– Anacan, ərz eliyim.

Dolanım başına mehriban ana,

Çox dolanıp İsfahanı tapbışam.

Həqq açan qapını bağlamax olmaz,

Ədəb-ərkan, din-imanı tapbışam.

Ana dedi:

– O İsfahanı tappışam, yanı nəməne? İsfahanı tapıfsan tapıfsan da, daha ayrı bir şey tappıyıfsan?

Ananın gözdəri doldu.

– Ana, mən ölüm, ağlama canım bəlkə tappışam hələ. Bir atı min!

– Mən diyəni tapıfsan?

Birdən birə, dusdar, diyəmmədi tapbışam. Qoxdu bağı
çatdıya.

– Anacan, gör nəmnənə tappışam?

– Nəmnə tapbısan?

– Ərz eliyim.

Ayrılandan çox dolandım çölləri,

Ölkələri, obaları, elləri.

Alagözdü, çatma qaşdı dilbərim,

Süsənbər tək mən cənanı tapbışam.

Dedi:

– Oğul, Süsənbər kimdi?

Dedi:

– Anacan, Süsənbər də kənizin, gəlinindi da. Mənim na-
mizədimdi.

– Hanı oğul?

Dedi:

– Anacan, qalíf İsfahanda.

– Bura bax görüm oğul, gedıfsən özüyə nişanı axtar-
mağa, ya nə axtarırdın?

Dedi:

– Canım, özüyü öldürmə, qoy diyim axı, gör nəmnələr
tapbışam!

– Daha nə tapbısan?

– Ərz eliyim.

Heydər bəyəm, hey çağırdım movlamı,

Axır tapdım atam şahı-İrani.

Apararam, görərəsən İsfahani,

Atam Abbas qəhrəmanı tapbışam.

Ta bunu diyəndə ana özün atdı Qulam Heydərini qucağına:

– Vay oğul, anan ölərdi tapıbsan, bala Heydər? Atayın
üzün görəydim, demə ölərdim ha. Atanı görəydim, toyunuzu
eliyərdim dübarə də.

Dedi:

Ana, gözəl günlərimiz qabaxdadı, İsfahana gedib atamı görəcəhsən, dörd toy bir-birinə qatışacaq.

Qulam Heydər neçə gün burda qonax qalannan osra, anasın burdan mindirip ata, o qədər çəhmədi İsfahana yetişdilər. Qasid yolladılar, namə yazdılar Kişmirə. Kişmirdən Süsənbərin dədəsi Cəmsid şah, vüzarə, əyan-əşrəfnən gəldilər, cəm oldular İsfahana. Burda İsfahanda bi yon tamam agah elədilər həтта dağın başında, bi dənə uzax yerdə bi çoban da ceşni tutup. Eşidiplər ki, nəyin ceşnidi, kimin ceşnidi. Şah Abbas oğluna toy elir və bir də xanmına toy elir ki, o zaman toy eləməmişdi. İndi buların dördünün toyudu. Dördünün də toylarına yetişmişəm. Dusdar, toylarıdı ha... Daisdanımız şadıxnan başa çatdı.

Hər zaman günəşim çaxar,
Düşmənin bağrını sıxar,
Poladdan sədd olsa yıxar,
Coşqundu sellərim mənim.

Mən dehqanam, yarım yardı,
Vətənim qannı diyardı.
Hər fəslidə lələzardı,
Dağ dərə, çöllərim mənim.

QURDOĞLU

Əziz və hörmətti eşidənnər, mən aşiq Heydər xidmətizə salam ərz elirəm. Allahdan ellərmizə bir dünya sadətdix, səh-hət bədənnix, əmniyyətdix isdirəm. Əziz eşdənnər, əvvəldə bi qatar divan havası oxuram, sora inşallah, Qurdoğlunun das-danın diyəciyəm. Ümidvaram ellər, doslar hər yerdə bu nəvəri eşitdixcə şad olsunar:

Əvvəl ibtida bu cahanı yaradan pərvərdiqar,
İnsan üçün pərdə çəkip aradan pərvərdiqar.
Kiminin başınnan töküp, heş bilmiri qəm nədi,
Kiminin qələmin vurup qərədən pərvərdiqar.

Hanı o sənnən gələnnər bir-bir uçur quş kimin,
Geçən günə bi fikr eylə, yadə gəti duş kimin.
Çox şahları təxdən salıp, gəzdirip dərviş kimin,
Çox dərvişi şah eyliyip təzədən pərvərdiqar.

Dünya yanı bu cürdü, hanı o sənnən gələnnər? Bir-bir uçur quş kimi. Əziz eşidənnər, o ölüp gedənnəri diyir ha. Dünya yanı bu cürdü, cəmi yaranmış gəlip bu dünyaya gedəcək. O, ölənnəri diyir. Hanı sənnən gələnnər? Bir-bir uçur quş kimi. Görüsən ki, bi nəfər öldü qonşunda, elə bil necə bir putaya quş qonar, bir azdan sora quş uçup gedipdi, yeri qalır? Eyzən bəşər də o cürdü...

Hammını sən yaradıfsan, ey xaliqu ləm yəzər¹,
Kimi giyər al qumaşi, kimisi üryan gəzər.
Lütf eylə ey kəlam-kanı, özün eylə bir nəzər,
Yoxsula bir don biçifsən haradan pərvərdiqar?

Bir gün olar görərsən ki, əsrafı bir sur çalıp,
Onda oyan fəğir Qənbər, gör dünyadə kim qalıp?
Xoş o şəxsin halına Hüseyni yadə salıp,
Yatannarı təzədənnən oyadan pərvərdiqar.

¹ Ey xaliqu ləm yəzər – qalargı və həmişə səbatı olan tanrı

Əziz eşidənnər, həmişə şad olasız, şad yaşıyasız qolvu verdix sizə divan havasınnan sora Qurdoğlunun dasdanını ərz eliyəm, ellər həmişə eşitdixcə şad ola. Daisdanı başdıram daisdanın səpki bu cürdü, mən ərz eliyirəm, eşidirsiz həmişə şad olasız. Ərz olunsun əziz eşidənnərin xitmətinə, qədimi sadixlər İyran şiranu, pələnganü şiran, İsvahan-nisvi cahan, olmasa Azərbaycan. Dusdar, canım qurbandı Azərbaycana. Azərbaycan vətənin sinəsidi, amma o zaman o tarix bu daistanımız bizim şəhri İsvahandan başdanır. Şəhri İsvahanda iki qardaş var – Həsən tacirbaşı, Hüseyn tacirbaşı. Bular ikisi də tacirbaşıdılar. Dəqiq fikri eləməsən, bilməssən daisdan nə cür oldi, niyə başdandı, harda nəticə nəməne oldi? Bu dasdanner əziz eşdənnər, həqiqət, mərifət, şəriət, təriqət bu dasdannerda hamısı var. Bu daisdanner qiyətnamədi, bu daisdanner dəlildi, nəsihətdi. Məxsusən təzə yetişən cavannar üçün. Həsən tacirbaşının bir oğlu var, adı Şəhridi. Hüseyn tacirbaşının bir qızı var adı Mehridilbərdi. Buları k1, ərz elədim, Həsən tacirbaşı, Hüseyn tacirbaşı bulara tacirbaşı deyillər. Bulara, tacirbaşını ərz eliyim nə cür olar tacirbaşı? Tacirbaşı əttar malı satannan olar tacirbaşı. İndidə ki, görürsən varımızdi kəntdərdən, şəhərdə, küçələrdə əttar malı satıllar da. Sata-sata sərməyanı çoxaldar, bu gedər olar tacir. Elə ki, sərmaya çoxaldı olar tacirbaşı. Tacirbaşı olanda qırx tacirin böyüyüğü olar. İndi Həsən, Hüseyn tacirbaşı hərəsi qırx tacirin böyüğüdülər. Var, sərvət – dövlət həddən aşır, hərəsinin də ərz elədim, bir oğlu, bir qızı var. Amma bular iki qardaş əhd eləmişlər uşaxların toyun bahəm eliyələr. Amma diyəllər, sən saydığın say, gör fələk neynər axı... Bu fələh qoymaz heş kəsin çirağı axırə kimi yana. Sən bir daisdanın mənasına bax, əziz eşidənnər. Odu ku, bu səfər türkə məsələ diyəllər, məsələ cücəni payız sayalla. Niyə bə payız? Toyux, məsələ, baharda cücə çıxarda on, on iki dənə cücə çıxadar. Payızda görəsən üçü-dördü qalıf. Niyə? Birin qarqa apara, birin pişih tutar, birin uşax vurur öldürər. Ona görə bu bir dənə türkə məsəldi,

diyəllər, cücəni payız sayallar. Odu ki, bular şey iki qardaş əht eləmişlər o qızın verə bunun oğluna, bunun da qızı gedə onun oğluna. Amma buların işi bir cür gəlip uşaxlar hələ təzə isdillər əvvəl mədrəsəyə gedillər. Buların indi iş o yerə yetirip el, tayfa hamısı qırılıp dünyadan gedip. Hüseyn tacirbaşı da dünyadan gedip, tül vermirəm, daısdanın əvvəlidi, qalıp təh Həsən tacirbaşı. Həsən tacirbaşı gördü canım, “Allahu əkbər”, bizim tayfaya qırqın gəldi, elə tayfadan bir mən qalmışam. Amma buların bir dənə qulamı varıdı Həsən tacirbaşı, kiçiklikdən gətmişdi, bunu evdə böyütmüşdi. Bu qulamın adı Yaradanquldı. Yaradanqul indi böyüyüp belə yekə kişi olup, amma buların evində məhrəmdi, ev oğlu olup bulara. Tacirbaşının hər işin bu Yaradanqul yerbəyer elər, amma Həsən tacirbaşı gördi belə bu günnərdə elə mənim də halım qatışıp, halım xoş dəyil. Elə bil mən də dünyadan getməliyəm. Bu Yaradanqulu özünə pənah bildi, bu nökeri, qulamı. Çağırdı, Yaradanqula vəsiyyətini elər:

– Yaradanqul!

Dedi:

– Bəli, ay tacirbaşı.

Dedi:

– Yaradanqul oğul, elə bizim tayfaya əvvəldən qırqın gəlip. Elə bil mən də halım bu gündə xoş dəyil, getməliyəm. Səni çağırdım bura, bir vəsiyyətim var, eliyəm.

Dedi:

– Ay tacirbaşı, Allah eləməsin, inşallah heş zad olmaz.

Dedi:

– Oğul, hər iş Allah əlindədi, ama çox adam ölümün bilər, mənim halım bir az xoş dəyil, görürəm.

Dedi:

– Ay tacirbaşı, əmr elə.

Dedi:

– Oğul, Yaradanqul, mən sənə vəsiyyət elirəm bi sən bil, bi Allahın. Bizim dünyada, mən də dünyadan gedəndə sora heş

kəsimiz yoxdı. Şəhriynən Mehridilbər bi sərpərəc qalıllar. Sən bulara həmi qardaş olusan, həmi dədə-nənə olusan. Bulardan sahip ol. Oğlum, var-sərvət də ki, başa gəlməz. Sən də bulardan ye, xərşlə, amma bu iki dənə səgir uşaxdan sahip olginan. Sənə vəsiyyətim budı. Bular sinni-qanuniyə yetirəndə bulara bizim əvəzimizdən toy tut, buların toylarını elə, qoy bular da arzusuna yetişsin.

Dedi:

– Baş üsdə, ay tacirbaşı. İnşallah, sənə də heş zad olmaz, diyələnməz.

Dedi:

– Oğlum, o sözdərə gəlməz.

Əziz eşidənnər, bir neçə gün onnan sora Həsən tacirbaşı da dünyanı vida elədi. Küllü nəfsin zaiqətimo cəmi yaranmışlar gəlip gedəcəkdi. Qocalıxnan da ölümə çarə yoxdı, təbiətilahıdı. Odur ki, bu səfər indi Yaradanqul Həsən tacirbaşının da hüzüürünü yola saldı baş ucalıgnan. Ölənmə öldü getdi, üç gününən sora torpax tez sərinlər. Yanı, üç gün geşdi üsdünnən, da qutuldu getdi. İndi Yaradanquldi, bu tacirlərin bütün sərvəti tökülüp qalıp, bir də Şəhriynən Mehridilbərdi, amma bular mədrəsəyə gedir. İndi Şəhriynən Mehridilbərin də umudu fəqət bu Yaradanquldi. Amma yavaş-yavaş aylar geşdi, illər geşdi, uşaxlar sinni-qanunuya yetişiplər, yavaş-yavaş az qalıllar dərslərin qutaralar. Bir gün bahəm gedillər mədrəsəyə, bahəm gəlillər Şəhriynən Mehridilbər, bahəm mədrəsədən gəlillər. Yaradanqul həyətdə kərdeşəsi suvarır, nahar üstüdi. Mehridilbərnən Şəhri gülə-gülə ki, küçə qapısının varid oldular həyətdə, diyə-diyə, gülə-gülə. Gəlillər gördülər Yaradanqul kərdeşəsi suvarır ordan:

– Salam, Yaradanqul, yorulmuyasan!

Dedi:

– Sağ olasız.

Yaradanqul burda bir başın qovzuyup belə Mehridilbəre sarı baxdı. “Allahu əkbər”, bu namərd oğlunun xiyalı əvəz

oldi, gözi sataşdı dikkətdi Mehridilbərin gözəlliyinə, qız hətti təhlifə yetirif. Mehridilbər, əziz eşidənnər, çox gözəl idi, hətdən artıx. Yanı gördü bunun gözəlliyi Yusufın Züleyxasın dəsmal əvəzinə qoyar cibinə. Yaradanqulun burda nəzərinə nə geşdi? Yaradanqul dedi, nolaydı Allahın altında bu Şəhri biyannıx olaydı. Bu Mehridilbəri elə mən özüm alaydım, bu var, sərvətə də, elə hər nəmmənə bi dəfə sahib olaydım. Bular nəzərinə keçir. Şəhriyənin Mehridilbər gülə-gülə pillələrdən çıxdılar üsdə, saxdumana yetişdilər, kitabların aşdılar qabaxlarına, bi-birin qələtin soruşullar. Amma bir azdan sora Yaradanqul özün saxlıyamamı, gizlincə gəlip pillələrdən çıxıp, durup pillənin başında otağın qapısının buların danışığına qulax verir. İsdır buların danışığınnan istifadə eliyə. Qulağın kip dayıp qapıya görüm Şəhri nəməyə diyir, Mehridilbər nəməyə diyir? O zamandı ki, Mehridilbər didi:

– Əmoğlı, mən belə səni bilmirəm, bətər acıxdım. Yaradanqul bə niyə nahar gətimir bizə? Şəhri dedi:

– Əmqızı, mən də elə səndən bətər acıxmışam. Qoy durum çağırım, gətsin naharmızı.

– Elə qoy durum!

Yerinnən dik qalxdı, özün yetirdi qapıya, elə ki, əlin atıp qapını açanda gördü Yaradanqul qulağın darıyıp qapıya, bizə qulax verirmiş. Şəhri burda elə narahand oldu, əlin atdı Yaradanqulun yəxasına:

– Ey hərəməzadə, sən isdisən bizə xəyanatdix eliyəsən? Gəlipsən bizim qapıdan qulax verisən?

Necə ki, yapışıp yəxəsinənin bi itələdi dalıya, bi çəhdi qabağa. Pillənin başında qıçın çəprəz qoyup, bu Yaradanqulun qulağının dibinnən bi dənə elə şapalax qoydı. Yaradanqul pillənin başında özünü saxlıyanmadı, pillənin başınnan yıxıldı. Pillələnnən dığrılana-dığrılana gəldi, düşdü həyətə. Şəhri dalıca qaçıp özün yetirdi, dübarə həyətdə bunu yəxələdi. Qol uzadı göyə ikinci yumruğu gətrip qoya bunun ənginnən. Mehridilbər bu macaranı görəndə qaşdı girdi buların vəsətinə:

– Əmoğlu, əmoğlu, neynisən?

Dedi:

– Əmqızı, çəkil o üzə, bu hərəməzadəni mən öldürəcəyəm. Bu hərəməzadə bizə xəyənatlıx eliyir, gəlip durur qapıda bizim danışğımıza qulax verir. Mən gərəh munu öldürəm.

Mehridilbər üz tutdu:

– Əmoğlu, bir mən ölüm, ötür gessin, xaişdi ellirəm mənə bağışda, günahın mənə keş bu səfər. Sən bir buyur içəri, adamdı işdibah eliyip.

Şəhrini qəytərdi içəriyə, Mehridilbər belə bir baxdı Yaradanqulun üzünə:

– Yaradanqul, axmağın birisi, mən səni bu evdə özümə qardaş bilirəm, özün bilirsən bizim el-tayfa, dədəmiz-nənəmiz hamsı dünyadan gedip. Sən bizim evdə böyüyüfsən. Biz bir dənə umut gətimişix sənə. Yaradanqul, sən indi mənə əyri göznən baxısan? Bir də bu işlərdən görmə. Əmoğlu öldürəcəydi, mən qoymadım, get başını sal aşağı, get işinin dalınca. Adam o cür iş görməz. Get görüm!

Dahı Şəhri üstədi, doslar, Mehridilbər bu Yaradanqula bu sözləri diyip, Yaradanqul qıpqırmızı qızarıp başın saldı aşağı, nə ağ dindi, nə qərə. Mehridilbər dedi:

– Get işiyə, bir də bu işdərdən görmə.

Mehridilbər qəyidip özü nahar-mahar güllədi, gəttilər nahar-maharlarını yedilər, gecə gəldilər oya. Əziz eşidənnər, amma Yaradanqul o gecəni səhərə kimi fikir elədi ki, necə ola Şəhri məni vura? Bu bir dənə namərd oğlu tasmı tutdı, bu iki dənə səğir uşağı bir-birindən ayıra. Görəsən namərtlığı əziz eşidənnər? İliy-sümüyü buların dədəsinin çörəyinə pərvər işdiyiv ha, amma diyəllər hər nəm nə saxlasan adama qazanar, bir bəni-adəmin qazancı yoxdur görüsən. Xudaya, neynim, neyləmiyim? Düşüp fikirə, bəlkə buları bir-birindən ayıram. Bu Yaradanqul namərd oğlu təsmim tutdı verdi, yanı ömrümə bir gün qalsa qoymaram Mehridilbər Şəhriyə xanım ola, gərəh buları bir-birinnən ayıram. Bular da işləri yox,

Şəhri Mehridilbər gənə gedillər mədrəsəyə, mədrəsədən gəlillər. Büynün üç gündü Yaradanqul fikirləşib nəxşə çəkir, fikir elir. Eşitdi gördü o Ərəbistan məntəqəsində bi dənə lotu var. Doslar, o zaman lotudu, yanı pəhləvandı, qüdrətdi bir adamdı. Lotudu, özünün də min atdısı var dövrəsində, onnan sora qəvi bir pəhləvandı: bel nazih, kürəhlər ənni, sinni də 35 dorəsindədir, özü də evlənmiyip hələ subaydı. Adına bunun di-yillər Qurdoğlu. Qurdoğlunun, yanı o mahalda adı səslənir uşağ ağılyanda nənəsi diyir, “Qurdoğlu gəldi”, uşax qorxudan tez səsin kəsir. Elə bir ad çıxardıp. O zamandı, bu namərd oğlu Yaradanqul fikirləşir bu Qurdoğlunu tapdı. Gördü eşitmişəm, bir dənə Qurdoğlu var. Qurdoğlu di-yillər, Qurdoğlu di-yillər, bilmirəm ancax bətər bir adamdı, özü də 30-35 sinni var. Hələ özü də evlənmiyif, min attısı var dorəsində, qəvi bir pəhləvandı. Bu bu nəxşəni çəhdi, əziz eşidənnər, dedi Mehridilbərin diliycə bir namə yazım. Götürüp Mehridilbərin diliycə bir dənə namə yazdı Qurdoğluya. Naməni belə yazır: “Salam, ağayı-Qurdoğlu. Ağayı-Qurdoğlu, mən İsvahanda tacirbaşı qızıyam. Dədəm, nənəm dünyadan gedip, eli – tayfam heş zadım yoxdı təh, vahit qalmışam. Dədəmin var-sərvəti də hamısı toxluyup mənimdi. İndi sənin adıyın eşitmişdim, uzaxdan-uzağa adıya aşix olmuşam. Bu naməni yazıram sənə, bax gör əgər ləyaqətin olsa, gə məni İsfahannan apar, özüyə xanım elə”. Əziz eşidənnər, dəqiq təvəccüh elə ha! Mehridilbərin dilicə Mehridilbərin qulamı kinayətdən bu sözi, Şəhri vurmuşdu biləsi, ona xatir bu işi görür ha! Yazdı, yazannan sora Mehridilbərin imzasını elə oğurluyup ki, elə imza qoyar elə bil Dilbər özü imzalayıp. İmzaladı naməni Qurdoğluya ki, gə məni apar İsfahannan, özüyə xanım elə. Bunnan sora gecəni oldu səhər. Səhər uşaxlar mədrəsəyə gedəndən sora gəlip Mehridilbərin kitab-mitavını töhdü yerə, kitabların arasınnan qız mədrəsəyə gedəndə bir dənə əkis salmışdı, iki barmağı çənəsin altında belə yanqılıcı baxır, elə bil o dağın yorqun marallarınınandı, qovupsan-qovupsan yorulup dönüp belə sənə

baxır. Siyah zilflər elə bil qəcərə qanatıdı. Odu ku, bu səfər bu əksi də götdi. Əksi, naməni qoyup qoynuna, uşaxlar da mədrəsədə bi dənə at havada eliyip, qəşəng qaxdı atın belinə. Atı sürdü hara? Düz Qurdoğlunun çadırlarına. Mehridilbərin naməsin, əksin... Mehridilbərin heş zaddan xəbəri yox, Şəhrinin xəbəri yox, heş kəsin xəbəri yox. İsvahandan oğurranıp düz gedir, dusdar, Qurdoğlunun çadırrarına. Amma bir neçə gün-nər o zaman atnan kı, yol gedərdilər günə bir mənzil, bir neçə gün, neçə saat, neçə mənzil yol gedir çıxannar, söhbətə mənzil verməz, büüyünmərim çatdı Qurdoğlunun çadırrarına. Amma Qurdoğlunun atdılarında gördülər nabələt adam gəlir bu yanə. Qaşdılar biri qabağa:

– A, sən kimsən, nə karəsən?

Yaradanqul burada özünü elədi qasid. Dedi:

– A, mən qasidəm.

– Hardan gəlisən?

Dedi:

– Mən İsvahannan gəlirəm, namə gətimişəm.

– Kimə?

Dedi:

– Ağayı-Qurdoğluna.

Dedi:

– Ver bizə, aparax verəy. Biz onun adamıyız.

Dedi:

– Yox, bu naməni mən sizə verəmmərəm, bu namə xususudu. Bu naməni gərəh verəm düz ağayı-Qurdoğlunun öz əlinə.

Xəbər verdilər Qurdoğluya, ay Qurdoğlu, bi dənə qasid gəlip sənə namə gətirip. Naməni də bizə vermədi gətirəh sənə xidmətiyə. Diyir, məxsusdu, xususudi gərəh bu naməni verəm Qurdoğlunun özünə. Dedi:

– Bala, gətirin bura görüm.

Qurdoğlu alaçıx çadırdə əyləşip yuxarı başda, polat sət-dərin üsdündə. Qəvli bir pəhləvandı, dusdar. Qasidi gətdilər

içəri, Yaradanqul da bunun adın eşidip özün görmüyüf ki, qədəm qoydu içəri:

– Salam!

– Əleykumə salam!

Qurdoğlu belə bir baxdı gördi, bəli da atnan gəlip, bir qasiddi.

– Qasid qardaş!

Dedi:

– Bəli.

– Buyur görəx, mənə namə gətirifsən?

Dedi:

– Bəli.

– Görüm naməyi.

Aldı naməni:

– Qasid qardaş, əyləş bizim bir çayımızı iç, yoldan gəlmisən yorğunsan.

Əyləşdi, çay gətdilər, Yaradanqul çay sərf eliyir. Qurdoğlu naməyə baxır. Naməni oxudu, ərzinnən hali oldu, gördi yazıp, bi dənə mən qızam – tacirbaşı qızı, şəhri İsfahanda oluram. Dədəm-nənəm dünyadan gedif, el-tayfa heş zadımız yoxdi, hamısı qırılıf gedip. Bi mən qalmışam, dədəmin də var-sərvəti tökülüp qalıp mənə. Mən də sənin adıyın eşitmişəm, ay Qurdoğlu, uzaxdan uzağa adıya aşix olmuşam. Bax gör, gər ləyaqətin olsa, gə məni İsvahannan apar, özüyə xanım elə. Qurdoğlu naməni oxuya səsləndi:

– Qasid qardaş.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Qasid qardaş, əllərin ağrıməsın, qəşənk namə gətirifsən, amma axı bu namənin sahabın mən görməmişəm ki nə cürə adamdı? Mən duram burdan zəhmət çekəm, qoşun çekəm gedəm İsvahana. Gedəm görəm orda mənə ləyaqəti yoxdi. Bunun faydası nəmənədi, qasid qardaş? Mən var-

sərvəti neynirəm? Düzdü, burda yazıp dədəmin də var-sərvəti tökülüb qalır mənə. Mən var-sərvəti neynirəm? Mən mərifət isdirəm, ləyaqət isdirəm, gözəllik isdirəm.

Burda, əziz eşidənlər, Yaradanqul cibinnən qızın əksini çıxartdı verdi, dedi:

– Xeyir, ay Qurdoğlu, bu nəmənədi, bax bir.

Qızın əksini verdi Qurdoğluya. Qurdoğlu elə əkisi belə çöndərif, əkisə göz sataşdı. Allahu əkbər, yarım saada kimi Qurdoğlunun dili olmadı ki, danışa. Gördü, yane bi dənə gözəldi bu. Gözəllixdə, yanı Yusufun Züleyxasını dəsmal əvəzinə qoyar cibinə. Allahu əkbər, yarım sahada kimi ki, cumdu fikirə, yarım sahat fikrə getdi. Fikir elir öz-öznə dedi: “Oğlan, çay həmişə gəlip kötüh gətməz. Bax bu bi dənə Allahın işidi ha, oğlan həmişə də subaylıq olmaz. Mənim də sinnim 35-ə zədə yetirip. Mən iki başdan evlənəcəyəm, bi dənə bu gözəllixdə qız, bu var-sərvətin sahibi özü aşır olub mənim adıma, özü namə yazıb gə məni apar. İnsafdı mən getmiyəm bunun dalınca?” Bir azdan diskinən kimi oldu, bir özünü silkələdi, döndü belə bir Yaradanqula sarı:

– Qasid qardaş.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Qasid qardaş, doğrudan əllərin ağrımasın.

Atdıları da belə duruflar tamaşa eliyillər. Dedi:

– Mən isdiyən bu qasidə ənam versin.

Ağa, əlin cibinə atan töhdülər bu Yaradanqul nəmərdin qabağına, pul elə belə qalandı. Yaradanqul gördü o aşı ki, pişirmişdi, o nəxşə ki, çəhmşədim Mehridilbəri Şəhridən ayıram, ayırdım. Billahi, Qurdoğlu ki, mən belə görürəm, bu gedəcəx Şəhrinin gözünün qabağında İsvahanda Mehridilbəri götürəcəx, belə çığırdı-çığırdı gətirə. Əgər Şəhri də qabağına çıxsa, Şəhrini elə tutar boynunu serçənin boynu kimi üzər, atar o tərəfə. Odu ki, əziz eşidənlər, Qurdoğlu düşdü Mehri-

dilbərin eşqinə, nə düşdi! Yaradanqula o ki ənamdı verdilər. Dedi:

– Qasid qardaş.

Qurdoğlu bilmir ki, qızın xəbəri yoxdı bu işdən. Qurdoğlu bilmir ki, qızın diliycə bu naməni yazıp gətirip. Diyir qasidəm, bu da diyir, qasid qardaş.

Dedi:

– Qasid qardaş, indi ki belə oldi sən elə bu zəhməti çə-kifsən, bax səhər hərəkət eliyirəm İsvahana. Heç İsvahan məntəqəsinə biz gəlməmişix, sən də məhəbbət elə, elə biznən bahəm gedax, yollarda bizə rəhnümalıx elə. Qasid qardaş, sənə inşallah ki, İsvahandan Mehri yarımı götdüm gətdim bura, burdaki toyu başdıyacağıx o toyda sənə məxsus ənam – xələt verəcəyəm. Məxsus ənam verəciyəm, elə ənam verəciyəm ki, ölənədən xərşdəsən quturmuya.

Yaradanqul gördü, sən öl, diyəsən bi dənə aş pişirdi, noxutdarı Şəhrinin başınnan yekədi, bəh-bəh iş tutdu, nə tutdu. Əziz eşidənnər, görüsən namərtدیği indi bu səfər Qurdoğlu büüyünnən dəsdur verip, atdılar amada oluf. Dedi:

– Bala, sabah sahat onda hərəkət eliyirim İsvahana, belə bir cərəyanımız var.

Ay Qurdoğlu, nə yaxci dedi, gedirix Mehri yarımı gətirəm ordan. Odur ki, bu səfər əziz eşidənnər, gecəni yatdı, səhər oluf süphanəni zadı sərf eliyiflər. Qurdoğlu dəsdur verip, atdılar amadə oluf hamısı. At üsdə üzün tutdu Yaradanqula sarı:

– Qasid qardaş, sənə də bu yollarda zəhmət, fəqət bizə rəhnümalıx elə.

Dedi:

– Ossun, ay Qurdoğlu, mən bir söz demirəm, ossun eybi yoxdı.

Bu Yaradanqul da qatışdı bunun atdılarına, yolda bulara rəhnümalıx eliyir, hərəkət eliyiplər indi gəlillər şəhri-İsvahana. Amma Qurdoğlu elə tələsir ki, bi tez yetişsəydim

İsvahana, bi Mehri yarımı qovuşsaydım, atın üsdündə elə bu fikirrərdədi. Büyün yol gəliplər oldu gecə, gecəni yol gəliplər oldi səhər. İstirahatdıxları da at üsdədi. Bəzi yerdə tüşüllər, bi qəza-zad yiyillər, genə qalxıllar at belinə hərəkət. Gəlhagəl, gəlhagəl, gəlhagəl, büyünnərim neçə gündü, dusdar, yol gəlillər səhərin süpün çağıdı, gecəni yol gəlilflər. Süph, gün təzə çıxıp, düşüp dərədə belə dağın döşünə o dərəynən belə yol gəlillər. Amma Qurdoğlunun elə gözü belə doğrubəndədi belə. Dağlara, dərəyə tamaşa eliyir, Allahu əkbər! Gəlhagəl, gəlhagəl, gəlhagəl dərədən çıxdılar düzə. Nə zamandı? nahar üsdüdi. Nahar üsdi bir sabah yeli var, gələr sabah yeli. Yel neçə cürədi, əziz eşidənnər, süp yelidi, meh yelidi, ağ yeldi. Ağ yelin xasiyəti qurutmaxdı. Sabah yeli dəysə, adama ruhiyyə verər. Meh yeli dəysə adamın bədəninə, ruhiyyə verər. Neçə cürə yel var, oları vəx yoxdu nəvarda ərz eliyəm xidmətizə, buna da diyəllər sabah yeli ki, nahara bi az qalan qibləgah tərəfinnən gəlir. Kürdoğlu, Qurdoğlu ki, yolunna belə gəlillər atdıların, bahəm bu yel ki dəydi Qurdoğlunun at üsdə tellərinə, tellər üzündə qaşdı o yan, bu yana. Bəh! Bəh!Bəh! Bəh! Bu sabah yeli qibləgah tərəfinnən gəlir, düz gedir İsvahana sarı. Burda buna bir aləm gəldi, əlin qozuyup, atdılar xırıltıynan dayandı.

– Ağayı-Qurdoğlu, nə yaxşı saxladın bizi?

Dedi:

– Ağələr, icazə versəz biz belə bu yol çoxdu yubandıx, bir az bu sabah yelin görüsən bu bizdən tez yetişəcəh İsvahana. Mən bi bu sabah yeliynən Mehri yarımə salam yolluyum, Mehri yarım bilsin ki, biz gəlirix, nigaran olmasın.

Əziz eşidənnər, Qurdoğlu oxumax başarmazdı, söz bilməzdi, şeir bilməzdi. Bu sözdəri, bu şeirləri ki, aşixlərin dilinnən daısdannarı eşidisiz, bular hamısı ya qəmnən diyilif, ya əşqidən. Məməla da danışır diyə məz burda Qurdoğlu düşüp Mehridilbərin eşqinə. Eşqidən görəh sabah yelinə nəmə diyir? Mən ərz eliyirəm, tamam ellər həmişə şad ossunnar.

Amma “Siyasrafıl” havasıynan. Sözə bax bir, dusdar, eşqidən diyr ha. :

Qibləgahdan əsə-əsə gəlisən,
Mehrimə bir salam ver, sabah yeli!
Elə gir bağına boqam¹ bilməsin,
Yavaşca telinə dəy, sabah yeli!

Deyir, yanı bidən taratappadan dolasan bağa, ağaşdarı çırpasan bir-birinə, qapıları vurasan duvara, onda Mehri yarım diskinə, qağa. Mehri yarım şuxdu, cavandı, diskinər qorxar.

Yavacca gir bağına, boqam bilməsin,
Mehri yarın telinə dəy, sabah yeli!

Atdılar bunu eşidəndə hər yerdən Qurdoğlun təşviq elədilər: “Afərin, afərin ağayı-Qurdoğlu!”. Dübarə deyir:

Alma nədən, heyva nədən, nar nədən,
Bulut nədən, yağış nədən, qar nədən.
Küsülü dağı, Mehridilbər yar nədən.

(Gördü belə, əksidə bilir də qaşqabaxlı nəzərnə gəlir. Mən ki, bunu hələ heş görmüşəmmi Mehri yarı?)

Get yarı gönlünü al, sabah yeli!

Əziz eşidənnər, eşqinə diyr bu sözdəri, amma yenə də bunun atdıları, oğlan, gördülər axı Qurdoğlu belə söz bilməzdi, oxumax başarmazdı, axı bu sözdəri hardan tapır diyr? Hər yerdən təşviq elədilər: “Afərin, afərin ağay-Qurdoğlu”. Dübarə diyr axır sözün:

Qurdoğlu qurbandı sabah yelinə,
Əsər, dəyər nazdı yarın telinə.
Allah xatirinə, imam yoluna,
Get yarın gönlünü al, sabah yeli!

Atdıları bu nəhəy yerdən çəpih çaldılar, təşviq elədilər “afərin, ay Qurdoğlu, afərin” sədası ərş-səmayə belə dolup, amma Qurdoğlu dəsdiini verdi, bala hərəkət eləyin. Gələlər,

¹ Boqam – bağban

gəlhagəl dağlarda bir şakkaşak salıplar, şakkaşakdan qulax tutulur. Kirpihlərin üstündə bir barmax torpax durup. Cəht ellilər ki, özlərini tez yetirələr İsvahana, amma yolu axı uzaxdı. Bu Qurdoğlu həmin hərəməzadə Yaradanquldan soruşur:

– Yaradanqul.

– Bəli.

Dedi:

– Çox qalır, qasid qardaş, İsvahana?

Dedi:

– Hələ ay Qurdoğlu, yolu yarı eləməmişiy?

– Yox, canım!

Dedi:

– Bə baba qasid qardaş, nə uzağmış, canım.

Pəh! Əlbəttə, əziz eşidənnər, tüm bu tələsi-tələsində, axı yol da uzanar. Bidən, məsələm, gecə görsən səhəri tələsih işin var, görsən gecə uzandı, da səhər olmur. Bular hamsı tələsimədi. Amma yoxsa yol elə həməni yoldu gəlillər, çün bu tələsir tez yetişə, ona görə diyir, canım, yol çox uzaxdı, bə nə zaman yetişəcəyix? Dedi:

– Təniden yarı eləmişix, ay Qurdoğlu.

Dəsdur verib ki, elə hərəkət eliyiplər gəlillər. Gəlhagəl, gəlhagəl genə bir neçə gün yol gəliplər. Amma gördü atdılar ləp yorulduqlar, gecəni dəsdur verdi, indi yenidən bulağın başında düşdülər. Düz dərənin üstüdü. Dərənin düz üstündə bir bulax var, suyi axıp şakıldır gedir, dərəynən belə aşağı. O suyun səbəbinə gül-gülah, ətir qoxusu adamı sərxoş eliyir. Təbiyyət ilahı dağları elə bəziyip elə bil bezardı. Dağlara baxdıxca ürəyin qəm-qübarı gedir. Əziz eşidənnər, bəşər təbiyyətnən yaşır, təbiyyət olmasa bəşər yaşıyammaz. Bax, dağların özünün bir abı-havası, səfası var yetmiş iki dərənin dəvasıdı. At minməxdı, şikara getməxdı, dağlarda gəzip dolanmıxdı və aşığın daisdanına qulax verməxdı, bular yetmiş iki dərənin dəvasıdı... Odu ki, bu səfər gecəni o bulağın başında istirahəttığ eliyiflər, səhər Qurdoğlu dəsdur verdi, bala hərəkət eləyin,

hərəkət eləyin görəx nə vaxt yetişəcəyix biz İsvahana? Hərəkət eliyiflər, həmən dərəynən gəlillər dağ-daş, çöllü-biya-bandı gəzə o qədər hər yer dağdı, dərədi, tərədi. Amma gərəh ki, büüyün yol gəlillər bura dərə içidi. Belə səhəri hələ gün yerrinnən təzə isdir ki, tülü eliyə bular hərəkət eliyiplər gəlillər. Qəmlə süphanə gəlillər, hələ süphanə də yemiyiplər. Dedi:

– Gedərih qabaxda bəkə şıkar-mıkar vurdux, bir düz-əməlli kababnan süphanə sərf elədik.

O bisi bulaxların başında, amma o dərədə ki, gəlillər günün təzə şoqu düşüp dağın döşünə, dağda-daşda kəhliy olar. Kəhlih həmişə daşda olar, əziz eşidənnər. İki dənə kəhlihdilər, bular nər mayadı, daşdan çıxıplar, belə günün qabağında duruplar. Buların biri oxur, biri qulax verir. Kəhlih eyzən¹ adam kimindir. Görüsən biri oxuyar, biri də belə yanaka dönər adama tamaşa elər.

Kəhliy oxur əzan çağı,
Çəhdi səbrim üsdən dağı.
Sona gölü, bülbül bağı,
Sən bəhlisən² daşı kəhliy.

Bəli, əziz eşidənnər, kəhliy daşda olar həmişə. Daşda çıxıflar orda gün kü təzə düşüf daşın döşünə, biri oxur, biri də belə adam kimi dönüp ona tamaşa eliyir. Amma demiyəsən, tüləh tərən da şıkarı quşdu, demə, göydə dolanır, kəhlihləri görür. Qurdoğlu da bu kəhlihlər ki, qakkaqak-qakkaqak orda kı, oxurdular, buların səsinə tamaşa eliyə-eliyə at üsdə gəlir. Amma tüləh tərən göydə çəx vurur, dolanır deməy isdir bu kəhliyi şıkar eliyə. Qurdoğlunun gözü kəhlihdəydi o zaman idi, tülə tərən necə ki, göydən fişiltıynan gəlip kəhliyi cəynağına vurmağıynan basdı sinəsinə, qalxdı göyə. Çığırda-çığırda ki, bunu qovladı göyə, o bisi heyvan qaşdı girdi daşa. Amma Qurdoğlu bunu gördü, əy dadi-bidat gördü, onu götdü

¹ Eyzən – eyni ilə, oxşar

² Bəhlisən – bəklirsən (gözləyirsən)

apardı kəhliyi. Qurdoğlu bunu görəndə mətəl qalır, narahand olur. Amma nəzərinən nə geşdi? Nəzərinən bu geşdi, xudaya, mən bi dənə bu tüləh tərlanda yoxam. Mən də bir yetişsəydim İsvahana, Mehri yarımı götürüp o cür qoysaydım atın üsdünə bir qəyitsəydim, arzum qalmazdı. Burda yenə ürəh dərdə gəlir, əlin qovzuyup, atdılar dayandı. Atdılar bir-birinə işarə elədi, dinməyin ağayi-Qurdoğlu isdiyir oxuya ha! Bu oxuyanda olar da kef elillər.

– Ay Qurdoğlu, nə var?

Dedi:

– Bala, o kəhliyi o cür gördüm, narahand oldum. İcazə versəz, sinəmə bir şey gəldi, ərz eliyim.

Mən ərz eliyirəm, ellərimiz həmişə şad olsun. “Gəraylı” havası.

Səhər-səhər gözəl kəhliyi,
Səkar dağlar sinəsinə.
(Yəni, çıxmışdı dağın sinəsinə).
Tüləh tərlandı şikar eylər,
Qapar, basar sinəsinə.

Həy yerdən gənə səsdəndilər: “Afərin Qurdoğlu, afərin!”. Bu oxur, olar kef eliyir. Dübarə deyir:

Yerişin qazdan götürmüş,
Sinnin on dördə yetirmiş.
Gürcüsdannan nar gətirmiş,
Peyvənd elər sinəsinə.

İndi diyəsən məyər narın fərqi var? Nar elə nardı da, yox, başqa cür dəyil. Narınan narın çox fərqi var. Görüsən, bu araba üsdə satıllar yekə narlar, qabıqları qalın olar, elə bizə dəyillər. Gürcüsdan narı neçə cürə nar var, Gürcüsdan narı qabıqları dənəsinən sayılır, doslar. Yanı, qabığı elə nazıy olar, dənələri görükər ordan. Özdəri də balaca olallar, uqları düymələ bu cür. Qızın döşlərini ona təşvih çəkir ha... Gürcüsdannan nar gətirmiş, peyvənd elər sinəsinə. Qurdoğlunun atdılarının əqli başınan gedip, dedilər:

– Qasid qardaş, Allah sənə insaf versin, bizim bu ərvabımızı verəsən bir oyuna saldın. Bu ərvap qorxuram cunun ola, dəli ola düşə dağlara. Evin tikilsin, bu namə, əkis nəmənəydi sən gətdin muna. Bu belə oxumax başarmazdı, söz başarmazdı, canım bu bu sözdəri hardan diyir?

Genə təşvix eliyiplər, “afərin” sədasi ərş-asmanə bülənd olup. Amma Qurdoğlu dübarə deyir dusdar axır sözün:

Viranə qalaydı bu bağlar,
Şeyda bülbüllər qan ağlar.
Çəkildi düyünnü dağlar
Qurdoğlunun sinəsinə.

Həy yerdən “afərin”, “afərin”, amma genə Qurdoğlunu təşviq elədilər. Atdıları bəter kef eliyillər amma bu oxuyanda. İndi bu səfər dedi, bala hərəkət eləyin. Hərəkət eliyiplər gənə neçə dağ, dərə aşılplar gəliplər. Tez-tez xəbər alır:

– Qasid qardaş.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Qasid qardaş bə yetişmədix?

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, yavaş-yavaş yoxunnaşırıx ha!

– Mən ölüm, doğru diyisən?

Dedi:

– Başım üçün.

– Belə nə qalırıx, yetişəx?

Dedi:

– Canım, odur bax qabağa bir bax bir o buşlar, minarələr ki, görükür ha, oradı.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Ora İsvahandı da.

– Mən ölüm, doğru diyisən?

Dedi:

– Başım üçün, ora İsvahandı bax yetişirix İsvahana.

Odu ki, bu səfər hərəkət eliyiflər, əziz doslar.

Əziz və hörmətti eşidənnər, şumarə bi navar qutuldu. Şumarə ikimci navara geşdix. Genə də mən aşix Heydər dillərimizin xitmətinə, salam ərz ellerəm. Hər yerdə olmuşux saz, hər yerdə bu navara qulax versəz şaddıxnan inşallah, qulax verərsiz. Əziz eşdənnər, odur ki, ərz elədix Qurdoğlu İsvahanın quş minarələrini ki, gördü, dedi:

– Qasid qardaş, bəs ora İsvahandı?

Dedi:

– Bəli, ağayi-Qurdoğlu, yetişdix da.

Gəliplər yetirdilər İsvahanın dərvazəsinə. Əziz eşdənnər, o zaman da şəhrlərin dörəsi dovar olardı, üç-dört yerdən qapı olardı ki, gün batmışda bağlardılar, gün çıxmışdı açardılar. Olarda işimiz yox, ona görə diyirəm ki, yetişdilər İsvahanın dərvazəsinə. Dərvazədən bu Yaradanqul hərəməzadə bulara rəhmvalıq eliyir – a belə gəlin, bu xiyabannan gəlin, elə gəlin. Qurdoğlu dedi:

– Qasid qardaş, bizim teydadımız çoxdu, elə bir yerə apar ki, orda bir nəfərə üzahım olmuyax. Yelbeyin ola bilər.

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, İsvahanın vəsətində bir böyüh meydan var, sizi düz aparıcayam o meydana. Bilirəm, ayrı yerdən siz yerbəyer olma.

Bir nəfər ki, nəfər dəyilsiz ki min atdıdı, bir özi. Odu ki, buları gətirip düz şəhri-İsvahanın vəsətində böyüh meydan ki, var o meydanda saxladı. Dedi:

– Ay Qurdoğlu, bu İsvahan, bura da İsvahanın meydanı, bu da sən. Mənə xudafis.

Dedi:

– Qasid qardaş, hara?

Dedi:

– İcazə versən, mən gedim da.

İndi Yaradanqul üzün tutur o tərəf, bu tərəfə, əziz eşidənnər, diyir yanı görəllər bunu. Tardan-tanışdan diyəllər, bu işi bu eliyif. Qurdoğlun bu gedip gətrif İsvahana Mehridilbəri apara. İsdir, yanı billənmiyə. Dedi:

– Qasid qardaş, səbr elə, toy mən bir namə yazım hələ.

Bi dənə səndəl, bir miz qoydular qabaxda. Qurdoğlu əyləşip səndəlin üsdündə, mizi çəhdi qabağa, naməni qoyup mizin üsdündə Mehridilbəre belə yazır: “Salam Mehriyarım, qurbanı kəsiləydim. Mehriyarım, sənə namən, əkisən qasidin vəsiləsiylə gəldi mənə yetişdi. Mən Qurdoğluyam, Ərəbisdandan gəlmişəm. İndi burda sizin şəhrizin meydanında sənə müntəzirəm, gə burda çəkim səni ərəb atın üsdünə, aparım Ərəbisdana. Sənə amma bir toy eliyəciyəm, tamam mahal-larda deyilən”. Naməni yazıp imzaladı – imza Qurdoğlu. Qasidi çağırdı, həmin hərəməzadə Yaradanqulu:

– Qasid qardaş, bu namənin zəhmətni çəy, ver Mehridilbəre qoy gəlsin götürəğ aparağ. Qasid qardaş, sənə elə əvəldən zəhmət vermişğ ha. Amma qasid qardaş, hamısının əvəzni çıxardacayam.

Burda Yaradanqul göydə olan naməni verir mən aparam verəm Mehridilbəre. Məyə bu olan işdi? Məyə mən apara billən bu naməni? Səsləndi:

– Ay Qurdoğlu, mənə buralarda tanıyan zat var, mənəim üçün bir az xoş olmaz. Bu naməni sən ver öz adamlarınan apar-sın.

Dedi:

– Oldu.

Qurdoğlu genə bilmədi ki, bu niyə aparmır naməni. Qurdoğlu genə bir mükəzzi eşidənnər cərəyan nəmənədi bilmir ki, bu hərəməzadə öz döşünnən bu işləri görür. İsdir ki, iki dənə bu səvi uşağı bir-birinnən ayıra, bilmir ki. Əgər bilsə, bu işi görməz ki... Düzdü, lotudi, pəhləvandi, ama namərd işi görməz. Dedi:

– Ossun, sən o qapını – Mehridilbərgilin qapısını nişan ver, mən verim öz qulamnarım gətisin. Qulama sən o qapını nişan ver.

Dedi:

– Ossun, eybi yoxdu, onu edərəm.

Qurdoğlu – Qurdoğlu naməni verdi öz qulama, dedi:

– Bala, sən qasid nişan versin, bu naməni ver Mehridilbəərə, qəyit.

Yaradanqul hərəməzədə durdu, Qurdoğlunun atdısını gətirif düz Mehridilbərgilin ki, tacirbaşı qapsıdı, yekə böyüh darvaza qapıdı, əziz eşidənnər, uzaxdan bu qapını belə nişan verdi, dedi:

– Qardaş, o yekə, böyüh qapıdı, görüsən dərvaza qapını?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Ora Mehridilbərgilin qapsıdı, mən getdim. Apar naməni ver.

Nişan verdi, genə bu qəyitdi qatışdı Qurdoğlunun atdırına. Özün görsətmir, qatışır onların içinə görükmüyə. İndi Qurdoğlunun atdısı atdan piyada oluf Mehridilbərin qapısını çaldı. Qapı çalınan, bular da isdirdilər genə nahər vəxtidi, nahar-zad yiyələ. Şəhri gördü qapı çalınır, dedi:

– Əmqızı.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Küçə qapsı çalınır.

Dedi:

– Əmoğlu, eşitdim sən getmə ha qapıya.

– Niyə?

Dedi:

– Sən getmə, mümkündür Yaradanqul ola, necə sən vurmuşdun acıg eliyif çıxıf gedip. Qoy mən gedim, səni görsə

utanar, amma mən ölüm, gəlsə də işin olmasın ha. . Hə tür olannan sora bizim üzümüz ona örgəşir, o, bizə örgəşib. Kiçik vaxtinnən bizim evimizdə böyüyüf, əmoğlu. Bilisən ki, bizim işimizə o varitdi, bizim işdərimizi yerbəyer eliyir. Dükannarın, mağazaların icarəsinə yetişir, hər işə o yetişir. Qoy, əgər gəlsə də qoy gəlsin, üsdün vurma.

Dedi:

– Olsun, eybi yox, sən get.

Mehridilbər gəldi küçə qapsın dalına:

– Qapçalan?

Qurdoğlunun atdısı dedi:

– Xanım, mənəm.

Mehridilbər gördü bu nabələt adamdı, dedi:

– Ha, kimnən işin var?

Dedi:

– Bura Mehridilbər xanımın həyətidir?

Ded:

– Bəli.

Dedi:

– Naməsi var.

Qız qapını aşmadı bütün ki, Qurdoğlunun atdısı bu qızı görə. Qapının yanını aşdı ki, barmağını uzatdı qapının arasından dedi:

– Naməni ver mənə.

Qurdoğlunun atdısı naməni verdi Mehridilbərə, qəyitdi. Mehridilbər qapını salıp, indi həyətdə gələ-gələ naməni oxur ki, bu nəməne nəməsidir ki, gəldi mənə? Naməni oxudi, ərzinnən hali oldu. Gördü, ay dadi-bidad, əmoğlum ki, Yaradan-qulu vurmuşdı bu nəmərd oğli bu bir sillənin acığına başımıza gör nə ot əliyin, gör nə oyun çıxardır. Mənim dilimcə namə yazıp, mənim əksimi götürüp aparıp burdan Ərəbisdanda verip Qurdoğluya. Ay dadi-bidad, o da bi dənə lotudi, bi dənə pəhləvandi. Özü də min atdısı var dərəsində. İndi əgər əmoğlunun bu işdən xəbəri ola, əmoğlu gedə onun meydanına.

Əmoğluni, yanı kişidi da özünü saxlıyanmır, gedə onun meydanına, Qurdoğlu əmoğlunu öldürər. Əmoğlu onnan bacaranmaz ki... . Əmoğluma bir sillə vursa, əmoğlunun ənginin təxdələri səkkiz dağ-daşa gedər düşər o tərəfə. Bu bi dənə pəhləvandi. Xudayə, mən neyniyim? Qız elə cumdu qərqi-qəm dəryasına. Ey on səkkiz min aləmi yox yerdən var gətirən pərvərdigar, Allah neynim, neynəmiyim. Naməni oxuyup çox narahand olup, gəldi içəriyə. Şəhri səsləndi:

– Əmqızı, kimidi qapı çalan?

Dedi:

– Heç əmoğlu.

– O namə nəmənədi?

Dedi:

– Bilisən, bu namə nəmənədi? Necə sən Yaradanqulu vurmuşdun o, acığa Yaradanqul mənim dilimcə götürüp bi dənə namə yazıp Ərəbisdanda bi dənə lotu var, Qurdoğlu adına diyillər, Qurdoğlu yanı zirəhdi, lotudi o Qurdoğlu, ləqəp deyillər. Adına Qurdoğlu deyillər, özü də pəhləvandi, həmi də min dənə atdısı var başında. Mənim əksimi mənim dilimcə naməni aparıb verip ona. Mənim dilimcə yazıp: “Ağayı-Qurdoğlu, mənim dədəm, nənəm dünyadan gedip bi dənə yetim qızam, bir tacirbaşı qızıyam, heş kəsım yoxdi. Sənin də adıyı eşitmişəm, bax əksimə, naməmə əgər ləyaqətin olsa, gə mənı apar özüyə xanım elə.

– Əmqızı, doğru diyisən?

Dedi:

– Başımçu.

Dedi:

– İndi mən durram gedərəm Qurdoğlunun dədəsin yan-
dırram. Necə Qurdoğlu kim, biz kim.

Dedi:

– Amandı, əmoğlu, sən eşyə çıxma. O, bi dənə lotudi, min dənə atlısı var, sən səhvisən, bi dənə İsvahan onnan başaranmaz.

Dedi:

– Bə nə cür olacaq bu iş, neyniyəcəxsən indi?

Doslar, hər cür olannan sora bu hələ kişidi, Şəhri də narahand oldı, axı. Dedi:

– Əmoğlu, sən narahand olma, mən bi dənə nəxşə çəkərəm, Qurdoğlu gəlməğnə də pəşiman olar, özü çıxar gedər.

Dedi:

– Nə nəxşəsi çəkəssən?

Dedi:

– Mən özümü bir moda sallam, bir qılığa sallam gedərəm Qurdoğlunun meydanına, mənə görsə xoşu gəlməz, çıxar gedər. Əmoğlu bəyə bu dilinən bi cür yola salax çıxa gedə, onnan zornan başarmağ olmaz.

Odu ku, Şəhrini qoymadı həyətdən çıxa eşiyyə. Qız getdi buların bir çörəh damları var ki, orda çörəh yapallar, təndir damı diyəllər ora. Əziz eşidənnər, bi dənə arvat varıdı ayda bi dəfə gələrdi, bulara çörəh yapardı. Elə bir aylıx yapardı qoyardı ora, libaslarını əvəz elər gedəndə qoyar ora, təndir damına gələndə genə libaslarını əvəz eliyər olar giyər əyninə, çörəyi yapar qutuldu, genə buları əvəz elər öz libaslarını geyər, həkkini alar çıxar gedər. Bu çörəh yapan arvadın libasları o təndir damında. Mehridilbər yazıx canının dərdinnən isdir özün moddan, qılıxdan çıxada, axı eşidifsən diyələr, gey-nəhli gülə bənzər, cındalı cinə bənzər. İsdır özün cinə bənzədə, heş zada bənzəmiyə. Yanı, Qurdoğlu bunu görə, diyə Mehridilbər budi, zəhləsi gedə bunnan. Xoşu gəlmiyə, çıxa gedə. Odu kı, bu çörəh yapan arvadın libasların valid elədi əyninə. Çərqəti örtüdü başına, üz gözün tutup gəldi həyətə:

– Əmoğlu?

Şəhri belə baxanda gördü əmqızı:

– Vay, əmqızı, bu özüyü necə o cü elədin?

Dedi:

– Əmoğlu bax, görən həməən adamam?

Dedi:

– Yox, vallah, indi səni heç mən özüm tanımırdım.

Dedi:

– Gördün, indi məni Qurdoğlu görsə, zəhləsi gedəcəx ha, gəlməynə pəşman olacax, çıxax gedə. İndi gedirəm ora diyəm, ay Qurdoğlu, nəməne diyisən? Qoy məni bu qılıxda görsün, çıxsın gessin, işin olmasın.

Dedi:

– Əmqızı, Allaha təvəkkül, get görəx.

Mehridilbər bu vəzdə evdən çıxıp, gəlir Qurdoğlunun meydanına ki, Qurdoğlu meydanda əyləşib səndəlin üsdündə, müntəzirdi Mehridilbər gələr bunu çəkə ərəb atının üsdünə, götürə apara Ərəbisdana. O zamanı der Qurdoğlu səsləndi:

– Qasid qardaş, Mehridilbər gəlmədi.

Denə hərəməzadə Yaradanqul gönül oldu:

– Gəlir, bax.

Uzaxdan gördü Mehridilbərdi gəlir, amma özün bi dənə moda salıp, o çörəh yapan arvadın libasdarın geyif əyninə. Bi bax özün moddan çıxadıp ki, yanı Qurdoğlunun bunnan xoşu gəlmiyə, bi bax.

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, odu gəlir!

– Hani?

Qurdoğlu görürdü bi xanım gəlir o tütəynən. Belə pərən-müjdədi. Heç baxmırdı da, əhəmyət də vermirdi. Dedi:

– Odu bax.

Dedi:

– Hansı, bu?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Budu Mehridilbər?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Yanı, mən bunnan ötrü Ərəbisdannan durdum gəldim bura? Pəh, əgər bu olsa bax heş zad, tuf olaydı mənə.

İsdir atdılının götrə, hərəkət eliyə. Bu hərəməzadə Yara-danqul dedi:

– Ay Qurdoğlu, bir əğillı bax ha. O, MehriDilbərdi, sənə nəxşə çəkib öznü o moda salıp, diyi görə sənə ona məhəb-bətin var, ya yox? Diyi, görəsən bi onu tanısan, ya yox?

– Mən ölüm?

Didi:

– Başın üçü, bi bax bi əğilli.

Yoxunnaşanda Qurdoğlunun gözü sataşdı qızın belə yaşmax altınan bi gözi, bi qaşı belə görükürdi. Əkizi də qoynunda. Qoynundan əkisi çıxardı, əkisə belə baxdı, qıza baxdı çüçədə gələ-gələ gördü, bə baba özidi. Qurdoğlun burda gülməx tutdı. Qız yoxuna yetişəndə qəhqə çəhdı güldü, qalxdı əyağa. Əvəzin Mehridilbər ona salam verər, Qurdoğlu özün saxlıyammadı, Mehridilbərə salam verdi:

– Salam, Mehridilbər, qurbanın kəsiləydi. Xanım, bə sən özüyün bu moda niyə salmısan? Özüyün o moda salıfsan ki, yanı mən tanıyıyam? Kor olsun o gözlər ki, aşnasın xanım tanımaz.

Mehridilbər gördü, əy dadi-bidad bu bildi ki, mən özümü bu moda, qılığa salmışam. Amma Mehridilbər məcbur qalır bunun sələmin aldı, səsləndi:

– Əleykmə salam, ay Qurdoğlu. Ay Qurdoğlu, bu naməni mənə nəməməyə yazıfsan?

Dedi:

– Xanım, naməyin cavabıdı yazmışam, gəlmişəm sənə aparam.

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, mən axı indi elə bu rəhatdışda, yanı sən mənə götürəsən aparasan?

Dedi:

– Bə xanım, bə nə cürə aparıceyəm? Sən yazıfsan gə mənı apar, mənım də xoşum gəldı sənnən, gəlmişəm səni aparam, Ərəbıstanda toy elıyıcıyəm tamam mahalda diyılə, xanıım. Gedəx zındəgannıx elıyəx.

Səsdəndı:

– Ay Qurdoğlu, fələhın çərxi dolanıydı, bızım də alnımızın qəzoyı qədəri beləymış.

Qız heş zad tapanmıyır, əzız eşıdənnər, dıqqət təvəccö eylədı ha gör nə cürdı iş, nə cür olur burda. Hər yerdən əlı üzıldı, yanı gördı əmoğlum çıxsə qabağa, əmoğlumı öldürər. Yanı, iş bır qılıx düşüp, məcburam, bu işı görəm dedı, öz-özünə nəzərındə dedı, bu sözdən başı çıxmaz. Buna kı, deyillər Qurdoğlu, bunun sözdən başı çıxmaz, mən bunnan bağlaşmax qoymaram. Dıyım, ay Qurdoğlu, mən sənə bı qatar qılıbənt söz dıyəcəyəm, əgər buları aşdın elə bıı ıntahamdı da, sənnən ıntaham alajam. Əgər buları aşdın mənı aparınan, əgər açammasan qovlu verəsən mənə, özün çıxasan gedəsən. Dedi:

– Ay Qurdoğlu.

Dedi:

– Bəlı.

Qız bu fıkrırəri elıyır, dedı:

– Ay Qurdoğlu, mənım sənnən burdan getməyımə bır şərtım var.

Dedi:

– Xanıım, nəmənədı şərtın?

Dedi:

– Mənım şərtım odur kı, mən söznən sənnən bağlaşəcəyam.

– Sözüənən?

Dedi:

– Bəlı.

– Nədı söznən, xanıım?

Dedi:

– Mən sənə bi qatar qıfılbənt diyəciyəm. Əgər onların mənasın bildin, onları aşdın məni aparacaxsan, aşmadın, cavabın verənmədin necə gəlirsən o cür gedəssən. Qovdu verissən.

Qurdoğlu dedi:

– Xanım, olsun eybi yoxdu.

Qurdoğlu dedi, çünki bu isdirəm bunu götürəm aparam, bunnan mən isdirəm zindigannıx elliyəm. Qoy bu nəməne desə, o olsun. Dedi:

– Xanım, eybi yoxdu. Sən mənnən başlıx isdəmisən, şişlix isdəmisən, qonaxlıx isdəmisən, sən mənnən bi qatar söz isdisən. Sən diyəsən, mən cavabın verəm, olsun eybi yoxdu da. Cavabın versəm, gələsən baxım gedəlim. Cavabın verməsəm, mən çıxaram gedərəm.

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, məssən, ya naməssən?

Dedi:

– Xanım, mən mərdəm. Allah namərdə nəhlət eləsin.

Dedi:

– Bəs mərd olsan, mənə icazə ver, sözlərim evdədir. Sabahlarım sahat onda həmin bu meydanda amadə ol, gəlīm mən sözlərimi diyim cavap versən, məni götü get, cavap verməsən çıxasan gədəsən. Qəbuldu?

Dedi:

– Bəli, qəbuldu.

Əziz eşdennər, bu cür bular danışığ elədilər indi bu səfər Qurdoğlu atdılarına dedi:

– Bala, isdirahatdix eləyin, sabahlarım Mehridilbər gələcəx. Mehridilbər mənnən bağlaşmax boydadır, təvəkkül Allaha.

Odu ku, qız qəyitdi evlərinə, əmoğlusu Şəhri elə narahatdı, müntəzirdi. Allah, əziz eşdennər, heç uşağı dədə-nənəsiz eləməsin, dədə nənəsiz uşağın başına çox oynunnar gələr. Bu oynunnar ki, gəlir bu iki dənə uşağın başına bular hamısı

bisərpərəstixdən, dədə-nənəsizdixdən bu işdər gəlir buların başına. Odu ku, bu səfər Şəhri bətər narahatdı, bir adamları yoxdu ki, bular gedələr dərtədrini diyələr o adama. Şəhri gəldi qabağa:

– Əmqızı, getdin?

Dedi:

– Bəli.

– Qurdoğlun gördün?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Əmqızı, nə cürə adamdı?

Dedi:

– Əmoğlu, mən də adını eşitmişdim, öznü görməmişdim. Amma bədhəbi pəhləvanmış. Əmoğlu, bel belə nazihdi, kürəhlər bu əndə elə bil dərvəza taydı, qışdar elə bil çinar şaxəsi, barmaxlar elə bil cürdü – xiyardı, gözəder elə bil qatıx belasıdı. Baş elə bil hamam tasıdı. Əmoğlu, bax iyitdixda, pəhləvannıxdə fikr eliyəm bu dörübərdə tayı tapılmya, elə bir qət pəhləvandi. Min dənə də atdıısı var.

Buları diyəndə axı, əziz eşidənnər, kişinin ürəyi tez bu-lanar. Şəhri bətər nərahand oldi. Gördü, vayy, eylə əmqızım gedip Qurdoğlunun pəhləvannıgın, iyitdiğın, gözəlliğın görüp elə bil istir gedə Qurdoğluna ha, bir bax. Pəh, Şəhri nərahand oldu, gözləri doldi. Əmma elə narahand oldi, elə narahand oldi səsləndi:

– Əmqızı.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Əmqızı, dünyanın vəfası bu cürmüş? Əmqızı, elə dünya beləymiş? Axı, bizim dədəmiz, nənəmiz nəməne əhd eləmişlər. Mənə qəral dəyildi, biz ikimiz toy eliyəx. Dədəmiz, nənəmiz dünyadan getdi, fələyin çərxi dolanaydı bə iş niyə

gəldi, bu cür oldu? İndi də bu yannan bir Qurdoğlu tapıldı, sən də getdin gördün, onu tərəflisən. Ay dadi-bidad, əmqızı, heş zat, heş zat...

Burda, əziz eşdənnər, elə naranand olup Şəhri üzün tutup Mehridilbəre:

– Əmqızı, bəs qulax ver mən özümü öldürsəm bunnan yaxıcıdı, ya gedərəm Qurdoğlunun meydanına onu öldürürəm, ya o məni öldürər. Ya özümü xurt-xuşdux elərəm, bəs sən bi dənə umudum sən idin, sən də gedəsən Qurdoğluya. Mənim ölməyim qalmağımnan yaxıcıdı.

Dedi:

– Əmoğlu, bular nə sözdü?

Dedi:

– Qulax ver, ürəyini dərdə gətirim. Dərdə gəldi mənim bu ürəyim, icazə ver, bu sinəmə bi beyti, bayatı gəldi, şer gəldi mən buları ərz eliyim sənə. Ossun, əmqızı, get da get.

Əziz eşdənnər, indi görəh burda Şəhri əmqızıya nə sözdər diyir, mən ərz eliyirəm əziz dusdarımız həmişə şad ossun:

Fələyin çərxi dolanaydı,

İndi bildim bivəfasan, gedərsən.

Gedərmisən, Mehri yarım, ne dərsən?

Nəçün mən fəğirin tərkın edəsən?

Gedərmisən, Mehri yarım, ne dərsən?

Burda, əzz eşdənnər, Mehridilbər gördü ki, əmoğlu soruşdu Qurdoğlu nə cür adamdı, dedim bu cürdü, bu cürdü əmoğlumun qəlbinə gəldi. Əmoğlum narahand oldı, əmoğlumun gözləri dolup, bi bax əmoğlum gör nə cür şeirnən, bayatıynan mənə söz diyir. Qız da bu yanda ağladı, gözləri doldu. Dedi:

– Əmoğlu, evin tikissin, billahı mən çarəsizlixdən bu işi görrəm. Evin tikissin, məgər mən səni tərg eliyərəm? Eldən, tayfadan, dədədən, nənədən, əmidən bi sən qalıfsan. Mənim də umudum bi sənsən, əmoğlu. Bu sözlər sənnən nəmənədi,

sən mənə diyisən, indi burda məni narahand elisən? Əmoğlu, qulax ver mənim də ürəymi sən dərdə gətdin. Mən məyə Qurdoğluna gedənəmmi, rəhməttiyn oğlu?

Qulax ver, əzz eşdənnər, bular qabax qarşıdılar. İki əmoğlu-əmquzı ikisinin də ürəyi burda dərtididi, götrüp cavabında qız belə cavab verir ki, əmoğlu, niyaran olma, mən səni atmaram. Dedi, əmoğlu, bax görüm mən məyər o qızdardanam? Məyə mənim savadım yoxdu, sən məni niyə narahand eliyisən?

Oxumuşam Quran, kitab, kalami,

Qoxma, əmoğlu, ilqarımız belədi.

İlqar, əziz eşdənnər, qoura diyər. Yanı, biri-birinə ki, qour verir, qourunna dönsə, diyəllər ilqarınna döndü, adam yanı düz adam dəyil.

Qurdoğludan – Qurdoğludan daha almam salami,

Qoxma, əmoğlu, ilqarımız belədi.

Nigaran olma. Dedi:

– Yalan diyisən.

Dedi:

– Billahi, yalan demirəm.

Dedi:

– Yalan diyisən qulax ver, əmqızı, göyül şüşəyə bənzər, sındırdınmı düzəlməz. Da məni bu cürnə narahand elədin, qulax ver birin də diyim.

Alıf Şəhri, dusdar, dübarə diyir:

– Heş zat, heş zat dədəm olsaydı dünyadə, nənəm olsaydı dünyadə, əmqızı, bu işdər mənim başma gəlməzdi.

Qoymadı dünyadə biz sürəy səfa,

Vurdu ürəyimə cörünən cəfa.

Bilməm vəfalısan, yoxsa bivəfa,

Gedərmisən, Mehri yarım, nə dersən?

Qız ağladı, ağladı, əmoğlu, əmoğlu, mən ölüm qulax ver, o cür dəyil. Əmoğlu, qəlbin bulanmasın, ürəyin narahand

olmasın, bax bir. Qoy mən də sözümü deyim. Alıp Mehridilbər diyir:

Biz də, inşallah, şad oluban bu dünyada gülərix,
Sır sözləri bir-birinə diyərix.
Ölsəx bahəm öllüx, qalsax da belə qalarıx,
(Ölsəx bahəm öləcəyix, qalsax da bahəm qalacayıx)
Qoxma, əmoğlu, ilqarımız belədi.

Ama Şəhri genə Mehridilbərin sözünə inanmadı. Şəhri səsləndi:

– Əmqızı, qulax ver, qulax ver da mənim ürəyim dər-d-nən doldı. O sözləri ki, sən mənə dedin, odu ki, Qurdoğlunu təriflədin, sən isdisən gedəsən ona getginən, mənnən müqəyyət olma.

Qız hay-haynan ağladı:

– Əmoğlu, billah o cür dəyil.

Dedi:

– Nolsunki? Qulax ver, sözümü qutarım.

Şəhri ağlar şirin-şirin səsi var,
Meydanə girmərəm, əcəp bəsi var.
Qurdoğlunun malı, xəzanəsi var,
Gedərmisən, Mehri yarım, nə dersən?

Get da, əmqızı, get qurbanın kəsilib. Sən məndən müqəyyət olma, gedəcəxsən getginən Qurdoğluna. Da mənim yanımda onu tərifləməx lazım dəyil. Buları diyəndə Mehridilbər hay-haynan ağlıyıp gözünün yaşı yanaxları islatdı. Səsləndi:

– Əmoğlu, mən ölüm, o cür demə. Əmoğlu, billahi, o cür dəyil. Qulax ver, mən də sözümü qutarım.

Alıp Mehridilbər axır sözün:

Bir baxgınan fəğir Mehri halına,
(İnsafın olsun, bax gör mən nə hala qalmışam).
Düşməğ olmaz qovqasına, qalına.
Səni verməm bu dünyanın malına,
Qoxma oğlan, ilqarımız belədir.

Əziz eşdennər, Şəhri belə baxdı gördi Mehridilbər elə ağır, az qalır özünən gessin. Burda inandı sözlünə dedi, canım, bəs düz deyir ha. Dedi:

– Axı, əmqızı bax o sözüyə inanım, ya bu sözüyə inanım? Orda diyisən Qurdoğlu belə pəhləvandı, belədi, elədi. Qurdoğludu nəm, nəmənədi burda da belə diyisən. Mən hansı sözə inanım?

Dedi:

– Əmoğlu, billahı, bu sözümə inan. Mən səni bu dünyaynan əvəz eləməm, mən nə sayıram Qurdoğlu kimdi, filan kimdi. Məyə mən Qurdoğluna gedənəm?

Dedi:

– Bu işin axır nəticəsini di, nəmənə olacax? Diyisən min atdısyınan bi dənə pəhləvandı gəlif indi şəhri İsvahana, özü də gəlif səni apara. Ay baba, bu nə cür olacax bu iş?

Dedi:

– Axı bilmişən bi nəxşə çəkmişəm. Bi dənə nəxşə çəhmişəm, elə çıxax gedə.

Dedi:

– Nəmənə nəxşəsi? Bax bi nəxşə çəhdin dedin, libaslarmı əvəz eliyirəm, özümü qılıxdan çıxardıram. Qurdoğlu məni görsə xoşu gəlmİYə, çıxax gedə. İndi də diyisən ayrı nəxşə. Bu nəmənədi?

Dedi:

– Əmoğlu, həy yerdən əlin üzüldi gördüm ki, da çarə yoxdu bağlaşma qoydum araya eləsiynə, bağlaşacayıx. Dedim, özü də mərtədi ha, namərt dəyil, bunu sənə diyim. Qəralımız budu ki, mən bi qatar qıfılbənt diyəm, əgər Qurdoğlu cəvaf versə məni apara, cəvaf verməsə çıxax gedə.

Dedi:

– Bəlkə cəvaf verdi.

Dedi:

– Cəvaf verəmməz, axı.

– Niyə?

Dedi:

– Canım, ağzında diyisən Qurdoğlu. Qurdoğlunun sözdən başı çıxmaz, ona görə mən bu işi saldım araya. Bi qatar beləsinə qıfıbənt diyərəm cəvabın verəmməz, öz də diyip cəvabın verəmməsəm, necə gəlmişəm o cür çıxaceyəm gedəm. Bu cür şərt kəsmişix sabah sahat ona.

Bu cür dedi, bəli. Dedi:

– Məyər sənin sözün var, qıfıbəndin?

Dedi:

– Cümliyəciyəm da. Kitaplardan cümliyəciyəm, besavat dəyiləm ki. Qoşacıyam cüylüyəm, səhər gedəm diyəm.

Dedi:

– Ossun da.

Şəhri bunun sözünə bu səfər inandi. Əziz eşidənnər, gecə gəldi araya bular şamların yedilər, çayların işdilər. Mehridilbər gətirdi kitaplara töhdü qabağına, qıfıbənt söz cüylür, axı şeər deməxdə bir örgəşmə var. Bu təbiətən gərəy ola, təbiətində ola adamın ki, şeər diyə. Əziz eşidənnər, şeər diyən bi dənə yanı Allah vergisidi. Mehridilbər şair dəyil ki, söz bilmir ki, şeər bilmir, isdir kitaplardan bi qatar qıfıbənt söyliyə, savadı var savat gücünə bir qatar söz cüylüyə, gedə orda Qurdoğluya diyə, Qurdoğlu cavaf verəmmiyə çıxma gedə. Bu kitaptan, o kitaptan gecəni səhərə kimi yuxunu gözüne həram eliyip, Şəhri də bunnan bahəm. Yuxulamayıplar, yatmayıplar səhərə kimi köməhləşdilər qız bi qatar qıfıbənt cüylədi. Ama qəşəng qıfıbənt cüylüyüf. Buna diyəllər bağlama, aşığ aralarında əziz eşidənnər, qıfıbənt bağlama. Hətta, məsələn, bi aşıx bi aşığa indi də desə, məsələm o aşıx cavabın verəmməsə eliyə bilər o aşığın sazın əlinnən ala bilər. Yanı, bu cürdü iş. Aşığnan da aşığın davası düşsə, bular özləri öz işlərini həll eliyələr. Çün bu hünərdir. Burda zornan dəyil, hünərdir, hünər. Odu ku, bu səfər bi qatar qəşəng qıfıbənt cüylüyüp neçə əzbərliyi sinəsində, amadə kağızı da qoydu

cibinə. Dedi, bi də yadımnan çıxsa, baxaram tez kağıza. Sahat ona diyip amadələşip. Dedi:

– Əmoğlu, amandı fəqət sən eşiyə çıxma, sən gözə görükmə. Sən gözə görüksən, səni Qurdoğlu öldürər. Qoy bəbə mən bunu bu təltifəndinən başımızdan sovam, çıxma gedə.

Odu ku, bu yol sözdəri götürüp sahat ona vaxt vermişdi, ona bir qədir qalar evdən çıxıf. Büyünnərim bu nə cür gəlir? Öz libasları əynində belə ki, gəlir Qurdoğlunun meydanına. Qurdoğlu da yeyip içip, sivilləri verip qulaxlarının dalına, əyləşip polat səndəlin üsdündə, həmin o küçəynən ki, Mehridilbər gələcək, o küçəyə sarı baxır. O zaman idi gördü o, idi, Mehridilbər gəlir. Amma büyünnəri gün bu yannan çıxmyıp, o yannan çıxıp. Dünən o libasların əvəz eləmişdi, özün cilitdən, qılıxdan çıxartmışdı. Büyün öz libasları əynində gəlir qızın cəmalı bəh-bəh... . Elə ki, ta yetişdi Qurdoğlunun meydanına Mehridilbər dedi:

– Salam ağayi-Qurdoğlu, Qurdoğlu.

Dih Qurdoğlu yerinnən qalxıf:

– Əleykumə salam. Mehri yarım, qurbanın kəsilib, bi mən ölüm bax görüm, gəldim səni aparam, ya bağlama gətrifsən?

Dedi:

– Ə, Qurdoğlu məyər dünənnərim şərt kəsmədixmi burda? Qərər olmadımı mən bir qatar qıfilbənt diyəm, sən cavap versən, məni aparasan. Cəvab verməsən, çıxasan gedəsən. Özün də diyisən, mən mərdəm, namərt dəyiləm.

Dedi:

– Bəli, xanım, o cür danışmışıx.

Dedi:

– İndi mən gəlmişəm sənnən bağlaşam, bi qatar sənə qıfilbənt diyəciyəm. Oların cavabın verdin, məni aparacaxsan. Əgər cavabın verənmədin, ay Qurdoğlu, necə gəlifsən o cür gedəcəxsən.

Dedi:

– Xanım, de görüm qıfilbəndin nə cürdü?

Əziz eşidən dusdar, indi iş geşdi bağlaşmaya. Görəh Mehridilbər nə cür sözlər cüylüyüp, isdiyir Qurdoğluya diyə. Qurdoğlu da buna cavaf verə bilər, ya yox? Amma fikirrəm, cavaf verər. Niyə? Qurdoğlu düşüf Mehridilbərin eşqinə, Mehridilbər bilmir cərəyan nəmənədi. Mehridilbər diyi də adına diyillər Qurdoğlu, Qurdoğlunun sözdən başı çıxmaz, sözmə cavaf verə bilməz, çıxa gedə. Amma bilmir ki, cavaf verər. Nə cür diyir və Qurdoğlu nə cür cavaf verəcəx qabax qarşidılar bular, mən ərz elirəm əziz eşidən dusdarımız həy yerdə eşitsələr nəvari şad ossunnar. Havası “Tərəkəmə gözəlləmə”sidi. Mehridilbər, əziz eşidənnər belə qıfılbəndi diyir, sözlər bağlıdı. Yani, buları gərəh Qurdoğlu indi açə:

Sənnən xəbər alım ağayi-Qurdoğlu,
Nə güldü ki, zimisdanda açılmış?
(Qışda açar yanı, o hansı güldü ki, qışda açar?)
Amma vədəsi yetəndə tiflitar olur,
O nədi ki, mərabına dayanmış?
Özü öz-sözünə girifdar olur?

Əziz eşidənnər, ərz elədim çün Qurdoğlu düşüf Mehridilbərin eşqinə, Əflatın, Loğman gələydin söz diyə, Qurdoğlu cavaf verər. Eşqidən cavaf verir, dusdar. Bunu diyəndə Qurdoğlu səsdəndi:

– Mehri yarım, qurbanın kəsilib, qıfılbəndin elə budi?

Dedi:

– Bəli, cavabın ver.

Dedi:

– Xanım, o elə bir söz dəyil, icazə versən sözüyün cavabın ərz eliyirəm.

İndi, əziz eşidənnər, Qurdoğlu bu sözün cavabın açır yanı:

Al sözyün cavabın, ey Mehridilbər,
Qar gülüdi zimisdanda açılmış.

Əziz dusdar, hamıyız da görüfsüz bu güli, buna novruzgülü də diyəllər, iki dənə adı var. Nərgiz gülü də diyəllər,

novruzgülü də diyəllər. Qış ki, çıxar yanı bəhram ayı, bəhrama bir yirmi gün zad qalan gedəsən dağa, çölə, çəmənə görəsən o çəmənnərdə qar bu cür talalanıp. Gün vurup ki, yerdən əriyir qarın altı belə, körpü kimi qalıp orda görəsən, düz qarın altında bi dənə ağ gül açıp, rəngi də ağdı, vəsəti sari görəsən bi dənə ağ gül açıp orda. O qar ki, gün vurdu əridi, üsdünnən getdi elə o bəhrəm ayının havası ki, dəydi o gülə, gül xərəb olar, öz-özünə pozular yanı. Ərz elədim, novruzgülü də diyəllər buna, nərgiz gülü də diyəllər və görüpsən, mən də görmüşəm. Dedi:

Xanım, qar gülüdü zimisanda açılmış,

Vədəsi yetəndə tiftitar olur.

(Yanı, qar üsdünnən getdi xərəb olur).

Şeytandi mərabinə dayanmış,

Özi öz sözünə şeytan, yanı özü öz sözünə girifdardı həmişə. İndi də elə bir nəfər şeytannıx eləsə, sora görüsən özü öz sözünə girifdardı.

Şeytandi məladinə dayanmış,

Özü öz sözünə girifdar olur.

Mehridilbər gördi əvvəl sözünün cavabın verdi.

Dedi:

– Ağayi-Qurdoğlu, ikinci sözümə qulax ver.

Ay Qurdoğlu, nə ovçudu dağı, daşı dolanı?

(Hansı ovçudu dağı-daşı gəzər, belə dolanar).

Nə polatdı ot dəyməmiş ərinir?

Nə aynadır baxsan cəmal görünir?

O nədi ki, hərdən lələzar olur?

Bunu diyəndə Qurdoğlu yanında güldü, səsləndi:

– Xanım, bi mən ölüm bu sözlərnən nə özüyü mətəl elə, nə məni. Gə çıxax gedəx, baba, mənən şuxlux¹ eləmə.

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, mərdsən, ya namərdssən?

¹ Şuxlux – zarafat

Dedi:

– Xanım, mən əvvəl bezələmişəm mən mərdəm. Allah namərdə nəhlət eləsin.

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, mərd, olsan qəralımız budu, mənim sözümə cəvaf verəsən.

Mehridilbər belə xiyal elədi, yanı həməən cəvabın tapamır, ona görə bu cür deyir.

Dedi:

– Xanım, bəs qulax ver ikinci sözüyün də cəvabını ərz eliyim.

Qurdoğlu sözə cavaf verir. Dusdar şad olsun, əziz eşidənnər, çox bol mənədi bu sözdər ha, bi sözə bax. Həm qıfıl-bəntdilər, həm bolmənadılar.

Göyül ovçudu, xanım, daşı-daşı dolanır.

Görüsən bəşər özü əyləşip, məsələn, bu otaxda göyli həy yeri dünyanın hər nökdəsni göyül gəzər, dolanar. Təbrizdən belə, Tehrandan belə filan yerdən qonağın ordan belə, filan yerdə toydu, ordan belə, filan yerdə aşığ oxudu, onu məclisində otumuşdu, məsələn, qulax verdi ordan belə, göyül hər yeri gəzər, dolanar.

Göyül ovçudu daşı, daşı dolanır,
(Sözün mənasına bax).

İnsan özü polatdı, od dəyməmiş ərinir.

Görüsən bəşərin bir zamanı var sinni 35-40 da az qalır duvarı düşüynən vura yıxa. Elə ki, sinni getdi o tərəfə, təbiyyət iraxdı, yavaş-yavaş bədən ərir, ərir, ərir olur bi dənə yumax. Od dəyməmiş ərir ha dusdar, ha görüsən. Bəşərin bədəni, yanı deməğ olar, polatdan bərhdı, amma od dəyməmiş ərir. Ərir olur yumax, bir gün də vaxt qutulanda köçür dünyadan gedir:

İnsan özü polatdı, od dəyməmiş ərinir,
Su aynadır, baxsan cəmal görünir,
O da yündi, hərdən lələzar olur.

Mehridilbər gördü, yazıq oldum. Xudaya, neynim?
Qurdoğlu ikinci sözümə də cəvaf verdi. Dedi:

– Ay Qurdoğlu, qulax ver üçüncün ərz eliyim.

Ağayı-Qurdoğlu, nə çeşmədi cəmi çeşmələrdən
suludi?

Nə badədi, yarı dəyil, doludi?

O nədi ki, on beşində doludi?

Qurdoğlu səsləndi:

– Xanım, icazə ver üçüncü sözyün də cəvabın ərz
eliyim.

Qurdoğlunun atdıları dorədə, bir azda İsvahanın cama-
hatının ordan, burdan yığışıplar bu meydanda. Yanı, iynəni
salasan, yerə düşməz. Cəmahət durup tamaşaya ki, Xudaya,
bu nə cür işdi? Amma hamıdan bəter Qurdoğlunun atdıları
həm təcüb elillər, Xudaya, bu söz bilməzdi, bu bağlamaların
cəvabın bu hardan tapır, nə cür deyir? Elə bi dəfə mat qalırlar.
Amma Qurdoğlu dedi:

– Xanım, icazə ver cəvabın ərz eliyim. Nə çeşmədir do-
lu-dir, nə badədir doludur. İcazə ver, ərz eliyim xanım, qulax
ver.

Belə cəvaf verir:

Xanım, bəşərin gözüdü çeşmədi, cəmi çeşmələrdən suludi.
(Ölənəcən, əziz eşidənnər, gözün suyu elə gələr).

Eşqin badəsidi – yarı dəyil, doludi.

O da aydı on beşində doludi.

Ay əvvəl çıxanda görüsən qovun dilimi kimi nazik gö-
rükür. De gündə, bir əz gündə, bir əz elə ki, on beş olanda bi-
təvləşdi, bütün görükdü, doldu yanı. Belə ki, on beşi keşdi o
yana genə o cür azaldı, azaldı otuza yetəndə tifri-tal olur, yanı
otuzda görüsən qutuldi. Görüşmədi da, bunu diyir ha!

O da aydı on beşində doludi,

Otuza yetəndə tifirtar olar.

Mehridilbər gördi oğlan bu sözmə də cavaf verdi. Qız
yavaş-yavaş narahand oldu bu səfər. Bir fikri qalif əmoğlu

Şəhrinin yanında, Xudayə, bir fikri qalíf orda mən bunnan şert kəsmişəm, sözdərimə cəvaf versə, məni götürəcəx İsvahannan apara. Bi dənə indi sözüm qaldı. Allah, buna da cavaf versə neyniyəciyəm? Mehridilbər səsləndi:

– Ağayi-Qurdoğlu, qulax ver axır sözümə.

Ağayi-Qurdoğlu, o nə şəhərdi, hansı bağdı quruli?

Nə şəhərdi, həm yıxılı, ölüri?

O nədi ki, yerdən göyə sərili?

O nəmənədi ki, gündə min təhər olur?

Burda Qurdoğlu bir getdi fikirə, oğlan, bu nəmənədi ki, gündə min təhər olur. Gənə bir Mehridilbərə sarı belə aşiqanə baxdı, bir əksinə baxdı, tez tapdı sözün mənasın, səsdəndi:

– Xanım, icazə ver ərz eliyim cavabın.

Mehridilbər gördü diyir, icazə ver, ərz eliyim cavabın. Qurdoğlu belə cavaf verir axır sözə. Qurdoğlu diyər:

Xanım, o sənin qoynundu da baldı qurulu,

Göylün evi şəhərdi həm yıxılı, hörüli.

O səvaptı yerdən göyə sərili,

(Yaxcılık eləsən, bi nəfərə məhəbbət eləsən, səvabı göylərdə yazılar).

O da, xanım, xiyalımdı¹ gündə min təhər olur.

Əziz dusdar, əziz eşidənnər, əziz şərəvəndələr bəşər, yanı gündə min dənə xiyal elər. Məsələ, durum filan yerə gedim, filan işin dalınca gedim, filankəsi gedim görüm, ya görmüyüm. Bəşər gündə min dənə bu fikirrədən elər. Sən bax bu sözdərin mənasına, sən bax bu daısdanın əzəmətinə. Eşidə-eşidə, vəd diyə-diyə eşidəcəxsən, görəcəxsən daısdan nə əzəmətdədi, nə mənası var sözləri. Amma xanım xiyalımdı, gündə min təhər olur görüsən. Əziz eşidənnər, dərin dasdandı ha! Bu daısdannar tənha çalıp, oxumaxdan ötrü dəyil. Bu daısdannar ibratnamə, nəsihətədi, nəticədi. Mehridilbər gördi bu qıfıləndi ki, gecəni yuxusuz qalmışdım kitaplardan

¹ Xiyal – xəyal

cülləmişdim, da indi sözü yoxdu ki... Daha cavabın da Qurdoğlu verdi. Qurdoğlu səsləndi:

– Xanım, bu da sənin sözdəryin cəvabi. İcazə versən, gə gedəx.

Nə baldı ki, quruli,
Nə şəhərdi həm yıxılı, hörüli.
O nədi ki, yerdən göyə sərili,
O nədi ki, gündə min təhər olur.

O cür ki, ərz elədix Qurdoğlu, cəvabın verdi:

Xanım, qoynun içi baldı quruli,
Göylün şəhərdi – həm yıxılı, hörüli.
O səvapdi, yerdən göyə sərilir,
O da xiyalındı hərdən min təhər olur.

Qız gördi bu qatar sözümə Qurdoğlu cəvaf verdi. Qurdoğlu səsləndi:

– Xanım, o da sənin sözdəryin cəvabi, şərti qərarımız buydu. Sözdəryə əyər cəvaf versəm, gələsən mənən gedəx.

Dedi:

– Ağayı-Qurdoğlu, axı sözüm genə var.

Dedi:

– Xanım, var de da.

Dedi:

– O sözdərim qalıp evdə. O sözdərim qalıp evdə icazə versən, oları sabah gətrim oları da deyim cəvabı versən gedəx. Əmma cəvabın verməsən, ay Qurdoğlu, özün diyipsən çıxacaxsan, gedəssən.

Dedi:

– Ossun, xanım, eybi yoxdi.

Qız meydannan qəyidip evlərinə, əmoğlu Şəhri dedi:

– Əmqızı, neynədin? Sözdəni dedin? Qurdoğlu cəvaf verə bildi, ya yox?

Dedi:

– Əmoğlu, heş belə bilmirdim bu sözdərmə də cəvaf verdi. Amma mən dedim bi qatarda sözüm var, icazə ver oları

da sabah diyim. Oların da cəvabın versəm, məni apararsan, verməsəm çıxasan gedəsən.

Dedi:

– Axı, hanı əmqızı, məyər genə sözün var?

Dedi:

– Əmoğlu, gərəh cüylüyəx da genə də.

Gecə gəlip arıya, bular yuxunu gözlərinə həram eylədilər. Mehridilbər piçax sümüyə dəyanıp, daha ey kitaplari töküp genə qabağna, o kitaptan bu kitaptan, amma dübarə bir qatar bəter qıfılbənt cüylədi. Yanı, dedi:

– Qurdoğlu səhlidi, Qurdoğlunun dədəsi də gəlsə bu sözlərə cəvaf verənməz.

Sözdərin amadə eliyif, başni biç eliyim. Cibində kağızdar yazıp, sinəsində əzbərliyəp. Oldu səhər, səhər genə süphanəni yiyir. Dedi:

– Əmoğlu, sən amandı eşyə çıxma. Mən gedim görüm bu sözdərnən Qurdoğlunu İsvahannan qova billəm, ya yox.

Qız sözdəri götürüp Qurdoğlu da yeyip, içip amadə müntəzirdi Mehridilbərə. Gənə belə baxanda gördü odur Mehridilbər gəlir. Genə yetirdi ki, həmin meydanda meydanın dorəsi belə qənovdi, lülpər güllərindən də əkiflər, ağaş taxıflar yannarına, lülpər güllər dolaşıp belə gedip ağaşdara. Mənzərəli tamaşalı meydanın dorəsi səfəli. Qız yetişir durur o güllərin dalında, güllərin dalında durur ku yaxcı görməsin buni. Ordan səsdəndi:

– Ay Qurdoğlu, indi bu sözdərimə cəvaf versən, məni aparacaxsan cəvaf verməsən, gedəcəxsən.

Dedi:

– Xanım, de görüm, nəməənədi sözdərin?

İndi görəx Mehridilbər hansı sözdəri cüylüyüp, ama bular çox bəter sözdərdi. Nə cür diyir Qurdoğluya, Qurdoğlu bulara cəvaf verə bilər, ya yox? Mən ərz elirəm, tamam eşidənnərimiz həmişə şad ossunar:

Sənnən xəbər alım ağayı-Qurdoğlu,
Bəni-adəm zatının neçə yolu var?
Kimlər idi əyləşmişdi təxtində?
O kimlərdi əllərində dolu var?

Amma Qurdoğlu gördü bu sözdəri çox bətərdi. Genə də bir qıza sarı aşiqanə baxıf, qızın əksi qoynunda ona baxdı, amma səsdəndi:

– Mehriyarım, qurbanın kəsilib, icazə ver bu sözləryin də cəvabını ərz eliyim.

Qız gördü diyir, icazə ver bu sözləryin də cəvabını ərz eliyim. Amma Mehridilbər bətər fikirdədi, Qurdoğlu götürüb bu qatarın da əvvəl söznə cavaf verir. Mən ərz eliyirəm eşidənnər sağlığna:

Al sözyün cəvabın, ey Mehri yarım,
Bəni-adəm zatının yetmiş iki yolu var.

Yanı, əziz eşidənnər, yer üzündə yetmiş iki millət var.
Yetmiş iki dənə də yol var, məslək var.

Süleymanidi əyləşmişdi təxtində,
Qıxlar idi əllərində dolu var.

Mehridilbər gördü, bəli, bu söznə də cavaf verdi. Dedi:

– Ay Qurdoğlu, ikinci sözümün də cəvabını ver.

Ay Qurdoğlu, nə dərmandı,
İşlər onda olmaz dəm?
Nə heyvandı gözü oldu bixəlbəm?
Barı xudam yaradıb iki dənə can.
İki canı, neçə dənə dili var.
Bax onu sənnən soruşuram.

Bunu diyəndə Qurdoğlu səsdəndi:

– Xanım, icazı ver qoy cəvabını ərz eliyim.

Xanım, çərxi o çərxi-fələhdi işlər onda olmaz dəm,
Lotam balıxdı gözü oldu bixəlbəm.
Barı-xudam yaradıb Adəmnən Həvvə – iki dənə can.
O iki canın yetmiş iki dili var.

Necə ki, yer üzündə yetmiş iki millət var, yetmiş iki məslək var, yetmiş iki dənə də zəva var. Yetmiş iki dil var, əziz eşidənnər, gör haraları soruşur qız bunnan, amma Qurdoğlu cəvaf verir. Qız dübarə nə diyir, görəh ona da cəvaf verə biləcəx, ya yox? Ərz elirəm, tamam ellərimizi şadıxdə, şad ossun:

O nədi ki, ay Qurdoğlu, gündə-gündə eylər köç?
(Yani, hər gün yerinnən köç elər).

O nədi ki, heş boynuna almaz suç?

Özü bir, cəsət dördtü, gözü üç,

Buları bilmiyənin nə kamalı var?

Əziz eşidənnər, burda Qurdoğlu dayandı mat-mətəl qaldı. Nə qədər fikirləşdi bunun cəvabın nəmənədi tapanmadı. Fikir-fikir Mehridilbər gördi, Xudaya çox şükür elədi, tapanmadı. Elə bil, inşallah, biz bunun əlinnən qurtulacayıx, amma Qurdoğlu az qaldı dəli-divanə ola, yerə baxdı, göyə baxdı. Xudayə, bu nəmənədi? Dağları, daşdarı, göydən keçən quşdarı nəmənə var insi-cinsi nəzərinən geçirir ki, xudayə, bu nəmənədi, nə mənədi? Özü birdi, cəsədi dördtdi, gözi üşdi. Allah, bu nəmənədi? Xudaya, bu nəmənədi? Az qaldı divanə ola. Da belə başına, özü öz alnınnan bir yumrax vurdu, başın silkələdi ki, xudaya, bu nəmənədi? Bidən yadına düşdü ki, Allah birdi, burda səsdəndi:

– Xanım, icazə ver sözyün cəvabın ərz eliyim.

Mehridilbər ki o cür səvnirdi ki, elə bil, inşallah, cavabın tapanmadı, amma gördü diyir, icazə ver cavabın ərz eliyim.

Xanım, aynan gündi günnən-günnə eylər köç?

Görsən gün çıxır ay batır, ay çıxır gün batır. Bular dayimi gərdişi-döyrəndadı, təbiyəti-ilahi belə qərar verir).

Aynan gündi günnən-günnə eylər köç,

O şeytandı heş boynuna almaz suç.

Allah birdi, kitab döttdi, talağ üç,

Buları bilənin, xanım, bu kəmalı var.

Oların da mənası çoxdu, istəmirəm mənasını ərz eliyəm
ki, bir xanımı bir kişi üç dəfə boşasa, dübarə də alanmaz.

Allah birdi, kitab dörtdi, talağ üç,
Buları da bilənin bu kəlamı var.

Mehridilbər gördü, bu çətin sözüm buydu, buna da
cəvab verdi. Amma Mehridilbər burda bətər narahat oldu.
Gördü, sən ölməyəsən, bətər girə düşdüm mən, tora düşdüm
gözümün qabağında qorxuram elə mənə əmoğlumun əlinnən
çığırdı-çığırdı ala götrə, gedə. Öz fikrini ötürüp, qalıp
əmoğlunun fikrinə ki, xudaya, onda əmoğlum nə cür olacax?
Mən ona qoul vermişəm, o mənə qoul verip. El, tayfadan bir
əmoğlu, əmqızı qalmış. Allah, bu iş nə cür olacax? Qız
narahand olup, axır sözün ama belə diyirdi. Qız narahand
olup, əziz eşidənnər belə diyir:

Diyim sözlərimi, sən də qanəsən,
İyitlər içində bicə danəsən.

Ağayı-Qurdoğlu, səni görüm od tutasan, yanəsən,
Heş demisən Mehridilbərin bu işlərə nə halı var?

Burda Qurdoğlu gördi, vay, xanım narahand oldu, səs-
dəndi:

– Mehriyarım, qurbanın kəsilib, məyə mən sənə dedim
gə mənənnən bağlaşax? Sən özün bu bağlaşmanı qoyufsan
araya. Xanım, bə niyə narahand olusan? İcazə ver, axır
sözüyün də cəvabın ərz eliyim. Qurdoğlu axır sözün cəvabın
diyir:

Xanım, mən də diyim sözlərimi, sən də qanəsən,
Axan çaylarda yaşılbaşlı sonasan.
Heş demisən özün ot tutasan yanasan,
Qurdoğlunun yüz min fəndi-fili var.

Söz təmama çatıp, hər yerdən cəmahət, Qurdoğlunun at-
dıları, İsvahanın camahatı Qurdoğlunu təşviğ elədilər, çəpih
çaldılar: “Afərin, afərin oğlan, bu sözdərə cəvab verdin”.
Amma qız narahand olup, qızın gözdəri dolup. Qurdoğlu indi
səsdəndi:

– Xanım, bu da sözdəryin cəvabı, belə qərarmız vardı k1, sözdəriyə cəvaf verənməsəm, çıxam gedəm, cəvaf versəm, səni çəkəm ərəp atının üstünə, götürəm aparam Ərəbisdanda toy eliyəcəyix.

Burda qız səsdəndi:

– Ay Qurdoğlu?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– İcazə versən, axı gənə sözüüm var, gəlim olacax.

Dedi:

– Xanım, da bu olmadı k1 bağlaşma. İndi ki, belə oldi büyün iki gündü sən söz diyisən, mən cəvaf verirəm. İcazə versən bi qatar da mən diyim, sən olara cəvaf versən.

– Ossun, eybi yoxdi. Sora sən genə gəl, sözdü. Axı elə gündə sən diyəsən, mən cəvaf verəm olmaz ki. Bağlaşmanın da bir qərar-qanunu var, ya yox? İndi icazə ver, mən diyim cəvaf versən, sora sən gəl de.

Mehridilbər gördü yazıq oldum, bu bağlaşmanın rəsmirüsümnu da bilir, amma öz-özünə dedi, qoy desin görəh bu nəməne diyəcəh ki, mən bilmiyəm. İndi bu səfər Qurdoğlu götürüp yetmiş iki dili qatıp bir-birinə, Mehridilbərə bu bağlamaları diyir. Mehridilbər guman edər, yanı Əflatun, Loğman ola, aşşığ ola gələ bulara cavaf verənməz. Buların üsdündə Mehridilbərdən söz isdiyir. Görəh bu nə cür diyir? O cəvaf verə biləcəx, ya yox? Genə də mən ərz elirəm, tamam eşidənnəriz həmişə şad ossunnar:

Sallanıban yüz nazınan gələn yar,

Rəhmin gəlsin mənə ya çeşmi-cəllad.

Əgər aşxımisan, yek ərəbin təh süylə,

Zehni qoudu, ballı çaxmax, narə taş.

– Xanım bu sözlərin qabağında bu hurufda mənə bi qatar söz de, mən burdan çıxım gedim.

Mehridilbər gördü Allah buna insaf verəydi, yetmiş iki zəbanı, dili qatdı bu bi-birinə. Amma heç nə tapanmıyıf dedi:

– Ağayi-Qurdoğlu, sən sözdəryin hamsın de, mən bi yerdə toplıyıcayam. Bi yerdə yanı cəvabın verəciyəm.

Dedi:

– Ossun, xanım, mən sənin sözdəriyə bi dənə, bi dənə cəvaf verirdim. Sən mənimkilərə bi yerdə cəvaf ver, genə mənim sözüüm yoxdu, eybi yoxdi. Bəs qulax ver ikincinə.

Qurdoğlu ikinci sözün diyir. Mehridilbər bilmədi bu sözdəri yanı, cəvaf verənmədi, məcbur qalíf dayanıp durup orda. Amma Qurdoğlu ikinci sözü diyir, elədi, qatdı qatışdırdı gördü fələh bulara cavaf verənməz. Xanım cəvaf dedi:

– Ərz elədim mən hamsını bir yerdə toplıyacıyam.

Dedi:

– Xanım, bəs qulax ver üçüncünə.

Qurdoğlu üçüncü sözü diyir. Qatdı qatışdırdı. Mehridilbər baş tapmadı, gördi loğman da gəlsə bu sözlərdən baş tappaz. Amma Qurdoğlu səsdəndi:

– Xanım, bu sözdərin üsdündə söz isdirəm səndən. Əgər buların üsdündə söz mənə versən, mən çıxıram gedəm.

Amma Mehridilbər burda səsləndi, da gördi söz yeri qalmıyıp:

– Ay Qurdoğlu.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Mən sənin sözləriyə cəvaf tapanmadım diyəm.

Dedi:

– Xanım, mən sənkilərə cəvaf vermiycəm, sən cəvaf tapanmadın da.

Dedi:

– Xeyr.

Dedi:

– İndi bəs gə çəkım ərab atın üsdə, çıxax gedəh.

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, sən mərssən, ya naməssən?

Dedi:

– Xanım, bular nə sözdü? Bu sözü sən üş dəfədi mənən xəbər alısan məssən, ya naməssən? Mən ərz eləmişəm mərdəm, Allah namərdə nəhlət eləsin.

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, mərd olsan mən indi sənə bağlandım. Amma icazə verəsən mənə, axı, mən də yerdən çıxmamışam, mən də bi iş-gücümə yetişəm, özümü amadə eliyəm, onnan sora gələsən mənə aparasan, da mənəim sözüm yoxdı.

– Məsələ, bax nə qədə, məsələ sənə möhlət verəm?

Dedi:

– Ay Qurdoğlu, mənə qırx gün möhlət ver, bax otuz dokkuz heç qıx diyən gün gə mənə İsvahannan götü get, vəssalam.

– Tamam?

Dedi:

– Bəli.

– Ossun, xanım, eybi yoxdı.

Qurdoğlu özü də bi fikirrəşdi, gördü düz diyir da, elə bunun da işi-gücü var, mənəim də işim-gücüm var. Mən bi özümümü tapım, özümə yetişim onnan sora mənəim qonağım çox olacax bu toyda. Mənə xaricələrdən, o yannan, bu yannan böyüh başlardan tamam qonax gələcəxlər. Mən də toyun tadarükünü görüm, işimi yetrim, bu da işinə yetişsin.

– Otuz dokkuz heç, qıx diyən gün, xanım, mən sənə gəlləm İsvahannan götürrəm.

Dedi:

– Mən də amadə ollam, gə apar.

Möhtərəm eşidən dusdar, Mehridilbər burda bu dilinən Qurdoğlunun başına bi dənə böh qoydı, böh Qurdoğlunun qulaxlarınan da bir az yendi aşağıya. Bu da inandı da bunun sözünə dedi, bəkə düz diyir. Qurdoğlu atdılarına dəsdur verdi,

bala hərəkət eləyin, biz də gedəyin işmizə yetirəx. Mehri yarım da işinə yetirsin, otuz dokkuz heş, qırx diyən gün gələr ix Mehri yarımı götürəx gedəx, biz də toyumuzun amadəsini görəx, gedəx toyu başdı yax. Bular hərəkət eliyip İsvahannan öz yerlərinə, Mehridilbər də gəldi evlərinə. Amma əmoğlusu Şəhri dedi:

– Əmqızı, nə cür oldi? Nətər oldi?

Dedi:

– Əmoğlu, evin tikissin, o qıl bəttəri ki, mən cüyhləmişdim, dedim fələh bulara cəvaf verənməz, olara da cəvaf verdi. Sora döndü o mənə bi qatar dedi, yetmiş iki dili qatdı bi-birinə, heş baş tapmadım nəmənə dedi. Mən cəvaf verənmədim.

Dedi:

– Axırda nə cür oldu?

Dedi:

– Axırda heş zat, mən i aparırdı, amma mən dilliydim, qırx gün möhlət aldım. İndi bax, əmoğlu, otuz dokkuz heş, qırx diyən gün gələcəx mən i İsvahannan apara, sənə diyirəm. İndi başmıza çarə qılax, vəssalam.

Əziz eşdən doslar, iki dənə səğir uşax qaldılar fikirə-xudaya, neyniyəx, neynəmiyəx? Allah heç uşağı dədə-nənəsiz eləməsin. Ərz eləmişəm daisdanın əvvəlində bu müsübət, bu səndivişdi, qəzou-qədər buların başına çoxu dədə-nənəsizlixdən gəlir, besərpərəslixdən gəlir. Burda bular indi gecə-günüz fikirdədilər ki, xudaya, bu qırx gün qutuldi, Qurdoğlu gələcəx Mehridilbəri apara. Biz neyniyəx, haranın daşını başmıza salax? Gecə-günüz fikir-fikir, günnərdi gəlillər, geçillər. Amma büyünnəri Mehridilbər gördü, baba, iyirmi gün getdi, vəh yarı oldi. Əmoğlu, evin tkissin, neyniyəx, neynəmiyəx, neyniyəx, neynəmiyəx.

Əziz və hörmətdi eşidənnər, odu ki, ərz elədim xidmətizə indi bu səfər Mehridilbər əmoğlusu Şəhriyə dedi:

– Əmoğlu Şəhri, iki gündü büyün mən bağlama dedim, Qurdoğlu cavaf verdi. Amma o bi qatar dedi, mən cavaf verəmədim.

Dedi:

– Bə əmqızı, indi neynəməliyix?

Dedi:

– Heş zat mən qırx gün beləsinən möhlət almışam, otuz dokkuzu heş, qırx diyən gün gələcəx məni İsvahannan apara, sənə diyirəm ha. Başımıza gərəh çarə qılax.

Dedi:

– Axı, nə bir çarəsi qılax neyniyəx, məsələn?

Dedi:

– Əmoğlu, mən bura kimi yetişdim ki, Qurdoğlu mərtədi, mərdanə adamdı. Bir söz desəm elərsən?

Dedi:

– Neyniyəm?

Dedi:

– Sən gördüm onun sözdər, oxumaxdan da xoşu gəlir, aşıxdan da xoşu gəlir. Sazın götürəsən gedəsən Qurdoğlunun çadırrarına, bi-iki gün qalasan onun yanında, ona bir-iki gün oxuyasan, onnan bir dosdux qoyasan araya. Elə ki, dosdux qoydun araya bir gün deyəsən, ay Qurdoğlu, hal-hekayət, cərəyan belədi. Sən ki İsvahanda o qızın sorağına gəlifsən, o mənim həmi namusumdu, həmi familimdi, əmqızımdı. Düzdü, bizim dədəmiz-nənəmiz yoxdı, el – tayfamız qırılıf, dünyadan gedif elə bi dənə Həsən, Hüseyn tacirbaşidan, o tayfadan biz ikimiz qalmışıx. Bizi də atamız əhd eliyiplər biz bahəm zindəgannıx eliyəx, biz bahəm toy eliyəx. Mən sənnən xahişdi elirəm, sən bu daşı ətəyinnən töh, gəlmə daha İsvahana. Onda, əmoğlu, da Qurdoğlu İsvahana gəlməz. Amma yetişən həmin demə ha... . Bi-iki gün qal, bi dosdux qoy araya, soram cərəyanı de.

Dedi:

– Olsun, gedim görüm neynirəm da.

Əziz eşidənnər, Şəhri atını amadə eliyif, bi saz amadə eliyif, özün aşığ elədi. Aşix donunda əmqızıdan da icazə istiyib dedi:

– Əmqızı, Allaha təvəkkül, gedirəm.

Mindi atı, İsvahannan çıxıp xəbər ala-ala düz gəldi Ərəbisdanda Qurdoğlunun çadırlarına. Xəbər aldı, nişan verdilər – bu dağın o üzü, ora Qurdoğlunun çadırrarıdı, orda olar. Şəhri dağı aşdı bu yana, az qalır yetirə Qurdoğlunun çadırrarına. O zamanıdı Qurdoğlunun adamlarınnan, atdılarınnan gördi bi nəfər atdı gəlir bu yana, nabələt adamdı. Bunun kəsdiilər qabağını:

– Ağə, kimnən işin var, harə gedirsən?

Dedi:

– Ağə, mən aşığam yolum düşüp gəlmişəm bu yana. Burdan geçirdim elə gördüm burda çadır-madır var. Dedim bi gedim görüm orda nə var, nə yox.

Dedi:

– Aşığsan?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Bəh-bəh, xoş gəlmişən. Səbr elə, Qurdoğluya deyəx görəx.

Axı, Qurdoğlunun da aşixdən xoşu gələr. Bular xəbər verdilər ağayı-Qurdoğlu, bi dənə aşix gəldi çadırrara.

– Mən ölüm?

– Başınçün.

Dedi:

– Olan, ba aşşix gəldi, bəh-bəh, ay gəlir, götrün gətrin mənim çadırıma. Qoy gəlsin burda bir-ki gün bilə biznən söhbət eləsin, oxsun. Qoy ürəyimiz darıxmasın. Mən bu qırx gün ki, Mehri yardan möhlət almışam, qırx gün az qalır qırxı gələ. Aşix bir az belə bizi məşğul eləsin darıxmıyax, bu qırx günü bilmiyəx. Gətrin mənim çadırıma.

Gəldilər Şəhriyə dedilər:

– Aşix, buyur ağayı-Qurdoğlu diyir gəlsin çadıra.

Qurdoğlu ki, icazə verip Şəhri qədəm qoydu Qurdoğlunun çadırına. Şəhri də görmüyüp biləsi, burdakı qədəm qoydu çadra:

– Salamı əleykümə.

– Salam.

Qurdoğlu ordan dik qalxdı əyağa:

– Aşix, bəh-bəh həmişə sən gələsən. Aşix həmişə xeyirriğa gələr. Qadəmlərin mənim gözüüm üsdə. Aşix, ay gəlifsən, nə bildin bizim qabaxda da toymuz var. Aşix, sən ölmüyəsən toyda da səni gətirəcəyəm dilxoşdux eliyəx, şaddıx eliyəx. Aşix, çox xoş gəlifsən, gözüüm üsdə gəlifsən. Aşix, əyləş yoldan gəlifsən bir çay-may gəssinlər sərf elə. Onnan sora sazı köynəyinnən çıxart bizə bir-iki kəlmə oxi, qoy mənim ürəyim darıxır, qoy qəlbimiz açıssın.

Şəhri əziz eşidənnər, pıçax vursan qanı dammaz, əyləşip. Buna bir çay gətdilər. Bir kutum çay işdi, çay qaldı boğazında. Qurdoğluya bir nəzər saldı, gördü, baba, əmqızım elə diyirdi belə pəhləvandı, filan. Elə necə diyirmiş onnan da artıxdı. Amma, əziz eşidənnər, burda Şəhri gəlib elə bil ölməğə. Ölməğnə razıdı. Ordan Qurdoğlu səsdəndi:

– Aşix, çayın işdin? Bizə bir-ki kəlmə söylə, qoy halımız bir düzəlsin.

Şəhri indi sazı köynəyinnən çıxardıp, axı Mehridilbər tapşırdı get orda üç-dört gün qal, Qurdoğluya oxi, söhpət elə, dosdux qoy areya, sora cərəyani ver. İndi bu əvəzdır bir qala burda ki, üç gün bir dosdux qoya ara, onnan sora cərəyani diyə ki, o qız mənim nişannımdı, ay Qurdoğlu, sən onnan ötrü İsvahana gəlmə. Burda götrüp əvvəl oxumağında görəh nəməne diyir? Mən ərz eliyirəm, əziz eşidənnər həməşə şad ossunnar:

Ordan bura səni deyip gəlmişəm,
Ağa, Mehri yari bağışda mənə!

Səni mən özümə umut bilmişəm,

Ağa, Mehri yarı bağışda mənə!

Əziz eşidənnər, axı Qurdoğlunun xəbəri yoxdu ku bu kimdi. Elə bi nəfər, məsələ bi nəfərə diyirsə, namusunu ver mənə yani, burda Qurdoğlu bətər narahand oldu. Səsdəndi:

– Aşix.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Aşşix, aşşix dediğin sözün mənasını bilə, ya bilməz?

Dedi:

– Bəli, bilər.

Dedi:

– Aşşix, o cür niyə danışdın, o cür niyə oxudun? Aşix, Mehriyardan ötrü mən darıxıram, ürəyim sıxılır, dedix sən bir-iki kəlmə oxuyasan, biz şad olax. Bu nə cür sözdü sən oxudun? Aşix, sözüyün əvəz elə.

Əziz eşidənnər, burdan Şəhri dübarə oxuyur. Daha görəh nə diyir? Qurdoğlu da belə qulax verir, atdılar dorədə. İkinci sözün oxuram, dusdar şad ossun:

Şeyda bülbül gülsüz gəlməz budağa,

Bax sinəmdə bu düyünə, bu dağa.

Bir canım var ərəb atyan sadağa,

Ağa, Mehri yarı bağışla mənə!

Bunu diyəndə Qurdoğlu daha lap sinirrəri qatışdı. Səsləndi:

– Aşix, sənə dedim sözüyün əvəz elə. Aşix, sən hardan bildin mənim nişannım gözəldi? Sən necə gəlipsən, onu mənə diyisən o sözi. Aşix, sözüyün əvəz elə, öldürmə bilən ha.

Əziz eşidənnər, Şəhri gəlip bura ölməgə da. Şəhri bu sözdəri diir, elə Qurdoğlu bunu öldürə da bə. Dedi:

– Mənim ölməyim qalmağımnan yaxçıdı da. Bi dəne pəhləvan gələ, zornan mənim namusumu əlimnən ala, da mən ölsəm yaxçıdı da.

Elə bu sözdəri diyim bəlkə bunu öldürə. Amma dedi, aşix, əvəz elə sözüyü. Şəhri axır sözüyün diyir, əziz eşidən-nər:

Fəğir Şəhri də özün sənə bildirir,
Xəbər yoxla, sinən üsdə mindirir.
Susa bilməm, Mehri yarım dindirir,
Ağa, Mehriyarı bağışda mənə!

Əziz eşidənnər, bu sözü dəğiyənən Şəhri atı qoyup çadırın qabağında düz amadə. Heş kəs bilmir ki, cərəyan nəmənədi. Bir cəmədən tir-kaman atın üsdündə amadədi. Deməx, bu fikirli gəlip bura. Elə Qurdoğlu da istir ki, bu sözün qurtara, əli şəmşirin dəsdəsindədi, düz təpəsinnən bir şəmşir vura iki tikə eliyə beləsin. Oğlan, bir işə bax gör kim gəlip mənə diyisən, nişannıyı ver mənə, bu cür də iş olar? Elə Şəhri söznü qutarmağıynan, gürültüyənən çadırdan çıxmağıynan atın üsdünə qalxmağı bir oldu. Gördü dana öldürəcəx beləsin. Qurdoğlu gördü ki, vuracaydim qaşdı. Ta qaça dəsdur verdi atdılarına, o hərəmzadanı tutun gətrin tikə-tikə burda doğ-ruyacıyam beləsin. Qurdoğlunun atdılarınınan beş-on, yirmi nəfər düşdülər bunun dalınca, amma qorxan adam bilisən bərh qaçar. Şəhri atı verip qabağa, at elə gedir elə bil bərq ildırımıdı. Atın dal qışdarı qabax qışdarınınan gəlir keçir qabağa. O, sürətnən gedir, amma Qurdoğlunun atdıları sürətnən o cür gəlillər daldan bunu yığışdırdılar, azca qalıllar yetirələr buna. Şəhri belə çiyinnən döndü baxdı düz dağın döşündədilər. Gördü Qurdoğlunun atdıları az qalır yetirə mənə. Bunu xatircəm bildi ki, mənə tutmağnan, yani öldürməxləri birdi. Şəhri macal vermədi, qorxan adam adamı tez vurar. Bir cəməl tir-kamal idi ki, at üsdə amadə eləmişdi, oları salıp çiyinə tir, kamanı çəhdi bir-bir oxları qoydu xədəngə. Həmi qışların atın üsdündə bərkidip sürətnən gedir, həmi də dönür qıjıltıynan oxlardan ötürür. Döpər, sipər, şişpər, oxdular. Ox ki, neyə qıjıltıynan gəlir Qurdoğlunun atdılarını hansını ki, ürəyinin başınınan tutur. At da göydən fırlıtynan gəlir dağın

döşündədi, dəyir yerə, ordan dığırana-dığırana gedir düşür dərənin təkinə. Bu macal vermədi, bular isdir yetirə bunu tuta. Bu, macal vermir, amma Qurdoğlunun atdılarında tir-kaman yoxdi, bunda tir, kaman var. Buların da ya yetişələr bunu tutala, ya yoxunnaşalar şəmşirnən vuralar. Bular çün fasilə uzaxdı, heş zat eliyənmillər. Amma Şəhri həmi atı qovur, həmi oxları çəkir, dalbadal vıjhavij ötürür. Oxlar elə qıjıltıyan gələr Qurdoğlunun adamlarının, atdılarının hansının ki elə ürəyinin başının “vay öldüm” atdan təpəsi üsdə gəlir, düşür dığırana-dığırana düz dərənin təkinə. Bular bir qədir bu cür gəldilər ta gördülər, baba, beş-on, yirmi nəfəri vurdu, ötürdü dərəyə. Dedilər, baba, bunda tir-kaman var, biz bunnan bacaranmarıx qəyidax hal-hekayəti, cərəyanı ağayı-Qurdoğluya diyəx, görəx neynəməliyix. Çün bizdə tir-kaman yoxdu, bunda tir-kaman var. Gör neçə nəfərmizi vurdu saldı dərəyə. Odu ki, bular qayıdırlar. Şəhri dağları aşdı, odu gedir ha, amma bular qəyitdilər, gəldilər xəbər verdilər. Ağayı-Qurdoğlu, hal hekayət belə oldu. Onda tir-kaman var idi, amma bizdə yoxudu. Neçə nəfərmizi bu cür vurdu, saldı dərəyə. Getdilər onların cənazələrini götdülər gətdilər kəfnə-dəfn elədilər. Qurdoğlu bi yol bətər narahand olup, olan, mənim adamlarımı bi dənə aşix gələ neçəsini öldürə, çıxax gedə, bu dərdi mən gora aparannmaram. O aşix su ola yerə gedər, quş ola göyə gedər, həy yerdə olmalı olsa, onu tapaceyam. Amma qabaxda işimiz var, qoy bir gedim Mehridilbəri gətirim, bir toy-moyumu eliyim. İndi bir gün o aşix mənim cəngimə keçər, hər yerdə olsa tapaciyam, öldürəm. And işdi, yanı tapa, öldürə biləsən. Bunda işimiz yox. Bu, hələ o qırx günü güdür, qırx gün bəlkəm tutula ondan sora bu gələcəx İsvahana hələ, Mehridilbərin sorasına.

Əziz eşidənnər, bu daısdana diqqət təvəççö eləsən, biləsən ki, hal-hekayət, cərəyan nə cür olup? Nə Qurdoğlu bilir ki, Şəhri Mehridilbərin nişannısıdı, həmi əmoğlu, əmqızıdılar. Heş zatdan xəbəri yoxdi. İş, nəxşəni çəkər o

Yaradanqul hərəməzadə k1, o cür nəxşə çəkib Qurdoğlunun heç zatdan xəbəri yoxdı. Əgər bilsəydi əvvəl, heş bu işin dalıyca getməzdi. Amma daısdanı ərz eliyirəm xidmətizə, diyə-diyə gəlirəm eşidəcəxsən axır nəticədə nə cür olur. İndi bu səfər Şəhri vaxtında özün yetirdi İsvahana, o zaman idi qapılarında atdan piyada olup, küçə qapsına gələr. Əmqızı Mehridilbər belə baxanda gördü əmoğlum gəldi, amma tez gəlip. Mən demişdim get bir neçə gün qal orda, amma bu tez gəldi. Belə qaşdı qabağa:

– Salam, əmoğlu. Əmoğlu, çox tez gəldin. De görüm, nə cür gəldin, nə cür getdin?

Şəhri cəvaf vermədi.

– Əmoğlu, de görüm, nə xəbər var? Çox tez gəldin.

Dedi:

– Get, get o yana. Gözümün qabağınnan get o tərəfə. Sən deməli, örgətmişdin onu, mən Şəhrini yolluram ora, orda mənə öldürə ha.

Qız nə qədə yalvardı, ağladı ki, əmoğlu, cərəyanı de görüm? Getdin bax Qurdoğlunu gördün, Qurdoğlunu gördün, görmədin? Nə cür oldi? Cəvaf vermədi.

Ağa, gecəni gəliplər elə bil ki, küsülüdülər. Qız ağlır səhərə kimi, nə qədər yalvardı buna, bu cəvaf vermədi. Qız üzün tutup buna yalvarır ki, əmoğlu, qurbanın kəsilib, bi mən ölüm de görüm, evin tikissin, axı cərəyan nəmənədi? Neynədin? Axı, mən sənə söz soruşmuşdum. De görüm, mən diyən kimi getdin ora, ya yox? Əmma cəvaf vermir. Qız ağlır, ağlıya-ağlıya götürür belə xəbər alır bunnan k1, bəlkə cəvaf verə beləsinə. Nə cür diyir, ərz elirəm, ellər, doslar həmişə şad ossunnar. Elə ağlıya-ağlıya yalvarır:

Başıya dolannam, Şəhri,
De görüm, nə xəbərin var?
Sənə qurban olsun canım,
Mən ölüm, nə xəbərin var?

Dedi:

– Həə, isdisən xəbər biləsən, diyərəm ossun. Məni yol-lamışdın orda öldürələr?

Genə də, əziz eşidənnər, bunun ürəyi bulanıp, narahatdı. Cavap vermədi. Qız dübarə diyir:

Ovçu gərəh bərələrdən,
Təbib gərəh yarələrdən,
Bi xəbər ver oralardan
Əmoğlu, sən Allah, de görüm nə xəbərin var?

Genə də demədi. Amma qız ağlamağı yekəldip dübarə soru-şur:

– Əmoğlu, bi mən ölüm, de görüm, axı mən niyəran qal-dım, sən tez getdin gəldin? A de görüm, cərəyən nə cür oldi?

Mehriyəm sinəm yarasi,
Bulunmur dərdim çarəsi.
İkimiz bir alma parasi,
De görüm, nə xəbərin var?

Əziz eşidənnər, söz təməmə yetişir, amma Şəhri elə na-rahatdı. Səsləndi:

– Qoy bəs diyim da, əmqızı, qoy diyim.

Dedi:

– Evin tikissin, bi de görüm cərəyan nəmənədi?

Dedi:

– Bu cürdü bax, qulax ver.

Yeri-yeri, iki dilli,
Beilqar olufsan, Mehri !
Baxcası, gülşannı gülli,
Beilqar olufsan, Mehri!

Dedi:

– Əmoğlu, qurban kəsım, mən neynəmişəm beilqar ol-muşam? Genə də fikriyin əvəz eliyifsən. Əxlaqın əvəz elədin, əmoğlu. Bə sən niyə bu cür eliyisən? Neynəmişəm?

Dedi:

– Heç zat, bi dil mənə verifsən, bi dil də Qurdoğluna, həə?

Dedi:

– Billahi, əmoğlu, o cür bir iş yoxdu. Fəqət mənə de görüm, neynədin? Bax, mən diyən kimi eylədin? Nə cür oldi? Getdin orda sən nə dedin, olar nə dedi?

Dedi:

– Qulax ver.

Aşıxlar badələr işmiş,
Boyuna çülxalər bişmiş,
Söz ki, var ilqari geşmiş,
Amma sən beilqar olufsan, Mehri!

Bu diyir, Mehri ağlır:

– Əmoğlu, qurbanın kəsilib, heç zat da doğrudan əfsus olaydı. Sən bir mənim sözdərimə inanmadın.

Dedi:

– Da, inanmağı yoxdu ki...

Dedi:

– Belə de görüm, axırı nə cür oldi?

Dedi:

– Qulax ver, diyim da.

Şəhri də sözün bildirər,
Gözünün yaşın sildirər.
Az qalmış məni öldürər,
Beilqar olufsan, Mehri !

Qaşmasaydım öldürmüşdü məni.

– Ey-vay, əmoğlu, buna bax görüm, necə gəldiz ordan?

Dedi:

– Bəli.

– Belə dava-mava elədi?

Dedi:

– Bəli.

– Əmoğlu, bi mən ölüm de görüm, cərəyan nəməyə oldi? Evin tikissin, mən niyaran qaldım, axı.

Qız yenə yalvarır, hələ sözün düznü demir ha. Nə qədər yalvarandan sora qız dedi:

– Əmoğlu, vallah, gedirəm özümü öldürəm əgər deməsən. Evin tikissin, de görüm, nə cür oldu cərəyan?

Dedi:

– Əmqızı, isdisən biləsən cərəyan nə cür oldi?

Dedi:

– Hə.

Dedi:

– Bu cür oldi, icazə ver ərz eliyim.

İndi burda götürür olarnan davası düşməği, Qurdoğ-luynan cəng eləməği, Qurdoğlunun adamlarını öldürməği belə diyir Mehridilbərə, mən ərz eliyirəm təmam əziz eşidənnə-rimizin, Azərbaycan ellərinin sağlığına.

– Əmoğlu, nə cür?

Dedi, bəli.

Əyləşmişdim şadi-xürrəm yerimdə,

Hicran basdı, məni qəm əyaxladı.

Əziz eşidənnər, hicran ayrılığa diyər, yanı az qalmışdı məni öldürə.

Nəxəx yerə getmiş idim ölümə,

Movlam köməy oldu, Allah saxladı.

Yoxsa məni öldürmüşdi.

– Ey-vay əmoğlu, cəng də elədin, dava da elədin olarnan?

Dedi:

– Qulax ver, qoy diyim, bəli.

Quruldu yay-oxlar, atıldı xədəng,

Aralıxdə düşdü bir ağır cəng.

Əhvalına ağladı, dəryadə nəhəng,

Mənim üçün eşidənnər ağladı.

Mehridilbər gördi, Allah buna insaf verərdi, əvəzi gedip quş kəndinə bəyquş gətirip. Mən muna tapşurmuşdum ki, get üş-dört gün qal Qurdoğlunun yanında, onnan bir dosdux qoy araya. Bə əziz dosduxdan sora hal-hekayəti, cərəyanı de ki, ay Qurdoğlu, cərəyan belədi. Sən ki, İsvəhanda o qızın isdəyinə gəlmişən, o mənim namusumdu, nişannımdı. O da bi mərd

adamdi, bilirəm ki, diyərdi ossun, eybi yoxdi. Əl çəkərdi bu sodadən, amma bu gediv əvvəzi iş üçürlüyə, işi bir azda qatışdırıp:

– Pəh, əmoğlu, daha nə cür oldi?

Dedi:

– Daha belə oldi, bax. Qulax ver.

Mən Şəhriyəm yalan gəlməz dilimə,
(Yalan demirəm, nəməyə diyirəm, düzünü diyirəm).

Qoymam özgə bülbül də qona gülümə.

Naxax yerə getmiş idim ölümə,

Qənim oğlan özü məni saxladı.

Əziz eşidənnər, söz təmamə yetişip. Mehridilbər gördi bə işi qatışdırıp, bədən də qatışdırıp. Dedi:

– Dahayı, əmoğlu, indi işimiz nə korrandi. Bə neyniyəx, başımıza nə çarə qılax?

Əziz eşidənnər, burda fikirəşirər neçə gündü, da bular yatanmıllar. Qırx gün də az qalıp qurtula bu yannan, Qurdoğlu gələcəx İsvahana. Bular qorxudan da bilmillər neynəsinnər, odu ki, bu səfər burda dədələrinin kağızını tapırlar ki, Tühman paşasında buların bi bibisi olar. Gördülər vəsiyyəət kağısında yazıp, bala, sizə bi qeyri-müşkül üz versə, Tühman paşasında sizin bi bibiyiz var, gedəssiz dalıyca ora.

Əziz eşdənnər, burda bu gecə qız ki, yanı gecəni fikir, fikir biydən yadına düşdi, gördi atam rəhmətliy belə mənə bi söz demişdi. Dedi, qızım, bi zaman əgər müşgülə-zada rücah olsaz, bi dənə vəsiyyət kağızımız var, o vəsiyyət kağızına baxasız. Buların bir vəsiyyət kağızları var yəxtanda, Mehridilbər getdi yəxtannan o kağızı tapdı. Gətdilər qoydular qabaxlarına, oxudular. Gördü bu vəsiyyət kağızında belə yazıp, qızım, oğlum, əgər bi zaman müşgülə-zada bizdən sora rücah olsaz, sizin bəli, Tühmanın Paşada bi dənə bibiyiz var ki, bizim bacımızıdı. O zaman Tühmanın Paşa da min evli elatın böyyüdü, əziz eşdənnər. O zaman elə köç edər burdan ora, ordan ora gəlmişlər. İsvahanda çadır qurmuşlar, ras gəlmişdi Həsən,

Hüseyn tacirbaşının bacısın görmüşdi. Qismətia-ilahi, o zaman Allahın buyurduğu, peyğəmbərin şəriyyətinən buların bacılarını alıp götrüp, gedip. İndi hardadırlar bular, Hindisən mənəqəsindədilər. Gördü yazıp vəsyət kağızında Tühmannı Paşada sizin bi bibiyiz var, bala, siz görmüyüpsüz, o zaman Tühmannı Paşa alıp götrüp, aparıp o tərəfə. Heş o zamandan bu yana nə biz gördük, nə siz gördük. Əgər müşgülə rücah olsaz, dadıyızı yetirərsiz bibiyizə. O sizdən müğayət olar. Elə ki, bu vəsyət kağızını tapıblar bular, səvindilər. Mehridilbər güldü, səsdəndi:

– Əmoğlu.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Əmoğlu, əvvəl Allah Qurdoğlunun əlinnən qutulduxdahı.

– Necə?

Dedi:

– Gör nə mənə yazıp burda atamız rəhməttix, gör nəmənə yazıp? Diyir, Tühmannı Paşada bibiyiz onda olar. Əgər müşgülə-zada rücah olsaz, özyüzü yetrisəz onun yanına, o sizə köməhləx elər.

– Neyniyəx, əmqızı?

Dedi:

– Heş zat, amadə olax, Qurdoğlunun əlinnən qaçax düz gedəx Hindisən tərəfində xəbər alıx da. Ordan-burda xəbər ala-ala, gedəx dünyanın o başına. Düz gedəx Tühmannı Paşadadı bibimiz, bibimizi tapsax, da biz qutuldu, getdi.

Dedi:

– Bəs amadə ol.

Bular bi yol büyünnən yır-yığış eliyiplər, bəli, bi qədir yeməx-ışməx qız yollara amadə eliyip. Onnan sora bi qədir xəşliş-məşliş, bi qədir vəznidə yüngül, qiymətdə ağır və sayırdan puldan-paradan götürüplər. Xurcunun gözlərni doldurup-

lar, iki dənə at amadə eliyiplər, atdar amadə isdillər səhər bular çıxalar, düz gedələr hara? Xəbər ala-ala Hindisdana, bibilərin tapalar. Dedi:

– Əmoğlu, fəqət əl-əyax elyax ki, bəkə gedəx özmüzü yetirəx ora.

Mehridilbər amadə, Şəhri amadə, atdar yəhərrənip amadə, qapıda amadə eliyiplər. Götrüplər xurcunnarı saldılar atdarın üsdünə. Mehridilbər səsdəndi:

– Əmoğlu, sən min atı yavaş-yavaş sür, mən də qapları qıfıllıya-qıfıllıya gəlirəm. Qap-bacanı qıfıllıyım, ondan gəlim.

Şəhri mindi, atı sürdi. Mehridilbər də qapları qıfıllıyıp onun dalınca dalı çıxdı. Qız da qalxdı atın belinə. Nə zamandı? Yanı, şəfəx yeri təzə işıxlanır. Dedi:

– Elə gedəx ki, İsvahan əhli görməsin, bilməsin ki, yanı biz hayana getmişix. Qurdoğlu gəlsə bi də mənim sorağıma xəbər-zad alsa, desin da bilmirix. Bilməsinnər hayana getmişix.

Odu ki, qız da qalxdı atın belinə, sürdi. Elə bil Şəhri o birsi dərvazədən çıxıp yola, Mehridilbər dedi, bəkə bu birsi dərvazədən çıxdı. Bu əvəzi getdi bu birsi dərvazədən çıxdı. Şəhri bi qədir şəhərdən atı sürüp, belə bir on kilometr-zat fasilə açıp, gördi əmqızım gəlmədi. Bu yan, o yan baxdı, xudaya, Mehridilbər niyə gəlmədi bəh? Qız da o birsi dərvazədən çıxıp, şəhrin dərəsnə dolanır, əmoğlunu axdarır. Xudaya, bə əmoğlum necə oldu, hayana getdi? Amma Şəhri gördü Mehridilbər gəlmədi, Şəhri burda yavaş-yavaş narahand olup. Az qalı hava işıxlandı, az qala gün çıxa. Fikirləşdi, Xudaya, bə bu nə cür işdi? Mehridilbər nə cür oldi? Şəhrinin nəzərinə belə gəldi, öz-öznə dedi, sən ölmıyəsən, Mehridilbər gedəcəx Qurdoğluya bu nəxşəni çəhdi. Utanır mənə diyə ki, əmoğlu, mən sənə gəlmıyəcıyəm, bax mən gedəcıyəm Qurdoğluya, sən başıya çarə qıl. Şəhri isdiyir burda, əziz eşdənər, qut-quşduğ eliyə, özünü aradan apara, amma ürəh gənə dərdə dolup, isdir bu sözdəri diyə, özün öldürə. Nə cür diyir, “Ta-

cir” havasıynan mən ərz ellirəm, əziz eşidən ellərimiz, dusdaramız həmişə şad, dilxoş olsunlar:

Çıxdım doğru yollar üsdə,
Genə göylüm qarələndi.
Xudaya, dəhanımnan bir od düşdi,
Cismi-canıma nar ələndi.

Bu sözləri diyir Şəhri öznü öldürə, aradan apara, amma Mehridilbər Şəhrinin dorəsində bunu axdarır ki, Xudaya bu hayana getdi, nə cür oldi? Bi qolay elədi, gördi Şəhrinin səsi ilə bil o tərəfdən gəlir, qız nəzərinə gəlir o səsə sarı. Amma Şəhri ikinci söznü dedi:

Uzax düşmüş arələrim,
Mahı geymiş qarələrim.
Xudaya, Əyyub kimi yarələrim
Şan-şan oldu parələndi.

Mehridilbər gördi, süp çağında səs çox gedər. Gördü, sən ölmiyəsən, əmoğlumun səsi şəhrin o tərəfinnən gəlir. O səsə sarı Mehridilbər yola idamə verir, gəlir o yana sarı. Ama Şəhri dübarə deyir:

Qoqam bəsdər qoqannığı,
Abad eylər gülşanığı.
Daha neynərəm beylə sağlığı,
Can canannan arələndi.

Mehridilbər ki, o səsə sarı gəlir, gördü sən ölmiyəsən, odu uzaxdan əmoğlumun qərəltisi görükür. Qız atı salıp dördəbəndə gəlir, ama Şəhri axır sözün diyir özünü öldürə. Xənçəli belə baş yuxarı da bağliyp atın yəhərinin qaşına, isdir yanı sözdərin qutara, özün üzü quylu sala o xənçərin üstünə. Xənçər dörd barmax kürəyinnən çıxı eşyə. Amma Mehridilbər gəlir, bu axır sözün diyir:

Uzağa düşüpdü güzar,
Günbəgün artacax əzar.
Atdı dərdim oldu həzar,
Şəhri də biçarələndi.

Əziz eşdənnər, sözün təmama yetirip kəlmeyi-şadətini dilində cəz elədi. “Əşədü ənnə la ilahə illəllah. Əşədü ənnə Muhəmmədən rəsulillah, əmiril momininnən Əliyyün vəliyullah. Xudaya!” – dedi. Adam, özünü öldürməx yaxçı dəyil, amma da pıçax dayandı sümüyə. Özümü öldürəm bəkə özümü aradan aparam, gözüm görmiyə. Qurdoğlu gələcəx mənim namusimi İsvahannan mənim əlimnən ala apara, mənim də zorum çatmıya, gücüm çatmıya ona. Ölməğim qalmağımnan yaxçıdı. Qou uzanıp belə atın üstündə, isdiyir üzü quylu özün sala xəncəlin üstünə, düz xəncəl ürəynin başınnan, kürəyinnən çıxa eşyə. O zaman idi ki, Mehridilbər yoxunnaşır. Mehridilbər uzaxdan gördi şəfəx yernin işığı düşüp, xəncəl ulduz kimi xiyrələnir, par-par parıldır. Amma tamını görəndə, bildi ki, əmoğlum Şəhri isdir özünü öldürə. Ordan qışqırdı:

– Ahayy, əmoğlu, neynisən? Hara evimi yıxısan?

Elə burda Şəhri belə baxanda, gördi, vay, əmqızım budu gəldi. Mehridilbər özün yetirdi, əlin atdı atın yəhərin qaşınnan xəncəli çəhdi, atdı yerə. Əmoğlu, evin yıxıssın, nə qəyrisən? Niyə məni yazıx elisən, bədbəxd elisən?

Dedi:

– Əmqızı, evin tikissin, mən belə xiyal elədim, ah bə sən nə zamandı hardasan? Dedim, bəkə mənə utanısan diyəsən, mən gedəciyəm Qurdoğluya. Bu nəxşələri çəkisən, bəkə mənənnən əkləsən, çıxasan gedəsən.

Dedi:

– Əmoğlu, evin tikissin, o səfərdə o sözlərdən mənə dedin. Axı, mən də bəşərəm, insanam. Axı, mən də narahand oluram. Bu sözlər nəmənədi? Kişi oldu, arvad oldu sözü bir kəlmə olar. Əmoğlu, billahi, mənim dünyadə sənnən sora heş kəsım yoxdı. Həram olsun dünyadə sənnən sora bi dənə oğlana mən baxam, görəəm bunun rəngi nəmənədi? Sən bu bisi dərvezədən çıxıfsan gəlifsən, mən o tərəfdən. Bi sahatdı mən səni axdarıram. Allah sənə insaf verəydi...

Dedi:

– Mən ölüm, əmqızı, doğrudu?

Qız dedi:

– Başın üçün.

Amma burda Şəhri gördi elə bil əmqızım Mehridilbər düz diyir ha. Mənim ürəyim bulanır, mən tez-tez xiyal elirəm. Xiyal lap verirəm öz-özümə ki, belə oldi, elə oldi. Bəs bu düz diyir elə bil.

Dedi:

– Bəs əmqızı, gə gedəx, təvəkkül Allaha, çıxmışx.

İsvahannan çıxıplar. Üz qoyuplar hara? Gəlillər Hindistan məntəqəsinə, bəkə bibilərin tapalar. Tühman Paşasının çadırlarını tapsalar, bibilərini tapacaxlar. Xəbər ala-ala möhtərəm əziz eşidənnər, bu vəqəəynən günə bir mənzil, təngimərazil, mənzil-mənzil gəlillər, hərdən yorulullar, istirahattıx elillər. Bi xırda xurcunun dalında yeməx-işməx qoyup, amadə elillər, yiyillər içillər, genə yola idamə verillər. Amma gecəgünüz qorxudadılar bi yannan, Qurdoğlunun qorxusundadılar bi yannan, çölün diyərəndə hiyvannarinnan qorxullar. Belə əl dalda bucağnan, gözləri bi dalda, bi qabaxda. Bu yannan indi, məsələm, şir çıxar o yannan, pələh gələr o yannan, quttar gələr bu yannan. Belə olar bu yannan, əjdaha olar bura, cəngəldi filandi, belə narahat halda bilmillər, nə cür yol gəlillər. Büyün çatdılar Hindistan məntəqəsinə. İndi Hindistan məntəqəsində yol gəlillər, amma soruşullar çöldə çobannan, çöldə işdiyənnərdən, həy yerdən. Yetişdilər, bi nəfər gördülər, xəbər alıllar:

– Ağa, Tühman Paşasının çadırrarı harda olar?

Nişan verdilər, xəbər ala-ala bax büyünnəri sahat on bir micanıdı, nahara az qalır Mehriynən Şəhri gəldilər yetirdilər düz Tühman Paşanın çadırlarına. Gördülər, baba, Tühman Paşa da min evli elatdı. Elə bil burda şəhər düşüp, belə baxanda elə bil şəhərdi da. Belə baxdılar çadırrara, Mehridilbər səsdəndi:

– Şəhri əmoğlu, buradı ha Tühman paşanın çadırrarı.

Dedi:

– Bə diyillər buradı da. Genə indi xəbər allıx.

Əvvəl çadırdan xəbər aldılar. Çadır sahibadan ki, bu çadırlar kimindi?

Dedilər:

– Bala, bura Tühman paşanın çadırıdır.

– Tühman paşanın özü, çadırı harda olar?

Dedilər:

– O başdadı.

Nişan verdilər Tühman paşanın çadırını. Şəhriynən Mehridilbər özlərin yetirdilər Tühman Paşanın düz çadırının qabağında atdara saxlayıblar, atdar piyada oldular. Amma Tühman Paşanın çadırının qapsında dayanıqlar bi cüt sonadılar belə da, biri erkəh, biri dişi. Düz duruplar çadırın qapsında, amma Mehridilbər səsdəndi:

– Çadır səhap, çadır səhap, kim var burda?

Gəl sənə kimnən deyim, əzz eşdennər, həmin Tühman Paşanın xanımı ki, bu uşaqların bibisidi. O zaman ərz elədim, Tühman paşa gəlip İsvahannan alıp götrüp, gəlip bu məntə-qəyə və o zamannan bu xanım nə qardaşların görüp, nə el-tayfanı görüp. Heş zatdan xəbəri yoxdu, elə o zaman neçə illər bu işin üsdünnən keçip. Arvat qocalıb, baş-göz ağarıp, bel-mel əyilip. Odu ku, bu səfər Tühmannı paşa hələ gedip çobannarın yanına, nahara gəlmiyip, gələcəx nahara. Tühmannı paşa xanımı gördi elə bil bizim çadırdə çağrılar, bi nəfər çağırır bizi. Tühmannı paşanın xanımı yavaş-yavaş gəldi çadırın qapsına. Çadırın damənin belə, dedi:

– Kimdi?

Belə baxanda gördi bi cüt sona dayanıp düz çadırın qapsında. Biri erkəh, biri dişi – biri oğlan, biri qız. İkisi elə bil bi dənə almadı, vəsətdən bölüpsən, ikisi də gözəldi. Qız da gözəldi, oğlan da gözəldi. Oğlan çətin gözəl ola, əzz eşdennər, amma oğlanın gözəlliyi qızdan da olsa, qızdan da gözəl

olar. Bu qoca arvat belə bulara baxdı, bir heyran oldu, heyran. Mehridilbər yeridi qabağa səsləndi:

– Salam.

– Salam, bibi.

Bu cür diyəndə Tühmanın paşanın xanımı səsdəndi:

– Bala, siz kimsiz?

Qız belə həmi ağladı, həmi güldi:

– Bibi can, bizi tanımısan? Sən mənim bibimsən.

Dedi:

– Bala, siz kimsiz axı? Mən tanımıram sizi, siz kimsiz?

Hardan gəlifsiz? Kimsiz? Kimlərdənsiz?

Qız belə ağladı, səsdəndi:

– Bibi, bə sən bizi tanımısan? Mən İsvahanda Həsən tacirbaşının qızıyam.

Bunu diyəndə Tühman paşanın xanımı səsdəndi:

– Qızım, Həsən tacirbaşı İsvahanda mənim qardaşımdı.

– Bu da Hüseyn tacirbaşının oğludu.

Dedi:

– Vaveylə, o da mənim qardaşımdı.

Dedi:

– Bə bu Hüseyn tacirbaşının oğludu, mən də onun, Həsən tacirbaşının qızıyam.

Tühman bəyin xanımının gözdəri doldu, ağladı, dedi:

– Bala, mən ölüm doğru deyisiz?

Dedi:

– Bibi, vallah. Mən Həsən tacirbaşının qızıyam, bu da Hüseyn tacirbaşının oğludu.

O arvat ağladı, gözləri doldu. Qardaşdar düşdü yadına, el – tayfa düşdü yadına, bu uşaxları basdı bağrına. Mehridilbər bi tərəfdən, Şəhri bi tərəfdən bi qolun salıf Mehridilbərin boynuna, bi qolun salıf Şəhrinin boynuna. Bibi qardaş uşağın çox isdər, elə indi də ha, bibi qardaş uşağın çox isdər. Oları düz kimi yalır, həm ağıllar, həm gülüllər. Ağlamağnan gülməği qatıblar bi-birinə. Səsdəndi:

– Bala, qurbannız kəsiləydim, keçin gəlin görüm.

Buları geçirdip çadırda əhyləşdirdi, belə bir az otdu buların yanında, ağladı. Bu ağladı, bular ağladı. Arvat ah-nalə elədi, dedi:

– Allah bu Tühmannı paşanın tüfağını dağıdaydı. Bala, o zaman gəldi İsvahanda mənə rast oldu, xülasə qismət-ilahi beləydi, mənə aldı. O zaman mənə götrüp gətirip elimnən, vətənimnən, el – tayfamnan diyargi-vətən saldı. Gətdi mənə saldı bu Hindisdan çöllərində saxladı. Bala, o zamannan xəbərim yoxdı İsvahannan, el-tayfadan. Mənə bi diyin görüm, nə var, nə yox? Qardaşlarım neynir?

Qız ağlamağı yekəltdi, Mehridilbər səsləndi:

– Qardaşların dünyadan gedip.

– Mən ölüm?

Dedi:

– Bəli.

Arvad ağladı, qız ağladı, oğlan ağladı. Həm ağlıllar, həmi səvəndixlərinə gülüllər.

– Vay, Allah bu Tühman bəyinin dübəndini dağıdaydı. Bu bayis oldu mənə, bi bax mənim qardaşlarım dünyadan gedip. Mən qardaşlarımnan xəbərim olmuyuf.

Hey Tühman bəyinə, a bu ah-nalə elir Tühman paşayı. Hey nə ah-nalə eliyir Tühman paşayı, hey nə ah-nalə eliyir ki, bu mənə bu cür elədi. Xülasə, Mehridilbər səsləndi:

– Bibi, da narahand olma, Allahın işi belədi, hamı öləcəx, gedəcəx.

Dedi:

– Bala, diyin görüm, bi yol siz nə cür gəldiz bura? Siz nə cür gəldiz mənə tapdız? Bu nə hal-hekayətdi, bu nə cərəyandı? Bala, mən yuxuda görsəydim bu işə inanmazdım.

Dedi:

– Bibi, biz də qorxudan qaçıp gəlmişix. Atamın vəsiyyət kağızında səni yazmışdı ki, bala, bi müşgülə rücah olsaz, Tühmannı paşada sizin bi bibiyiz var. Gedəsiz, dadıyızı ona

yetirərsiz. Ona xatir, bibi, biz də qorxudan qaçıp gəlif, sizə tappışix. Qorxudan gəldix çıxdıx.

– Qızım, necə yanı qorxudan?

İndi bı qız aşdı başın cərəyanın dedi. Dedi, hal-hekayət, cərəyan belədi, bibi. Bi dənə Qurdoğlu var, lotudi, həmi pəhləvəndi, min dənə də atdısi var. O mənim gözəlliyimi eşidip görüp, qoşun çəkip gəlip İsvahana. İsdır məni zornan bu əmoğlumun əlinnən ala, apara özünə xanım eliyə. Mənnən də əmoğlum beşikləməyix. Atamız vəsyət eliyif, biz bahəm zindəgannıx açax, toy eliyəx. Odu ku, bi yol mən Qurdoğluyun şerti-qərar qoydum, bağlaşma qoydum, sözlərnə cəvaf verdim. Axırda olmadı, mən baxdım məni aparacax. Məcbur qalmışam bi böh qoydum başına Qurdoğlunun. Dedim, ay Qurdoğlu, qıx gün mənə möhlət ver, iş-mişimi yerbəyer eliyim, qırx günən sora gə mənə İsvahannan apar. İndi qıx günən sora gələcəx, yanı məni apara. Az qalı qıx gün də qutula. Ona görə əmoğluma dedim, qaçax gedəx, bəkə bibimizi tapax. Bəs bu cur. Dedi, bəli.

Dedi:

– Qızım, əslən narahand olmayın, yaxcı gəlipsiz, xoş gəlipsiz, qədəmləryiz mənim gözüm üsdə. Mən nə bilmərəm Qurdoğlu-Murdoğlu, niyaran olmayın. Qoy Tühmannı paşa da indi gələcəx nahara, ona da diyərəm. Qurdoğlu kimdi qızım? Qurdoğlu buralarda dolananmaz. Əslən xiyalı zirahət eləyin, ləb belə elə bil süt gölündəsiz, niyaran olmayın.

Əziz eşidənnər, odu kı Mehridilbərin bibisi bulara dedi:

– Bala, Tühmannı Paşa da indi gələcəx nahara, ona da cərəyanı diyərəm. Onun qorxusunnan Qurdoğlu-zat buralara dolananmaz.

Dedi:

– Bibi, Allah səni bizə çox görməsin.

Bibi bi pəzidarlıx elədi uşaxlara yeməxdən, işməxdən gətirip. Cəvizdən, badamnan kişmişdən belə gətirdi töhdü bu uşaxların qabağına, dedi:

– Bala, yiyin, məşqul olun, indi nahar da hazır olur.

Uşaxlar bi yol xiyalları rahat oldi, yavaş-yavaş bu miyvədən-zatdan yiyillər, özləri də, qəlpləri bir az açıldı. Mehridilbər səsdəndi:

– Əmoğlu, daha niyarançılıxdan qutuldux.

Yavaş-yavaş sahat ikiyə yoxundı, nahar vaxtı, Tühmannı Paşa çöldən çobannarın yanından gəlip yetirdi çadırın qapsında. Qulannar atı tutdı, Tühmannı Paşa piyada oldi, isdir gələ içəri. Çağırdı xanımın, çağırdı ki, xanım arvat gördi, elə bil Tühmannı Paşa gəldi. Uşaxlara dedi:

– Gəldi, bax. Bunu nə diyim olsun, mənim başma hər oyun gətirif, bu gətirif ha görüsən. Bu məni el, tayfamnan diyargi-vətən salıf ha.

Arvat gəldi çadırın qapsına, salam verdi Tühmannı Paşaya. Tühmannı Paşanın gözü sataşdı xanımın üzünə, gördü belə arvat gündəki arvat deyil. Arvat belə həm xoşaldı, həmi narahatdı, həmi gülür, həmi ağlıyıpdi belə bu:

– Xanım, belə gözümə büüyün alaca-bulaca görküsən belə. Nə var, nə yox? Nahar hazırıdı?

Dedi:

– Bəli, nahar hazırıdı, qonağımız da var.

– Qonağımız da var?

Dedi:

– Bəli.

– Kimdi?

Dedi:

– Geş də içəri, indi görəssən də kimdi.

Tühmannı Paşa, əziz eşdennər, qədəm ki qoydu çadıra göz sataşdı Şəhriynən, Mehridilbərə. Bulara belə baxanda gördi, bi cüt sonadı, ərz eləmişəm. Bi cüt sonadı – bir ərəkəh, biri dişi. Tühmannı Paşa işarə elədi xanıma:

– Arvat, bular kimdi?

İndi kisi adamın elə belə qonağı ola bura bax. Dedi:

– Kim olacax, qardaşım uşaxlarıdı. Allah sənnən mənim divanımı eliyərdi o zaman, gəldin məni İsvahannan aldın, götdün gətdin, diyargi-vətən saldın. Bu mənim qardaşımın uşaxlarıdı. Bular qardaşımın vəsyət kağızında məni tapıblar, duruplar ordan gəlillər çıxıllar bura.

– Mən ölüm?

Dedi:

– Bəli.

Tühmanı Paşa yetirdi ki, uşaxların yanına, uşaxlar durdu əyağna. Biri əlinnən öpür, biri üzünən öpür. Öpüşdülər, görüşdülər, dedi:

– Bala, xoş gəlipsiz, gözüm üsdə gəlipsiz, keçin əyləşin.

Geşdilər əyləşdilər. Xanıma dedi:

– Gözdərin aydın olsun, bəh-bəh yaxçı qonaxlarmız gəlip. Bulardan yaxçı pəzidarlıx elə. Diyin görüm, bala, nə var, nə yox?

Arvad ordan səsdəndi:

– Nə olacax, qardaşdarım dünyadan gedip, el-tayfa bi nəfər qalmıyıp. Elə bu iki dənə uşax qalıp bi tayfadan.

– Yox, canım.

Dedi:

– Bəli. Bular da qaçıplar gəliplər bura, daddarın yetiriplər bizə yanı.

– Necə yanı qaçıplar?

Dedi:

– Görüsən, bu Hüseyn tacirbaşının oğludı, o da Həsən tacirbaşının qızıdı. Buları qardaşdarım o zaman isdiyiplər, məsələn, bahəm olalar. Buları əhdi-peyman eliyiplər, buları bahəm toyların eliyələr. Bahəm bular zindəgannıx eliyə. İndi olar dünyadan gedip, bu yannan bi dənə lotu törüyüp, adına diyillər Qurdoğlu. Özü də qəvi pəhləvandı, nəm min atdının böyüğüdü, nəmənədi. O, bu qızın gözəlliyini nəm hardan görüp bilip indi bi o qoşun çəkip gedip İsvahana ki, mən səni

zornan alaceyam, götrəm aparam. Bular da qorxudan qaçıplar gəliplər bura.

– Mən ölüm?

Dedi:

– Canın üçün, bə bu cürdü.

– Bala, belədi?

Dedi:

– Bəli, o cürdü.

Tühmənni Paşa belə narahand oldi, səsdəndi:

– Bala qızım, oğlum, narahand olmayın. Naharınızı yiyin, istirahətnizi eləyin, kefnizi də sıxmayın. Sizin toyuzu burda özüm eliyiciyəm, əslən niyaran olmayın. Elat içində sizə bi toy eliyicəyəm, elat toyu da yaxşı olar, burda sizə bir həftə toy tutacayam. Elə bi toy eliyəcəyəm ki, barmağnan nişan verələr. Əslən fikrizi xərəb eləməyin. Qurdoğlu – Murdoğlu mən bilmərəm. Əvvəl – Allah elə cavannarının sayəsinə nə Qurdoğlu buralara gələ bilər, gəlsə də qulağın kəsərəm qoyaram ovcuna, qəydər çıxar gedər.

Uşaxlar daha rahat oldular. Dedilər, bibimizin əri də belə diyir. Bibimizin əri də böyüq adamdı. Bibimizin əri də min evli elatın böyüğüdi. Ah, bu da hər nə dedisə, elə hətman Qurdoğlu da buralara gələnmez.

Bular xiyalları nəm rahat olup, amma gəl sənə kimnən deyim, bular burda yeməxdə-işməxdə şaddılar, amma eşit Qurdoğlunna. Qurdoğlu gördü, bəli, qırx gün yoxunnaşdı. İki gün qalır, üç gün qalır qırx gün qutula. Atdılarına dəsdi verdi, amadə olun hərəkət eliyəx İsvahana. Ərəbisdanda atdı-larını amadə eliyif, qalxıf düz gəldi hara? İsvahana. Yetirdi İsvahana, namə yazdı qulamına verdi, dedi, apar ver Mehridilbərə, gəlsin götrəh, çıxax gedəh toymuzu eliyəx. Qulam naməni gətirdi Mehridilbərin İsvahanda qapsın çaldı: “tar, tar, tar”. Xəbər yoxdu. Evlərinə qapını çaldı, qonum-qonşu çıxdı:

– Ağə, kimnən işin var?

Dedi:

– Bu evə namə var, namə gətmişəm.

Dedi:

– O ev sahibi burda dəyil.

Dedi:

– Bə harda?

Dedi:

– Biz bilmirix. Olar indi beş-on, iyirmi gündi qap-bacaları bağlıyıflar, yoxdular.

Qurdoğlunun atdısi, Qurdoğlunun atdısi qəyidip xəbər verdi Qurdoğluya:

– Ağayı-Qurdoğlu, qonşular diyillər ki, olar beş-on, yirmi gündü yoxdi. Bizim də xəbərmiz yoxdi hara gediplər, nə cür oluplar.

– Yox, canım?

Dedi:

– Bəli.

Qurdoğlu burda gördi Mehridilbər elə bunun başına böh qoyup. Dəsdur verdi min atdıya. Mehridilbərin bağın saldılar masirəyə, qap-bacanı çaldılar, gördülər, bəli, xəbər yoxdi. Dəsdur verdi, qapını sindirir. Qapını sindirdilər, varidə oldular həyəətə. Həyəti vurdular bi-birinə, otaxlardan belə, təndir damınnan belə, a gördülər yoxdi. Həyəti axdarandan sora Qurdoğlu küçədə car cəhdirdi, dedi:

– Hansı qonşi buları gizlədip, Mehridilbəri gəssin mənə təfil versin. Əgər təfil verməsə, bi nəfər qoymiyacıyam İsvahanda qala.

Bu İsvahanda dəyillər ki, bular. O, dedi mənim xəbərim yoxdu, bu, dedi mənim xəbərim yox. Dəsdur verdi atdılarına tamam İsvahani axtarın. İsvahani evləri, eşikləri zornan hər yeri vurdular bir-birinə, axtardılar. Ot tayalarına kimi, su gilflərinə kimi, təndir ocaxlarına kimi, a gördülər yoxdi. Ta gördülər yoxdi, Qurdoğlu indi Yaradanquldan xəbər alır. Dedi:

– Qasid.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Qasid qardaş, genə sən biləsən bə bular hara gedə bilər?

Dedi:

– Fikirrəşdim, tapdım hə. Buların heş yerdə tutarları yoxdi. Bir Hindistan məntəqəsində Tühmannı Paşa var, onda buların bi bibisi var. Bular hətmən gediplər ora.

– Yox, canım.

Dedi:

– Başım üçün.

Odu ki, bu səfər Qurdoğlu dəsdur verip atdılarına, hərəkət eləyin düz Hindistana – Tühmannı Paşanın elinə. Qurdoğlu hərəkət eliyip, atdılarını götürüp dağlarda bi xarxaxah, şakkaşak salıplar, pənah bərxudar. Gürhəgürnən gəlillər Hindisdana sarı Tühmannı Paşanı tapalar, görələr Mehridilbər ordadı, ya yox? Dusdar, neçə gündi genə büynün yol gəlillər, amma bi yerə çatar, dağların, bulaxların suyi gəlip təbiyəti-ilahidi. Daşdan böyüh bi həviz var dərənin üsdündə. O dərənin üsdündə dolup su o həvizə. Həvizdən daşıp ordan dübarə gedir tökülür dərəyə. Soralar gəliplər göydə dolanıllar bi cüt sona, yeni gölə. Qurdoğlu belə at üsdə gələ-gələ o suya, ab-havaya, o sonalara tamaşa elirdi. Gördi o sonalar düşdilər göldə çimdilər, silkindilər, çıxdılar genə eşdə duruplar belə. O qısa boyunnarını bu cür dolaşdırıllar bi-birinə, öz dillərincə, öz aləmlərincə olar dilxoşdux elillər. Qurdoğlu bulara baxıp, genə də ürəyi coşur, burda əlin qozuyup, atdılar dayandı o həvzin, su gölünün kənarında. Üzün tutup burda nə sözdər oxur, mən ərz elirəm əziz eşidənnərin, əziz həmvətənnərin, mərd oğlannarın sağlığına:

Göydən bi cüt sona əndi,

İki gölün arasına.

Yar yardan ayrı düşəndə

Ağlar, sızlar çarasına.

Fələh mənnən bəd başladı,
Təqsirimi bağışdadı.
Yol düşdü, karivan işdədi,
Mehridilbər obasına.

Qurdoğlunun atdıları belə tamaşa elillər, əqli heyran qalırlar bunun işlərinə, sözlərinə. “Affərin!” dedilər, “affərin aşiq Qurdoğlu!”. Əvvəl – Allah fələyin çərxində olsa, yendirəcəx Mehridilbəri, ağa. Qurdoğlu axır sözün deyir:

Gör Qurdoğluna nələr oldi,
Sarılp gül rəngi soldı.
Mehri yar mənə yad oldi,
Düşdü dağlar arasına.

Söz tamama çatıp, Qurdoğlunun atdıları genə bunu təşbix elədilər, “afərin” dedilər. Bi də səsdəndilər:

– Ay Qurdoğlu, əslən narahand olma, öldü var, döndü yoxdı. Ya hamımız qırılacayıx, ya həy yerdə ossa Mehridilbəri tapacayıx.

Dəsdur verdi bala hərəkət eləyin, hərəkət eliyiplər, genə yola idamə verillər, gəldilər yetirdilər Hindistan məntəqəsinə. Xəbər aldılar, Tühmannı Paşanın çadırları harda olar? Dedi-lər, ağa, bu dağın o tayında olar. Qurdoğlu da dəsdin verdi, dağın o tayında çadırların qurdular. Bi özü, min atdısı çadırrar quruldi. Elə ki, özdərin tapıplar, amadə oluplar, amma götdü bi dənə namə yazır Tühmannı Paşaya. Dedi, əgər burda olmuş olsa, qoy əvvəl ehtiramnan Tühmannı Paşaya diyim, ağa, Mehridilbər ordadı gəti mənə təfil ver. Odu ku, bu səfər bi dənə namə yazır əvvəl salam, ikinci ağayi-Tühmannı Paşa, mən Qurdoğluyam. Ərəbisdannan gəlmişəm bura, dağın bu tayındayam. Eşitmişəm Mehridilbər gəlip sənin çadırya. Kə-malı-ehtiramnan deerəm, nə burda qan tökülə, adam ölə, ya cəngi düşə. Mehridilbəri kəmalı-ehtiramnan gəti burda mənə təfil ver, mən götürüm gedim. Naməni yazdı verdi atdılarının ikisinə, dedi ki, bahəm gedin Tühmannı Paşanın çadırını

soruşun, onnan sora naməni verəsiz. Bu yannan həmin Yaradanqul hərəməzadə səsləndi:

– Ay Qurdoğlu.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Düzdü, mən dedim, şayət ora gedələr. Axı, bəkə get-miyiplər əvvəl bi bilginən ki, ordadı, ya yox?

Dedi:

– Qasid qardaş, doğru diyisən. Qəşəh sözdü, kim gessin ordan xəbər gəssin bə?

Dedi:

– Heş zat atdılardan biri.

Dedi:

– Axı, bular tanımillar ki, bular görmüyüplər ki, qasid qardaş. Olmaz, elə sən get. Qasid qardaş, sən çox zəhmət çəhdin bu işdə sənə qoul vermişəm, toyda yanı səni ənamnan qəni eliyəciyəm. Elə bunun zəhmətin də sən çəh. Get gör ordadı? Elə fəqət bi orda olsa, gə mənə xəbər ver.

– Yaxcı diyisən, o yaxcıdı, olsun da.

Yaradanqul gördü bu da düşdü, bu da mənim boynuma, amma mən də bu cür gessəm uşaxlar məni görsə, tanısa olmaz. Bi dənə ayrı nəxşə çəkib, bi dəs dilənçi libası amadə eliyip, qəşəng yavaş-yavaş durdu bi dənə də ağac alıp əlinə, gəldi dağın bu üzündə öz libaslarını əvəz elədi dilənçi libası əyninə. Bi qıçın da axsadıp, özü də dedi suvar elirəm da, necə gəldi qapıda suvar ellillər. Ağ, yoxsulam, zəliləm, məğlulam mənə köməhləx eləyin. Bu libasınan, bu nəxşəynən dağı aşdı bu yana, varid oldu Tühmannı Paşanın çadırrarına. Əvvəl söyləndi mən fəğirəm, mən müstəhibəm. Ordan gətdilər çörəh verdilər. Çörəhləri aldı, o üzdə atdı itdəre, ordan geşdi o birsi çadra. Ordan alanı atır itdəre, ordan geşdi ora. Bu cür dilənə-dilənə, bu nəxşəynən çadırlarda pay ala-ala, gəldi yetirdi Tühmannı Paşanın çadırına. Dayanıp Tühmannı Paşanın çad-

rında deyir, fəğirəm, zəliləm, müstəhəqqəm, mənə köməhlihl
eləyin. Tühmannı Paşanın xanımı gördi qapıya birisi gəldi.
Ordan pay gətirdi biləsinə. Çadırın damənin qovladı, payı ala-
ala belə göz dolandırdı çadra, gördü, bəli, odu bax Şəhri də,
Mehridilbər də ikisi də çadırdadı. Payı burdan alıp, duva
eliyə-eliyə, evin abad ossun, payın çox ossun, yavasca çadır-
rardan çıxıp gəldi dağın bu üzündə libasların əvəz elədi, öz li-
basların geyindi, dilənçi libasların atdı o tərəfə. Yetirdi Qur-
doğlunun, Qurdoğlunun yanına səsdəndi:

– Ağayı-Qurdoğlu, muştuluğmu ver, Mehridilbər düz
Tühmannı Paşanın çadırında bu dəyqə əyləşip odu.

– Mən ölüm?

Dedi:

– Başın üçün.

Oğlan bu xəbəri verəndə indi burda Qurdoğlu səvinəcək
olup, üzün tutup dedi:

– Bala, mənə isdiyəni genə ənam versin. Getdi xəbər
gətirdi Mehridilbərdən, diyillər Tühmannı Paşanın çadırındadı.

Burda götrüp nə sözdər diyip, genə də ərz eliyirəm eşidən
dusdarın, ellərin, Azərbaycan ellərinin mərd oğlannarının sağlı-
ğına:

Yollara saldım bələt,
Nallayın gəlsin ərəb at.
Qasidə verin ənam, xələt,
Mehrimnən xəbər gəlipdi.

Atdılardan səsdəndi:

– Ay Qurdoğlu, bəs ordadı?

Dedi:

– Bəli, qulax ver.

Bax Qurdoğlu həvəsinə,
Düşüpdü yar sovdasına.
Gəlip bala, Tühman obasına,
Mehrimnən xəbər gəlipdi, ordadı.

– Ay Qurdoğlu, bəs ordadı indi?

Dedi:

– Bəli.

– Bəs indi neyniyəx?

Dedi:

– İndi qoy həmin naməni ki. yazmışam, verim aparın verin Tühmannı Paşanın çadırına. Naməni verdi atdılarından ikisinə dedi, bunu aparın verin Tühmannı Paşanın çadırına. Qurdoğlunun atdıları qaxdı atdaların üsdünə, naməni gətdilər. Yetirdilər dağı k1, aşdılar bu tərəfə çatdırılar, Tühman Paşanın çadırrarına gəldilər, xəbər aldılar ki, hansıdı Tühmannı Paşanın çadırı? Nişan verdilər, düz gəldilər çadırın qabağına. Çağırdılar, Tühmannı Paşanın xanımı çıxdı bəri. Dedi:

– Xanım, naməiz var.

Naməni verdi, qəyitdi elə bu. Qəyitdilər, amma həy yerdə ki, bular sürətnən çadırrarın içində atdaları qovdular, elatın itdərinən həy yerdə ki, yumulullar üsdünə əl şəmşirə. Bununla itin boynu firiltıynan getdi göyə. Neçə dənə itdərdən vurdular öldürdülər, gəldilər Qurdoğlunun yanına dedilər:

– Naməni verdix gəldix.

Dedi:

– Qoy görüm, nə xəbər gəlir?

Amma Tühmannı Paşası ki naməni alıp qoca arvatdı, besavat mənim kimi, savat yoxdu ki, özü oxuyanmaz naməni. Mehridilbəre səsdəndi.

– Bibi, nəmənədi?

Dedi:

– Bala, namə gətdilər verdilər. Mənim savadım yoxdu, oxuya biləsən, qızım?

Dedi:

– Bəli, oxuyaram. Mənim savadım çoxdu, gət oxuyum.

Verdi naməni Mehridilbəre. Mehridilbə naməyə baxanda qız rəngi üzünən ağdı. Şəhri səsdəndi:

– Əmqızı, nəmənədi? Nə namədi? Nəməne naməsidi?

Dedi:

– Əmoğlu, evin tikissin, yazıg oldux. Qurdoğlu gəlif burda, dağın dalındadı.

– Yox, canım?

Dedi:

– Özü də yazıf Tühmannı Paşaya Mehridilbəri gəti kamal ehtiramnan burda mənə təfil ver.

Ta bu namənin ərzinnən halı oldular, bibilərnə didilər. Bibiləri də narahand oldu. Bu uşaxlar bətər narahand oldular, düşdülər titirətməyə, uşaxların rəh qalmadı üzlərində. Gözdəri doldu, ağladılar, dodaxları qorxudan çatdı. Amma bibiləri səsdəndi:

– Bala, əslən narahand olmayın, indi vəxtə vəxdı, genə Tühmannı Paşa gələ. Əslən niyaran olmayın.

Odu ku, bu səfər genə Tühmannı Paşa gəliplər hara ki, yetirdi hal-hekayət belədi.

– Qurdoğlunun naməsi gəlip. Arvat, nəmənədi cərəyan?

Dedi:

– Heş zat, budu ha gəlipdi, deyir dağın bu üzündəyəm. Naməni də yazıf sənə.

Baxdı naməyə, gördü diyir kamalı-ehtiramnan, deyir, onu ki, adam öləcəy demişəm, qan tökülə gəti Mehridilbəri, gət burda mənə təfil ver. Mən aparıceyam, Ərəbisdanda onnan toy eliyəm. Tühmannı Paşa burda səsdəndi:

– Bala, narahand olmayın. O mənı tanıdır, bilmir axı mən də kiməm. Kefizdə olun, mən özüm durram gedərəm indi onun yanna. Əgər dilinəndi, dilinən yola sallam gedər. Əgər pulla göhlü olsa, pulnan sallam yola gedər. Əgər gördüm oları qəbul eləyən dəyil, zor adamıdı, verrəm elə cavannarı Qurdoğlun keçə təpən kimi təpəllər. Əslən narahand olmayın. Xanım?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Mən bi tikə nahar ver, yeem. Durum gedim onun yanna, görüm nəməinə diyir.

Nahar-maharı sərf eliyip sahat üç-dört mizanında amadə olup, qulama dedi:

– Mənim atımı gəti.

Qaxdı atın belinə, hərəkət eliyip Qurdoğlunun çadırına. Dedi, gedim görüm nəməinə diyir? Çıxır gedir burdan, ya yox? Amma Qurdoğlunun atdıları baxırdılar o dağın tərəfinə ki, görəy ordan nə xəbər gəlir. Gördülər Tühmannı Paşa tək özü gəlir. Xəbər verdilər, ay Qurdoğlu, Tühmannı Paşa tək özü gəlir, Mehridilbəri də gətirmir, təh gəlir. Dedi, bala, əvvəl gəlişidi, ehtiram elə. Gəlsin görüm sözü nəmənədi? Dəsdur verdi, Qurdoğlunun atdıları yol qoyuplar kı, gəlir çadırın qapsına. Tühmannı Paşa yetirdi ora. Bular ehtiram elədilər.

– Ağayı-Qurdoğlu hayandadı?

Dedi:

– Buyurun, çadırın qabağınan.

Buların vəsətiynən Tühmannı Paşa gəlir, amma gözü-yün altıynan bunun bir atdılarına baxdı, gördü sən ölmüyəsən, biri yüz nəfərə bərabərdir. Amma yetirdi Qurdoğlunun yanna. Qurdoğlu bunnan əl verdi, “xoş gəldin” dedi. Dedi, buyur çadra. Keşdilər əyləşdilər. Dəsdur verdi, bi çay gətdilər qoydular Tühmannı Paşanın qabağına. Qurdoğlunun bu, çayın içə görə nəməinə diyir. Tühmannı Paşa bi çay içir, amma səs-dəndi:

– Ağayı-Qurdoğlu.

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Ağayı-Qurdoğlu, namə yazmışdın mənə. Mən də ona xatir gəldim sənin xidmətinə

Dedi:

– Bəli.

– İcazə versən, sənin üçün bir ərzim var.

Dedi:

– Buyurun, nəmənədi?

Götürüp burda bu sözləri Qurdoğluna Tühmannı Paşa diyir ki, bəlkə bu əl çəkə, burdan çıx gedə. Görəx o nə diyəcəx, mən ərz elirəm tamam eşidən dusdarın sağlığına:

Səninən mən nanü-nəməh yemişəm,

(Nəmənədi, o bi dənə çay işdilər burda onu tutub üzünə).

Əl çəh bu sovdadən, ağa Qurdoğlu.

Səni mən özümə umut bilmişəm,

Əl çəh bu sodadən, ağa Qurdoğlu.

Qurdoğlu götrüp cavabında səsdəndi:

– Ağayı-Tühmannı Paşa, qulax ver sözüyün cavabın ərz eliyim. O sözlər mənim, yanı aləmmə getməz, qulax ver.

Ərəbisdannan qaxdım gəldim üsdüyə,

Verginən Mehrimi, Tühmannı Paşa.

Düşməginən şirin canın qəsdinə,

(Yanı, bayıs olmada belə ha).

Verginən Mehrimi, Tühmannı Paşa.

Tühmannı Paşa gördi olar qəbul eləmir. Dedi, qoy diyim pul verrəm biləyə, əl çəh çıx get.

Bir sözüm var Qurdoğlunun özünə,

Yandırma bağrımı qəmin gözünə.

İsdə, sənə verim malü-xəzinə,

Əl çəh bu sodadən, ağa Qurdoğlu.

Qurdoğlu gördü, ala bu pul deyir mənə. Diyi, mən sənə pul verim, sən nişannıyın qoy burda, çıx get. Səsdəndi:

– Ağayı-Tühman Paşası, qulax ver.

Salma burda sən qalmaqalı,

Eşit mənnən bu ərzi-halı.

Neynirəm sərvəti oğlan, neynirəm malı?

Verginən Mehrimi, Tühmannı Paşa.

Tühmannı Paşa gördü, olan qəbul eləmir. Yavaş-yavaş əziz eşdənnər, iş yekəldi. Amma Tühmannı Paşa dedi, qoy nişan verim biləsən, diyim ki, oğlan, huşun başında ossun

ha... Bi mən dəyiləm ha. Elat-elat cavannarı var, verrəm burda keçə təpən kimi səni təpəllər, oğlan. Qəyit, çıx get burdan. Onnan sora sən pəhləvansan, mənim də pəhləvanım var. Qulax ver:

Tühmannı Paşa bu adı-sanım var,
Meydanə girməgə ac aslanım var.
Sənnən danışmağa pəhləvanım var,
(Demə ki, bi pəhləvan sənsən).
Əl çəh bu sodadən, ağa Qurdoğlu.

Bunu diyəndə Qurdoğlu səsdəndi:

– Həə... . ağayı-Tühmannı Paşa, pəhləvan-məhləvanın da var? Bəs, qulax ver.

Qurdoğluyam, səni dardan asdırram,
Xədəng oxlar sinən üsdə basdırram.
Sabah bu meydanda kəllən kəsdirrəm,
Verginən Mehrimi, Tühmannı Paşa.

Bu sözü diyip, ta bu sözü diyəndə Qurdoğlu, Tühmannı Paşa dih yerinnən qaxdı. Dedi:

– Ağayı-Qurdoğlu, sabah məhli bilər işimiz.

Fırıltıynan çadırdan çıxıp, səvar oldu atına, gəldi öz çadırarına. Oldu axşam, xanımı soruşdı:

– Tühmannı Paşa, getdin nə cür oldi? Qurdoğlun gördün? Sən nə dedin, o, nə dedi?

Dedi:

– Xanım, qəbul eliyən dəyil.

Dedi:

– Bə neyniyəcəksən?

Dedi:

– Qoy bir elata məsləhat eliyim görüm, nə diyillər.

Elatı gecə cəm elədi başına dedi, bala, gəlin bizdə bi çay için. Elat yığıldı Tühmannı Paşanın çadırına. Çay-may içibdilər. Çaydan sora dedilər:

– Ağayı-Tühmannı Paşa, nə əcəp bizi çağırıdın bura?

Dedi:

– Balalar.

Mehriynən Şəhrinin ikisin də belə orda qoyzadı əyağa, dedi:

– Ağalar, bi baxın bu ki dənə uşağa.

Dedilər:

– Bəli.

Dedi:

– Bular mənim qəynimin uşaxlarıdı. Biri bi qəynimin qızıdı, biri də bi qəynimin oğludı. Buları əhdi-peyman eliyiplər, buları bahəm toy eliyələr, bular zindəganlıx eliyələr. Görüsüz bu qız bir az gözəldi?

– Bəli.

– Bi dənə lotu var, Qurdoğlu diyillər. Ərəbisdanda yer eliyip, min dənə də atdısı var başında. Bu qızın gözəlliyinə xatir isdir bu namusi, bu fəğirdi, bu cəvan füğarədi, bunun əlinnən ala, zornan götürə apara.

Aya, şairin sözün də var:

Bi quş bir butaxa pənəh gətisə,

Putan olan onu verməz tufanə.

– Aya, bu iki dənə mənim bu qəynimin uşaxları bizi pənəh biliplər, gəliplər bizim çadırımıza. O Qurdoğlunun qorxusunnan qaçıplar gəliplər bura. İndi o da gəlip dağın dalında dayanıp, mənə dünən namə yazıp, Mehridilbəri gətir mənə təfil ver, mən aparım. Aya, siz nə məsləhat bilisiz? Mən getdim dedim, qəbul eləmədi. İndi ya gərəh bu qızı verəm apara, bi dənə füğarənin namusu diyəğa sən lotusan, qolun zordi gə götü apar, ya da ki, Qurdoğlunun cəng eliyəx. Aya, Allaha rəvadı biz bi dənə füğarənin namusun gözümüzün qabağında götrəx verəx bi dənə lotuya? Siz qəbul eliyisiz bu işi?

Elat cavannarı kı belə baxa, dedilər:

– Xeyr, ağa. Biz zor yemərix. Bu zulmudu, biz bu zulmu qəbul eləmərix. Qurdoğlunun düz dədəsin yandırırıx.

Dedi:

– Ağa, bəs amadə olusuz Qurdoğlunyan cəng eliyəsiz, onu cənginə burdan qovasız?

Dedilər:

– Bəli.

Dedi, bəs sabahlarım evə, bir adam qalsın cəngə hazır olsun.

Ağa, elatdan evə bi dənə adam o qolu zor cəvannardan qaldı. Səhər amadə bi cəng olup, Tühmannı Paşanın çadrının qabağında amadə oluplar. Dedi:

– Bala, amadəsiz?

Dedi:

– Bəli.

Ağa, birinin əlində belçə var, birinin əlində oraxca var, birinin əlində şərə var, birinin əlində dırmıx var, birinin əlində nacax var, birinin əlində bi dənə ağaş var. Axı, bular şəmşirnən cəng eləmiyib ki, bular heş cəngi görmüyüp. Bular cəngin elmin bilmir, amma diyir elə yetirəriz Qurdoğlunun orda ağacnan öldürürx, nacağunan çaparıx. Yə çıxə gedə, ya öldürürx biləsi. Ağa, bular yığılıp bi yerə, bi min nəfərə qədər. Tühmannı Paşaya dedilər:

– İcazə verisən, gedəx onun dədəsin yandırax?

Dedi:

– Bala, həml eləyin.

Bular şənə, nacax, ağaş həmd elədilər. Qurdoğlu da orda müntəzirdi ki, görüm Mehridilbəri gətrillər, ya cəng elillər? Adamlarınnan belə baxanda gördülər Tühmannı Paşanın qoşunu həml eliyir. Tez xəbər verdi:

– Ay Qurdoğlu, Tühmannı Paşa həml elədi.

Dedi:

– Bala, qalxın atın belinə, cavaf verin bilələrinə.

Bular da o yannan həml elədi, dağın döşündə bular şax-başax gəldi. Ağa, bu yannan Tühmannı Paşanın elat cavan-nari, bu yannan Qurdoğlunun min dənə atdısı. Burda bi dənə cəngi düşdü, pənəh bərxudar. Amma ərz elədim, Qurdoğ-

lunun atdılarının biri yüz nəfərə bərabərdir, özləri də cəngin elmin bilillər, sahabu şəmşirdilər. Bular ağacı qouzir, o, şəmşirinən vurur. Bu ağacı qoucuyana, o, şəmşirinən vurur bunun başına, fırlıtnan gedir göyə. Ağa, nahara kimi burda şəmi cəng. Tühmannı Paşa adamları qırıldı, beş-on nəfər qalan qəyitdilər. Bular qəyitdi, Qurdoğlunun atdıları da qəyitdi öz çadırrarına, genə müntəzirdilər cəngə. Tühmannı Paşa gördi bi yerə ki, qoşun yollamışdım hamısı qırılıp beş-on nəfər gəlip. Bala, bə nə cür oldu? Dedilər, bu cur. Bular bi yol cəngi şiddətdəndi, genə axşam oldu, xəbər verdi çadırrara evə bi adam qalsın. O adamı ölənnər də bi az da narahand olur. Məsələn, qardaşı orda ölüp, bu qardaş der səhər gedərəm Qurdoğlun dədəsin yandıraram. Bu amada oldu. Genə bi ləşgər oluplar amadə, səhər süp hərəkət elədilər. İkinci gündü cəngi. Elə Qurdoğlunun atdıları orda bir nigahban qoyup, müntəzirdi. Belə baxda gördi Tühman Paşanın qoşunudu, genə əmr elədi. Xəbər verdi, ay Qurdoğlu, genə həml elədi. Burda da bular həmd elədi, genə dağın döşündə cəngi başdandı, vurhavur, qırhaqır genə nahara kimi cəngi. Genə də Tühmannı Paşanın qoşnu şikəst gedir, qəyitdilər. Oldu üçüncü gün, Tühmannı Paşa dəsdur verdi, genə evə bi adam qalsın. Evə bi adam qalır, ağa, üçüncü gündü ki, cəngə gəlillər amadə oluplar. Qurdoğlu özi, atdıları orda müntəzirdi, olardan hələ birinin burnu qanamıyıp, Qurdoğlunun atdılarınınan. Fəqət qırılan Tühman Paşanın adamlarını, çünki ərz elədim cəngi görmüyüplər. Genə də həml eliyiplər, üçüncü gündi gəldilər dağın döşünə, elə dağı bu yana aşanda Qurdoğlu dəsdur verdi, hərəkət eləyin. Genə həmin yerdə cəngi şiddət tapdı. Ağa, bi dənə qırhaqır düşüp, “vay dədə, öldüm” səsi ərş-əsimanə bilənd olur. Hansının şəmşiri Qurdoğlunun atdısı ki, qoltuğunnan belə çiyinnən çəkir, hansının belinnən qoyur elə bil iti piçaxnan nazix xiyarı bölüsən. Hansının boynunu kökunnən qoyup, baş fırlıtnan gedir dərənin döşündə düşür yerə. Elə bir şəmşir vurdular bu Tühman Paşanın adamlarına,

yanı da baş yerdə qalanı, belə qarpız tələsidi. Ağa, Əzrayilə macal yoxdu can ala, beşinin canını ala, da on beşi hələ ölür. Bi dənə vəzozadı, ağa, da qardaş qardaşı tanımır. Allah heş məmləkətə cəngi salmasın, əziz dusdar, bi dənə cəngi düşüf burda. Elə bil şəmşir vurdular. Bu Tühmannı Paşanın adamları bular sadə bir adamdılar, bular elatdılar davər saxlallar, yağ tutallar, pənir tutallar, qurut tutallar. . Buların cəngidən başı çıxmaz. Ağa, buları naxəx yerə verdilər Qurdoğlunun adamlarının şəmşirinin qabağına. Elə bir şəmşir vurdular bulara baş, lək, dalax, bağirsax qatşıp bir-birinə. Ağa, cənazələr tökülüp meydana, atdar cənazələrin üstündə çapılır o yan, bu yana. Genə də gördülər, baba, da bu qoşunnan da üş-dört nəfər qaldı bularda. Qəyitdilər, xəbər verdilər Tühmannı Paşaya, ağa, da biz qoşunnan çıxdıx, heş zat qalmadı, Qurdoğlu hamısını qırdı tökdü yerə. Ağa, gecə gəldilər, əya, indi bu səfər Tühmannı Paşa dizlərin qucaxlıyıp çadırdə oturup. Şəhriynən Mehridilbərin az qalır zəhri yayıla, xudaya, bizim üsdümüzdə bi belə Tühmannı Paşanın adamı qırıldı. Bu iş nə cür olacax? Amma gecə səhərə kimi dizlərin qucaxlıyıp o yannan bu yannan. Tühmannı Paşa diyir, bala, bilə hələ də bi işdi düşüp. Genə amada olur, səhər elat ehtiraz elədi. Dedilər, ay Tühmannı Paşa, bi dənə qızdan ötür, sənin qəyniyn qızınan ötür, ağa, bi belə bizim cəvanımız getdi qırqına, ölümə. Biz heş kəsdə gedənməz bu cəngə. Ağa, biz olarnan bacaranmırıx. İndi bu səfər da Tühmannı Paşa gördü daha mən öldüm, şikəs yedim. Dizlərin qucaxlıyıp çadırın bi guşəsində belə qalıpdı fikir, xiyalətə, xudaya, neynim neynəmiyim? Nahəx yerə bi belə adamım qırıldı. Burdan da elat ehtiraz elədi, ordan da o Qurdoğlu əl çəhmir. Burda iki dənə uşax bu cür dodaxlar qorxudan çatdıyıp, az qalır bağırlları çatdıya. Allah, bə mən neyniyim, neynəmiyim? Dedi:

– Arvat, görüşən sənın uşaxlarının üstündə mənım bi belə adamım qırıldı.

Arvat gəldi Tühmannı Paşanın yanna dedi:

– Kişi, tüff olaydı sənə, həyif o ada ki, səndədi, Tühmannı Paşa. İş görməği başarmısan, bi işi görmə. Naxəx yerə bu cavannarı apardın verdin qırqına.

Tühmannı Paşanın cəngi libasların bu qoca arvat canının dərdinnən varud elədi əyninə. Dedi:

– Arvat, neynisən?

Dedi:

– Gedirəm Qurdoğlunun meydanına. Bi nəfərin də həddi yoxdu, o da oraya dolana. Mən billəm, o bilər.

Arvat Tühmannı Paşanın kızı, libaslarını geyip, baş göz ağarıp, o ala qola cıfları yığdı qoydu altına. Tasqulahu qoydu başına, üzünə niqab salıp. Niqabın da iki dənə göz yeri var, yanı heş kəs görsə bunu tanımaz, bu bi dənə arvatdı. Diyillər, bəbə Tühmannı Paşa özüdi. Qaxdı Tühmannı Paşanın atının belinə, atı sürdü düz Qurdoğlunun çadırlarına. Atdılar belə baxırdılar, gördülər Tühmannı Paşa büynü üş gündü kü, cəngidi, cəngi qutuldu, tək özü gəlir, da qoşunu gəlmir. Dedilər:

– Ay Qurdoğlu, Tühmannı Paşa tək özü gəlir.

Dedi:

– Ossun tək özü gəlir, heş kəsin işi olmasın. Qoy gəlsin, onun cavabını mən verəcəyəm. Heş kəsin işi olmasın.

Atı sürdü düz Qurdoğlunun meydanına. Qurdoğlu da qalxdı atın belinə, atı sürdü. Tühmannı Paşanın atdarı belə saxlıyırlar. Qurdoğlu bilmir ki, bu Tühmannı Paşanın xanımıdır, diyir bəbə özidi. Səsdəndi:

– Ağayı-Tühmannı Paşa, sənə əvvəl gün dedim də bais olma bu cür adam-madam ol. İndi bura bax görüm, işiyə pəşimansan, ya yox? İndi mənə bax görüm Mehridilbəri verisən, ya yox? İndi bə hələ bura bax görüm, üzüyə niyə niqap salıpsan hələ? Bə üzüyü niyə tutupsan?

Burda arvat səsin də bir az yoğunnadı, kişi səsinə bən-zətdi. Səsdəndi:

– Kəs səsin, namət kopəyoğlu, namərt oğlu namərt.

Bunu diyəndə Qurdoğlu səsdəndi:

– Ağayı-Tühman Paşa, mən namət dəyiləm. Namətdən də xoşum gəlməz.

Dedi:

– Namərdin dərəcə yeksən. Namət dəyilsən, bə sən nə-mənəsən?

Dedi:

– Bə indi sən nəməne gəlisən?

Dedi:

– Gəlmişəm səni öldürəm, namərt oğlu.

Dedi:

– Bə bura bax görüm, indi gəlmişən məni öldürəsən, bəs amadə ol cəngə.

Burda Qurdoğlu səsdəndi:

– Ağayı-Tühmanı Paşa, mən istəmirəm sənnən cəng eliyəm, get Mehridilbəri gəti. Burda üzün tutup bu sözdəri belə hərvənd ilə qabax-qarşı nə cür diyillər, mən ərz eliyirəm dusdarımız şad olsun. Qurdoğlunun sözüdü, əziz eşdənnər:

Sənə diyim, Tühmanı Paşa,

Sən get işinə, işinə.

Bais olma nəhak qanə,

Sən çıxma mənim qarşıma.

– Görüsən bi elə adamı qırdım töhdüm yerə, səni də ani diyən öldürürəm. Get Mehridilbəri gəti.

Bunu diyəndə binava arvat neynəsən, cannın dərdinnən arvat səşində ərz elədi, belə kişi səsi çıxardır. Səsdəndi:

– Namərt oğlu, qulax ver sözyün cəvabın ərz eliyim.

Laf söyləmə, namərdin oğlu,

(Arvad diyir ha... . . Əziz eşdənnər bu sözdəri).

Laf söyləmə, namərdin oğlu,

Sən get işinə, işinə.

Sənin kimin şor ləkələr¹,

Gəlməz mənbəylər¹ başına. (5-ci səsli fayl, 00:57:45)

¹ Şor ləkə – duzlu ləkə, naxalis bir zad

Alıp Qurdoğlu görəh nə diyir?

Dəlilər üzümü dannar,

Gedir gözümnən qızıl qannar.

Sənin kimi yüz min cannar,

Ağayı-Tühman Paşası, qoymaram meydan başına.

Burda Tühman Paşası səsdəndi:

– Ay Qurdoğlu, qulax ver, namərt oğlu namərt.

Bu meydanda cəng edənin,

Bağrın başını didənin,

Sənin kimi laf edənin,

Quşlar qondurram ləşinə.

Mənası budu, yanı səni öldürürəm, ləşin qalar bu meydanda, quşlar göydən gələllər qonallar sənin ləşiyin üsdünə. Alıp Qurdoğlu axır sözün dedi:

– Ağayı-Tühmanı Paşa, indi ki belə oldi, da səbrim axıra yetirdi. Qulax ver, axır sözüm də deyim, indi sənin hesabın gör-rəm.

Qurdoğluyam, atdı zalım,

Sənə yetməsin əcalım.

Sən verginən Mehri yarım,

Gedəx gulşanə, gulşanə.

Bunu diyəndə beynava arvat səsin belə, kişi səsinə ərz elədim bənzədip hirsinə səsdəndi:

– Namərt oğlu, qulax ver, hələ Mehri yar isdisən mənən.

Tühmanı Paşa laflar etməz,

Sözdərinə xilal qatmaz.

Başın gedər, ama Mehri getməz,

Qalisan döşənə, döşənə.

Ta söz tamama çatır, arvat beynava əl getdi şəmşirə. Ərz elədi, Qurdoğlu diyə bəkə Tühmanı Paşa özüdü, üzünə niqap-zat salıp, tanımır. Uzaxdan əl elədi şəmşirə:

¹ Mənbəy – qaynaq, çeşmə

– Namərt oğlu, nə disən? Əl çəhmisən?

Yumuldi Qurdoğlunun üstünə, yumulanda Qurdoğlu necə ki, nizəynən vurdi arvat atdan təpəsi üsdə gəldi yerə. Ta yerə gəlməgiynən yerdə yumuldu, elə nizəni göydə bu cür gətirir mıxlıya biləsin yerə, hərəməzadə dedi:

– Tühmannı Paşa, mən istəmirdim səni öldürəm, indi ki özün bais oldun.

İsdir elə nizəynən düz ürəyinin başınnan mıxlıya yerə. Belə baxanda arvadın başınnan ki, taskülah gedip, elə nizəni gətirirdi ki, munu mıxlıya yerə, olan, gördü ki, bu Tühmannı Paşa dəyil. Bu bi dənə qoca arvatdı. O ala-qora tellər, tellərin çoxu ağarıp, dənə-dənə qərəsi var. Belə o ağarmış tellər xərmən oluf ordan bu yana. Qurdoğlu bunu görəndə elə niyəni əlinnən bu cür atdı yerə, dedi:

– Tüff olaydı sənə, ey Tühmannı Paşa, üş gündü bi elə adamı qırqına verdin. Büyün də özün gizlənifsən, arvadı yol-luyufsan mənim meydanıma.

Arvat yerinnən qaxdı. Arvat yerinnən qaxdı, dedi:

– Kəs səsin, namərt oğlu, öldür məni namərd oğlu. Niyə bə öldürmədin?

Səsdəndi:

– Sən mənim anamsan, mən səni öldürməyəm. Mən arvada qılış çəhməyəm. Mən o cür namərt deyiləm.

Dedi:

– Sən namərt deyilsən?

Dedi:

– Xeyr, mən namərt deyiləm, xanım. Sən mənim anam-san, sən məni vursan da, mən dinməyəm. Elə belə durram, baxaram.

Dedi:

– Namərt, bə nə cür olar?

Dedi:

– A mən bilmirəm, mənim namərtiğimi gərəh mənə subut eliyəsiz.

Dedi:

– Subut eliyim də min atı, gə mənnən görüm.

Qurdoğlu mindi atı, bu da mindi atı. Arvadınan atı sürdü-lər, dağı aşdılar oyzə¹ Tühmannı Paşanın çadırrarına. Yetirdilər Tühmannı Paşanın çadırının qabağında elat da belə duruplar ta-maşəya. Gördülər, bu arvat getdi Qurdoğlunu götürüp gətirip düz çadırın qabağına. Geçdi arvat içəridən yapışdı Şəhriynən Mehridilbərin əlinnən gətirdi çadırın eşiynə. Düz Qurdoğlunun qabağında bu iki dənə-bi oğlan, bi qız cəvan uşaxdılar, buları bu cür saxladı. Buların da qorxudan gözlərinin yaşı gəlirp üzündə quruyup, dodaxlar cırılıp, dodaxların qanı axıp aşağıda quruyup. Dedi:

– Bi bulara bax gör bir.

Qurdoğlu belə bu cür baxır, gördü bu Mehridilbərdi, bi dənə də yanında bu cür oğlan. Dedi:

– Mənə bax görüm namərttix nə cür olar? Bax gör bir bu-lar mənim qardaşım uşaxlarıdı. Bu qız bi xıda gözəldi, sən de-məli lotusan, qolun zordi, isdisən bu oğlanın əlinnən bu qızı sən zornan alasan, aparasan. Oğlan, bə bunnan yekə namərttix olar? Buları İsvahannan qova-qova gətərfəsən, soxufsan burda mənim çadırıma. Bi də gəlifsən burda bi belə adam öldürdün, qan töhdün. Bu iki dənə uşağın üsdündə, bax gör namərttix bə nəyə diyəllər?

Qurdoğlu bu uşaxlara belə baxdı, dedi:

– Xanım, o kimdi?

Dedi:

– Bu mənim qardaşımın oğlidi, o da mənim qardaşımın qızıdı. Bu bunun nişannısıdı, bular beşikləmədi. Buların dədələri, nənələri dünyadan gedip, heş zattarı yoxdı. Bi balam buların umudu bi mənəm. Buları əhd eliyiflər bahəm toy eliyələr, bular zindəgannıx eliyələr. Deməli, sən gəlifsən bu fığarənin əlinnən bu namısı alasan, götrəsən gedəsən?

¹ Oyzə – o üzə, o tərəfə

Əziz eşdennər, daısdanın mənəsi, nəticəsi burdadı.
Qurdoğlu bu uşaxlara belə bi baxdı, səsdəndi:

– Xanım, mənı güzəşt elə, mən belə bilməmişəm. Mən ayrı cür bilmişəm. Allah bəisə nəhlət eləsin, bi dəli bi quyya daş salar, qırx əğilli onu çıxardanmaz. Xanım, bəs indi ki, bu cür oldi beş dəyqə mənə möhlət ver, budu gəldim.

Qurdoğlu qaxdı atın belinə, hirsənən atı sürüp öz çadırlarına. Yaradanqula səsdəndi:

– Dur, gə bura görüm bi, oğlan.

Yaradanqulu qoydu atın üsdünə, düz gətđi Tühmannı Paşanın çadırının qabağında qoydu yerə. Dedi:

– Xanım, bizim başımıza hər oyun gətirip, bu gətirip. Bu kimdi?

Mehridilbər dedi:

– O bizim qulamımızdı, onu kiçih vəxtində gətrif evdə saxlamışdıx. Böyyüf, indi yekə kişi oluf. Sora bizə xəyanəttix eliyif. Bir gün əmoğlum bi sillə vurdi, o sillənin acığna mənım dilimcə, namə, əkis götrüf gətrif vermişdi sənə.

Dedi:

– Xanım, bu eliyip bu işləri yetrif bura, o tək Allaha and ossun, mənım bu zatdan xəbərim yox idi. Mən heş kəsin namusuna əyilif baxmaram. Ya bi fuğara ola, ya hər kəs ola. Mən bilmədim mən bu qızın diliycə ki, bu naməni gətmişdi mənə, mən bilmədim cərəyan belədi. İndi o qız mənım bacımdı.

Mehridilbərin əlinnən yapışdı, bu yannan da Şəhrinin əlinnən. Mehridilbərin əlini gətđi qoydu Şəhrinin əlinin içinə. Buların hər ikisinin cəhdi alınannan öpdı. Yaradanqulda da boğaz-moğaz quruyup, az qalır ruh bədənnən pərvaz eliyə. İndi döndü Yaradanqula sarı dedi:

– Namərd oğlu, namərt sən bu işi niyə görürdün? Məni bi belə niyə günaha batırıfsan?

“Ya Moğla” diyip, Qurdoğlunun əli getdi şəmşirə. Necə Yaradanqulun təpəsinnən bi dənə şəmşir vurdi, düz vəsətdən

iki böldü beləsin. Əziz dusdar, əziz eşidənnər, görüsən həmişə rah rəvandi, belah sərgərdandi. Həmmişə həx yerin tapar. Həş vəxt namərt adam başa yetməz. Namərt adamın üzü gülməz. Yaradanqul ki, bu namərttiği eləmişdi, burda cəzasına yetişdi. Amma Qurdoğlu səsləndi, mənə çox güzəşt eləyin. Tühmannı Paşanın xanımınan, özünən çox üzürxahlıx istədi. Dedi:

– Əgər indi icazə versəz, bu oğlan mənə qardaşımdı, o da mənə bacımdı, buların toylarında mən də iştirək eliyim. Əgər icazə verməsəz, mən burdan xidmətiyizdən gedim.

Oğlan, gördülər Qurdoğlu çox yaxşı adammış, çox. O, əslən mərd adammış. Fəqət bu Yaradanqul işlərini yernə yetirip. Əziz doslar, burda Tühmannı Paşa səsdəndi:

– Ağayi-Qurdoğlu, sən qal bu toyda, elat toyi çox şirin olar. Sabah dəsdur verip, toy başdana bu toyda da sən bəy olacaxsan, düz yuxarı başda əyləşəcəxsən. Bəy olasan, fəqət əmr eliyəsən.

Əziz eşdənnər, bu dasdanımız bizim burda başa yetişir. Allah sizə həmişə şaddıx versin. Şəhriynən Mehridilbər burda yetişdilər arzularına, muradlarına. Bular burda şad olurlar, Allah sizi də şad eləsin. Allah sizə həmmişə dəm versin, qəm görmiyəsiz. Tühmannı Paşa, Qurdoğlu da bu toyda şikət eliyip, atdılarını gətirib bi dənə elat Tühmannı Paşanın çadırarında, bi dənə elat toyu tutdular Şəhriynən Mehridilbərə. Amma vacipdi burda da bi dasdan oxuyam, Allah biləyizi həmişə şad eləsin, şad olun həmişə, şad yaşayın.

KƏLBİ

Əlbəttə, zəman-zəmani Şah Abbasıdu, iki qardaş olardı şəhri Günəşvərdə. Tamam şəhirlər hökuməti nişin¹ idi. İki qardaş olardı şəhri-Günəşvərdə, birisinin adına Əli bəy diyərdilər, birisinin adına Vəli bəy. Ağa, buların malı dünya ənnaza varlarıydı, həddi-hesab yoxuydu. Amma uylad yoxlarıydı heş birisinin. O zaman təməddun (mədəniyyət) belə dəgildi, ağa, usta səlman ki, əlinnən hər kəsi öz nübəsində, öz nübətinə gedərdi başını-üzünü islah edərdi. Günnərin bir günü usta Səlmanın gözdəri düşüb bu iki qardaşı, ağa, xanıvadasına keçib gəlib içəri. Ağa, içəri keçənnən sora böyük qardaşı həlbəttə, başını-üzünü islah elədi. İslah eliyənnən sora, rəsmi Səlmanıdır ey aynanı verər müştərinin əlinə. Ağa, aynanı alıb baxıb. Baxdı gördü səqqəlinə dən düşüb. Amma bir ah çəkdi, ahı-sərd. Usta ərz elədi:

– Qurban, sən gərək ah çəkmezdin, sən niyə ah çəkereng?

Dedi:

– Vallah, usta bizim əvaidi ömrümüzdə Xudayı-mutaal² bizə ulad vermədi.

Ağa, bu söhbətdə xanım yetişdi. Xanım yetişdi, salam ərz elədi. Sohətlərin eşitdi əlbəttə. Dedi:

– Gizlətməyin mənən, bildim sobətizi.

Bir rəsmi vardı qədimdən. Ağa, farslar içində diyər, zən cəvan, mərdi pir səbəb diyər gücə degil. Malızdan tökün, Əli yoluna ehsan eləyin. Bəlkə Xudayı-mutaalın kərəm dərgahı cuşa gələ, sizə ulad kərəmət eliyə.

Ağa, mallarından töküblər iki qardaş, Əli yoluna ehsan eliyiplər. Pəs əz muddətdən sora ağa, əmri-pərvədigardan buların ikilərin xanımların barhəmd oldu. Ağa, ay aydan geçib, gün gündən. Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saət, doqquz dəyqədən sora Xudayı-mutaal buların hərəsinə bir ulad verip-

¹ Hökuməti-nişin – hökumət adamları, sakinləri

² Xudayı-mutaal – Böyük Allah

di, Vəligə bir qız, Əliyə bir olan. Yığışblar öziz kimin şəxsi-muhtərəmlər, fəmilləri, həmsadaları, ağa, rəfixləri dövrələrinə uşaxların adını çağırırlar. Oğlanın adını çağırırlar Ağa Kəlbə, qızın adını çağırırlar Hurzad xanım.

Ağa, bular böyükzadə idilər. Beş gündə beş yaşayıblar, altıda altı, yeddidə uşax ağa, adını məktəb, molla olar. Bu zaman modern mədrəsə var, ağa, o zaman məktəb molla var idi, “molla məktəbi” deyirdilər. Ağa, uşaxlar məşğul olublar dərslər getməkdə. Görək bu şəhərin hukuməti kimdi? Hukuməti Ağabəy adında adamudu. Ağa, Ağabəy əlbəttə, gününə birində küçə-bazarınan gəlirdi, gözü sataşdı, baxdı gördü bir neçə dənə qız xelağı bu tərəfdən gəlirlər. Amma buların içində bir dənə qız var, Xüdəvəndiliyli mübarək olanla xilqət eləyib. Ağa, səsləndi şahlara:

– Ağa, bu qız görün kimin qızıdır?

Misli ki, dövrələrində o adamlarından ki vardı, birisi səsləndi:

– Qurban, bu Vəli bəyin qızıdır. Əmi oğlusuna, ağa, göbək kəsmədi.

Əlbəttə, uşaxlar dünyaya gəlsə də bu qardaşlar göbək kəsmə eləmişdilər belələrini. Dedi:

– Mənim qulağım eşitməz. Görək, xülasə verəyiz bu qızın soraxını mənim üçün.

Ağa, buları məcbur qalıblar. Əldən salmıyıb Ağabəy? Əlbəttə, iki nəfər, üç nəfər, ustad Aşix İsmayıl Şahmuradu göndəriblər xasdigarlığa.

– Vəli bəy sağ olsun, biz gəlmişik görək, aya, sən Ağabəyin nökrəçiliyin qəbul elərin?

Ərz elədi:

– Vallah, Ağabəy də mən hər nəvə fikrə elləm, belə oğlan yoxdur.

Dedi:

– Qurban, özü ki isdir.

Dedi:

– Ayə, sizə varid xudadu, mən ağa, on beş-on altı sindində qızı götürüm verəm, ağa, əlli-əlli beş sindində bir nəfərə?

Dedi:

– Xulasa, təgriri-pərvərdigar belə olaceymış. Sən heş narahat olmaginan.

Dedi:

– Xeyir, mən verəmməm.

Ağa, bu dəyqədə xanım yetişdi. Xanım yetişdi, dedi:

– Kişi, sən əgər qızı verə Ağabəgə, əliz qoyayız bir-birinin əlinin içinə tamam o məmləkət yerinnən oynuya, sizə hes sad eliyə bilməz.

Amma biçara Vəli bəy qalib məcbur. Dedi:

– Eybi yoxdur, mən gedim Hurzadın yanına. Görüm ayə, Hurzad əgər qəbul eləsə, mən verrəm qızı.

Ağa, durub hər yerdə gəlib, Hurzad xanımın yanına. Gördü Hurzad oturub. Hurzad durub əyağın üsdünə, ağa, atasına salam ərz elədi:

– Əleykəmə salam, qızım can. Balacan, əgər bilənsən ki, bir xoş xəbər gətirmişəm.

– Nəmədi, ata? Xeyirdi, inşallah.

Dedi:

– Bəli, bala, xeyidi. Vəli, içində də bir şərrə də var.

Amma bizim ustadımız Aşix İsmayıl Şahmuradı buların hər zaman ağayanı söhbətlərin dil cavabı diyərdi. Bəli, belə oldu. Görək Vəli bəy götürüb Hurzad üçün nə cür tərif eliyir:

Açılubdur qızılgüllər,

Heç belə ərğavan olmaz.

Qizim, dovran səninkidi,

Heç belə dovran dolanmaz.

Amma Hurzad xanım bu kəlamı eşitdi, şəkkə düşdü. Ah-nahadından çəkildi pərvərdigara. Yəni, nə munsubdu atam bu sözü mənim üçün danışır? Amma Hurzad alıb deyir:

– Atacan, söz dünyada iki olar. Qulaq asginan.

Hurzadın bir şəkki xəbər verdi, pərvərdigara, olmuya
dədəm mənim üçün xasdagar zad tapıb, isdir mənim əmoğ-
lundan aralıya. Hurzad görəh, ağa, nə cür cavab verir:

Sənə deyim, ata, ata,
Mən özgə diyara getməm.
Məni salma yanar ota,
Mən bülbüləm, xara getməm.

Dedi:

– Balacan, bilginən.

Ağa, bu kəlamınan deyir, əlbəttə.

– Əgər biz əlbəttə, Ağabəyə cavabı-rədd verək, daha bu
şəhərdə zindəgannıx eliyə bilmərik, bilginən. Şah Abbasın
sağ gözüdür Ağabəy.

Şah Abbasın sağ əlidi,
Yanına bəlbəlidir.
Onun yerində vəlidir,
Hökmündədi Xoyu, Səlmas.

Amma baxdı gördü ata biləsin isdiyir dua əligə görə ve-
rə. Ay ata, sənin eviyə abad olaydı, isdiyir məni dünya malın-
dan ötürü əmoğlumdan ayarlıya? Qulaq asginan, Hurzad cə-
vab verir:

Hər varı olan bu dünyada xan olmaz,
Hərzə gülən heç zaman ərqəğan olmaz.
Bu bir dərtidir, dərman olmaz,
Dərdi bidərmana mən getməm.

Amma Vəli, dübarə baxdı gördü qız biləsinə cavab ve-
rir. Dedi:

– Axı, balacan, mən qovl vermişəm. Onda olar ki, sən
məni sürtən yerə şəhrin içində.

Əlbəttə, bu kəlimə də Vəli bəy deyir:

Vəli dedigin danmaz,
Dedigi sözdən dolanmaz.
Hər dadı-divana getsək,
Onsuz dadı-divan olmaz.

– Balam, olmaz ki sən getmiyən? Başara bilməy, biz gərək hətmən ağa, sən qəbul eyliyəy.

Amma biçara Hurzad xanım baxdı gördü, ata qovlu veriribdir. Deyir:

– Ata, sən allah, məni eldən ayırma. Hələ əmoğluna ərə vermək, ayırısına ver, amma eldən ayırma.

Bitmiş qulluxlar buyurma,
Ac gözünü yaşdan doyurma.
Hurzadı eldən ayırma,
El qoyub, əğyara getmə.

Ağa, sözdəri tamam oldu. Belə səsləndi:

– Qızım, özün bilginan, mən qovl vermişəm səni Ağabəyə.

Ağa, biçara Hurzad xanımı ah nahadından çəkilib, durub əyağı üsdünə. Ağa, Kəlbi də o zamannan yetişmişdi on altı-on yeddi sindinə. Gələrdi ağa, dərsin oxuyardı, məktəbdən gələnnən sora şikara gedərdilər. Hurzad özünü yetiribdir əminin qapısına daqılqılab elədi:

– Zən əmi.

– Balacan, qapı çallan? Geç içəri.

Dedi:

– Zən əmi, əmoğlunu isdiyirdim görəm.

Dedi:

– Balam, əmoğlu şikardan gəlmiyib hənuz.

Amma Hurzad, ağa, gözlərindən bəna eylədi bahar yağışlığı kimi yaş getməgə. Şəhərdən çölə çıxıb, oturubdur əmoğlunun şikargah yolunu üsdündə. Bilirdi əmoğlu harda şikara gedir, hardan gəlir. Bir zaman əmoğlu qeyitmişdi, gəlirdi. Gördü ağa, şəhərdən kinara bir dənə arvad xaylağı oturub, yavaş-yavaş gəldi gördü, əmqızı.

– Əmqızı, bizim heç dosdu-düşman yoxumuzdu? Bəs sən necə burda gəlib oturmusan?

Dedi:

– Əmi oğlu, xəbərin yoxdu məgə?

Dedi:

– Məgə nə xəbər olub?

Dedi:

– Ahan, qulax assan, bilərən.

Görəh Hurzad əmoğlusuyunən nə cür danışır:

Başıya dolannam öz əmim qızı,

Söylə, əmim qızı nədən ağlıran?

Eşqin atəşinə yandırdın bizi,

Mənə söyləginən nədən ağlıran?

– Ay əmioğlu, biçara, bəs sənin heç zaddan xəbərin yox? Qulaq as, ərz eliyim. Gör mən əliydən gedənnən sora neynərən.

Başıya döndüğüm öz əmim oğlu,

Söylə, əmim oğlu, sən necə elərsən?

Dolanım başıya, mən alım qadan,

Söylə, nazlı yarım, sən necə elərsən?

Amma Kəlbi baxdı gördü misli ki əmi qızı, ağa, yaman xəbər gətirən adama oxşuru.

– Necə yani əmqızı, necə elərəm? Məgər, nə xəbər olupdu?

Dedi:

– Vallah, əmoğlu, əgər isdirən biləy xülasə.

Əzəlin süb özünü mənə yetirdin,

Yetiribən yaralarım bitirdin.

Atan ölsün, yaman xəbər gətirdin,

Söylə mənim yarım, nədən ağlıran?

Ağlama, söylə yarım nədən ağlıran?

Səsləndi:

– Əmioğlu, pəs sənin xəbərin yoxdu heş zaddan? İcazə ver, ərz eliyim sənin üçün.

Seyrəqiblər yığıldılar gəldilər,

.....

Məni əmoğlu, Ağabəyə verdilər,

Söylə, əmimoğlu, sən necə elərsən?

Kəlbinin ah nahadından çəkildi. Dedi:

– Əmqızı, qulaq asginan.

Kəlbi deyər gün dağlardan aşanda,
Mənzil tutaram Qumda, bir də Kəşanda.
Şikayətim Şah Abbasa edərəm.
Söylə, əmimqızı, onda nədən ağlırsan?
Ağlama, söylə, yarım nədən ağlıran?

– Şikayətimi Şah Abbasa ərz eliyirəm. Sən daha onda nədən ağlırsan?

Dedi:

– Onda mən ağlamam.

– Şikayətimizi eliyən Şah Abbasa. Şah Abbas gələr dadıvana yetişə.

– Onda xülasə, əmoğlu mən daha heş zaman ağlamam.

– Amma əmqızı, qulaq asginan, əgər gedəyin biləxərə¹ qismətdə olsa, inşallah çataram. Amma getmiyax xeyir, mərd gərək həmməşə mərdinən, ağa, oturdub eliyə, aşınalıx dostlux eliyə.

Hurzad deyir:

– Əmoğlu, sən tez getsən bizim içindi.

Əmoğlusu dedi:

– Süb, inşallah, gedərəm.

– Şikayətimizi Şah Abbasa yetirginan. Əcəleynən gedək.

Sən süb barxanayın çataran,

Mərdlərnən hər yerdə aşnalıx otaran.

Qismət olsa, əmoğlu, Şah Abbasa çataray,

Söylə əmim oğlu, sən nə diyərsən?

Dedi:

– Çatdım ora billəm əmqızı, nə diyəm.

Ağa, bu əndazə Kəlbini narahat olub. Daha biçara şəhrə gəlmiyib. Səsləndi:

– Əmqızı, sən qəyit get şəhrə, mən elə burdan qəyidim gedim. Mən əgər gələm şəhrə xülasə, bu dil məni öldürür gəcənin ta sübhə.

¹ Biləxərə – nəhayət ki, sonunda

Ağa, Kəlbi yola düşüb. Pəs əz muddətdən sora şəhri– İsfahanın, əlbəttə, o zaman paytaxt İsfahanıdır. Şəhri-İsfahanın, ağa ya üç ağaşlığında, beş ağaşlığında baxdı gördü bir neçə dənə çadır vardır. Amma onların içində bir dənə çadır, ağa, məhlum bir çadır səltənətlkdir. Çadır səltənəti məhlim olar hər tərəfdən. Gəlib qənşərə, baxdı gördü ağa, bir nəfər adam bu çadırların bərabərinə qədəm vurur, əlində əsa. Salam ərz elədi.

– Əleykəmə salam, oğlum can. Oğlum, sən hayana gedirsən? Mənim gözümə qərrib gəldin.

– Bəli, qurban, ərzəciyəm. Gedirəm Şah Abbas xidmətinə.

– Niyə axı sən gedirən Şah Abbas xidmətinə?

Dedi:

– Gedim, ərzim eliyəm. Şikayət var beləsin.

– Xob, oğlan, sənın şansun Xüdəvənddən bar gəlib.

Ağa, insanın qəlbi xüdəvəndinən olsun, qeyri-mümkündü müvəffəx olmuya işinə. Kəlbi bir pak damən bir cavanudu. Ağa, bu da demə Şah Abbas özüdü.

– Bala, sənın işin Xüdəvəndə rast gəlib. Mən Şah Abbasın rəfixlərinənəm. Aparam səni əlin qoyaram, soxaram şahın dərgahına. Amma burda qolay mənimnən, ağa. Bu gün axşama ki, bizim rəfixlərimiz gedib şikar vura, şikardan gələlər gedək.

Ağa, qalıblar. Bir gün, ya iki gün, ya üç gün burda qalıblar. Şah Abbas baxdı gördü bu oğlan belə darıxır. Səsləndi, bir şikarbaşı varıdı:

– Şikarbaşı, bu oğlanı da aparın yanıycan. Bu çox darıxır, çox narahatdı.

– Balam, sən şikar bələt edirdin?

– Bəli, qurban. Öz məmləkətimizdə hərdən gedərdim şikara.

Ağa, göndərib Kəlbini şikara, əmri-pərvərdigardan altı dənə şikar vurub Kəlbi. Bular bir belə şikardan bir dənə vura bilmədi. Amma o yerdə idi ki, Xüdəvənd isdiyirdi Kəlbinin işini düzələ. Şikarbaşı səsləndi:

– Qurban, bu oğlan əcəb nabeləddi, əcəb qərribdi. Altı dənə şikarı bu vurubdu. Biz heş birimiz bir dənə ağa, kəkliş də vura bilməmişik. Ağa, quş da vura bilməmişik.

Vəli bu ənnaza oğlanın məhəbbəti Şah Abbasın ürəginə çökdü. Burda istədi biləsinə ənam versin, ləqəb verdi biləsinə. Adına dedi, Xan Kəlbi.

– Xan Kəlbi, sən həmməşə mənim öz otağında olginən.

Ağa, həmməşə Şah Abbasın xidmətindəydi. Gəzərdi, dolanardı, gecələrin birində baxdı gördü miğdarı qonax gəlib Şah Abbas üçün. Səsləndi:

– Bala, daha bu gecə hərəmxanı bağlanıb. Mən gedə bil-məm, sən də elə buralarda olginən.

Şah Abbas namazı şəb qılardı, dedi:

– Mən çölə çıxannan belə xərə başmaxlarımı tap ver geyim, aftafamı doldur.

Dedi:

– Mənim gözümə minnət.

Amma Kəlbi qalıb belə, hər yerdə pərvərdigara, harda mən yatım? Şah Abbas çölə çıxanda mən yuyunmuş olum. Əgli bir yerə çatmadı. Gətirib astanada yerin saldı, qapının astanasından. Ağa, qapının çərçivinin bu üzündən, ya o üzünən kinar düşdü o tərəfə. Şuxlux eliyələr, əmi qızının boynun bilir. Kəlbi yuxudan ayıldı. Baxdı gördü əmqızı yox, gül baxçeyi yox, ata yox, ana yox, hes zad yox. Fəqət Şah Abbasın bərgahıdı, dərhanasıdı. Dedi, mən burda narahatçılıq eliyəm, Şah Abbas narahand olar. Ənib gələr zirzəminə. Orda zirzəmidə səs çəkib, elə bən elədi ağlamağa. Şah Abbas bir zaman moğeyi namazi-şəb oldu. Durdu əyaq üsdə, namaz qılsın. Gördü bir sədayi-suznat gəlir. Ağa, hər tərəfi gəzdi, bir zad tapmadı. Ənib gəlib zirzəmiyə baxdı, gördü ki, Kəlbi.

– Xan Kəlbi, oğlum, sənin canıyçın yadımdan çıxmışdı. Sən bir zaman dedin, mən ərzəciyə Şah Abbasa. Əvvəli-sübh səni ərziyə çataram. Gəl rahat olginən.

Ağa, Kəlbi gəlib yatıb. Əvvəli-subh olub, durublar əyağın üsdə. Qəhvə-qəlyanların sərf eliyiblər. Pəs əz qəhvə, qəlyannan sora deyir:

– Bala can, indi sən mənim üçün söhbət elə. Fəğət sənin ərziyə çataceyəm bu gün.

Görək Kəlbi Şah Abbas üçün nə cür söbət eliyir, ərz eliyim, eşidənlərimizin sağlığına:

Başıya dolanım ədalət şahım,
Vətənim yadıma düşüb, ağlaram.
Ovlum-qardaşım, yar, atam, anam,
O sevdigim yadıma düşüb, ağlaram.

Səsləndi:

– Bala can, məmləkətsizdən, şəhrizdən sara¹ ağlıran? Xob, oğlum, hətmən gedərin. Başına dönüm, mən dimədim ki, sən hətmən burda qalayın.

Ərz elədi, xeyir, qulaq asgınan.
Yar qoynunun incisini üzdüğüm,
O düzdüyüm yadıma düşüb ağlaram.

– Ağa, astanada yatmax söbət dəyil. Sənin hokumətin Ağabəy gözüne iltizam verrəm.

Ağa, Şah Abbasın iki dənə məmur varıydı, o ikisi də ordadılar – Həsən xan, Hüseyn xan. Əgər diyərdilər, birin gedin başını gətirin, bular ağa, ürəklərindən gəlməzdi gedə kişinin başını kəsə gətirələr. Görək yetmiş iki damarınan çoxalayırlar gətirəydilər bular.

Səsləndi:

– Həsən xan, Hüseyn xan, görün mənim dövrəmdə bir nəfərə bir belə zulmu təəddüə² olar.

Ağa, Kəlbi Şah Abbasdan xudafız eliyib, yola düşüblər. Müddət yol gəliblər. Pəs əz müddətdən sonra əlbəttə, ağa, yetişiblər şəhri-Günəşvərə. Amma bular gəliblər Kəlbinin mən-

¹ Sara – sarı, üçün

² Təəddüə – həddi keçmə

zilinə. Amma Kəlbi durub əyağın üsdünə. Ağa, bular üçün qəhvə-qəlyan gətirib hazır eliyiblər. Pəs əz qəhvə-qəlyannan sora, ağa, neçə nəfər şəhrin rişsefidindən¹, şəxsi muhtərəmindən yığıblar. Kəlbi ərz elədi:

– Bəli, qurban.

Amma durublar bir əyağın üsdə gəliblər, ağa, Ağabəyin mənzilinə. Xülasə, Ağabəy baxdı gördü iki dənə məmurlardan Şah Abbas tərəfindən gəldilər, narahatdılar. Ağa, hökmü çıxartdılar, dedilər:

– Bu dəyqədən ağa, hokumət Xan Kəlbidi.

– Mənə rəhm eləyin. Mən eləmişəm, siz eləməyin. Mənim xırda külfət varımıdı. Qış moğəsdi, yay olsa köçərəm gedərəm. Kəddən şəhərə eyləmə toyu. Sən yaxşısı budu, ağa toyu, şuru eliyəyin. Biz də sənin toyunna isdifadə eləmiş olariq.

Amma gətirib yeddi gecə-gündüz Kəlbi toy tutsun inşaallah, o zaman toylar yeddi gecə-gündüz idi.

– Kəlbi can, cavanı-mərd gərək düşməninə dəvət eliyə. Dost gərək özü gələr da.

Kəlbi dedi:

– Mən kimi dəvət eləməmişəm?

Dedilər:

– Ağabəyi.

Ağa, götürüb belə bir dənə kart verib Ağabəy için. Əlbəttə, Ağabəyi toya dəvət eliyibdir. Ağa, toya dəvə eliyənnən sora oyünkü gün Ağabəy oturmuşdu mutalə eliyirdi. Baxdı gördü ağa, bu günkü gün bir gündü. Ağa, qonşu, qonşuya uğur eliyə bilməyəcəkdi. Durub əyağın üsdünə, Kəlbinin kardını götürüb qoyub gözünün üsdünə, yavaş-yavaş toya gəlməkdə. Ağa, yetişiblər toyxanaya. Kəlbi çəkilib, ağa, kinaradan durubdur, tərif elədi Ağabəyə. Ağabəy, geçib içəriyə əyləşdi qonaqların içində. Amma səlati zöhrdü,² nahar gətirirdi-

¹ Rişsefid – ağsaqqal

² Zöhrdü – günorta namazı vaxtı

lər, nahar aparırdılar. Kəlbi özü də ağa, yetişir, baxdı gördü Ağabəy kinardan əyləşib. Dedi:

– Əfsuz yeyirəm, sən burdan getdiyin şəhri-İsfahannan altı dənə şikar vurdun. Özüyün bir ləqəbi-xannıx aldın. İndi necə ola sənin sufrəndə, toyunda şikar ət olmuya, adam bir kəbab çəkə.

Ərz elədi:

– Sən şamıyı meyl elə. Əlan, ağa, nahardan sonra mən gedərəm sənə şikar əti gətirərəm.

Ərz elədi:

– Xeyir, mən də elə səniyənin bahəm nahar yemiş olam. Arzu varım səninin, sən damad olan, səninin bahəm nahar yeyək.

Amma Kəlbi bıçara bir-iki dəfə getdi gəldi, baxdı gördü xülasə, Ağabəy xülasən narahanddu. Ürəgindən gəlmədi, amma alıbdur tufəngi çiyinə. Qatarı bağladı belinə. Qapıdan çıxardı, qardaşlığı Məmməd varıdı. Məmməd yetişdi:

– Hayana, inşallah?

Dedi:

– Qardaş, gedirəm Ağabəy çin bir dənə şikar vuram. Şikar ətinnən isdiyir kəbab çəksin.

– Ağabəy dədəsinin ətiy yesin. Ağabəy əlan toyunu bu söz dimədi, axı. Sən nə danışıray? Bu iş nəmənədi sən görüyə?

Dedi:

– Daha olmaz Məmməd can, sən qonağa yetişginan. Mən əlan gəlləm.

Kəlbi şəhərdən çıxıb Məşu dağlarına, şəhərrərinin bərabərində ağa, Məşu dağını gəzdi gördü, şikar xəbəri yoxdu. Geşdi o biri dağa. Neçə dağa aşıb, ağa. Nə əndazə şəhərdən ağa, Kəlbi fasilə tapıb. Dolanıb xülasə şikar yerinə gəlmədi. Bir zaman baxdı gördü bir tıfan çıxdı. Hər tərəfə baxdı, gördü gözü görmür. Amma Kəlbi dolanardu. Bir zaman xülasə, ağa qar gəldi yerin üsdünü örtdü. Kəlbi qaçardı elə beləyə yəni, şəhri tapa, gələ şəhərə. Tapa bilmədi, bir zaman əyax sorryedi,

moğol öz dilimiz axdı, düşdü getdi bir maqqaranın¹ dibinə. Kəlbi qalıb maqqaranın dibində. Əlbəttə, bəhmən gəldi məq-qəranın ağzın örtüdü. Kəlbi, iki saat, üç saatdan sora göz işıxlandı. Baxdı gördü dibdə neçə dənə çirax yanır. Dedi, bura bax olar da biçaralar şikarçıldılar. Gəliblər hətmən ağa, mənim günümə qalıblar. Ağa, görək neynədi? Kəlbi yavaş-yavaş, xolasə isdiyir gedə, inşallah. Kəlbini dövrəliyiblər.

Çıxmışdım bu dağda qoç ovlamağa,
Mənə dəymə şir, Allahın eşqinə.
Alçaxdan, ucadan mən boylamağa,
Mənə dəymə bir Allahın eşqinə.

Baxdı gördü ağa, şirlər xülasə durduqları yerdə durublar.
Sən heyvanın güc-qüvvəti beldədir,
Mən insam, hər nə desəm dildədir.
Tədarük görmüşəm, toyum əldədir,
Mənə dəymə şir, Allahın eşqinə.

Ağa, baxdı gördü şirlər bəter beləsinçi hücum gətirirlər, həmlə gətirirlər, ağa, Kəlbini sindirsinər. Kəlbi alıb görək bu kəlməni necə deyir, ərz eliyək tamam eşidənlər sağlığına:

Sən heyvanın güc-qüvvəti beldədir,
Mən insam, hər nə desəm dildədir.
Anam ağlar, bacım gözü yoldadır,
Mənə dəymə şir, Allahın eşqinə.

Sən heyvanan beş balan var yuvada,
Anam ağlar, bacım əli duada.
Tədarük görmüşəm, toyum arada,
Dəymə mənə şir, Allahın eşqinə.

Kəlbi diyər, mən də çıxmışdım ova,
Oynadı buludlar, tutuşdu hava.
Çaxmağı çalaram, od düşməz qova,
Şir mənə dəymə, Şahi-Mərdan eşqinə.

¹ Maqqara – mağara

Ağa şirlər Şiri-Yəzdanın adı gəlib, qəyidiblər hərəsi öz yerinə qəral tutubdur. Amma Kəlbi qalmaxda olsun, xəbər verək ağa, Kəlbinin məmurlarından və toyunnan. Bular baxdılar gördülər Kəlbidən xəbər olmadı. İki gün, üç gün qalıbla. Ağa, məmurlar xüdafiz elədi. Toyu, milləti dağıldı hərə öz övünə getdi. Amma Ağabəy baxdı gördü hətmən Kəlbi getdi dağda öldü. Ağabəy ağa, yenidən xülasə, xasdıgarlığı¹ şuru² elədi. Gündə xassıgarın beşi gələrdə, onu qeyidərdi. Amma Kəlbi qalıb burda. Ağa, gecənin aləmində bir zaman yuxuda gördü bəli, əmqızıısı Hurzad xanımdur, ağa, ata-anasudu, dövrəhəm əyləşiblər söhbət elirlər, çox xoşdular. Bir zaman ağa, Kəlbi yuxudan ayıldı. Baxdı gördü xəbər yoxdu. Fəğət təkdı məqqarədə beş-altı dənə şirinən. Ata-ana qalıblar hərəsi mənzillərində. Amma Kəlbinin dərdi tüğyan elədi. Alıb görək Kəlbi nə cür söhbət eliyir:

Görüm fələk, sənın çərxi dolansın,
Qoymadun yetişəm murada, fələk.
Qəm əlinnən mən də qara geymişəm,
Məniminən bağladun irada, fələk.

İşinə bir baxın çərxi-qəddarın,
Otuna mən yandım o dil əfkarın.
Cəfasın mən çəkdim gül üzlü yarı,ı
Axır qismət etdin sən yada, fələk.

Kəlbi diyər, gör kiminnən neylərəm,
Xənçərinən düşman bağrıı teylərəm.
Şikayətimi mən Xüdama eylərəm,
Nahaq qannar tökdün arada, fələk.

Ağa, Kəlbi qalmaxda olsun, vəli, xəbər verək Kəlbinin bir qardaşı, ya qardaşluğudu olsun, durardı, günlük gələrdi bu dağı gəzərdi. Vəli, qorxudan, xicalatdığınna da xülasə, qeyi-

¹ Xasdıgarlığı – elçilik

² Şuru – başlamaq

dib şəhrə gitməzdi. Ağa, bir məqqareyi tapmışdı burda. Özü üçün məqqareyi tapmışdı burda, özüyün sukunatdix düzəltmişdi. Xülasə, bu dağı dolanardı. Əhd eləmişdi bu dağda ağa, hər canavarın yerinə gələ, öldürə, şayət qardaşının qəzası eliyə bu dağda. Bu varıdı burda dolanardı. Amma Kəlbi pəs əz üş-dörd gün olannan sora baxdı gördü burda acınnan ölər. Fikr elədi, pərvərdigara, ayə bu şirlər hardan özlərinə qəzay düzəldirlər? Bəhməndə ki gəlib məqqarənin ağzını tutubdur. Əslan çölə, gitməli dəgil. Fikri bura getdi ki, bu gün xülasə, ağa, gözucu eliyək, görək bular qultu-qəzalarını hardan gətirirlər. Baxdı gördü şirlərin birisi durdu getdi məqqarənin tərhinə. Ağa, Kəlbi dalıycan getdi. Baxdı gördü bir dənə qəmiş ağa, əmri pərvərdigardan məqqarənin təhindən olub aşağıya. Bir şir gəldi. Bu qəmişi aldı ağzına bəna elədi lik vurmağa. Şir əldən salıb beləyə gəldi. Kəlbi baxdı gördü ağa, əmri pərvərdigardan xülasə, bu qəmişin içindən süd gəlir, hələ ya şəkər gəlir. Kəlbi də xülasə varudu, burda ağa, bu mey şəkərdən istifadə elərdi. Amma pəs əz neçə günnən sora, ağalarımız xoş olsun Kəlbini bir az kəsəltlik¹ tutdu. Kəlbi baxdı gördü vağən, öz ürəyində fikr elədi, hətmən mənəm cırrahi-nicat daha burda yoxdu, mən öləcegəm. Ağa, bir tərəfdən kəsəltədx tutub biləsini. Amma beş xətinə gəlibdir. Alıb görək nə cür söhbət elir:

Əzəlindən mənə qəhrin bildirdi,
Öyün yıxılaydı, gedirəm mən fani dünya, qal indi.
Ah çəkməkdən cigərimi yandurdun,
Ölürəm mən, qanlı dünyam, qal indi.
Mən ki bimaram, mənə şəfa yoxdur,

Mən bimarın nə şəfası, nə təri,
Nə mənzili, nə məvası, nə yeri?
Xoş o kəsəkin qohum-qəbiləsi,
Famili dorəsində ola, dovran geçirdə.

¹ Kəsəltlik – halsızlaşmaq, xəstələnmək

Xoş o kəsə ki, xoş keçirdər dovranu,
Mən ağlaram, gedər cigərum qanu.
Yola düşüb, daha mənimçin gəlir əcəl kərvanu,
Ölürəm mən, qanlı dünyam qal indi.

Axur kəlməsin deyək, tamam eşidənnər sağlığına:

Yaxçı dedim, yaman gəldi adıma,
Daha düşməm qohum-qardaş yadına.
Məgər Şahi-Mərdan çata Kəlbi dadına,
Ölürəm mən, qanlı dünyam qal indi.
Mən gedirəm, fani dünya qal indi.

Kəlbi qalmaxdan olubdur, amma Ağabəy xüləsə, buların amanını kəsdi. Xasdıgar günnərdi, xasdıgarın birisi gedəndə, beşi qəyidirdi dala. Vəli Kəlbi pəs əz neçə günnən sora baxdu gördü, Kəlbi burda qalargudu. Kəlbi daha rahi-nicat¹ yoxdur. Amma xəbər verək Hurzaddan. Hurzad xanım durub əyağın üsdünə. Ağ, gəlibdir əminin qapısına.

– Əmi, bir nəfərin ağ, bir dənə toyuğu itiri, gedir ona qırx gün dolanır. Siz getmədiz bu xarab dağa. Xülasə, əmoğ-lunnan nə xəbər oldu?

Ölüsünnən, dirisinnən durublar ağ, ayağın üsdünə Hurzad xanım olub, Kəlbinin atası Əli bəy olub, anası gəlirlər dağa. Gəlülər dağa, o çeşmənin ki, kinarında həmməşə Kəlbiynən gələrdilər, su içərdilər ağabəyin gözü sataşdı həmin çişməyə. Ağabəyin ah nahadından çəkildi. Ağ, qərq oldu qəm dəryasına. Ağabəy burda xasdıgar göndərməyi Əli bəyin yadına düşdü. Amma səsləndi xanımına, Hurzad xanıma.

– İcazə verin, mən Kəlbiynən bu çəmənin başına çox gəlmişik. Çox xatıratlar var. Bir neçə kəlam mənim xatırma gəlib, söhbət eliyim.

Bu gün dolana-dolana xarab qalaydın,
Genə gəldim sənə, dağlar.
Öldürdün hiç xicalat çəkmədin,

¹ Rahi-nicat – nicat yolu

Mənim cəvan balamı,
Batdı nəhaq qana, dağlar.

Bu oğlan ki, Məmmədin qardaşuydu. Bu da xülasə, müddəti Kəlbi gedən zamandan daha Əli bəy bu oğlanı görməmişdi Məmmədi. Xiyal eliyirdi, Məmməd də gəldi bu dağın bir tərəfində düşdü öldü. Buydu ki, deyirdi:

Tüfəngimin qolu uzun,
Gəzərəm peykərin düziy.
İki balam, bir də özüm,
Qurban gəldim sənə, dağlar.

Amma bu tərəfdən ağalar, yadına düşdü Ağabəy bu əndazə ağa, xəstəgar günnəri buları üzdən aparub. Nəzzikdi toy şur eliyə, deyir, balacan, səhər bir gündü, tavusu aparalar.

Balacan, səhər tavusu bəzəllər,
Bağrıma qannar əzəllər.
Xarab dağ, sən heş demədiy,
Bir gün olar “balam vay” deyib gəzəlləy,
Atayınan, ana dağ olar.

Zulmun Əliyə bildirdi,
Didəmin nəmin sildirdi.
Cəvan balamı öldürdü,
Battın nəhaq qana, dağlar.
Ay qalay, diysən virana, dağlar!

Ama Əlinin sözü tamam oldu. Vəli, xəbər verək Kəlbinin anası biçərə səsləndi:

– Kişi, bu dağ mənim də cigərimə dağ qoyubdur. Mənim də bir neçə kəlam xatirimə gəlib. Əlbəttə, bu dağa nifrın eliyəm.

Alıb görək Kəlbinin anası nə deyir? Kəlbinin anası bənamu Xanı diyərdilər biləsinə. Səsləndi:

– Ayə, mənim nə hax bu xarab dağa bir neçə kəlam nifrın eliyəm. Bu xarab qalmış mənim də cigərimə dağ çəkibdir.

Ərz eliyək tamam eşidənlərimiz sağlığına:

Xarab olaydı, inşallah Məşur dağı,

Zulm olub işlərin sənin.
Gedən ovçu dalı gəlməz,
Qəhərdir qışlərin sənin.

Dibinə suyun durulsun,
Görünməz yerin görünsün.
Yerri yerindən qırılsın,
Ərgalı qoşuların sənin.

Xanı deyər, gör nələr olsun,
Saralsun gülləriy solsun.
Yerri yerrindən qırılsın,
Kəlləyinən ildırım vursun,
Kül olsun daşlarıy sənin.

Ağa, sözü tamam olub, tamam olannan sora, xülasə
Hurzad biçara səsləndi:

– Zən əmi, bu xarabda xülasə, məni də biçara eliyibdi.
Mən də bir neçə dənə bu dağa isdərəm nifrin eliyəm.

Amma Hurzad biçara alıbdır, belə xərə, eşidənlərimizin
sağlığına. Necə dağa sohbət eliyir, necə dağa nifrin eliyir, biz
ərz eliyək tamam eşidənlərimizin sağlığına:

Xarab dağlar, nə dönmüsən dumanə?
İnşallah, viran qalaydı, bəs əmoğlunu nenədin?
Mən qarğış elərəm, nifrin elərəm olay virana,
Xarab qalmış, mənim yarım nenədin?

Qoy şad olsun Günəşvərin bəyləri,
Ağ üsdündən mən bağlaram gögləri.
Daha tapmaram əmoğlumdan yeyləri,
Xarab dağlar, bəs əmoğlunu nenədin?
Xarab qalmış əmoğlumu nenədin?

Hurzad diyər, ah çəkərəm aqlaram,
Şişə çəkib kabab bağırımı daqlaram.
Amma illərə çin Kəlbi deyib, aqlaram,

Xarab dağlar, bəs mənim yarımı nenədin?

Viran qalmış, bəs mənim yarımı nenədin?

Ağa, sözdəri tamam oldu, mətləbi-hasil eliyə bilmədilər dağdan. Qeytdilər, dağdan geclər. Amma Kəlbinin anasunun ağa, gözü sataşdı bu dağa. Ürək kabab oldu, ağa, alıb bir neçə kəlam daha xatirinə gəlibdir. Alıb bir neçə kəlmə söbət eləsin, bu dağa nifrin eləsin. Ərz eliyək təmam eşidənnərimizin sağlığına:

Hamı dağların şahı sən,
Qalay sən virana, dağlar.
Güzəllərin seyrangahı sən,
Bizim için qəmxana, dağlar.

Sineylər ağa, gıyah¹ bitməsin,
Kəlleynən tütün tütməsin.
Amma heç yana yolun getməsin,
Qalasan virana, dağlar.

Xanı diyər, gör neylərəm,
Düşmanın bağrın peylərəm.
Mən sənə nifrin eylərəm,
Qalasan avarə dağlar.

Ağa, söz tamama yetişdi. Əlbəttə, bular qeydiblər şəhrə gəlməkdən. Mətləbi ələ gətirə bilmədilər. Qeydiblər yavaş-yavaş şəhrə gəlsinlər. Şəhrə gəliblər. Xəbər verək, Kəlbidən. Kəlbi xülasə, bir zaman, ağa, durub əyağın üsdünə, öz-özünə fikr eliyir: “Ey dili-qafil, sən burda müddəti qalmısan, sən burda yatısan. Səniy ağay bu qədər mötəbərrikdə, bu qədər millət için möcüzələr eliriy, sən burda qalmışay. Götürgünən ürəyin isdiri, köməh isdə. Xülasə, sən gör dur kimdən kömək isdiyəcən?” Amma durub əyağın üsdünə görək Kəlbi, ağa, kimdən kömək isdiyir, ərz eliyək:

Çıxmışdım ovuna düşdüm,
Ağamdan kömək isdərəm,

¹ Gıyah – ot, yaşıllıq

Əcəl piyalasını işdim,
Ağam Əlidən imdad istəram.

Yerim dardır gözə bilməm,
Bərk qəyadır, qaza bilməm.
Mən bu cəbrə ki, dözə bilməm,
Ağamdan imdad istəram.

Ağlar qaldı biçara anam, atam,
Gəldim düşdüm bu zulmata.
Didar qaldı qiyamata,
Ağam Əlidən imdad istəram.

Ayrı düşdüm mən elimnən,
Şəddə açıldı belimdən.
Məgər sən Kəlbinin tut əlindən,
Ya Əli, səndən imdad istəram.

Kəlbi kömək isdiyir:

Ağlar qaldı anam, atam,
Gəldim düşdüm bu zulmata.
Didar qaldı qiyamata,
Ağam Əlidən imdad istəram.

Kəlbiyəm, oldum elimnən,
Bulbul tək ayrıldım gülümnən.
Sən Kəlbinin, ağa, tut əlinnən,
Movladan imdad istəram.

Ağa, sözdəri təmam oldu, pəs əz neçə saatdan sora, ya neçə günnən sora ağa, baxdı gördü şirlərdən birisi çölə getdi. Amma durub gəlib məqqarənin ağzına tərəf baxdı gördü, bəli, qar gedib, bahar fəslidi. Məqqarənin ağzının qarını elə beləyə verib, yavaş çölə çıxdı. Gəli məqqarənin qənşarına baxdı dedi, hətman, inşallah, qar gedib, hava rüzgar yaxçı olub. Amma libasını çün çürümüşdü əynində, rutubət çiynində qalmışdı. Yel vuranda arxasından töküldü. Qeyidib içəriyə, fəkr elədi.

Baxdı gördü bu şir çox canavarrar ovluyub, gətirib burda yeyibdilər, amma iki dənə pələng dərisi tapıb. Özü üçün puşış eliyib, çölə gəldi. Gəlib bir qəyənin sərpənaxlığın tapub, qəyənin sərpənaxlığında oturub. Bu qalmaxda, sizə xəbər verək Məmməddən. Ya qardaşuydu, ya qardaşduğuydu. Ağa, bu müddətdi Kəlbi dağda qalub, bu da day dədə-nənənin xucaladığının, qorxusunun xülasə, evə getmiyif. Bu müddət ayrı eldə özünə mənzil qəral vermişdi. Gəzərdi, dağı dolanardı, gün batanda xülasə, gedərdi mənzilinə. Amma bu gəzərdi dağı, daimi dolanardı bir zaman göz sataşdı qəyənin sərpənaxlığına baxdı, elə bildi bir pələh burd yatıb. Öz ürəgində fikr elədi. Dedi, hətmən mənim qardaşımı bu pələng yeyib, oturub belə tufəngin çatmaların qurub yerə. Tufəng səslənəndə baxdı gördü adəmzad səsi çıxdı. Durub hər yerdə qaçhaqaç özünü yeyirib, baxdı gördü xeyir, pələng deyil. Qardaşı, ya da qardaşlığı Kəlbidi. Xülasə, vurub biləsini. Amma çatanda başını alıb dizinin üsdünə bəna eliyib gözlərinə ağa, yaş getməgə Kəlbinin üzünə. Kəlbi bir zaman gözünü aşdı, gördü Məmməddi. Məmməd vurub biləsini. Amma başını alıb dizinin üsdünə. Dedi:

– Məmmədcən, daha ağlamaxdan keçib. Bir neçə sifariş var.

Dedi, demə, mən getdim Kəlbini tapdım, öldürdüm, oların dərdlərin tazaliyəyin. Ərz eliyək, mohtərəm eşidənnərimizin sağlığına:

Tufəngin götürüb çıxdın şikarə,
Heç xəbər almadın qardaş halı sən.
Tazə mən çıxmışdım dünya üzünə,
Vurdun sindirdin, qat tutub dalı sən.

Əlbəttə, ərz elədim Məmməd baxdı gördü ki, Kəlbi bu kəlamı dedi. Dedi:

– Qardaş, mən özüm eləmişəm. Əlim sinəydi, mən bil-mədim.

Amma Kəlbi beləsinə cavab dedi. Ərz eliyək təmam eşidənlərimizin sağlığına:

Tüfəngimi götdüm çıxdım şikara,
Əziz qardaş, sənə qurban olum mən.
Özüm öz işimdə qaldım avara,
Əziz qardaş, sənə qurban olum mən.

Əlbəttə, Kəlbi alıbdur:

– Qardaş, beləyən sifariş deyilləm.

– Bizim dağumuz¹ buların ürəklərindən çıxmış ola, fəramuş eləmiş olalar. Mücəddədən əgər sən gedəy diyən.

– Ağa, mən getdim Kəlbini tapdım, öldürdüm. Buların dərdləri, dağları tazə olar.

– Belə gedib deməginən.

Amma Kəlbi biləsinə cavab desin, ərz eliyim:

Təbib gətir, mənim yaram bağlasun,
Məlhəm salsın bəlkə yaram sağlasun.
Əziz qardaş, qoyma Hurzad ağlasun.
Dübaradan salma qalmaqalı sən.

Ağa, Məmməd diyər, ərz eliyim, tamam eşidənlərin sağlığına:

Tüfəngimi çiynimdən əndirdim,
Əndirəndə öz cigərimi yandırdım.
Necə deyim bəs mən Kəlbini öldürdüm?
Əziz qardaş, sənə qurban olum mən.

Amma Kəlbi biləsinə diyir:

– Qardaş, mumkinni indiyən mən atam, anamın yadından çıxmış olam. Havasın cəm elə, bir zaman gözlə, gidib deməginən mən Kəlbini tapdım öldürdüm.

Bir muddət əlləşdim şir, pələnginən,
Əlindən qurtardım yüz min rənginən.
Kəlbi diyər, axırında qardaş,
Vurdun sən tufənginən,
Dübaradan salma qalmaqalı sən.

Amma Məmməd deyir:

¹ Dağumuz – dağımız, dərdimiz

– Qardaş, daha mən diriligi necə qalam? Diriligi mənim nə dərdimədi sənnən sonra ki, hələ gedəm sənün üçün qalmaq salam?

Bəli, Məmmədinən Kəlbinin sözləri tamam oldu. Axır kəlməsi oldu:

Məmməd diyər, neynəmişəm, nidərəm,
Xəncərinən bağrım başın didərəm.
Sənnən sora, qardaş, bu dünyanı nədərəm,
Əziz qardaş, sənə qurban olum mən.

Ağa, sözləri tamam oldu. Baxdı gördü, ağa, Kəlbi tamam eliyib. Amma Məmməd bir az fikr elədi. Dedi, xob, sənün daha diri qalmağın ərzişi yoxudu. Muddəti dolana, əsir olay dağlarda, onda sora gələy özün öz qardaşy öz əliynən vuray. Amma tufəngi doldurub dayadı öz ürəginin başına. Əyax barmağıynan maşanı vurub xülasə, özünü də Məmməd öldürüb. Bəli, buların başlarının üsdünə kim gələydi? Kim müsəlmanın dadına çatar? Ağalar ağası Mərdi-Murtəza Əli. Namərdin gözünün xəncəri, mərdin dizinin quvvəti yetişib buların başlarının üsdünə. Ağa, buların iki rükət namaz qılıb, dərgahlarında dua eliyibdi. Xüdayi-mutahal mücəddədən bulara həyat veribdi. Əyax üsdə durdular. Kəlbi səsləndi:

– Qardaş, çox yuxlamışsınız.

Məmməd dedi:

– Bizimki yuxlamaq səbəti dəyil. Biz ölmüşdük.

Amma durub əyağ üsdə. Yavaş-yavaş şəhrə tərəf gəldilər. Miğdar varıdı şəhrə çatalar, Məmməd səsləndi:

– Xub, Kəlbi can, əgər bu halınan şəhrə gələ yaxçı dəyil bizimki. Yaxçısı budur sən burda qalay, mən gedim libasları alım gətirim.

Amma Kəlbi qalib çöldə. Məmməd özünü yetirdi şəhrə. Baxdı gördü bəli, bekobhabeob sazınığı çalırılar. Ağabəyin toyudu. Çox narahat olub. Keçib ağa, içəriyə gördü atayınan ana oturub ikiləri də dizlərini qucaxlıyıblar, narahat-narahat. Səsləndi:

– Daha narahat olmayın, Kəlbinin libaslarını gətirin mən aparım.

Ağa, Əli bəy bıçaranın gözü Məmmədə sataşanda bir neçə kəlam sobət xatirinə gəlibdi:

Başıya dolanım sən mənim balam,
Söylə qardaşıynən nə xəbər oldu?
Ərşə çıxıb daha mənim ahınan nalam,
Söylə, Xan Kəlbidən mənə bir xəbər!

Güllərimiz bala, qonçaikən dərdilər,
Dərib-dərib kül üsdünə sərdilər.
Gəlinimiz daha ərə verdilər,
Söylə oğlum, qardaşıynən nə xəbər oldu?

Məşəvər dağını gəzdim mən özüm,
Od tutub cigarım, qan ağlar gözüüm.
Kəlbinin dərdinə bala, mən necə dözüüm,
Söylə qardaşıynən mənə bir xəbər!

Əli diyər, gör ki mən nə idərəm,
Xənçərinən düşmən bağrın didərəm.
Bu şikayətimi mən Xudama edərəm,
Oğlum, söylə qardaşıynən nə xəbər oldu?

Amma xülasə, Məmməd alıb biləsinə cavab diyər:

– Atacan, heş narahat olmagan. Qardaşım Kəlbi gəlir.

Ərz eliyək, tamam eşidənlərin sağlığına:

Gəl sənə söyləyim, ata,
Muştulux ver, qardaş gəldi!
Az qalıb mənzilə çata qardaş,
Muştulux ver, Kəlbi gəldi!

Amma xəşvətlix Əli bəyin mənzilini bürüyüb.

Seyrəğiblər daşın atdu,
Düşmanlarımız onu məmləkətdən sürgün etdi.
Şahı-Mərdan özü gətđi,
Ağa, muştulux verin Kəlbi gəldi.

Daha narahatçılıx eləməyin, Kəlbinin libasını gətirin.

Məmməd görüb ağasını,

Bağlamayın daha qarasını.

Gətirin toy libasını,

Muhtulux verin Kəlbi gəldi!

Ağa, gətiriblər, xoşbəxt olublar. Gətiriblər Kəlbinin libasların veriblər. Məmməd gətirib Kəlbinin libaslarını, geyib varid oldular Kəlbinin ata həyətinə. Baxdı gördü ağa, xülasə, nənə həyətdə yol gözlüyür. Amma nənə yetişincə qolun salıb boynuna, üzündən öpüb:

– Balacan, pəs bu muddətdə sən hardaydı? Pəs nicə gəlmirdin, bizi bir belə narahat eləmişəy?

Dedi:

– Nənəcən, əgər isdirəy qulaq asay, qulaq as biləyin.

Əlbəttə, alıb Kəlbi anasıçın sobət eləsin, biz ərz eliyək təmam eşidənnərin sağlığına:

Başıya dolanım, gül üzlü ana,

Diyərəm mən, sən de “əlhəmdulillah”.

Əmmişəm ağ sütüy mən qana-qana,

Anacan, mən diyərəm, sən de “əlhəmdulillah”.

Dərgah üzü təmam kəşdi, kələkdir,

Onları döndərən çərxi-fələkdir.

Ərşin sütünü anacan, təmam huri-mələkdir,

Oların zikridir “əlhəmdulillah”.

Kəlbinin kərvanı anacan, dünyadan köşdü,

Yoldaşı oydu, yoldaşdan sovuşdu.

Ağalar ağası müşgülüm aşdu,

Gözüm aşdum dedim, “əlhəmdulillah”.

Ağa, sözləri təmam olup, anası biləsinə deyir, hey “əlhəmdulillah”. Qeyidib xülasə, ana içəriyə Kəlbinə aparmağa otax içinə. Dəstur verib, bir səlmanı xocası gəlib. Kəlbinin başının üsdünü bir ilah elərdi.

Amma xəbər verək, Hurzaddan. Hurzad xülasə, biləsinə aparırdılar həmmamə. Səsləndi:

– Xob, uşaxlar, siz yaxçısı budu gedin həmmamın içini şulux eləyin. Bilməsinlər mən yoxam, ya varam. Ağa, mən gedim bu biçara zən əmiynən, əmidən halallıx alım, xudafizlik eliyim belələrdindən.

Ağa, Kəlbi islah eləməkdə olsun, Hurzad yavaş-yavaş gəlib qapıya. Əminin qapısına baxdı gördü zənəmi ağa, həyət süpürürü. Bir beşkən həyətinin bu başınnan, bir beşkən ortasınnan, bir beşkən o başınnan. Ya, der, xeyr olsun, baxdı gördü zənəmi çox şüşdü bu gün.

– Zənəmi, nə xəbərdi?

Dedi:

– Balacan, xəbər xeyir. Amma qulaq as, biləsin sobət eliyim nə xəbərdi.

Amma alıbdır zənəmi Hurzad üçün nə sobət eliyir:

Gəl sənə söyləyim, balam,
Gözün hay aydun, hay aydun!
Dərdi-balayı cana salan,
Qızum, hay aydun, hay aydun!

Sən gəldin bizim xanaya,
Zülflərin çəkdün şanaya.
Buyur get balacan, hücrəxanaya,
Gözün hay aydun, hay aydun!

Xanı diyər gül nə oldu,
Düşmannar saraldı, soldu.
Aşkar deyim, qızım,
Kəlbi gəldi, gözün hay aydun, hay aydun!

Hurzad qaçıb içəriyə. Baxdı gördü bəli, xülasə, əmoğlu gəlibdir. Amma Hurzad əmoğlu görəndə xicalatdix çəkdi, dala qeyitdi. Kəlbinin göz sataşdı Hurzada. Baxdı gördü Hurzad gəlibdir, ağa, amma Hurzad toy libası geyib. Kəlbinin başına dünya, ağa, tirə-tab oldu.

– Əmqızı, mən bir belə çəkirdim. Sən indi gətirəyin toy libası geyəyin?

Amma bərk xətrinə gəlib Kəlbinin, gileyliyi elədi. Ərz eliyək, təmam eşidənnər sağlığına:

Heyif mənə, çəkdim sənin zəhmətiy,
Düşmanıma bel bağlıyan dur yeri!
Mömin olan həmməşə gözər bağı-cənnəti,
Sən qoliyə qızıl düymə düz, yeri!

Amma biçara Hurzad baxdı gördü əmioğlu gileyliyi başladu. Hurzad cavab verir:

Müşərrəf buyurdun, əmioğlu, təşrif gətirdin,
İnsaf eylə, dur otaxdan tez yeri!
Dəvasız dərdimə dərman yetirdiy,
İnsaf eylə, əmim oğlu, dur otaxdan tez yeri!

Əmioğlusu cavab verdi:

Mən ağlardım həmməşə gözü yolda qalana,
Az qalmışdı ömrüm gedə talana.
İlahıdan əmi qızı, toyun dönsün yalana,
Düşmanıma bel bağlayan qız, yeri!

Leyli necə çəkdi Məcnun dağını,
Əritmişdi ürəginin yağını,
Bunnan belə Xan Kəlbinin bağını,
Dolanıb olarsan sərfiraz, yeri.

Sən gedəndən mənim işim səxd¹ oldu,
Geydiyim əlvanlar köhnə rəxt oldu.
Hamı dedi, Hurzad qara bəxt oldu,
El içində oldum sərfiraz, yeri.

Kəlbinin dastanını payana yetirdik, təmamı möhtərəm eşidənlərimizin sağlığına.

¹ Səxd – çətin

LÜGƏT

- Ahü əfğan (f) – ah, nalə, fəryad
Amadə (f) – hazır
Ariz (ə) – yanaq
Bahəm (f) – birgə, birlikdə, bərabər
Bargah (f) – şah sarayı
Bazubənd (f) – qiymətli daşlarla işlənmiş qızıl və ya gümüş qolbaq
Bazdid (f) – görüş keçirmək
Bəhmən (f) – qargülü, novruzgülü
Bəxşayış (f) – bağışlama, peşkəş vermə
Bənəm (ə) – adlı, adına olan
Bənamə (f) – 1) proqram, 2) cədvəl, 3) plan, iş planı. 4) reqlament
Bənamə (f) – proqram, cədvəl
Bimar (f) – xəstə, naxoş
Bipayan (f) – ucsuz-bucaqsız, ucu-bucağı olmayan.
Büzürg (f) – böyük
Cəfa (ə) – 1) vəfasızlıq, 2) əzab, əziyyət, incitmə
Cəng (f) – savaşı, döyüş, vuruş.
Cihaz (ə) – bir işə lazım olan şeylər, alətlər və s.
Cükküli (d) – diz üstündə oturma
Cünun (ə) – dəli, divanə
Çuqqur (d) – çuxur
Dil (f) – ürək, qəlb
Əgd günü (ə) – nigah kəsilən gün
Əlan (ə) – bu saat, indi, indicə, indiki zamanda
Əsləhətə (ə) – silah
Əzəz olmaq (əvəz– (ə)) – dəyişmək
Fəramuş (f) – yadan çıxarmaq
Fori (d) – təcili
Förən (ə) – həmə, tez
Gərdan (f) – gəzən, dolanan

Gərdişi – dövrən (f) – zəmanə
 Giryə (f) – ağlama, zarıma
 Giyah (f) – ot, yaşıl
 Həmpay (f) – yol-yoldaşı
 Xeymə (ə) – çadır
 Xədəng (f) – 1) ağcaqovaq, 2) ox
 Xəndan (f) – 1) gülən, gülər, şad, 2) gülə-gülə, gülərək, 3) tamam açılmış gül.
 Xub (f) – (ədat) – 1) yaxşı, 2) əcayib, qəribə, 3) gözəl, göyçək
 Xun (f) – qan
 Xuni – ciyər(f) – ciyər qanı
 İdamə (ə) – davam
 İstibah (ə) – 1) səhv, yanlış, 2) şübhələnmə, şəkk etmə
 Kəm (d) – az
 Küləh (f) – papaq
 Qafil (ə) – qəflətdə olan, xəbərsiz
 Qaranqulux (d) – qaranlıq
 Qarrə (d) – mağara
 Qəblən (ə) – öncədən
 Qəni (ə) – zəngin, varlı
 Qəvi (ə) – 1) qüvvəli, güclü, zorlu, 2) sağlam, 3) varlı, dövlətli
 Qəza (ə) – 1) hadisə, 2) qazının hökmü, 3) vilayət tərkibinə daxil olan inzibati ərazi bölgüsü, 4) müəyyən bir işin öz vaxtında deyil, sonradan icra edilməsi, 5) vaxtında icra edilməyib sonradan icra edilən oruc və ya namaz
 Qəza 2 (ə) – 1) din uğrunda aparılan müharibə, cahad, 2) müharibə basqın
 Qəziyyə (ə) – hadisə
 Qəzyə (ə) – hadisə
 Qırnasın (d) – dağın
 Qovzan (d) – qalxmaq
 Qovzanmaq (d) – qalxmaq
 Ləşkər (f) – qoşun, ordu

Lülük (d) – samovar
 Maliyyət (ə) – mal və sərvətə məxsus
 Mərbut (ə) – bağlı, bağlanmış
 Misli inki (ə) – guya
 Mövla (ə) – sahib, ağa, qoruyucu
 Mulçi (d) – nazik mil
 Muntaa (ə) – ancaq, son olaraq
 Müntəzir(ə) – 1) gözləyən, intizar çəkən, 2) uman, ümid bəsləyən
 Mürdə (f) – ölü, ölmüş
 Müşəxxəs (ə) – 1) şəxsiyyəti bəlli edilmiş, tanınmış, 2) seçilmiş, müəyyən edilmiş
 Nalça (d) – döşəkçə
 Namə (f) – məktub
 Nar (ə) – 1) atəş, 2) cəhənnəm 3) dərd
 Nəxşə – naxış çəkmək
 Nifrin (f) – qarğış, bəddua
 Nigahban (f) – gözetçi, qarovulçu, gözetçi
 Nişəst (f) – 1) oturma, 2) çökmə
 Pakdamən (f) – namuslu, günahsız
 Pasiban (f) – qoruyucu, gözetçi
 Payə (f) – oturacaq kimi cansız əşyaların ayağı
 Pərvaz (f) – 1) uçma, uçuş, 2) uçmağa yeni başlamış quş
 Pərvərdigar (f) – tanrı
 Pəstah (d) – tədarük
 Püştü (f) – 1) hami, arxa, 2) müavin, köməkçi, arxa, 3) müxənnəs 4) hamilik
 Rəhmnüma (f) – yol göstərən bələdçi
 Rəhnüma (f) – yol göstərən
 Rişsefid (f) – ağsaqqal
 Rubəru (f) – qarsı – qarsıya, üzbəüz
 Rubəru (f) – qarşı – qarşıya, üz-üzə
 Rud (f) – çay
 Sahtıman (f) – bina

Səbz (f) – 1) yaşıl, 2) qarabəniz
 Sərbaz f) – əsgər
 Sərəfraz (f) – başqalarından seçilən, başı uca
 Sərnəvişt (ə) – alın yazısı, tale
 Sərnizə (f) – süngü
 Silkip (d) – silkələnmək
 Sinni (seni) (ə) – yaş
 Sipah (f) – əsgər, ordu
 Suzan (f) – yanan
 Süb (ə) – sabah
 Sübhanə (ə) – səhər yeməyi
 Sübhanə (ə) – səhər yeməyi
 Süvar (f) – at və s.yə minmiş, minici
 Şahı-Zülcəlal – Allahın sifətlərindən “Zülcəlal Tanrı”
 mənasında
 Şanə (f) – 1) daraq, 2) çiyin
 Şəbü ruz (f) – gecə-gündüz
 Şəhamət (ə) – qoçaqlıq, igidlik
 Şəmşir (f) – qılınc
 Şəst (f) – 1) neştər, 2) beş barmaq, 3) ox atanların
 barmaqlarına keçirdilən sümük barmaqça, 4) balıq tilovu, 6)
 mizrab, 7) tar, saz teli, sim, 8) zülf, 9) saç hörüyü, 10) kəmənd
 Şəst 2 (f) – altmış
 Şikar (f) – ov
 Şikarban (f) – ovçu
 Şirmələmək (d) – bağlamaq, hörmək
 Tasküləh (f) – dəbilqə, dava zamanı başa qoyulan papaq
 Tavarəq (d) – sürətli getmək
 Təcəddüd (ə) – yenilənmə, təzələnmə
 Təməddün (ə) – mədəniyyət
 Tənab (ə) – ip, kəndir
 Təvəkkül (ə) – 1) vəkalət alma, 2) göz dikmə, umma, 3)
 tapşırma
 Tişə (f) – külün

Vəsilə (ə) – 1) vasitə, 2) səbəb, bəhanə, 3) fürsət

Yengi (t) – yeni

Yəxtan (d) – sandıq

Zəban (f) – dil

Zənan (f) – qadınlar

Zənəmi (f) – əminin arvadı

Zimistan (f) – qış

Zindegi (f) – yaşam, həyat

Zindəganlıq (f) – yaşayış, həyat

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ.....	3
QULAM HEYDƏR.....	18
QURDOĞLU.....	170
KƏLBİ.....	262
LÜGƏT.....	289

**Güney Azərbaycan folkloru,
XV kitab.**

Bakı, Elm və təhsil, 2022

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Kompüterdə yığan:
Səkinə Abbasova

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Lalə Bədirova

Korrektor:
Gülmira Mehdiyeva

Kağız formatı: 60/84 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 296 səh.
Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompüter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş,
“Elm və təhsil” NPM-də ofset üsulu ilə
Hazır deopozitivlərdən çap olunmuşdur.